

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**OKUL ÖNCESİ EĞİTİM BAĞLAMINDA TASAVVUFÎ EĞİTİM
(TASAVVUFÎ AHLAK BAZINDA MANEVÎ EĞİTİM)**

DOKTORA TEZİ

Emine Elif ÇAKMAK İGALÇI

ANKARA- 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**OKUL ÖNCESİ EĞİTİM BAĞLAMINDA TASAVVUFÎ EĞİTİM
(TASAVVUFÎ AHLAK BAZINDA MANEVÎ EĞİTİM)**

DOKTORA TEZİ

Emine Elif ÇAKMAK İGALÇI

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ**

ANKARA-2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**OKUL ÖNCESİ EĞİTİM BAĞLAMINDA TASAVVUFÎ EĞİTİM
(TASAVVUFÎ AHLAK BAZINDA MANEVÎ EĞİTİM)**

DOKTORA TEZİ

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

Tez Savunması Tarihi/...../2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ danışmanlığında hazırladığım “Okul Öncesi Eğitim Bağlamında Tasavvufî Eğitim (Tasavvufî Ahlak Bazında Manevî Eğitim) (Ankara 2018)” adlı bütünleşik doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim. (17/07/2018)

Adı – Soyadı ve İmza

Emine Elif ÇAKMAK İGALÇI

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	vi
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ.....	1
1. Tezin Amacı ve Önemi	1
2. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları	5
3. Araştırmanın Metodu	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
1. Okul Öncesi Eğitim	10
1.1. Okul Öncesi Eğitimin Tanımı	10
1.2. Okul Öncesi Eğitimin Amacı	12
1.3. Okul Öncesi Eğitimin Önemi	13
2. Okul Öncesi Eğitimde Kullanılan Yöntem ve Teknikler	16
2.1. Anlatım.....	16
2.2. Drama	17
2.3. Rol Oynama.....	18
2.4. Örnek Olay	18
2.5. Problem Çözme	18
2.6. Beyin Fırtınası	19
2.7. Alan Gezisi	19
2.8. Gösterip – Yaptırma	20
2.9. Hikâye	20
2.10. Soru – Cevap	20

2.11. Müzik	21
2.12. Proje	21
2.13. Fen – Deney – Gözlem.....	22
2.14. Oyun.....	22
3. Geçmişten Günümüze Okul Öncesi Dönem ve Eğitim	23
3.1. İslam’dan Önce Okul Öncesi Eğitim	24
3.2. İslam’dan Sonra Okul Öncesi Eğitim.....	24
3.3. Osmanlı Döneminde Okul Öncesi Eğitim.....	25
3.3.1. Sıbyan Okulları.....	25
3.3.2. Islahhaneler.....	25
3.4. Cumhuriyet Döneminde Okul Öncesi Eğitim	26
3.5. Yurt Dışında Okul Öncesi Dönem ve Eğitim.....	27
4. Okul Öncesi Eğitimin Temelini Oluşturan Kuramlar	29
4.1. Davranışçı Kuramlar	29
4.2. Sosyal Öğrenme Kuramı	31
4.3. Bilişsel Kuramlar.....	32
4.4. Duyuşsal Kuramlar.....	36
4.4.1. Benlik Gelişimi.....	37
4.4.2. Ahlak Gelişimi.....	41
4.5. Dini Gelişim Kuramı.....	47
4.5.1. Elkind’in Çalışması	48
4.5.2. Fowler İnanç Gelişim Kuramı	50
4.5.3. Oser Dini Yargı Gelişim Kuramı.....	53
4.5.4. İslami Yaklaşım.....	54
5. Okul Öncesi Eğitimin Bireye ve Topluma Sağladığı Olanaklar	58
İKİNCİ BÖLÜM	63

1. İslam ve Eğitim	63
1.1. Kur'an-ı Kerim'in Eğitim Metotları.....	64
1.2. Hz. Peygamber ve Eğitim.....	67
1.2.1. Hz. Peygamber'in Eğitimde Uyguladığı Metot ve Prensipler	71
1.2.2. Hz. Peygamber ve Çocuk Eğitimi	73
2. Tasavvuf	78
2.1. Tasavvufun Tanımı	84
2.2. Tasavvufun Amacı	86
2.3. Tasavvufun Önemi	89
3. Tasavvufî Eğitim.....	90
3.1. Tasavvufî Eğitimin Önemi	94
3.2. Tasavvufî Eğitimin Özellikleri.....	97
3.3. Tasavvufî Eğitimde Kullanılan Metot ve Teknikler	98
3.4. Tasavvufî Terbiye	101
4. Tasavvuf ve Çocuk Eğitimi.....	104
4.1. Allah tasavvuru	110
4.2. Peygamber Tasavvuru	113
4.3. Tasavvufî Eğitime Örnekler	113
5. Bazı Tasavvuf Ekollerine Göre Çocuk Eğitimi.....	116
5.1. Hoşgörüye Dayalı Eğitim: Mevlana.....	117
5.1.1. Mevlana ve Eğitim.....	117
5.1.2. Mevlana'ya Göre Eğitimin Amacı	119
5.1.3. Mevlana'ya Göre Eğitimin Önemi	120
5.1.4. Mevlana'ya Göre Eğitime Etki Eden Faktörler	123
5.1.5. Mevlana'nın Kullandığı Eğitim Yöntem ve Teknikleri	125
5.1.6. Mevlana ve Çocuk Eğitimi	134

5.2. Akla ve Kalbe Dayalı Eğitim: İmam-ı Gazalî.....	138
5.2.1. İmam-ı Gazalî ve Eğitim	139
5.2.2. İmam-ı Gazalî'ye Göre Eğitimin Amacı	141
5.2.3. İmam-ı Gazalî'ye Göre Eğitimin Önemi	142
5.2.4. İmam-ı Gazalî'nin Kullandığı (Ahlakî) Eğitim Metotları	143
5.2.5. İmam-ı Gazalî'ye Göre Çocuk Gelişimi ve Eğitimi	146
5.2.6. İmam-ı Gazalî ve Çocuk Terbiyesi.....	151
5.3. Sevgiye Dayalı Eğitim: Yunus Emre	155
5.3.1. Yunus Emre ve Eğitim	156
5.3.2. Yunus Emre'ye Göre Eğitimin Amacı	158
5.3.3. Yunus Emre'ye Göre Eğitimin Önemi	158
5.3.4. Yunus Emre'ye Göre Eğitim Metotları	159
5.3.5. Yunus Emre ve Çocuk Eğitimi	160
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	166
1. Manevî Eğitim.....	166
1.1. Geçmişten Günümüze Manevî Eğitim	167
1.2. Okul Öncesi Dönemde Manevî Eğitim	169
1.2.1. Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi.....	173
1.2.1.1. Din Duygusu ve Dini Gelişim.....	175
1.2.1.2. Din Eğitimi.....	180
1.2.1.3. Din Eğitimi ve Aile	186
1.2.1.4. Din Eğitimi ve Okul.....	188
1.2.1.5. Okul Öncesi Çocuklara Din Eğitimi Uygulamaları	193
1.2.1.6. Okul Öncesi Dönem Din Eğitimi Uygulamalarına Tasavvufi Yaklaşım:	200
1.2.2. Okul Öncesi Dönemde Ahlak Eğitimi.....	211
1.2.2.1. Ahlak Eğitimi ve Aile	217
1.2.2.2. Ahlak Eğitimi ve Okul	219
1.2.2.3. Okul Öncesi Çocuklara Ahlak Eğitimi Uygulamaları	223

1.2.2.4. Okul Öncesi Dönem Ahlak Eğitimi Uygulamalarına Tasavvufî Yaklaşım	228
1.2.3. Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi.....	241
1.2.3.1. Değerler Eğitimi ve Aile	252
1.2.3.2. Değerler Eğitimi ve Okul	255
1.2.3.3. Değerler Eğitimi ve Çevre	260
1.2.3.4. Okul Öncesi Çocuklara Değerler Eğitimi Uygulamaları	262
1.2.3.5. Okul Öncesi Dönem Değerler Eğitimi Uygulamalarına Tasavvufî Yaklaşım	264
1.2.4. Okul Öncesi Dönemde Karakter Eğitimi.....	275
1.2.4.1. Karakter Eğitimi ve Aile	283
1.2.4.2. Karakter Eğitimi ve Okul	284
1.2.4.3. Karakter Eğitimi ve Çevre	288
1.2.4.4. Okul Öncesi Dönem Karakter Eğitimi Uygulamalarına Tasavvufî Yaklaşım	292
SONUÇ	299
TEZ ÖZETİ	325
ABSTRACT	326

KISALTMALAR

AÇEV	Anne Çocuk Eğitim Vakfı
Age	Adı geçen eser
Agm	Adı geçen makale
AİBÜ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
AÜ	Ankara Üniversitesi
AÜİF	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	Bin, ibn
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
DEM	Değerler Eğitimi Merkezi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DİV	Diyanet İşleri Vakfı
Dr.	Doktor
diğ.	Diğerleri
dü.	Düzenleyen
ed.	Editör
GEFAD	Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İFAV	İlahiyat Fakültesi Vakfı
KKEFD	Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı

MÜ	Marmara Üniversitesi
MÜAEF	Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi
MÜİF	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
MÜİFV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
no	Numara
OMÜİFD	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	Ölüm
Prof	Profesör
s.	Sayı
sad.	Sadeleştiren
sav.	Sallallahü aleyhi vesellem
TD	Türk Dili
trc.	Tercüman
TUBA	Türkiye Bilimler Akademisi
Unesco	Birleşmiş Milletler Eğitim, Kültür ve Bilim Örgütü

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Abraham Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi	39
---	----

ÖNSÖZ

Eğitim, insanın anne karnına düştüğü andan itibaren bireyi çekip çevreleyen, geliştiren, hayatına yön veren, tüm gelişimini destekleyen, maddi ve manevî yönlerinde farkındalık oluşturan, kişinin hem aklına hem kalbîne hitap etmesi gereken vazgeçilmez bir olgudur. Bu olgunun nitelikli ve faydalı olabilmesi için kişilerin içinde yaşadığı toplumun kültürüne ve inancına paralel bir anlayışa sahip olması gerekmektedir. Bu anlayıştan yola çıkarak uygulanacak eğitimin başlangıç noktası muhakkak ki okul öncesi dönem dediğimiz 0 – 6 yaş çocukları içine alan bu dönem olmalıdır.

Okul öncesi dönem, çocukların kişilik gelişimiyle birlikte diğer tüm gelişim alanlarının önemli bir oranda gelişip oluştuğu eğitimde kritik dönem diye adlandırdığımız bir dönemdir. Böylesi önemli görülen bir dönemde verilecek olan eğitimin çeşidi ve içeriği de son derece önemlidir. Gelişimin çok hızlı ve yoğun olduğu okul öncesi dönemde verilecek olan tasavvufî temelli manevî eğitim çocukların kazanımlarını destekleyecek, öğrendiklerine mana yüklemelerine fırsat verecektir. Eğitimcilerin bu dönem için belirlenen eğitim planlarına uygun bir şekilde entegre ettikleri tasavvufî yaklaşım, eğitimin manevî (içsel) yönünü zenginleştirerek, akademik bilginin daha kalıcı ve öze dönük olmasını sağlayacaktır.

Okul öncesi eğitim bağlamında tasavvufî eğitimi tasavvufî ahlak bazında ve manevî eğitim kapsamında ayrıntılı bir tahlille inceleyen araştırmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde okul öncesi eğitim konusu anlatılacaktır. Bölümün alt başlıklarında ise okul öncesi eğitim, bu dönemde kullanılan yöntem ve tekniklerden bahsedilirken, geçmişten günümüze okul öncesi eğitimin gelişiminden söz edilecektir. Ayrıca okul öncesi eğitim kuramları da ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır. Okul öncesi eğitimin bireye ve topluma kazandırdığı faydalar adlı kısım da ilk bölüm sonlanacaktır.

İkinci bölümde İslamiyet ve eğitimden başlayarak, tasavvufî ve tasavvufî eğitimden bahsedilecektir. Kur’ani ve Peygamberi eğitim metotlarına değinilirken, tasavvufî konusu detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Tasavvufî eğitim de kullanılan yöntem ve teknikler anlatılacak, bu yöntem ve teknikler doğrultusunda çocuk eğitimiyle bağdaşım kurulacaktır. Tasavvufî eğitim bağlamında çocuk eğitime örnekler verilerek, önemli mutasavvıflardan Hz. Mevlana, İmam-ı Gazalî ve Yunus Emre’nin çocuk eğitimine ait görüşlerine değinilerek, düşünceleri doğrultusunda eğitimsel yaklaşımlar oluşturulacaktır.

Üçüncü bölümde ise tasavvufî eğitim, manevî eğitim başlığı altında detaylı olarak incelenecektir. Okul öncesi dönemde din, ahlak, değerler ve karakter eğitimi teorik ve pratik olarak anlatılacak, mutasavvıfların tasavvufî görüşleri doğrultusunda çocuk eğitimi konusunda tasavvufî bir yaklaşım oluşturulacaktır.

Bu süreç boyunca bana her türlü desteği veren çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Vahit Göktaş’a, tez izleme komitesinde ki hocalarım Prof. Dr. Mustafa Aşkar ve Doç. Dr. İhsan Çapçioğlu’na, Din Eğitimi bölümünden Prof. Dr. Cemal Tosun ve Fatma Çapçioğlu hocalarıma, iletişim konusunda hiç sıkıntı oluşturmayan Doç. Dr. Hamdi Kızıler ve Doç. Dr. Cemil Oruç’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca doktora yapmam konusunda ki destekleriyle eşim Mehmet Murat İgalçi’ye, bu süreçte her türlü destek ve fedakârlıktan kaçınmayan annem Naciye Güldal Çakmak’a, babam Ahmet Çakmak’a ve kardeşim Furkan Çakmak’a ve bana bu uzun soluklu çalışma esnasında enerji ve neşe kaynağı olan biricik oğlum Alperen İgalçi’ya da teşekkür ederim.

Emine Elif ÇAKMAK İGALÇI

Şubat, 2018

Ankara

GİRİŞ

1. Tezin Amacı ve Önemi

Araştırmamızın temelini teşkil eden okul öncesi eğitim ve tasavvufî eğitim birlikte ele alınıp değerlendirildiğinde eğitim sistemine farklı bir yaklaşım sunmakla beraber eğitime genel manada farklı bir anlayış kazandırmaktadır. Bunun için eğitim alanlarının ileri gelenlerinden eğitimi açıklayacak ve tezimizin amaç ve önemi üzerinde durmaya gayret göstereceğiz. Mukadder Boydak’a göre; *“eğitim bireyde davranış değiştirme sürecidir. Eğitim insanın doğumundan ölümüne kadar devam eden önemli bir süreçtir. Bu süreç insan içindir. İnsan yaratılan varlıklar içerisinde en üstün olanıdır. İnsan bu kadar önemli ise eğitim de aynı derecede önem taşımaktadır. Aynı zamanda insan durağan bir varlık değildir. Daima kendini yenileyen, daha iyiye gitmek isteyen bir varlıktır ve de bu da ancak eğitimle gerçekleşebilecektir. Kısaca eğitim bireyin kendi yaşantısında istenilen yönde davranış değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır.”*¹ Yani eğitim gelişimsel bir süreç olup insanın doğumuyla başlar ve yaşamı boyunca devam eder. Sürecin kapsamında kişilerde bazı kazanımlar meydana gelmekte çeşitli bilgi, beceri ve tutum edinimi sağlanmaktadır. Böylece eğitim sayesinde kişilerde davranış değişiklikleri meydana gelmekte ve bu değişimler gözle görülür şekilde gözlemlenmektedir.²

Eğitimi tanımlayan eğitimbilimciler eğitimi; belirli kurumlar aracılığıyla bilgi ve kabiliyetlerin sistematik bir şekilde bireye verilmesi şeklinde ifade etmişlerdir.³ Oysa insanın düşünce ve sosyal hayatı; kendi bulunduğu toplumun değerleri, yaşadığı dinin

¹ Mukadder Boydak ve diğ. *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Mehmet Taşpınar, Ankara: Edge Akademi Yayınları, 2017, s. 2-3.

² Münire Erden, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ankara: Alkım Yayınları, 1998, s. 13

³ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey’in Eğitim Felsefesi Üzerine*, Ankara: Pegem Akademi, 2014, s. 34.

öğretileri ve ahlak anlayışıyla donatılmıştır. Davranışlarının şekillenmesinde ve gelişiminin olumlu sonuçlar doğurmasında bu değerler büyük rol oynamaktadır.⁴

Farklı eğitimcilerin değişik ve birbirini tamamlayıcı eğitim tanımları olmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Mehmet Şişmandır. O'na göre eğitimi kapsamlı ve açıklayıcı bir şekilde ifade edecek olursak: *“İnsan, yaratılmışlar içinde en mükemmel varlık olup geliştirilebilir bir potansiyele sahip olarak dünyaya gelir. İnsanın içinde yer aldığı kültür, ortam ve yaşantıların zenginliğine göre çeşitli yönlerden gelişimi ve eğitimi farklılaşır. Bu doğrultuda eğitim; insanın olgun, erdem sahibi, mükemmel bir varlık haline gelme/getirilme süreci olarak görülebilir. Eğitimle insanın insani özelliklerinin geliştirilebilmesi kısaca insanın daha da insanlaştırılması amaçlanır. Eğitimin temel amaçlarından biri insanın doğuştan sahip olduğu bazı yetenekleri ortaya çıkarmak ve geliştirmektir. Gerçekleştirilecek eğitimin insanı iyi yönde geliştirmesi beklenir. Eğitim, sadece insanı bütün yönleriyle geliştirmez aynı zamanda onun insani ve nitelikli bir hayat sürdürmesini de sağlar. Bu yönüyle eğitim; değer oluşturma, insanı bu değerler doğrultusunda iyi ve güzele sevk etme, Alois Fischer'in ifadesiyle “geçici arzular dünyasından ebedi değerler dünyasına taşıma” işidir. John Dewey ve Farabi gibi düşünce insanları da eğitimin temel işlevinin ekonomik olmaktan çok ahlakî olduğunu vurgulamıştır. Eğitim kısaca bir etkileme süreci olarak tanımlanırsa, bu süreçte insanı iyi yönde etkileyerek sonuçta olumsuz etkenlerden etkilenmemesini öğretmek olarak da görülebilir.”⁵*

İnsanoğlunu sadece bilgiye aç, temel gelişim aşamalarını tamamlaması gereken, fizyolojik ihtiyaçlarını yerine getirmesiyle eğitimini tamamlayan bir unsur olarak görmememiz gerekmektedir. İnsan hem maddi hem manevî yönleri olan iki temel yapıdan oluşmaktadır. Bireyin maddi yönünün gelişimini eğitim sistemimiz

⁴ Mustafa Turan, *Değerler Eğitimi*, İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları, 2014, s. 45.

⁵ Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara: Pegem Akademi, 2015, s. 3-4.

desteklerken, manevî yönünün ilerlemesi geri kalmaktadır. Buradan hareketle tasavvufî anlayış ve eğitim öngörüsü eğitim sistemimize dâhil edilmeye çalışılacaktır. Çünkü tasavvufî insanın ruhi dünyasını motive eden bir kurumdur. Bu sebeple, eğitim sürecine motive edilmiş bir ruhi yapı olumlu bir katkı sağlayabilir. Tasavvufî, dini eğitim söz konusu olduğunda katı kurallı bir yöntemi değil, sevdirek, gönül bağı kurarak öğretim yapmayı ilke edinmiştir. Yine tasavvufî, bir öz denetim ve kendini tanıma mekanizması geliştirdiğinden bireyin gelişimi ve eğitimi için olumlu ve verimli bir alan oluşturmuş olacaktır. Bu pozitif katkılar, eğitimin bireyin bünyesinde sağlam bir temel oluşturmasına öncülük edebilecektir.⁶ Tasavvufîta eğitim terbiye şeklinde ele alınabilir. Terbiye; kişide kötü huylar varsa onları gidermek, güzel huyları kuvvetlendirmek, irademizi güçlendirip iyiye yönelmektir.⁷ Bu terbiye sistemi Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bulunan, insanın gönül dünyasına ve eğitimine değinen bir ahlak ve düşünce sistemidir.⁸

Özünde bir eğitim müessesesi olan tasavvufî, köklü bir geleneğe dayanmaktadır. Birey, aldığı tasavvufî terbiye ve eğitimle yaratılış özelliği olan ve potansiyelinde bulunan yaratılmışların en şerefli (eşref-i mahlûkat) niteliğini açığa çıkarır. Gönüllülük temeline dayanan ve esasen kişinin kalbî eğitimini hedef alan tasavvufîta, kişisel ve toplumsal boyutlarda çok çeşitli terbiye metotları kullanılır. Tasavvufî eğitimi diğer eğitim yaklaşımlarından ayıran temel unsurlardan birisi bireysel ve grup eğitimini birlikte gerçekleştirmesidir. Bu birlikte gerçekleşen eğitimle hem eğitimin niteliği artmakta hem de eğitimde verimlilik sağlanmaktadır.⁹

Eğitimin en önemli kritik dönemi; kişinin tüm gelişim alanlarının %70'ini tamamladığı dönem olan okul öncesi dönemdir. Bu dönemde verilecek olan maddi

⁶ Ersin Savaş, "Tasavvufî-Eğitim İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*, c.1, s.1, Aralık 2016, s.s. 18-24.

⁷ Mehmet Ali Ayni, *Tasavvufî Tarihi*, sad. Hüseyin Rahmi Yananlı, İstanbul: Kitabevi, 2000, s. 248

⁸ Mustafa Kara, *Tasavvufî ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995, s. 18.

⁹ Vahit Göktaş, "Tasavvufî Terbiye'nin Günümüz Eğitim Sistemine Sunabileceği İmkanlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2, 2011, s. 138-139.

(akademik), manevî (ahlakî) nitelikli bir eğitimle, topluma sadece aklı – beyni gelişmiş bireylerden ziyade hem beyni hem de kalbî gelişmiş bireyler yetiştirmek, ilk önce kişinin kendisine sonra da içinde yaşadığı sosyal hayata faydalı olacaktır.

Bu çalışma ile bir insan ilmi olan tasavvufîla, diğer bir insan ilmi olan eğitim birleştirilerek ve bunu en kritik yaş aralığında okul öncesi dönemde yaparak, eğitime farklı bir perspektif sağlanması amaçlanmaktadır. Temelde tasavvufî anlayış konularak hem bilgi hem ahlak birikimine sahip bireyler yetiştirmek için örnek teşkil edecek eğitim sistemi çözüm olarak sunulmaya çalışılacaktır.

Günümüzde insanların sadece çocuklarının akademik başarısına bakıp onları sadece çalışkan ya da tembel olarak nitelendirmesinde eğitim sistemimizde eksik olan manevî eğitiminin olmamasının etkisi oldukça büyüktür. Bireyleri sadece sınavlarda, testlerde başarılı kabul edip, ahlakî değerlerini yadsımak oldukça eksik ve zararlı bir eğitim yaklaşımıdır.

Bu düşünceden yola çıkarak bireye 3-6 yaş dönemi olan okul öncesi eğitim döneminde verilecek olan ahlak ve terbiye eğitimi, geleceğimizi önemli ölçüde etkileyecektir.

Bu çalışmamızda tasavvufî eğitimin bireyin başarılı, kendini tanıma, kendini gerçekleştirme yönünde ne kadar etkili olduğunu; ahlakî eğitimin farklı yöntemlerle bireye nasıl kazandırıldığıının, kalıcı olarak gençlik-ergenlik-yetişkinlik dönemlerine de olumlu bir şekilde aktarılabilmesi için çocukluk döneminde kazandırılmasının önemi üzerinde durulacaktır.

Yaşanan problemlere çözüm olması açısından tasavvufî eğitimin okul öncesi eğitimden başlayarak eğitim sistemimizle bütünleştirilmesi bireylere ve hatta sisteme çeşitli çözümler sunacaktır.

Kişinin özü, fıtratı, değerleri, ahlakı, kültürü, dini gibi önemli olgular yadsınmadan verilecek eğitimin hiçbir şekilde başarısız olması beklenemez

düşüncesiyle; okul öncesi eğitim bağlamında tasavvufî eğitim eğitime geniş ve farklı bir perspektif sağlayacaktır.

2. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Eğitim insanoğlunun var olmasıyla başlayarak günümüze kadar devam eden gelişimsel bir olgudur. Eğitim; ilk insanın yaratılmasıyla vuku bulmuş ve sonrasında da değişerek ve gelişerek devam etmiştir. (Yüce Yaraticının Hz. Âdem’e eşyanın ismini öğretmesi ilk sayılacak bir eğitim metodudur.¹⁰)

Her toplumdan, her kültürden alanında uzman eğitimciler ya da sosyolog ve filozoflar tarafından farklı eğitim metotları geliştirilmiştir. Her eğitim metodunun işleyişi, öncelik konusu, hedeflediği kazanımlar birbirinden farklılık gösterse de; temelinde daha nitelikli, başarılı, ahlaklı bir nesil yetiştirmek için bireyin (öğrencinin) gelişimi ve öğrenimi yatmaktadır. Bu doğrultuda kişinin kendine dönerek kendini bilmesi ve eğitmesi eğitimin ilk ve en önemli gayesidir. Bu aşamalar sağlandıktan sonra özünü keşfeden birey varoluşunu anlamdırma çabasıyla Allah-u Teala’yı tanıma gayreti içerisinde olacaktır.¹¹

Bu temel baz alınarak oluşturulan eğitim sistemleri zamanla amacından saparak ya da öncelik konusu sadece “akademik başarı” olarak devam ederek bireyin kişisel ve ahlak gelişimine eğitimde yeterince yer verilememekte ve bu da ciddi sorunlara neden olmaktadır. Böylelikle günümüz eğitim sisteminde karşılaşılan sorunlar gün geçtikçe daha kötü bir hal alarak çocuklarımızı ve gençlerimizi geri dönülemez yollara sokmaktadır. Bu durumun farkında olunarak yapılan değişimler ise uzun soluklu olmaktan ziyade, insanları daha çok yormakta, çözüm yerine daha farklı sorunlar çıkarmaktadır. Bu sorunların farkında olunarak yapılacak değişimlerle daha kalıcı ve faydalı bir eğitim süreci oluşturulmalıdır.

¹⁰ Bakara 2/31.

¹¹ Bayraktar Bayraklı, *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1999, s. 153.

Bu sorunların temeline inildiğinde kişilerde bilgi, bilinç, farkındalık, sevgi, saygı, hoşgörü, değer, başarı kısacası ahlakî değerlerin eksik olduğu görünmektedir. Oysa şu an uygulanan eğitim sisteminde bu eksiklikler çok önemsizmemekte ve çocuklarımızı devamlı bir yarışa sokmaktadır. Maalesef kişisel ve ahlakî gelişime yeteri kadar yer verilemediğinden bilinçli ve etkin bir değişimle nitelikli bir eğitim oluşamamaktadır.

Hâlbuki modern eğitim sistemleriyle verilen bilginin bir takım davranışları kazandırması istenirken, tezimizin konusunu teşkil eden tasavvufî eğitimle davranışlar vasıtasıyla gerçek bilgiye ulaşmak hedeflenir. Bu eğitimle ulaşılabilecek bilgi ve ilimle kişinin kendi özünü bulması, davranışların kalıcı olarak eğitilmesi hedeflenmektedir.¹²

Eğitim sistemimizin en alt kademesi olan okul öncesi eğitimde ise durum çok da farklı değildir. Yaş aralığı 3 – 6 olan çocuklarda bile akademik çalışmalar, sürekli kavram öğretimi verilirken, çocukların duygusal ve sosyal gelişimine katkı yeterince sağlanamamaktadır. Hâlbuki hayatın en kritik olduğu dönem olan okul öncesi dönemde verilen ve öğretilen her tür bilgi, birikim, değer ve davranışlar bireylerin kişiliğini ve ahlakını biçimlendirmektedir. Bu dönemde bu gelişim alanları yadsınmadan verilecek eğitimle hem okul öncesi dönem daha etkin ve verimli hale gelecek hem de ahlakî donanımla donanmış bireylerin yetişmesine fırsat tanınacaktır. Böylelikle kişilerin hem kendine hem de topluma faydalı (akademik ve sosyal açıdan) bireyler olarak yetişmesi sağlanacaktır.

Eğitim sistemleri kişilerin düşünce yapısı, toplumun kültürü, değişmekte olan neslin ihtiyaçları ölçüsünde değişmekte ve gelişmektedir. Bu değişim süreçlerinden en çok etkilenen, eğitime dâhil olan insanlardır. Bu etkileşimin pozitif olması yönünde farklı sistemler geliştirilmiş fakat eksik olan yönlerde insanların etkileşimi oldukça zor olmuştur.

¹² Göktaş, “Tasavvufî Terbiye’nin Günümüz Eğitim Sistemine Sunabileceği İmkânlar”, s. 143 – 145.

Tarih boyunca ve günümüzde insanların içerisinde bulunduğu sıkıntılarda, toplumların gelişim düzeylerinde, sosyal hayattaki etkileşimlerde eğitim sisteminin etkisi büyüktür. Özellikle ahlakî yönden ele aldığımızda, kişilerde büyük bir tasavvufî-dini eğitimin eksik olduğunu saptayabilmekteyiz. Dinden tasavvufî, tasavvufîtan terbiyeye, terbiyeden ahlaka, ahlaktan değerlerimize geçiş aşamasında eğitimin temeli okul öncesi eğitimden başlayarak; çocuk algısına, çocukların eğitimsel gelişimine, ahlakî ve dini kavrayışlarına, tasavvufî terbiyeye olan gereksinimler üzerinde durulacak, okul öncesi eğitim tasavvufî eğitimle birlikte değerlendirilecektir.

Din, tasavvufî, terbiye, ahlak, değerler, çocuk eğitimi, çocuk ve ahlak, çocuk ve tasavvufî eğitim kavramları ayrı ayrı incelenerek eğitim sistemine (okul öncesi eğitim sistemi) farklı bir yaklaşım geliştirilecektir. Geliştirilen bu yaklaşımla nitelikli bir toplum oluşturmak için okul öncesi eğitimine ahlakî bir öğreti olan tasavvufî eğitimin entegrasyonu sağlanmaya çalışılacaktır.

Sorun; eğitim sistemimizin okul öncesi dönemden başlayarak sadece akademik olarak eğitmekten ziyade manevî ve ahlakî değerlerinde ona paralel olarak verilmemesidir. Bu durum; çocuklarımızın kendilerini gerçekleştirmelerine fırsat vermemekte ve aynı zamanda toplumu ve kendi kültürünü anlamamalarına neden olmaktadır.

Bundan dolayı çalışmamızda tasavvufî bir yaklaşım getirilerek okul öncesi dönemde manevî eğitime bir boyut geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır. Tasavvufî yaklaşım; temele İslami eğitim olarak ve Peygamber Efendimizin (sav) eğitim anlayışı doğrultusunda ve bilhassa çalışmamızın ana temasını oluşturan bazı önemli mutasavvıfların eserleri, yaşayışları, görüş ve önerileri bazında şekillenmiştir. Özellikle tanınan ve bilinen mutasavvıflardan Mevlana, Gazali ve Yunus Emre seçilerek hem alan sınırlandırmasına gidilmiş hem de toplumsal yatkınlık sağlanarak konunun daha net ve iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Tasavvufî yaklaşımı manevî eğitim çatısı altında incelediğimizde manevî boyutu dört unsurla açıklamaya gayret gösterilmiştir. Manevî eğitimi din eğitimi, ahlak eğitimi, değerler eğitimi ve karakter eğitimi şeklinde detaylandırmaya ve uygulama örnekleriyle somutlaştırmaya çalışılmıştır. Tasavvufî literatürü taranarak ve mutasavvıfların eserlerinden yararlanılarak tasavvufî bir boyut oluşturulmuş, tasavvufî boyut manevî boyut olarak ele alınmıştır.

Hitap ettiğimiz yaş aralığı erken çocukluk dönemi (3-6) olduğu için bu dönemde soyut kavram ve soyut düşünme becerisi gelişmediğinden verilen bilgiler somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle yetişkin eğitimine giren tasavvufî eğitim, manevî eğitim şeklinde ele alınarak daha çok örneklendirmeler ve somutlaştırarak kalıcı hale getirme gayretine girilmiştir.

3. Araştırmanın Metodu

Araştırma sırasında eğitim, tasavvufî, tasavvufî eğitim ve okul öncesi eğitim literatürlerinin orijinal terminolojisi seçilmiş ve değerlendirmeler de bu doğrultuda yapılmıştır. Orijinal eserlerin, temel literatürün çeviri olan eserlerinden de faydalınarak alan terminolojisi geliştirilmiştir. Bunun yanında disiplinler arası bir çalışma niteliğinde olan bu tez de; tasavvufî ve dini kavramlar incelenerek, eğitim alanında kullanılan terimlerle de her üç disiplinde ki (eğitim, okul öncesi eğitim, tasavvufî) kavram ve terimlere bilimsel olarak değinilmiştir.

Eğitim bölümünde okul öncesi eğitim ve dini eğitim kitaplarından bilhassa yararlanılmıştır. Okul öncesi dönem incelendiğinde ülkemizde ve yurt dışındaki önemli kaynaklar değerlendirilmiş, araştırma yazılarına, eğitimsel makalelere ve gözlemsel anekdotlara ayrıca yer verilmiştir. Ülkemizde ki üniversitelerde eğitim fakültelerinin temel teşkil edecek kaynakları araştırılarak tezimizde değeri alınmıştır. Buna ek olarak dini eğitim alanı kapsamlı bir şekilde ele alınarak bu alanda ki gelişimsel ve

eğitimsel literatür taranmaya çalışılmıştır. Din eğitimi incelenirken bilhassa yaş aralığına dikkat edilmiş ve manevî eğitim ağırlıklı eserler yoğunlukla incelenmiştir.

İslami eğitim ve Peygamber Efendimiz(sav) in eğitim anlayışına değinirken temel kaynaklarımızı Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler oluşturmuştur. Hadis-i şeriflerin sahihliğine dikkat edilerek çalışılmış, kaynak taraması titizlikle yapılmıştır. Bu dönemde ki eğitim anlayışını ele alan araştırma yazıları özellikle incelenmiş, rivayetler değerlendirilerek tezimize eklenmiştir. Kur'ânî ve peygamberî eğitim metotları temel teşkil edecek kaynaklar araştırılarak, titizlikle okunup çalışmamızda faydalanılmıştır.

Mutasavvıfların görüş ve önerilerinden yararlandığımız, farklı eğitim yöntemleri geliştirdiğimiz önemli şahsiyetlerden çalışmamızda sadece üçüne yer verilmiştir. Mevlana'yı incelerken Mesnevi ve Divan-ı Kebir'den bilhassa yararlanılmış, Gazalî'de İhya-yı Ulumiddin, Kimya-yı Saadet, el Münkız Mine'd Dalal ve Eyyühe'l Veled eserleri incelenmiş, Yunus Emre'nin Divan'ı da çalışmamıza yön veren eserlerden olmuştur. Bunlara ek olarak tasavvufî klasiklerinden Kuşeyri'nin Er Risalesi, Serrac'ın el Luma'sı, Hücveri'nin Keşfu'l Mahcub'u, Sühreverdi'nin Avarifü'l Mearif'i çalışmamızın ana kaynaklarından olmuştur.

Eğitimsel ve tasavvufî eserler incelendikten sonra okul öncesi dönemde uygulanabilecek mutasavvıfların görüşleri ve literatürün içeriği doğrultusunda eğitim planı oluşturulmaya çalışılarak, eğitim sistemine alternatif oluşturacak ya da dahil edilebilecek bir okul öncesi dönemde manevî eğitime tasavvufî yaklaşım şeklinde uygulanabilecek bir program oluşturulmaya gayret gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Okul Öncesi Eğitim¹

Eğitimin insan hayatında ki yeri oldukça önemlidir. Karip'e göre; *“yaşamın tamamını kapsayan ve devamlılık arz eden bir süreç olarak eğitim, yapılandırılması bakımından formal ve informal eğitim olarak ikiye ayrılabilir. Eğitimin planlı olarak yapılandırıldığı ve belirli bir program dâhilinde düzenlendiği ilk basamak okul öncesi eğitimidir. Okul öncesi eğitim, insanın hayat boyu alacağı eğitimin temelini oluşturması sebebiyle oldukça kritik bir yere sahiptir.”*² Önemi oldukça yüksek olan okul öncesi eğitimin ne anlama geldiği, neleri içerdiği ve çocuklar ve yetişkinler üzerinde nasıl bir etkisi olduğu üzerinde durulacaktır.

1.1. Okul Öncesi Eğitimin Tanımı³

Gelişimsel bir olgu olan eğitim; doğumdan ölüme kadar her periyotta kişilerin ihtiyaçlarına cevap vererek bireysel ve toplumsal kazanımlar elde etmeye çalışılan bir kavram olarak kullanılmıştır.

İnsanların kendilerini geliştirmek için kullandıkları en temel bir araç olan eğitim; anne karnından başlayarak kişilerin istedikleri yaş dönemine kadar devam etmekte ve bu süreçte hayat tarz ve nizamını etkilemektedir.

¹ “Erken çocukluk eğitimi de dediğimiz bu eğitim genel hatlarıyla çocuğun doğumundan ilkökul dönemine kadar olan 0-6 yaş dönemini kapsamaktadır. Günümüze kadarki yapılan bilimsel çalışmalar erken çocukluk döneminde verilen eğitimin onların kişisel gelişimlerini ne kadar etkilediği ve nedenli önemli-gerekli olduğunu ortaya koymuştur.” (daha ayrıntılı bilgi için Yahya Akyüz, *Anaokullarının Türkiye’de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi*, Milli Eğitim Dergisi, s. 132, 1996)

² Emin Karip, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş: Eğitimin Ekonomik Temelleri*, ed. Yüksel Özden, Ankara: Pegem Akademi, 2012, s. 213-235,

³ Okul öncesi eğitimin tanımlarının çeşitlilik göstermesi uygulamalarının belirli bir düzende yürütülmesi için düzen, plan ve organize gerekmektedir. Türkiye de eğitimden sorumlu bakanlık olan MEB eğitimin ilk basamağı olan okul öncesi eğitiminden, tanımından amacına, sorumlulukların, bu alanda çalışanlarının görevlerine kadar ki ayrıntılı planı yönetmelik ve mevzuat hükümlerince yerine getirmektedir. Türkiye’de yer alan tüm okul öncesi eğitim kurumları eğitimsel açıdan MEB’e bağlı olmakla birlikte denetimsel açıdan farklılıklar gösterilebilmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Resmi Gazete, 26.07.2014, sayı: 29072, Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ve bu doğrultuda hazırlanan MEB Mevzuat, Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Standartları Uygulama Yönergesi (27.03.2017) ile okul öncesi eğitim, hayata daha etkin ve verimli bir halde geçirilmeye çalışılmaktadır.

Çeşitli dönemlere ayrılan eğitimin temelini oluşturan okul öncesi eğitim; çocuğun doğumundan ilköğretime başlayıncaya kadar tüm yaşantısını içeren bir eğitim sürecidir. Literatürdeki okul öncesi eğitim tanımlamalarına bakacak olursak;

En geniş anlamıyla okul öncesi eğitimi açıklayan Rengin Zembat; *“çocuğun doğumundan ilkokula kadar, çocukların gelişim özellikleri, bireysel farklılıkları ve yetenekleri göz önünde bulundurularak, çocukların sağlıklı bir biçimde gelişmelerini sağlayıcı, olumlu kişiliğin temelini atıldığı yaratıcı yönlerinin ortaya çıkarıldığı, çocukların kendine güven duymalarının sağlandığı, ebeveyn ve eğitimcilerin etkin olduğu sistemli bir eğitim şekli”* olarak okul öncesi eğitimi tanımlamaktadır.⁴

Örgün eğitimde kullanılan anlamı açısından okul öncesi eğitim Zeynep Cihandide’ye göre; *“zorunlu ilköğrenim çağına gelmemiş çocukların bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimi, planlanmış bir ortam içinde sağlayan ve onları ilköğretime hazırlayan bir eğitim kademesidir. Kısaca 0 – 6 yaş çocuğunun tüm gelişimlerine yardım etmek amacı taşıyan ve bu amaca ulaşmak için verilen düzenli, sistemli eğitime okul öncesi eğitim denir.”*⁵

Özetlemek gerekirse, okul öncesi eğitim; çocuğun dünyaya gelmesiyle başlayan ve 0-6 yaş aralığını kapsayan, bu zaman diliminde çocuğun zihinsel, duygusal, fiziksel, kişisel, psikomotor, dil, sosyal ve özbakım gibi tüm gelişim alanlarını destekleyen, bu süreçte bireysel farklılıklara ve gelişim özelliklerine dikkat eden, bireydeki potansiyeli meydana çıkarmayı hedefleyen, kendini ifade edebilen bireyler yetiştirmek için verilen sistemli ve planlı bir eğitim sürecidir. Bu eğitim sürecinde, toplumun özelliklerini yadsımadan, kendi kültürü dâhilinde kültürel ve toplumsal değerleri özümseyen bireyler yetiştirmek okul öncesi dönemde oldukça önemlidir. Okula hazırlık süresine temel teşkil eden okul öncesi eğitimde, bireyin bilişsel ve duygusal-sosyal yeterliliklere

⁴ Rengin Zembat, “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Yönetici Özellikleri”, *MÜAEF Eğitim Bilimleri Dergisi*, c.6, 1994, s. 313.

⁵ Zeynep Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2014, s.88.

ulaşması, çocuklara nitelikli bir çevre sağlanması ve ailelerin okula ve eğitime dâhil edilmesi okul öncesi eğitimin nitelikli olması açısından son derece önemli noktalardır.⁶

1.2. Okul Öncesi Eğitimin Amacı

Okul öncesi eğitim çocuğu hayata hazırlayan eğitimin en önemli unsurudur. Nitelikli bir okul öncesi eğitimle çocuklar hayata hazırlanırken düzgün bir kişilik oluşumu, çocukların tek tek ihtiyaçlarının giderilmesi ve çocuklara temel alışkanlıkların kazandırılması hedeflenmektedir.⁷

Korkmaz'a göre (1998) *“okul öncesi eğitimin amacı; çocuğa yaşadığı toplum yapısında, alacağı yeri ve yükleneyeceği sorumlulukları öğretmek; kendisi ve çevresi ile barışık, mutlu, kendi yeteneklerinin farkına varan, üretici, öz güvenini kazanmış bireyler yetiştirmek ve çocuğu bilinçli olarak belli bir program çerçevesinde kişiliğini zedeleyecek davranışlardan uzak tutmaktır.”*

Evrensel olarak baktığımızda ise OMEP'e uzun süre başkanlık yapmış olan ünlü eğitimci Mialaret (1977)'e göre okul öncesi eğitimin amaçları ise şu şekilde gruplandırılmıştır.

- Toplumsal Amaçlar
 - Ebeveynleri çalışan çocukların bakımını sağlamak,
 - Gelişimlerini destekleyerek, her bir çocuğa eğitim vermek,
 - Çocukların sosyalleşmesine olanak sağlayacak bireysel ve sosyal ortamlar sunmak.
- Eğitici Amaçlar
 - Çocukların duyuşsal gelişimini destekleyerek duyularını eğitmek,

⁶ Gülçin Güven, Kadriye Efe Azkeskin, *Erken Çocukluk Eğitimi: Erken Çocukluk Eğitimi Ve Okul Öncesi Eğitim*, ed. İbrahim H. Diken, Ankara: Pegem Akademi, 2014, s.3.

⁷ Rengin Zembat, *Okul öncesi Eğitiminde Nitelik, Güncel Konular*, İstanbul: Morpa, s.25.

- Çocuğun etrafındaki durumlara farkındalığını sağlayarak çevre duyarlılığını geliştirmek.
- Gelişimsel Amaçlar
 - Gelişimsel açıdan her bir çocuğun bireysel ve doğal gelişim seyrini önemsemek.⁸

Türkiye’de Okul öncesi Eğitimin amaçları ise Milli Eğitim Bakanlığının belirlemiş olduğu genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu amaçlar;

- Çocukları bedensel, psikomotor, zihinsel, dil, sosyal ve duygusal yönden destekleyerek tüm gelişim alanlarında ilerlemelerine fırsat vermek,
- Belli başlı temel alışkanlıkların kazanılmasını sağlamak,
- Ahlakî, kültürel, insani, dini ve milli tüm değerlerin öğrenilmesine ve benimsenmesine yardımcı olmak,
- Atatürk, millet, vatan, toprak, hürriyet ve bayrak sevgisini kazandırmak,
- Çocuklara sorumluluk duygusunu aşılama,
- Görgü ve nezaket kurallarını öğretmek,
- Çocuğun kişilik ve benlik gelişiminin yanı sıra öz denetim ve öz saygı kavramlarının destekleneceği ortamlar sunarak sınırlı bağımsızlık duygusunun kazanılmasına fırsat verecek ortamlar hazırlamak şeklinde belirlenmiştir.⁹

1.3. Okul Öncesi Eğitimin Önemi

Yapılan okul öncesi tanımlarına bakıldığında yaş faktörü, gelişim alanları, eğitim ortamı, yetiştirildiği çevre ve kültür birbiriyle ilişkilendirilerek ve iç içe alınarak okul öncesi dönemin ne kadar kritik ve önemli bir dönem olduğunu göstermektedir.

⁸ Daha detaylı bilgi için bakınız: Gaston Mialaret, *Dünyada Okul Öncesi Eğitimi: Okul Öncesi Eğitim*, Ankara, UNESCO Türk Milli Komisyonu, 1977.

⁹ Neriman Aral, Adalet Kandır, Münevver Can Yaşar, *Okul öncesi Eğitim I*, İstanbul, 2000, s.22.

Yaş aralığının küçük olması verilen her türlü eğitimin koşulsuz kabulünü gösterirken, desteklenmesi gereken gelişim alanları da ne kadar ciddi bir eğitim gerektirdiğini göstermektedir.

Bakım ve eğitimin en yoğun verilmesi gerektiği ve öneminin yüksek olduğu okul öncesi dönemde temeller atılarak, insan hayatı şekillenmektedir. Bu dönemde sağlık ve bakım son derece önemlidir ama buna ek olarak duygusal destek ve duygusal güven de bir o kadar elzemdir. Duygusal destek ve güven ancak sevgi ve şefkat kavramlarıyla sağlanmaktadır. Sevgi ve şefkat; ev ve okul ortamında olması gereken, vazgeçilemez iki unsurlardandır. Sosyal ve fiziksel ortamlar da çocukların eğitim ve sosyal hayatlarında çok önemlibir yere sahiptir. Çünkü çocuğun tüm gelişimsel alanları bu ortamlarla desteklenmektedir. Ayrıca yaşantılar ve deneyimler okul öncesi dönem de geleceği belirleyici bir etkiye sahiptir. Gelişiminin en hızlı olduğu ve öğrenmenin de en yüksek olduğu bir dönem olan okul öncesi dönemde ki çocuklar, bunların yanı sıra dıştan gelecek olan etkilere karşı da en savunmasız oldukları dönemdedirler. Bunun için aldıkları ya da almadıkları eğitimle gelişimi olumlu ya da olumsuz yönde desteklenmekte, çocuğun geleceği belirlenmektedir.¹⁰

Bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimin en hızlı olduğu dönem 0 – 6 yaş yaş aralığını kapsayan okul öncesi dönemdir. Bu yıllarda temeli atılan ve gelişim gösteren beden sağlığı ve kişilik yapısı gelecekte de aynı yönde ilerleyebilmektedir. Yapılan uzun dönem araştırmalara göre çocukluk yıllarında kazanılan davranışların büyük bir kısmı yetişkinliği etkilemekte ve ona yön vermektedir. Yön verilen konular arasında bireyin kişilik yapısı, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarının olduğu gözlemlenmiştir.¹¹

¹⁰ Ayla Oktay, *Okul öncesi Eğitiminin Önemi ve Yaygınlaştırılması*, hz. Ayla Oktay, Özgül Polat, İstanbul: Ya-Pa Yayınları, 2007, s.11.

¹¹ Paul Mussen, John Conger, *Child Development and Personality*, New York, 1956, s.334.

Kişilik gelişiminin temelini atıldığı, olumlu bildirim ve pekiştiricilerle kazanımların desteklendiği bu dönem; öğrenilen ve kazanılan her türlü davranış, bilgi ve becerinin geleceğe aktarıldığı kritik bir dönemdir. Gelişim alanlarının önemli ölçüde geliştiği, kazanımların desteklenerek iletildiği ve en önemlisi oluşan değer, tavır, yargı ve ilgilerin oluşup şekillendiği bu dönem, insan hayatının en önemli ve ciddi bir dönemidir.

Okul öncesi eğitimin bu ciddiyeti önemseyerek kapsadığı ve vermeye çalıştığı eğitim; çocukların değer yargılarını, hayata bakışını, sosyal çevresini, akademik başarısını belirleyecek, uzun süreçli periyotta hayatlarına yön verecektir.

Yapılan bilimsel araştırmalara göre okul öncesi dönemin kapsadığı yaş aralığı döneminde (0 – 6 yaş) beyin gelişiminin % 85 i tamamlanmaktadır. Beyin gelişiminin en hızlı olduğu dönem ilk üç yıldır. Bu süreçte beyin hücrelerinde ki nöronların bağlanmaları oldukça yoğundur ve verilen her yeni bilgi de bir sinir hücresinin oluşumu oldukça hızlıdır. Altı yaşından sonra ise sinir hücrelerinin oluşumu yavaşlamakta, bilgi aktarımı da yavaş olduğundan nöronlar arasında ki bağ kopmaktadır. Bundan dolayı ilk altı yılda fizyolojik olarak hızlı olan sinir hücrelerinin oluşumunu verilen nitelikli eğitimle desteklemek bilişsel seviyesi yüksek bireyler yetiştirmekte faydalı olacaktır.¹²

Yeni hücre oluşumunun oldukça hızlı olduğu bu dönemde verilen her türlü bilgi, deneyim, duygu çocukların yaşantılarını ve öğrenmelerini etkilemekte, her türlü gelişim alanlarına (zihinsel, duygusal, sosyal, kişisel...) katkı sağlamaktadır. Çocukların erken yaşlarda aldıkları okul öncesi eğitim, onların bilişsel ve sosyal gelişimini pozitif yönde etkilemekte; gelecek yaşantıları için de akademik başarılarını ve yaşam tarzlarını belirleme de oldukça büyük bir etkiye sahip olacaktır. Bu dönemde alınan nitelikli eğitim, çocukların akademik başarılarının ve yaşamdan beklentilerinin daha yüksek

¹² David Whitebread, Penny Coltman, *Teaching and Learning in the Early Years*, New York, 2015, s. 17.

olmasını sağlamakta; hayata daha pozitif bir bakış açısı oluşturmaya yardımcı olacaktır.¹³

2. Okul Öncesi Eğitimde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Okul öncesi eğitimin belirlenen amaçlarına daha etkin ve aktif olarak ulaşmak için çeşitli yöntem ve teknikler geliştirilmiştir. Okul öncesi eğitimin yadsınamayacak ölçüde ciddi olup sorumluluk getirdiği için eğitimcilerde çocuklara kazanımların daha kolay ve hızlı kazandırılması, gelişimlerini en etkin şekilde desteklenmesi, farkındalık düzeylerini arttırması için, bireysel farklılıklarda göz önünde tutularak farklı yöntem ve teknikler oluşturulmuştur. Bu yöntem ve tekniklerin etkisi çocuktan çocuğa değişiklik gösterse de temel mana da olumlu geri bildirimler sağlanmaktadır. Özellikle teknikler arasında ki geçişler hissettirilmeden ve dikkat dağıtmadan yapıldığında verilmek istenen beceri, bilgi, tutum, davranış, değer çok daha kolay ve etkin olarak kazandırılmaktadır.

Belirlenen kazanımlara ulaşmak, çocuklarımızın gelişimlerini en etkili şekilde hızlandırmak ve bilgi ve değer kazanımlarını sağlamak için kullanılan yöntem ve teknikler çocukların dikkatini hep taze tutmalı, başka yönlelere odaklanmasını engellemeli ve verilen bilgi, beceri, davranışları edinirken keyif alarak öğrenme ortamı oluşturulmalıdır. Teknikler arasında ki geçiş çocukların dikkat sürelerine göre ayarlanmalı ve kazanım elde edilmeden eğitim süreci sonlandırılmamalıdır. Eğitim sürecinde daha etkin ve verimli zaman geçirmek ve bilgi edinimini sağlamak amacıyla oluşturulan yöntem ve teknikler kısaca açıklanmaktadır.

2.1. Anlatım

Her yaş grubunun eğitiminde kullanılan bu yöntem okul öncesi dönemde çok etkin olmamakla birlikte zaman zaman kullanılmaktadır. Bu yöntemde öğretmen aktif,

¹³ Whitebread and Coltman, *Teaching and Learning in the Early Years*, s. 18.

öğrenci pasif olduğu için öğrencinin aktifleşeceği başka yöntem ve tekniklerle birleştirilmelidir ya da süre kısa tutularak çocukların dikkatleri dağıtılmamalıdır.¹⁴

Anlatım yönteminde; çocukların konuya dikkatlerini çekecek bir giriş, bilgilerin anlatıldığı gelişme ve verilen konunun kısaca anlatıldığı özet bölümü olmak üzere üç bölüm vardır.¹⁵ Bu bölümlere dikkat edilerek ve görseller kullanılarak, çocukların ilgisini çekecek, farklı ses tonlarıyla daha etkin hale getirilebilecek bir yöntemdir. Fakat sadece düz anlatım olarak ele alınır ve uygulanmaya çalışılırsa okul öncesi dönem çocukları için uygun bir yöntem olmaz.

2.2. Drama

Drama, bir lider tarafından gerçekleştirilen, uygulama esnasında büyük motor hareketleri içeren, taklidi ve doğal süreçleri içine alan, çocuklara serbest ve özgür ortamlar sunan, grup oyunları ile yapılanların serbestçe değerlendirildiği eğitimsel bir yöntemdir.¹⁶

Drama, yaşantılar aracılığıyla soyut olan zihinsel bir durumu somuta çevirdiği için, hareketlerle de çocukları aktif hale getirdiği için gelişimsel olarak çocuklara geniş olanaklar sunar.¹⁷

Çocuklar drama da özgür oldukları için, kendilerini ifade etme becerileri ve üretkenlikleri artmakta, kendi iç dünyalarını dışa yansıttıkları için de eğitim sürecinden keyif almaktadırlar. Öğretmen pasif, öğrenci aktiftir fakat öğretmen kontrol merkezindedir. Bu yöntem okul öncesi eğitimde kullanılan başlıca yöntemlerdendir.

¹⁴ Behzat Savaş, *Öğretim İlke ve Yöntemleri: Öğretim Yöntemleri*, ed. Mehmet Arslan, Ankara: Anı Yayıncılık, 2008, s. 159.

¹⁵ Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: Pegem Akademi, 2005, s. 55.

¹⁶ Alev Önder, *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri: Okul Öncesinde Eğitici Drama Uygulamalarının Önemi ve Uygulama İlkeleri*, ed. Rengin Zembat, , Ankara: Anı yayıncılık, 2010, s. 151.

¹⁷ Belma Tuğrul, *Drama Öğrenme Öğretme: Çocukta Yaratıcılık ve Drama*, ed. A. Öztürk, , Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı, Anadolu Üniversitesi Yayın no: 1488, Eskişehir, 2003, s. 123.

2.3. Rol Oynama

Belli bir durumdan önce ya da sonra verilen görevleri (rolleri) yerine getirme şeklinde adlandırılabilir. Çocukların çeşitli duygular ve duygudaşlık kazanması için uygulandığından, duyuşsal becerilerin gelişiminde etkilidir.¹⁸

Özellikle okul öncesi çocuklarda hikâye ya da şarkı sonrasında uygulanan bu yöntem hem çok eğlenceli hem de etkin bir eğitim ortamı oluşturmaktadır.

2.4. Örnek Olay

Öğretmen rehberliğinde, gerçek hayatta karşılaşılan problemlerin ve sorunların sınıf ortamına getirilerek çocuklara sunulması ve bu problemlere çocukların çözüm üretmesiyle öğrenmenin sağlanması yöntemidir. Bu yöntem, çocuklara bir konuyu ya da bir beceriyi kazandırmak ve kazanılan bu konu ve beceriyi hayata geçirmek amacıyla uygulanır. Çocuklarda bu yöntemle çeşitli kazanımların sağlanması amaçlanır.¹⁹

Okul öncesi dönemde özellikle davranış eğitiminde ve toplumsal kuralları öğretiminde kullanılan bu teknik çocukların katılımı ve ilgisi sağlandığı sürece daha etkin bir yöntemdir. Hatta çocuklar kendi hayatlarından da örnekler vererek, çeşitli açılımlar sağlanır ve eğitim süreci zenginleştirilir.

2.5. Problem Çözme

Meraklı, araştırmacı, keşfedici olan, yaratıcı ve eleştiren düşünebilen okul öncesi çocukları, sürekli etraflarını keşfetmek ve birçok denemeler yapmak isterler. Karşılaştıkları durum, olay ve problemleri inceleyen, nedenlerini, sonuçlarını araştıran çocuklar bir düşünme sürecine girerler ve bu süreçte problemlerine çeşitli çözümler aramaya başlarlar.²⁰

¹⁸ Savaş, *Öğretim İlke ve Yöntemleri: Öğretim Yöntemleri*, s. 165.

¹⁹ Özcan Demirel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*, Ankara: Pegem Akademi, 2014, s. 81.

²⁰ Çağlayan Atilla Dinçer, *Anaokuluna devam eden 5 yaş grubu çocuklarına kişiler arası problem çözme becerilerinin kazandırılmasında eğitimin etkisinin incelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi, Ankara, 1995, s. 4.

Problem çözme becerisi okul öncesi çocuklarda çok farklı bir gelişim göstermektedir. Çözümler çocukların yaratıcılıklarıyla şekillenir ve çok farklı sonuçlar ortaya çıkar. Her hangi bir yetişkinin aklına gelmeyecek olay ve çözümler bu yöntemle çocuklar tarafından üretilir. Çocukların kendilerine olan güvenini arttırmak, yaratıcılıklarını geliştirmek, bilimsel düzeyini yükseltmek için çok etkin bir yöntemdir.

2.6. Beyin Fırtınası

Yaratıcı düşünmeyi ön plana alan, çocuklara eleştirel bir bakış açısı kazandırarak yargılama becerilerini geliştirmeyi hedefleyen bir tekniktir. Yalnız çocuklar belirli bir konu ve olay hakkında düşünce ve görüşlerini birbirlerine karşı eleştiri ve yargılama olmaksızın yüksek sesle dile getirmesi gerekmektedir.²¹

Problem çözme yönteminde olduğu gibi beyin fırtınası tekniğinde de amaç aynıdır; yaratıcılıklarını desteklemek ve olası durumlara karşı alternatifler üretmek. Sık sık bu iki teknik uygulandığında çocukların eleştirel bakışları ve üretkenlikleri artmakta, farkındalık düzeyleri de gelişmektedir.

2.7. Alan Gezisi

Çocuklara bilgiyi doğal ortamdan sunma fırsatı veren bir yöntemdir. Aynı zamanda sınıf içinde yapılan eğitsel çalışmaları tamamlamak amacıyla doğal ortamları kullanmak, yaşamla iç içe olunacak ziyaretler düzenlemek alan gezisi kapsamı içerisindedir. Alan gezileriyle çocuklar hem bilgiye esas yerinde ulaşmış olmakta hem de negatif enerjilerini dağıtmaktadırlar. Okul öncesi dönem çocukları için zor olan tek şey alan gezilerinde grup halinde tutmak ve gezide dikkatlerinin dağılmamasını sağlamaktır.

²¹ Necdet Aykaç, *İlköğretimde Aktif Öğretim Yöntemlerini Kullanma ve Eğitim Ortamını Düzenleme Durumunun, Öğrencilerin Derse Karşı Tutumlarına, Sınıf İçi İletişim Becerilerine, Erişi Düzeylerine ve Kalıcılığa Etkisi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005, s. 64.

2.8. Gösterip – Yaptırma

Bu teknik genelde psikomotor becerilerin yoğun olduğu kazanımları vermek için kullanılır. Gösterme işlemi öğretmen tarafından açıklayıcı bir dil kullanılarak verilirken, yapma işlemi de çocukların işidir.²²

Sanat çalışmalarında yoğunlukla bu teknik kullanılmakta ve çocuklarda bu tür çalışmaları üretkenliklerini sağladığı için çok sevmektedirler. Hem çocukların bilişsel gelişimini hem de ince motor gelişimini desteklemekte aynı zamanda da verilmek istenen kavram eğlenceli bir şekilde çocuğa kazandırılmaktadır.

2.9. Hikâye

Erken çocukluk döneminde evde veya okulda hikâye anlatmak çocuğun gelişimini desteklemekte, öykü ve öykü yapıları oluşturmada böylece bu sürece katkı sağlamaktadır. Hikâye yöntemi ile çocuk dünyayı anlama, olayları kavrama, iletişim kurma, farkında olma, hatırlama gibi becerilerini geliştirirken hem arkadaşları ile hem de öğretmeni ile olan iletişimi güçlenmektedir.²³

Hikâye yöntemi okul öncesi dönemde sıklıkla kullanılan, problem bir durum olsun ya da olmasın tercih edilen her türlü gelişim alanını destekleyen ve çocuklar tarafından oldukça sevilen bir yöntemdir. Anlatım tekniği ile bir arada da kullanılabilir.

2.10. Soru – Cevap

Öğrenme soru sorarak başlamaktadır. Soru – cevap yöntemi her öğretmen tarafından kullanılan en temel iletişim araçlarından biridir.²⁴ Karşılıklı iletişime dayanan bir öğretim yöntemi olan soru – cevap yöntemi; çocukları düşündürmek, önemli noktalara çocukların dikkatini çekmek, çocuklara cevapları buldurma amacı taşır. Soru

²² Savaş, *Öğretim İlke ve Yöntemleri: Öğretim Yöntemleri*, s. 167.

²³ Franca Garzotto, Paolo Paolini, Amalia Sabiescu, “Interactive Storytelling for Children”, *Conference Paper, DBPL*, Ocak 2010, s. 2.

²⁴ İsmail Hakkı Harmandar, *Beden Eğitimi ve Sporda Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2004, s. 69.

cevap yöntemi çocuklarha hafızada tutma, düşünüp değerlendirme, bağlantı kurma, fikir üretme, sonuca varma gibi yenekleri geliştirir.²⁵

Bu yöntem her eğitim alanında sıklıkla kullanıldığı gibi okul öncesi dönemde de oldukça sık kullanılır. Soru – cevap yöntemi ile çocukların dikkatleri çekilir, her türlü bilgi, beceri, davranış verilir; dinleme, konuşma yetileri desteklenir. En temel eğitim yöntemlerindendir.

2.11. Müzik

Ritmik ve işitsel zekâyâ sahip olan çocuklar ritimle, melodiyle kulaklarına hoş gelen her türlü sese geri dönüt vermektedirler. Müzik yöntemi de bu amaçla kullanılan bir eğitim metodudur.

Ercan Mertoğlu'na göre; *“çocuğun kendini ifade edebilme, yargılama ve değerlendirme yapabilme, yaratıcılık becerilerinin gelişerek, sonunda estetik zevklere sahip olabilmesi için müzik etkinliklerine gereksinim vardır. Müzik etkinlikleri çocukların gelişim alanlarını desteklediği için ve kendi deneyimlerine fırsat verdiği için okul öncesi çocukların eğitiminde kullanılması gerekmektedir.”*²⁶

2.12. Proje

Proje yöntemi çocuklara yaşadıkları çevreyi anlamalarını amaçlayan, çeşitli eğitimsel ve eğitimsel olmayan yaratıcı ve eleştirel etkinliklerle becerilerini, uygulamalarını özendiren bir yöntemdir. Proje yaklaşımında çocukların seçilen belli bir konuda ki bilgi ve deneyimlerinin yanı sıra duygusal, ahlak gelişimi ve estetik duyarlılıkları içeren entelektüel gelişimlerinin desteklenmesi mümkün olmaktadır.²⁷

Proje yaklaşımı, okul öncesi çocuklarında işbirliğini, üretkenliği, sürece odaklanmayı, sabrı, emeği, farkındalığı ve çalışmayı hedefleyen bir eğitim yöntemi

²⁵ Aytekin İşman, Ahmet Eskicumalı, *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*, Adapazarı: Değişim Yayınları, 2000, s. 88.

²⁶ Ercan Mertoğlu, *Müzikle Öğretim: Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri* ed. R Zembat, Ankara: Anı Yayıncılık, 2010, s. 342.

²⁷ Katz L & Chard S C, *Engaging Children Minds, The Project Approach*, New Jersey: Ablex Publishing Corboration, 1988, s. 57.

olarak sınıflarda kullanılmakta, özellikle süreçte çocukların ilgisini çekerek aktif katılımı sonuç beklenmektedir. İş birliğini öğrenen çocuk arkadaşlarıyla çok daha rahat iletişim kurmakta, eğitim yaşantısı daha mutlu hale gelmektedir.

2.13. Fen – Deney – Gözlem

Bu yöntemler özellikle çocukların farkındalıklarını ve bilişsel düzeylerini arttırmak amacıyla tercih edilmekte, okul öncesi çocuğun çevresine, doğaya ve kendi yaşantısına daha fazla dikkat etmesini sağlayarak bilinçli bir yaşam ortamı sunmaktadır. Doğru – yanlış, neden – sonuç, sağlık, vücut, doğa olayları da bu tür yöntemlerle çocuklara daha kolay verilebilmektedir.

2.14. Oyun

Okul öncesi dönem çocuklarının en etkin öğrenme yöntemlerinden biri olan oyun; çocuklarımıza en sağlıklı ve verimli bir eğitim ortamı hazırlamaktadır.

Çocuklar oyun yoluyla düşünür ve deneyim kazanır, insan ilişkilerini de oyunla öğrenirler. *“Oyun çocuğun doğal ve en aktif öğrenme ortamıdır. Oyun ve eğitim birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak düşünülmelidir. Eğitim programlarında çocuğun problem çözme, farklı düşünme ve sosyal beceriler gibi çeşitli yeterliliklerinin geliştirilmesinde oyun önemli bir araç olarak kullanılabilir. Oyun çocuğun özgürlüğüdür. Oyun oynayan çocuk, büyüklerin sınırlandırılmalarından uzak, özgür olmanın tadına varır. Çocuk; konuşma, düşünme, yaratıcılığını ortaya çıkarma ve gözlem yeteneğini oyunla sergileme olanağı bulabilmektedir.”*²⁸

Verimli eğitim ortamında pasif olan öğretmen, aktif olan çocuktur. Çocuğun merkezde olduğu bu yöntemde onun dünyasına inerek psikoloji ve kişisel gelişimini destekleyebilir, oyunlarına toplumsal ve kültürel değerler katarak sosyal bilinç kazandırılabilir. Manevî duyguları ön plana çıkararak manen farkındalık oluşturulabilir.

²⁸ Esra Ömeroğlu, Özlem Ersoy, Fatma Şahin, Adalet Kandır, Ayşe Turla, *Okul Öncesi Eğitimde Drama Teoriden Uygulamaya*, Ankara: Kök Yayıncılık, 2003, s. 11-12.

Bilişsel ve dil gelişimi açısından da oyunlarında birlikte olarak ve pasif yönlendirmelerle bu gelişimsel alanlar desteklenebilmektedir. Pasif konumda bile öğretmen “oyun” yöntemi ile çocuğa en etkin ve kalıcı eğitimi verebilir.

3. Geçmişten Günümüze Okul Öncesi Dönem ve Eğitim

Okul öncesi eğitimin seyrine değinmeden önce bu dönemde çocukların farkındalıkları, ilgi ve merakları üzerinde durarak bu seyri ele almamız gerekmektedir. Çocukların bu dönemde çevresine karşı ilgisini arttırmak, estetik bakış açısı kazandırarak tabiat güzelliklerine dikkat çekmek, gözlem ve incelemelerine olanak sağlamak oldukça önemlidir. Bu dönemde öğrenilen kavram ve olguların, gördüklerinin Yaradan ile ilişkilendirilmesi de son derece hassas bir durumdur. Çünkü Mualla Selçuk’a göre; *“Allah çevremizde gördüğümüz varlıkları yaratan ve koruyandır. İnsanları sevmenin, saymanın, yaratılanlara değer vermenin Allah’a yakınlık olduğunu benimsetmek, yarattığı kullara ve varlıklara karşı duyulan saygının Allah’a da saygı olacağı duygusu çocuklara bu dönemde kazandırmak eğitimin ana gayelerinden olmalıdır.”*²⁹

Bu doğrultuda okul öncesi dönem çocuklarına verilen manevî ve akademik eğitimi inceleyecek olursak; İslamiyet’ten önceki eğitim anlayışına bakarak günümüze kadar gelmemiz gerekmektedir. İslamiyet’ten önce verilen eğitim daha çok töre temasıyla hareket ederken İslamiyet’le nasıl bir manevî(dini) değişime uğramıştır, bu çocuklarda ve eğitim metotlarında nasıl bir etki yapmıştır, nitelikli, doğru ve hatasız bir eğitim için nasıl uygulamalar yapılmıştır görmek gerekmektedir. Verilen dini eğitimi dönem dönem incelersek, İslamiyetin öncesinde ve sonrasında nasıl bir değişim geçirdiğini görmek için dönemlere bakmamız toplumların eğitim uygulamalarını incelememiz gerekmektedir.

²⁹ Mualla Selçuk, *Okul Öncesi ve Okul Çağında Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989, s. 94.

3.1. İslam'dan Önce Okul Öncesi Eğitim

İslamiyetten önceki dönemlerde çocuklara verilen eğitim aile büyükleri tarafından verilmektedir. Verilen eğitim toplumun yapısına uygun olarak aktarılmakta, genellikle aile büyüklerinin ya da daha büyük yaştaki çocukların kazandıkları deneyimleri küçük çocuklara eğitim yoluyla aktardıkları bir süreçtir. Baba ve anne faktörü çok önemli etkiye sahip olmakla birlikte çocuklar üzerinde güçlü hâkimiyete sahip olarak, anne ve babalar örnek teşkil etmişlerdir.³⁰

Aynı zamanda çocukların manevî eğitimi toplumun töresi tarafından belirlenmekte, eğitim anlayış ve uygulamaları da yaşama biçimleriyle şekillenmektedir. Köklü bir bilim sevgisinin ve merakının olmasının yanı sıra eski Türklerde cinsiyet farkı gözetilmeden büyük bir çocuk sevgisi mevcuttur. Bu da hem çocuklara hem de onların eğitim ve ahlakına ne kadar önem verdiklerini göstermektedir.³¹

3.2. İslam'dan Sonra Okul Öncesi Eğitim

İslamiyet'in kabulü Türklerin sosyal, kültürel ve toplumsal yaşamını etkilemiştir.³² Toplumun ahlak anlayışını, dünyaya bakışını ve değer yargılarını etkileyen bu değişim elbette okul öncesi eğitimde de değişimlere sebep olmuştur. Çocuk eğitimi İslami usullere göre şekillenmeye başlanmış, eğitimin temel amacı kişiyi Müslüman yapmak, Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasaklarını öğretmek olmuştur.³³ Ayrıca İslam dininin kurallarını ve ilkelerini yeni nesillere öğretmek ve bu nizam doğrultusunda yaşamalarına rehberlik etmek eğitimin amacı olmuştur. Eğitimin daha planlı olması adına medreseler açılmış ve okul öncesi eğitimde temel teşkil eden bu

³⁰ Perihan Ünüvar, Sevinç Pişgin Çivik, *Okul Öncesi Eğitime Giriş: Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Gelişimi*, ed. Serdal Seven, Ankara: Pegem Akademi, 2014, s. 22.

³¹ Erdoğan Başar, *Türkiye'deki Eğitimin Tarihsel Gelişimi, Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Özcan Demirel, Zeki Kaya, Ankara: Pegem Akademi, 2006, s.25-30.

³² Hasan Arslan, *Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Tarihsel Temelleri* ed. Cevat Celep, Ankara: Anı Yayıncılık, 2014, s.25-44.

³³ Veysel Sönmez, *Eğitimin Tarihsel Temelleri, Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Veysel Sönmez, Ankara: Anı Yayıncılık, 2009, s.25-60.

yapılarda çocukların oyun oynamalarına fırsat verilerek ve sevgi ile eğitilerek küçük yaştaki çocukların bakım ve eğitimine oldukça önem verilmiştir.³⁴

3.3. Osmanlı Döneminde Okul Öncesi Eğitim

Osmanlı döneminde eğitim çocuk dört yaş dört ay dört gün olduğunda başlamakta ve okula giderken bir merasimle (âmin alayı denilmektedir) gönderilmektedir. Okul öncesi dönem dediğimiz bu dönemde başlayan eğitim özellikle çocukların karakter inşası ve dini bilgi edinimini sağlayan bir sistem üzerine kurulmuştur. Sıbyan mektebi ya da mahalle mektebi olarak adlandırılan bu kurumlar okul öncesi eğitim kurumları olmakla birlikte herhangi bir zorunluluk olmadan çocuğun hazır bulunuşluğuna göre aile ve hoca tarafından değerlendirerek gönderilen bir eğitim yuvasıdır. Kökü 15. yy Fatih Sultan Mehmet dönemine dayanan bu mektepler, Osmanlı döneminde okul öncesi eğitim kurumlarının ilk örnekleri sayılabilmektedir.³⁵ Mahalle mekteplerinin yanı sıra okul öncesi dönem çocuklarına verilen diğer eğitim yuvaları da şöyledir:

3.3.1. Sıbyan Okulları

Zorunlu olmayan bir eğitim kurumu olan sıbyan okullarına öğrenci alımı hazır bulunuşluğu uygunsa dört yaşa kadar inmektedir. Osmanlı'da en yaygın olan eğitim-öğretim kurumu olan sıbyan okulları eğitime oldukça önem vermektedir. Bu okullarda okul öncesi dönemde dini bilgi ve karakter gelişimi kazanan çocuk ilköğretime hazır hale gelmektedir. Bilgi edinimine geçen ilköğretim çağı çocuğunun seviye ve donanımına bakılarak hem manevî eğitim hem de akademik eğitim bir arada verilmektedir.³⁶

3.3.2. Islahhaneler

Osmanlı'nın son döneminde savaş ya da hastalıktan dolayı ebeveynini kaybeden kız ve erkek çocukların korunması ve yetişmesi amacıyla açılmıştır. Bu eğitim

³⁴ Ünüvar ve Çivik, *Okul Öncesi Eğitime Giriş: Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Gelişimi*, s. 22.

³⁵ Neriman Aral, Adalet Kandır, Münevver Can Yaşar, *Okul Öncesi Eğitim I*, İstanbul: Ya-Pa Yayınları, 2003, s. 18.

³⁶ Ünüvar ve Çivik, *Okul Öncesi Eğitime Giriş: Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Gelişimi*, s. 22.

kurumunda amaç çocuklara meslek kazandırmaktır.³⁷ Diğer açılan kurumlarda genelde yetim ve öksüz kalan çocukların bakımı ve eğitimi için açılan eğitim kurumlarıdır. Yaşları küçük olduğu için okul öncesi dönemi kapsayan bu okullarda verilen eğitim genellikle çocukların bakımı ile ilgilidir.³⁸

Sıbyan okullarında verilen eğitim genelde dini eğitim ağırlıklı olmasıyla birlikte çocukların bu okullardan sonra gittikleri medreselerde çocuklar diğer alanlarda eğitim almaya başlamış, dini ve ahlakî eğitim de mevcut olan eğitim sistemine dâhil edilerek verilmiştir.

3.4. Cumhuriyet Döneminde Okul Öncesi Eğitim

Savaştan çıkmış bir toplum olarak Cumhuriyetin ilk dönemlerinde devletin durumu belli olduğundan toplumu düzene oturtmak, eğitim sistemini oluşturmak için bu dönemlerde okul öncesi eğitime her hangi bir önem verilmemiştir. Sonrasında, çalışan annelerin çocuklarına bakmak için sadece bakım amaçlı kurumlar kurulmuştur.³⁹

50’li yıllardan sonra okul öncesi eğitimin önemi eğitim camialarında gündeme gelmeye başlamış ve 60’lı yıllarda anasınıfları açılmaya başlanmıştır. 90’lı yıllarda iyice gelişen ve okul öncesi eğitimin desteklediği eğitim anlayışıyla öğretmenler yetiştirilmiş, bunun kontrolü de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmaya başlanmıştır.⁴⁰

İsmail Sağlam’ın ele aldığı makalesinde okul öncesi dönemde din eğitiminin seyri ve içeriği şu şekilde ele alınmaktadır: *“Türkiye’de ilköğretim 4. sınıftan önceki yaşlarda ve sınıflarda çocuklara dini bilgi verilmediği için okul öncesi eğitim kurumlarında gerçekleştirilen etkinliklerde ve kullanılan materyallerde dini bilgi ve semboller kullanılmamaktadır. Hâlbuki dünyada ki uygulamalarda ya uygulanan sistem gereği eğitimin hiçbir kademesinde din eğitimine yer verilmez ya da okul öncesi*

³⁷ Ünüvar ve Çivik, *Age*, s. 22.

³⁸ P. Aksoy ve G. Baran, *Okul Öncesi Eğitime Giriş: Okul Öncesi Öğretmenliği* ed. N. Aral, A. Kan, Ankara: Alan Bilgisi Yayınları, 2013, s.47.

³⁹ Meryem Çelik ve Kerim Gündoğdu, *Türkiye de Okul Öncesi Eğitimin Tarihsel Gelişimi*, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 16, 2007, s. 176-177.

⁴⁰ Perihan Ünüvar, Sevinç Pişgin Çivik, *Age*, 2014, s. 25.

dönemden itibaren pedagojik ilkeler doğrultusunda çocuklar din eğitimlerini almaya başlarlar. Bu eğitim, çocuğun dini ve ahlakî gelişimlerini desteklemekle beraber, diğer gelişim alanlarını da destekleyici niteliktedir. Dolayısıyla okul öncesi dönemde din eğitimine yer verilmemesi, çocuğun temel gelişim alanlarından birisi olan dini ve ahlakî gelişimin ihmal edilmesine neden olmuştur."⁴¹

Günümüz okul öncesi eğitim müfredatında genellikle oyun, matematik, fen, sanat, ana dil etkinlikleri olmakla birlikte çocuğun eğlenceli vakit geçirmesine öncelik verilmiştir. Devletin resmi okullarında herhangi bir dini, manevî eğitim olmamakla birlikte bu dönem çocukları sadece görgü-nezakat ve toplumsal kurallar bazında ahlakî eğitim almaktadır. Özel kreşlerde verilen eğitim ise biraz daha farklıdır. Kuruluş amaçlarına göre manevî eğitime ağırlık veren, bu doğrultuda öğretmen alıp çocukları yetiştiren eğitim kadrosu olmakla birlikte, böyle bir eğitim anlayışını benimsemeyen özel eğitim kurumları da mevcuttur.

Toplumun kozmopolitik konumu, her ebeveynin farklı eğitim istemesi, okul öncesi kurumlarındaki eğitimi çeşitlendirmiş, kişilerin tercihleri doğrultusunda seçimler yapmasına olanak tanımıştır. Dini eğitim, ilköğretim çağında zorunlu olmakla birlikte resmi okullarda, okul öncesi müfredatında öyle bir zorunluluk görülmemektedir. Bu dönem çocukları Türkiye’de devlet okullarında her hangi bir dini ve manevî eğitim almamakta, genelde farklı gelişim alanlarını destekleyen, eğlenceli vakit geçirmelerini sağlayan etkinliklerle eğitim süreci oluşturulmaktadır.

3.5. Yurt Dışında Okul Öncesi Dönem ve Eğitim

Diğer ülkelerdeki okul öncesi eğitim modellerine bakacak olursak, Almanya, Avusturya ve Amerika’da ki okul öncesi kurumlarında din eğitimi olmakla birlikte, eğitimciler her alanda donanımlıdır ve dini eğitim konusunda da oldukça bilgi

⁴¹ İsmail Sağlam, “Okul Öncesi Dönem ve Din Eğitimi”, *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu II*, Ankara: *DİB Yayınları*, 2012, s. 553.

sahibidirler. Almanya’da kreşler belediye, kilise ve özel sektör tarafından açılmakta, 0-6 yaş çocuklarına hitap etmektedir. 3-6 yaş çocukları için açılan okula çocuk bahçesi denmekte ve okullara Almanya ve Avusturya çok önem vermektedir. Gün içerisinde çocuklar burada hem oyunlar oynayarak eğlenmekte hem akademik bilgilerle din, sanat, matematik çalışmaları ile eğitimlerine devam etmekte hem de dini eğitim almaktadırlar. Kreşin dizaynı çocukları dini tema ve öğelere çekecek şekilde dizayn edilmiş olabilmekte, çocuklar nasıl dua edeceklerini öğrenip, uygulamalar yapabilmektedirler. Dini ve ahlakî hikâyeler, dualar ve dini ilahilerle Tanrı sevgisinin temeli atılmaktadır.⁴²

Okul öncesi eğitim kuramcılarının öncü ve en önemlilerine değinecek olursak onların dini ve ahlakî eğitime ne kadar önem verdiklerini, açtıkları kreşlerde bu yönde bir eğitimin olması gerektiğini ve hatta kendilerini de bu yönde eğitim alarak geliştirmiş ve çocuklara dini eğitimin bu dönemde aşılması gerektiğini savunmuşlardır. Bunlardan en önemlileri Maria Montessori, Friedrich Froebel ve Rudolf Steinerdir. Hepsi de eğitimle çocukların dini ve ruhsal gelişimlerinin desteklenmesini, içsel yaşantılarına önem verilmesini ve önemli dini temaların kazandırılarak kişilik ve karakter oluşumuna olumlu etkiler yapılmasını savunmuş; bu görüşlerine göre eğitimde kalıcı izler bırakacak çalışmalar yapmışlardır.⁴³

Sonuç olarak her geçen gün artan okul öncesi kurumlarının sayısı dini eğitime oldukça önem vermekte, kişiler kendi inançlarının temsil edildiği okulları tercih ederek kendi dini ve kültürel inanışlarını çocuklarına kazandırmak ve o şekilde eğitilmesini istemektedir. Bu doğrultuda ki tercihlerle açılan kreş ve anaokulları hem çocukları akademik ve sosyal açıdan donanımlı olarak geleceğe hazırlamakta hem de geleneksel, dinsel ve ahlakî değerleri çocuklara kazandırmaktadır.

⁴² Hakkı Maviş, *Almanya, Avusturya ve Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1970, s. 14.

⁴³ Francis Wardle, *Introduction to ECE: A Multidimensional Approach to Child Centered Care and Learning*, Pearson, 2002, s.342.

4. Okul Öncesi Eğitimin Temelini Oluşturan Kuramlar

Eğitimin daha verimli ve etkin olabilmesi, çocukların gelişimlerini ve öğrenmelerini olumlu yönde etkileyebilmesi, verilecek olan eğitimin niteliğinin artması ve öğrenmenin kolay, kalıcı olabilmesi için çeşitli kuramlar oluşturulmuştur. Bu eğitim kuramları; eğitimcilerin perspektiflerine ve eğitimde neye daha çok önem verdiklerine göre ve ayrıca hangi gelişim alanını desteklediklerine göre çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, insan gelişim ve öğrenmesinin farklı yönlerine açıklık getirmektedir. Bu yönlerde ki farklılaşma, kuramların çeşitliliğini oluşturmuş ve eğitimsel alanda çocuk gelişim ve eğitimine temel teşkil etmiştir. Bu kuramlar; Davranışçı Kuramlar, Bilişsel Kuramlar, Sosyal Öğrenme Kuramı, Duyuşsal Kuramlar ve Dini Gelişim Kuramı olmak üzere beş başlık altında toplanabilir.

4.1. Davranışçı Kuramlar

Gözle görülen davranışa odaklanan, uyarıcı ve davranış arasında bağ kuran ve pekiştireçlerle (davranışa karşı gösterilen tepki) davranışı şekillendiren eğitimsel duruma “davranışsal kuram” denmektedir.⁴⁴

Davranışsal kuramın önde gelen isimleri; Guthrie, John B Watson (1878), Edward Thorndike (1874-1949) ve B. F. Skinner (1904 – 1990) dır. Davranışsal kuramı oluştururken bu davranışçılar çeşitli bilimsel çalışmalar yaparak bu kuramın temelini oluşturmuşlardır.⁴⁵

Davranışçı akımın en yaygın öğrenme kuramı klasik koşullanmadır. Ivan Pavlov tarafından yapılan bir deney sonucunda oluşmuştur. Davranışçı kuramın temelini oluşturan klasik koşullanma terimi Pavlov’un köpeklerle yaptığı bir deney sonucunda meydana gelmiştir. Deneyde Pavlov köpeğin salgısı üzerinde çalışmaktadır. Fakat

⁴⁴ Zeynep Erdiller, *Erken Çocukluk Eğitimi: Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Kuram ve Yaklaşımlar*, ed. İbrahim H. Diken, Ankara: Pegem Akademi, 2014; Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: Pegem Akademi, 2011, s. 20.

⁴⁵ *Davranışçılık*, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Davran%C4%B1%C5%9F%C3%A7%C4%B1%C4%B1k> adresinden 24.11.2016 tarihinde alınmıştır.

süreçte dikkatini köpeğin salgılamasının zamanı çekmiştir. Köpek hem yiyecek hem de o yiyeceği getiren kişiyi gördüğünde salgı akıtmıştır. Bunu fark eden Pavlov davranışçı kuramların yapı taşı olan “klasik koşullanma” kavramına ulaşmıştır.⁴⁶

Guthrie’ye göre öğrenme; koşullanılmış bir tepkidir ve zihinsel öğeler içermez. Ona göre öğrenme, uyaran ve tepki arasında ki ilişkiden ibarettir. Herhangi bir ödüle ve pekiştirece gerek yoktur.⁴⁷

Thorndike’in yapmış olduğu bilimsel çalışmaya göre ise öğrenmenin deneme-yanılma esnasında yapılan davranışlardan ödüle götürdüğü takdirde gerçekleştiğini savunmuştur. Eğer davranış ödüle götürmüyorsa öğrenmenin gerçekleşmediğini, terk edildiği sonucuna ulaşmıştır.⁴⁸

Watson’da aynı şekilde hayvanlarda ve insanlarda davranışların şartlanabileceğini düşünmüştür. Düşüncesini test etmiş ve çocuk gelişiminde en önemli gücün çevre olduğu ve yetişkinlerin çocuğun davranışını uyaran-tepki bağlantısını kontrol ederek şekillendiği sonucuna varmış, gelişimin de aşamalı bir süreç olarak bu olgulara bağlı ilerlediğini savunmuştur.⁴⁹

Edimsel koşullanmanın varlığını ispat eden ve modern davranışçıların en çok tanınanı olan Skinner; davranışların otomatik bir tepki olmasından ziyade uyarıcılara karşı bilinçli yapılan bir eylem olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁰

Skinner, edimsel koşullanmanın insan davranışında, özellikle de daha karmaşık öğrenme süreçlerinde çok daha büyük bir engel olmadığına inanmıştır. Edimsel koşullanmada birey, belli bir davranışın belli bir sonuç doğurduğunu öğrenir. Sonuçlar

⁴⁶ Erkan Bayır, *Davranışçı Yaklaşım (Pavlov, Watson, Thorndike, Guthrie)*, 2012, <http://www.psikolik.com/threads/davranisci-yaklasim-pavlov-watson-thorndike-guthrie.397> adresinden 24.11.2016 tarihinde alınmıştır.

⁴⁷ Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, s. 22.

⁴⁸ Özden, *Age*, s. 22.

⁴⁹ Laura E. Berk, *Çocuk Gelişimi*, çev. Ali Dönmez, Ankara: İmge Kitabevi, 2013, s. 50.

⁵⁰ Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, s. 22.

faydalı ya da hoş gidiyorsa, davranış tekrarlanır fakat hoş gitmiyorsa tekrar olmaz ve davranış söner.⁵¹

Davranışçılara göre tüm gelişim bir öğrenme süreci içerir, bu nedenle yaşa ya da olgunlaşmaya dayanan belirli aşamalarda gerçekleşmez.⁵²

Davranışçıların üzerinde önemle durduğu başlangıcı ve sonu belli olan, gözlenip ölçülebilen davranışlardır. Bunun için geçmiş yaşantılar, karşılaşılan problemler ve çözüm yolları son derece önemlidir. Deneme yanılma yoluyla bireylerin yeni çözümler üreteceği davranışlarda davranışçı kuramlar için kritik bir olgudur.⁵³

Davranışçılar için süreçten çok, sonuç ve davranış önemlidir.

4.2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramının kurucusu olan Albert Bandura'nın bu görüşünün temelini davranışçı kuram oluşturmaktadır. Bandura'nın sosyal öğrenme teorisi orta yol bir kuramdır. Bilişsel kuramı ile davranışsal kuramın birleşmesinden meydana gelen bu kurama “sosyal-davranışçılık” denilmektedir.⁵⁴

Davranış sadece bir uyarı- tepki ilişkisi içinde ele almak ya da pekiştirecek ve ceza kavramlarıyla açıklamaya çalışmak insan bilişinin oynamış olduğu aktif rolü görmezden gelmektir. Davranış kazandırma, değiştirme ve güçlendirme süreci açıklanırken insanların birbirlerinden farklı davranabilecekleri ve bunda da insanların düşüncelerinin, fikirlerinin ve beklentilerinin birbirinden farklı olduğu gerçeği göz önüne alınmalıdır.⁵⁵

Bandura, gözlem yoluyla öğrenmeye çok önem vermektedir. Çocukların davranış kazanımlarını gözlemle öğrendiklerini vurgularken; Skinner'in klasik ve edimsel şartlanma ile ilgili görüşlerine de karşı çıkmamaktadır. Sosyala bir varlık olan

⁵¹ Erdiller, *Erken Çocukluk Eğitimi: Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Kuram ve Yaklaşımlar*, s.71.

⁵² Erdiller, *Age*, s.71.

⁵³ Özden, *Age*, s. 23.

⁵⁴ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2004, s.218.

⁵⁵ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*, s. 219.

çocuğun öğrenmesi sosyal bir çevrede gerçekleşmesi gerekirken bu süreçte öğrendiği her bir davranışı için ödüllendirilmesi ya da devamlı bir halde yapması gerekmez. Kişilik tanımlamasını sosyal öğrenme kuramına göre yaptığımızda ise karşımıza başkalarının davranışını gözlemleyerek elde edilmiş davranışlar örüntüsü olarak ifade etmemiz mümkündür.⁵⁶

Literatürde; “Bandura’nın sosyal öğrenme kuramı klasik ve edimsel şartlanmayı iki temel öğrenme türü olarak kabul eder. Bu kuramda Bandura gözlem yoluyla veya modelleme yoluyla öğrenme adını verdiği özel bir ayırt etme öğrenmesi üzerinde durur. Birey herhangi bir duruma tepki vermeyi, uygun davranışı yapmayı, başkalarını gözlemleyerek öğrenir ve bu şekilde kişiliği şekillenir.”⁵⁷

Bazı öğrenme kuramlarının tersine Bandura, çocuğun kendi gelişiminde aldığı aktif rolü vurgulamıştır. Gelişimi çocuklarla ve onların sosyal çevresi arasında karşılıklı iletişim ve etkileşim sayesinde gelişen bir belirlemecilik süreci olarak tarif etmiştir.⁵⁸

Sosyal öğrenme kuramı bilişsel, davranışsal ve çevresel faktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan öğrenme üzerinde durmakta, ödül, ceza, pekiştirecin tek başına yeterli olmayacağından, bilişsel edinim ve çevresel olgularında öğrenmeyi çok önemli ölçüde etkilediği ve şekillendirdiği üzerinde durmaktadır.

4.3. Bilişsel Kuramlar

Bilişsel kuramın temelini Almanya’da Gestalt Okulu psikologlarından etkilenen eğitimciler olan Piaget, Bruner ve Ausebel atmışlardır. Onlara göre öğrenme; zihinsel bir süreç olmakla birlikte doğrudan gözlemlenemez ama kişinin davranışlarını şekillendirme de önemli bir rolü vardır. Bilişsel kuramın öncüleri eğitimde sürece önem verirler sonucun üzerinde çok fazla durmazlar. Öğrenilen bilgilerin ve kazanılan davranışların hayata geçirilebilmesi için zihinsel durumlar oldukça önemlidir. Bu

⁵⁶ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranış*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.426.

⁵⁷ Harry Morgan, *Early Childhood Education: History, Theory and Practice*, Rowman and Littlefield Education, United Kingdom, 2011, s 320.

⁵⁸ Berk, *Çocuk Gelişimi*, s. 50.

durumların edinimi için eğitimsel ilkelerin kazanılması da bilişsel kuramlarda tercih edilen bir durumdur.⁵⁹

Bilişsel kuramcılar davranışçılara göre öğrenmeyi çok daha farklı ele alırlar. Davranışçılar davranışlarda ki değişimi öğrenme diye adlandırırken bilişsel kuramcılar zihinde meydana gelen değişim ve gelişimlerin dışa yansması olarak öğrenmeyi ifade etmektedirler. Bu öğrenme sürecinde bilişsel kuramcılar zihinsel algıda daha çok anlama, düşünme, yorumlama, duyma ve yaratma gibi kavramlar üzerinde durmaktadırlar.⁶⁰

Bilişsel öğrenme kuramcıları bir başka ifadeyle öğrenmeyi; bireyin çevresinde olup bitenlere karşı bir anlam yüklemesi için dünyayı anlama ve algılama girişimi olarak ifade ederler. Anlama ve anlaşılmanın sağlanabilmesi karşılaşılan durumların algılanıp yorumlanması ve değerlendirilmesi gerektiğini savunurlar. Bilişsel kurama göre bilgi, kişi tarafından pasif bir şekilde alınmaz aksine birey bilgiyi alır, kendine göre işler, şekillendirir ve yorumlar. Bu süreç öğrencinin deneyimine, sahip olduğu kültüre, öğretim ortamına ve öğrencinin rolüne göre değişmektedir.⁶¹

Bilişsel kuram'ı bu alanlarda inceleyecek olursak Jean Piaget ve Lev Vygotsky'nın okul öncesi dönem çocuklarının bilişsel gelişim sürecini nasıl değerlendirdiklerini bu kuram bazında nelere önem verdiklerini incelememizin faydalı ve verimli olacağını düşünmekteyim.

Jean Piaget (1896 – 1980) , okul öncesi eğitimi şekillendiren kuramcılardan bahsedilirken ilk akla gelen isimlerden biridir. Piaget, çocukların zekâsının gelişimi ve çocukların yetişkinlerden çok farklı olduğunu ileri sürmüş ve farklı düşünme biçimleri üzerinde durmuştur.⁶²

⁵⁹ Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, s. 24.

⁶⁰ Özden, *Age*, s.24.

⁶¹ Özden, *Age*, s.25.

⁶² Erdiller, *Erken Çocukluk Eğitimi: Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Kuram ve Yaklaşımlar*, s. 73.

Piaget, öğrenmede çocukların aktif rol oynadıklarını ve bilişsel gelişimin öğrenme üzerinde önemli ölçüde etkisi olduğu vurgulamaktadır.⁶³ Piaget, bilişsel süreçte çocukların dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını ve kendi öğrenmelerini nasıl gerçekleştirdiklerini gösterirken bu süreçte etkin rol alan çocukların gelişimi üzerinde odaklanmıştır.

Piaget çocukların düşüncesinin, yetişkin eğitimi ya da diğer çevresel etkilerle değiştiğini kabul etmez. Ona göre çocukların gelişmesi için çevre ile etkileşimde bulunması gereklidir fakat yeni bilişsel yapı oluşturan dış çevre değil çocuğun kendisidir. Öğrenme; çocuğun etkin olduğu ve gittikçe farklılaşacak kapsamlı bir yapı oluşturduğu aktif bir yapılanma sürecidir.⁶⁴ Piaget'e göre gerçek eğitim; öğretmen tarafından verilen bir şey değil çocuktan gelen bir şeydir. Bu süreç aktif bir keşfetme sürecidir. Öğretmen bilgiyi çocuğa yüklemeye çalışmamalı fakat bunun yerine onun ilgisini çekecek ve onu uğraştıracak materyaller bularak problemleri kendi başına çözmesine izin vermelidir.⁶⁵ Ayrıca öğrenmenin hem aktif bir keşfetme süreci hem de gelişim dönemine uygun olması görüşünü savunmakta ve sosyal etkileşimin eğitimsel değerinin olduğunu düşünmektedir. Çünkü çocuklar grup etkileşimi ile farklı bakış açılarını görerek mantıksal düşünmeye başlarlar.⁶⁶ Kısaca Piaget'i bilişsel gelişim kuramının öncülerinden ve hatta kurucularından olduğunu söylersek, O'na göre okul öncesi dönemde öğrenme; çocukların çevreleri ve dış dünya ile algılarını kendilerinin oluşturduğu ve bu sayede yapılandığı bir süreçtir. Bu süreçte bilgi kesinlikle dışarıdan empoze edilemez, sadece birey tarafından içeride oluşturulup dışarıyla paylaşılır. Çocuklar kendi dünyalarını keşfedip işlerken bilgiyi aktif bir şekilde inşa

⁶³ Whitebread and Coltman, *Teaching and Learning in the Early Years*, s. 2.

⁶⁴ Özcan Doğan, *Erken Çocukluk Eğitimi: Okul Öncesi Eğitime Temel Olan Görüşler*, ed. İbrahim H. Diken, Ankara: Pegem Akademi, 2014, s. 33.

⁶⁵ Daha detaylı bilgi için bkz: W. C. Crain, *Theories of Development, Concepts and Applications*, New Jersey: Englewood Cliffs, 1980.

⁶⁶ Doğan, *Erken Çocukluk Eğitimi: Okul Öncesi Eğitime Temel Olan Görüşler*, s. 33.

ederler, meraklı ve sorgulayıcı olmak onların doğasında vardır.⁶⁷ Doğalarından gelen bu özellik, öğrenme sürecinde desteklendiği takdirde daha etkin bir eğitim ve öğrenme ortamı oluşturulup, özgür ve özgün fikirler üreten çocuklar yetiştirilecektir. Böylelikle eğitim ortamları hem çocuklar hem de eğitimciler tarafından zenginleştirilerek nitelikli bir süreç oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

Diğer bir bilişsel kuramcılardan Lev Vygotsky; Piaget'nin aksine çocukların dil öğrenimi ve sosyal etkileşiminin hem kendi aralarında hem de yetişkinlerle ne kadar önemli olduğunu düşünmekte ve öğrenmenin üzerinde çok önemli bir etkisinin olduğunu vurgulamaktadır. Öğrenme de esas olanın çocukların kendi potansiyel alanı ile yetişkin veya akranının desteğiyle ulaşacağı bir üst gelişim alanında ki öğrenme alanı olduğunu vurgulamış ve normal gelişimden bir üst gelişime sosyal etkileşimle nasıl geçileceğinin altını çizmiştir.⁶⁸

Vygotsky'göre bilgi, bireysel olarak değil, insanlarla etkileşime girdikçe, sosyal olarak oluşur. Çocukların bilgiyi aktif olarak aradığını fakat zengin bir sosyo kültürel çevrenin düşüncelerini derinden etkilediğini savunmakla birlikte, çocuğun gelişiminde ve öğrenme sürecinde kültürün, sosyal etkileşimin, kullandığı dilin, oyunun ve yakın gelişim alanının etkilerinden ve öneminden bahsetmektedir.⁶⁹

Vygotsky, öğrenmeyi bilginin sosyal bir ortamda inşa edilmesi olarak tanımlar. Bu sosyal ortamı oluşturan çocuğun çevresinde ki insanlar onun öğrenme ve gelişme süreci üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çocuğun bu çevresini akranlar, yetişkinler, ebeveynler ve aile bireyleri oluşturmaktadır.⁷⁰ Sosyal bağlam adı verilen bu kavram öğrenmeyi tutum ve inançlardan daha çok etkiler. Sosyal bağlam, kültürü doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen çocuğun çevresindeki her şey anlamına gelir. Öğrenme

⁶⁷ Berk, *Çocuk Gelişimi*, s. 52.

⁶⁸ Whitebread and Coltman, *Teaching and Learning in the Early Years*, s. 3-4.

⁶⁹ Laura Berk and Winsler, *Scaffolding Children's Learning: Vygotsky and Early Childhood Education*: Washington DC: National Association for The Education of Young Children, 1995, s. 80.

⁷⁰ Erdiller *Erken Çocukluk Eğitimi: Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Kuram ve Yaklaşımlar*, s. 80.

yöntem ve teknikleri, mantık biçimi, problem çözme becerisi kültürel deneyimlerden etkilenecek oluşur ve kişinin gelişim sürecini etkiler.⁷¹

Vygotsky'e göre çocuğun bilişsel gelişimi, içinde yaşadığı kültür bağlamında anlaşılmalıdır. Vygotsky, bireyin düşünme örüntülerinin doğuştan gelen faktörlerin değil, kültürel kurumların ve sosyal faaliyetlerin ürünü olduğuna inanır. Onun teorisine göre bilgi; Piaget'nin önerdiği gibi bireysel olarak oluşturulmaz, etkileşim içinde olduğu insanlarla birlikte inşa edilir.⁷²

Vygotsky, dilin biliş için önemli bir rol oynadığına, düşünme için gerçek bir araç olduğuna inanır. Dil düşünmeyi daha somut ve esnek hale getirir, çocuğun yeni fikirler üretmesine ve paylaşmasına fırsat verir.⁷³

Vygotsky'ye göre, en önemli nokta ise okul öncesi dönemde en önemli etkinliğin “oyun” olduğunu düşünmesidir. Oyunun çocuğun hem zihinsel hem de sosyal becerilerinin gelişimini desteklediğini, sembolik ve sosyal bir etkinlik olduğunu düşünen Vygotsky, bilişsel gelişim sürecinde bu kilit olguyu vurgulamıştır.⁷⁴

Vygotsky'nin teorisi, gelişimi sosyal bir süreç olarak tanımlar ve bilişsel gelişimin çocukların yetişkinlerle ve daha becerikli akranlarla etkileşimi sonucunda gerçekleştiğini savunur. Ona göre çocuklar, çeşitli faaliyetlere ortaklaşa katılarak başlangıçta yeteneklerinin ötesinde olan ancak yakın gelişim alanlarına giren bilişsel becerilerini geliştirip pratik ederler.⁷⁵

4.4. Duyuşsal Kuramlar

Duyuşsal kuramlar; hızlı gelişen teknolojiye paralel olarak insanlar arası iletişim ağının daha karmaşık hale gelmesi, günümüz insanların eğitime olan ihtiyacını arttırmıştır. Eğitimin temelini oluşturan öğretim ve yönetim etkinliklerinin çocukların

⁷¹ Doğan, *Erken Çocukluk Eğitimi: Okul Öncesi Eğitime Temel Olan Görüşler*, s. 34.

⁷² Berk, *Çocuk Gelişimi*, s. 57-58.

⁷³ Doğan, *Age*, s. 34.

⁷⁴ Doğan, *Erken Çocukluk Eğitimi: Okul Öncesi Eğitime Temel Olan Görüşler*, s. 35.

⁷⁵ Berk, *Çocuk Gelişimi*, s. 58.

tüm yönleriyle gelişmelerini sağlamak esas gayesi olmalıdır. Bu düşünceden yola çıkan duyuşsal kuramlar öğrenciye yönelik hizmetlerin en iyi şekilde sağlanmasını ve yerine getirilmesini amaçlamaktadır.⁷⁶

Duyuşsal kuramlar yukarıda dedğindiğimiz davranışçı ve bilişsel kuramların dışında öğrenmenin benlik ve ahlak gelişimi gibi duyuşsal sonuçlarıyla ilgilenir. Davranışçı kuramlar davranışın sonuçlarıyla, bilişsel kuramlar zihinsel süreçlerle ilgilenirken öğrenmede duyuşsal kuramlar daha çok içsel duygusal boyuta odaklanmaktadır. Eğer kişiliğin değişimine önem veriyorsak duyuşsal değişim gerçekleşmesi gerekmektedir. Öğrenmede kişilik gelişimini hedefliyorsak psikomotor, zihinsel ve duyuşsal gelişmelere ayrı ayrı önem vermek gerekmektedir.⁷⁷

Duyuşsal kuramları benlik ve ahlak gelişimi altında daha ayrıltılı bir şekilde işlemeye çalışacağız.

4.4.1. Benlik Gelişimi

Özden'e göre; *“benlik gelişimi; bireyin kendisini değerli bir insan olarak hissetmesini, kapasitesine güvenmesini ve farklılıklara değer vermesini vurgular. Benlik gelişiminin en son hedefi kendini gerçekleştiren insandır.”*⁷⁸ Benlik gelişimini daha iyi anlayabilmek için Abraham Maslow ve Carl Rogers'ın geliştirdiği kuramları incelemekte fayda olacaktır.

Abraham Maslow; psikoloji tarihinde ilk kez insan doğasını en olumlu açıdan değerlendiren bir yaklaşımı ortaya koyan kişi Abraham Maslow'dur. Kendinden en çok söz ettiren kavramı ise “kendini gerçekleştirmedir”.⁷⁹ Kendini gerçekleştirme; bireyin potansiyelleri ve çevreyi, bu potansiyeller doğrultusunda maksimum kullanması sonucu kişisel yapabilirliğin zirvesine ulaşmasıdır. Maslow'a göre; öğrenme sürecinde bireye

⁷⁶ Muharrem Kepçeoğlu, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Toroman Yayıncılık, Ankara, 1986, s.25-26.

⁷⁷ Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, s. 28.

⁷⁸ Özden, *Age*, s.28.

⁷⁹ Daha detaylı bilgi için bakınız: Abraham Maslow, *Motivation and Personality*, New York: Harper & Row, 1970.

serbest seçme ve kendi sorumluluğunu alma olanağı tanınacak olursa, birey kendisi için en uygun ve faydalı olanı seçecektir.⁸⁰ Maslow; bireyin çevreden gelen uyarıcılara göre biçimlenmediğini, bireyin kendi algılarına göre davranışlarını ve değerlerini oluşturan etkin bir varlık olduğunu belirtmiştir.⁸¹

Kişinin kendini gerçekleştirme için Maslow'a göre olması gerekenler aşağıda açıklanmaktadır:

- Birey belirlediği ihtiyaçlar hiyerarşisini olumlu olarak tamamlamalıdır.
- Birey hiyerarşi gruplarından birisini tam olarak gidermeden bir üst düzeydeki ihtiyaç grubuna geçemez. Bunun için ihtiyaçlar aşamalı olarak giderilmelidir.
- Maslow'a göre; kendini gerçekleştirme sağlıklı her bireyin ihtiyacıdır. Birey kendi potansiyelini gerçekleştirmeye ilişkin bir ihtiyaç hisseder. Öğrenme ortamı, her bir öğrencinin kendi potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik bir atmosfer sunmalıdır. Dolayısıyla ebeveynler ve öğretmenler sağlıklı bir öğrenci yetiştirmek için öğrencinin serbest seçme ve kendi sorumluluğunu almasını sağlamalıdır. Böyle bir ortamda yetişen öğrenci, yaşamını üretken ve mutlu bir şekilde sürdürür.⁸²

Kendini gerçekleştirme kavramı belirli bir hiyerarşiyi takip ettikten sonra ulaşılması optimum seviyede olan Abraham Maslow tarafından geliştirilmiş hem psikoloji temelli hem de kişiye özgü bir terimdir. Bu hiyerarşiyi en güzel şekilde anlatan aşağıda ki tabloda yer alan ve basamak basamak ilerlemeyi öngören kavramlar açık ve net olarak verilmektedir. Her bir hiyerarşi kendine özgü olmakla birlikte kişinin temel

⁸⁰ Leyla Küçükahmet, *Eğitim Psikolojisi: Etkili Öğretim ve Öğrenme*, ed. Yaşar Özbey, Serdar Erkan, Ankara: Pegem Akademi, 2008, s.357.

⁸¹ Küçükahmet, *Age*, s.358.

⁸² Küçükahmet, *Eğitim Psikolojisi: Etkili Öğretim ve Öğrenme*, s.358.

ihtiyaçlarından başlayarak, güvende olma, sevgi ve saygıyı hissetme, anlama ve anlamlandırma, estetik bakış kazanımı gibi aşamalardan geçilerek en üst seviyeye doğru ilerleyen bir piramit şeklindedir. Bu şekilde ifade edilen ve şekillendirilen kavrama da “Abraham Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi” denilmektedir.

Şekil 1 Abraham Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Carl Rogers; eğitim alanından ziyade psikoloji alanında çalışmalar yapan ve yeni kuram ve tanımlamalar geliştiren bir psikoterapisttir. Özellikle üzerinde durduğu beş kavram vardır; benlik, kendini gerçekleştirme, içtenlik, şartsız olumlu kabul ve empatidir. Danışman-danışan ilişkileri içerisinde bu temel kavramlar üzerinde durulması gerektiği fikrini savunmuş ve psikoloji alanında kullanılan bu terimlerin daha etkin ve verimli bir eğitim ortamı için, çocukların kendilerini gerçekleştirmelerine fırsat verecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Eğitimci bu doğrultuda ki fiziksel ve duygusal ihtiyaçları sağlayacak kişi olmalıdır. Olumlu bir benlik (kişilik)

yapısı oluşturularak hem eğitim hem de sosyal alanda başarılı bireyler yetiştirebilmesi bu alanda ön koşuldur.⁸³

Rogers'ın önemle üzerinde durduğu kavramlardan “benlik” ve “kendini gerçekleştirme” kavramlarını açıklayacak olursak;

Benlik: Benlik, temelde bireyin kendisini tanımlama ve değerlendirme biçimidir. Bu anlamda benlik; bir taraftan bilişsel süreçleri kapsarken, diğer taraftan da kişinin kendisi hakkında çıkarımlar yapmasını sağlayan yerdir. Kişinin kendini algılayış biçimi olarak ifade edilen “benlik” kavramı kişilik ve kişisel gelişimde temel teşkil eden önemli kavramlardan bir tanesidir ve çeşitli boyutlarda incelenip ele alınması gerekmektedir.⁸⁴

Benlik oluşumu hem kişinin kendi öz oluşumundan hem çevreyi nasıl algıladığından hem de nasıl bir sosyal ortamda yaşadığından etkilenmekte ve değer yargıları ve kişilik oluşumu bu özellik ve ortamlara göre şekillenmektedir. Bundan dolayı çocuklara sunulacak eğitim ve eğitsel ortamlar bu önemli noktalar üzerinde durularak oluşturulmalı; pozitif benlik oluşumuna katkı sağlamalıdır.

Kendini Gerçekleştirme: Maslow gibi Rogers da kendini gerçekleştirme kavramı üzerinde durmuştur. Sağlıklı bireyin amacının kendini gerçekleştirmek olduğunu düşünmektedir. Kendini gerçekleştirme, bireyin kendi varlığını ve özgünlüğünü koruyarak potansiyellerini maksimum kullanması sonucu kişisel yapabilirliğinin zirvesine ulaşmasıdır.⁸⁵

⁸³ Mehmet Sardoğan, Tevfik Fikret Karahan, *Eğitim Psikolojisi: Kişilik Gelişimi*, ed. Âlim Kaya, Ankara: Pegem Akademi, 2014, s. 133.

⁸⁴ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranış*, s.426; Kurtman Ersanlı, *Benliğin Gelişimi ve Görevleri*, Samsun: Eser Ofset, 1997, s. 1-2.

⁸⁵ Küçükahmet, *Eğitim Psikolojisi: Etkili Öğretim ve Öğrenme*, s. 360.

Özetle kendini gerçekleştiren birey benliğini kabul eder, yaşantılara açık olur, her hangi bir uyuşmazlığı sorunsuz fark eder, yaşantılarını da benliğiyle tutarlı hale getirir.⁸⁶

Çağdaş ve modern toplumların amacı; bireylere, ailelerden tüm insanlara ve dünyaya doğru yayılıp aktarılan, sevgi ve bilgiyle yoğrulan; sevgi ve saygı ölçüsüne dikkat eden, öz saygısı ve öz güveni gelişmiş, güvenilir, bilgili, başarılı, kendini yönetebilme yeteneğini geliştirmiş kısacası ruh ve beden sağlığı yerinde yaratıcı, üretken ve topluma yararlı bireyler yetiştirmektir. Yapıcı ve olumlu bir kişilik geliştirmeye hizmet eden eğitim, bireyin sosyal hayatta ki en önemli desteklerindendir. Bireylerin kişisel gelişim gereksinimlerini karşılamak ve onların gerçekleştirmeye düzeylerinin gelişmesine yardımcı olmak amacıyla, kişilik hizmetlerine gereken önemin verilmesi, çağdaş insanlık anlayışının bir gereğidir. Ancak böylesi bir hizmet ve eğitim etkinlikleri içinde yetişen insan, kendisinin ve çevresinin kendine sunduğu olanakları gerçekçi bir gözle algılayıp sağlıklı bir “benlik” geliştirecektir.⁸⁷ Sağlıklı benlikler sayesinde kendine güvenen, kendisiyle ve çevresiyle barışık, düşünebilen ve üretebilen, kısacası hayata pozitif kazanımları olacak bireyler yetişecektir.

4.4.2. Ahlak Gelişimi

Ahlak gelişimi kavramı üzerinde durmadan önce “ahlak” kelimesini açıklamak gerekmektedir. Çok göreceli bir kavram olan ahlaklık hakkında çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Bu tanımlamalardan bir kaç şöyledir. C. Binbaşıoğlu’na göre; “*ahlak; kişinin doğuştan getirdiği potansiyel ile toplumda var olan iyi-kötü ya da doğru-yanlış gibi kavramların, kişinin kendisi tarafından oluşturulan “huy”, “inanç”, “tutum” ve “adet” gibi, özellikle manevî varlığını belirleyen davranışların tümüdür.*”⁸⁸

⁸⁶ Yedigâr Kılıçcı, *Okulda Ruh Sağlığı*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2000, s. 85.

⁸⁷ Ersanlı, *Benliğin Gelişimi ve Görevleri*, s.1-2.

⁸⁸ Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Yargıcı Matbaa, 1995, s.185.

Mehmet Zeki Aydın(2003)'a⁸⁹ göre diğer tanımlara bakacak olursak ahlak;

- İnsanın tüm varlıklara karşı sorumluluklarını kendisi de dâhil olmak üzere olumlu olarak yerine getirmesi için gereken özelliklerdir.
- İnsanın kendi iradesiyle kötü davranışlardan uzak durarak belirli bir amaç doğrultusunda iyi davranışlarda bulunmasıdır.
- İnsanların toplum düzenini bozmaması için toplum içerisinde uyması gereken kurallar bütünüdür.
- Toplumda bireylerin birbiri ve diğer insanlarla olan iletişimini belirleyip düzene koyan kurallar ve inançların tamamıdır.

Tüm bu tanımlamalar ışığında ahlak kavramını ele aldığımızda ahlak; çeşitli anlamları içeren bir kavram olmakla birlikte en derin de insan ve davranışlarını, insanlar arasında ki ilişkilerini belirleyen bir nitelik taşır. Bu nitelik topluma şekil vermekte, iyi ve kötü tanımlamalarının yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Bunu yaparken de bir takım kurallar kullanılması gerekir. Bu kurallara da ahlak kavramı altında ahlakî kurallar denilmektedir.⁹⁰

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkacak olursak ahlak ilk önce bireyin kendi manevî ve maddi yapısıyla ilgilenirken, sonrasında da toplumu oluşturan diğer insanlar arasında ki bağdan sorumludur. Bu sorumluluk toplumun refahını, seviyesini, gelişmişliğini, düzenini belirlemekte aynı zamanda da kişiler arasında bir denge oluşturmaktadır.

Kişiler de ahlak oluşumu çocuklardan başlayarak orta-ileri yetişkinlik seviyesine doğru ilerlemektedir. Çocuklarda daha çok dışa bağımlı bir ahlak anlayışı varken, yaş ilerledikçe ahlakî düşünce olarakta bağımsızlaşma oluşmakta; bireysel ahlak tanımı

⁸⁹ Mehmet Zeki Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003, s. 16.

⁹⁰ Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, s. 16.

gündeme gelmektedir. Bu gelişim evrelerini daha yakından anlayabilmek için ahlakî gelişim kavramını açıklamamız lazımdır.

Ahlak Gelişimi: Çocukların belirli davranışlarını doğru ya da yanlış olarak nitelendirmelerine olanak veren, davranışlarını kendi eylemleri doğrultusunda yönetmelerini sağlayan ve bunu yaparken belirli evre ve kurallar dâhilinde yapan gelişimsel sürece ahlak gelişimi adı verilmektedir.⁹¹ Ahlak eğitiminin verimli olması için ahlak gelişimini bilmek gerekmektedir çünkü bireyin ahlakî gelişimde izlediği yollar ahlak eğitimi açısından önemlidir. Eğitimciler bu gelişimin evrelerini bildikleri takdirde eğitimi buna göre yönlendirme şansları oluşmaktadır.⁹²

Ahlak gelişimi, çocuğun ilk iletişime geçtiği andan itibaren başlar. Çocuğun etrafıyla kurduğu ilk iletişimler dil gelişiminin hızlanmasıyla artar ve pekişerek yaş ilerledikçe devam eder. Psikologlardan birçoğunun görüşüne göre ahlak gelişimi ile kişilik gelişimi bağlantılıdır. Çünkü çocuklar anne babalarının hal, davranış, söz, tavır ve cinsel rollerini nasıl benimsiyorlarsa, ahlak anlayışlarını edinme konusunda da çok iyi modellemektedirler. Bu süreçte çocukların büyüklerinden onay görme isteği, onların vereceği cezalar ve oluşan heves, korkular ahlak gelişiminde oldukça etkilidir. Bu nedenle erken çocukluk döneminde çocuğun içinde bulunduğu ortam, yetiştiği çevre, iletişimde olduğu kişiler ahlak anlayışının oluşmasında oldukça önemli bir role sahiptir.⁹³

Çocuklar yetişkinlerden sadece bilişsel ve kişisel olarak farklılaşmaz aynı zamanda ahlakî akıl yürütme açısından da farklılaşır. İlk olarak Piaget tarafından tanımlanan ahlakî akıl yürütme yeteneği ile bilişsel gelişim dönemleri arasında ki ilişki

⁹¹ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 41.

⁹² Aydın, *Age*, s. 16.

⁹³ Güler Okman Fişek ve Serap Maktav Yıldırım, *Çocuk Gelişimi*, İstanbul: MEB, 1993, s.78.

ahlak gelişimi kuralı olarak incelemek sonra da Kohlberg tarafından geliştirilen ahlak evreleri üzerinde durulacaktır.⁹⁴

JEAN PIAGET AHLAKÎ GELİŞİM KURALI

Jean Piaget, ahlak gelişiminin nasıl olduğunu inceleyen, bu gelişime en kapsamlı ve inandırıcı açıklama getiren ilk psikologlardandır. Piaget'e göre; *“bireyin bilişsel gelişimi ile ahlakî yargıları arasında sıkı bir ilişki vardır. Bilişsel gelişimi sonucu çocuk benmerkezcilikten çıkıp ahlakî yapısını oluşturmaktadır.”*⁹⁵ İnsanların bilişsel yetenekleri geliştikçe, ahlakî problemleri anlamakta daha olgunlaşabilirler. Küçük çocuklar, yetişkinlere göre doğru ve yanlış çok daha katı bir şekilde yaklaşırlar.⁹⁶

Piaget, çocukların oyunlarını gözlemleyerek ahlakî gelişimlerini anlamaya çalışmıştır. Oyunlarında ki kuralları nasıl koyup, uygulayıp, yorumladıklarını inceleyerek öğrenmenin önemini vurgulamıştır. Piaget çocuklara kısa hikâyeler anlatarak onların ahlakî gelişimlerini incelemiştir. Hikâyede geçen olaylara göre de hangi davranışın daha kötü olduğunu sorarak ahlakî gelişim sürecini gözlemlemiştir.⁹⁷ Piaget bu araştırma ile çocukların toplumsal kurallara karşı tutumlarını inceleyerek sonuçlamalarda bulunmuştur. Beş yaş civarında çocuklarda toplumsal kuralları korumanın önemini tesbit ederken kurallara uymanın ve kurallara saygı duymanın da varlığından emin olmuştur. Piaget'nin araştırmalarının sonucuna göre, iki ile beş yaş arasında ki çocuklar yaşça kendilerinden daha büyük çocukları gözlemleyerek, taklit ederler ve davranışlarını ona göre şekillendirebilirler. Beş yaşından on yaşına kadar olan çocuklarda ise kurallar değişmez olarak kabul edilerek, kutsal bir algı oluşur. Yaşı

⁹⁴ Robert E. Slavin, *Eğitim Psikolojisi Kuram ve Uygulama*, çev: Galip Yüksel, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013, s. 57.

⁹⁵ Sırrı Akbaba, *Eğitim Psikolojisi: Ahlak ve Gelişimi*, ed. Yaşar Özbay ve Serdar Erkan, Ankara: Pegem Akademi, 2008, s. 174.

⁹⁶ Slavin, *Eğitim Psikolojisi Kuram ve Uygulama*, s. 57.

⁹⁷ Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, s.43.

ilerledikçe çocuk kuralların değişebileceğini öğrenir bunu kabullenir fakat bu kuralların nasıl değişeceği konusunda bilgiye sahip değildir.⁹⁸

Piaget'e göre iki tür ahlakî dönem vardır. Bunlardan ilki dışa bağımlı ahlak (heteronomi) dönemi ikincisi de özerk-bağımsız ahlak (otonom) dönemidir.

Dışa bağımlı (heteronomi) ahlak dönemi: 4-8 yaş arasındaki çocukları kapsar. Kurallar yetişkinler tarafından konulur ve uymak zorunluluğu vardır. Çocuk bu dönemde zihinsel gelişimi sınırlı olduğundan yanlış davranışın asıl niyetini ya da düşüncesini algılayamaz sadece sonuca odaklanabilir. Bunun için bu evrede ki çocuk ahlakî değerlerin net, değişmez ve genel olduğuna inanmaktadır.⁹⁹

Bağımsız (otonomi) ahlak dönemi: 8 yaşından sonra gelişir. Kişiler arası iletişim sonucunda ve zihinsel becerilerin gelişmesinden ötürü çocuklarda muhakeme-değerlendirme kabiliyeti gelişmektedir. Çocuklara göre davranışın sonuçları değil, niyet önemlidir. Bu dönemde çocuk artık kendi kurallarını koyar ve uygular. Bu evrede çocuk, ahlakî kuralların gerçek manalarını anlar ve vicdanına göre hareket etmeye başlar. Empati, saygı, eşitlik gibi kavramların zihinsel gelişmeye paralel olarak gelişmesi ile kendisinin ve de başkalarının da hakları olduğunu anlar.¹⁰⁰

KOHLBERG VE AHLAK GELİŞİMİ

Kohlberg, ahlak gelişimini Piaget'nin ahlakî yargı kuramından etkilenecek oluşturmuştur. Aynı zamanda Kohlberg, Piaget'nin çocukların zihinsel gelişimi alanında yaptığı çalışmalar ve oluşturduğu evreleri ele alarak kendi ahlakî gelişim evrelerini şekillendirmiş böylece farklı bir ahlakî gelişim oluşmuştur.¹⁰¹

Kohlberg de aynı Piaget'nin yaptığı gibi çocuklara kısa hikâyeler anlatarak çocukların ahlakî gelişimlerini incelemiştir. Hikâyeden sonra hikâyedeki kişinin nasıl

⁹⁸ Fulya Temel ve Ayşe Aksoy, *Ergen ve Gelişim*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001, s.65.

⁹⁹ Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, s. 44.

¹⁰⁰ Sırrı Akbaba, *Eğitim Psikolojisi: Ahlak ve Gelişimi*, s. 175.

¹⁰¹ Aydın, *Age*, s. 45; Zeki Kaya, *Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Psikolojik Temelleri*, ed. Özcan Demirel, Zeki Kaya, Ankara: Pegem Akademi, 2015, s. 89.

hareket etmesi gerektiğini sorarak çocukların ahlakî gelişim evrelerini tanımlamıştır. Kohlberg için önemli olan bu süreçte çocukların sorunu nasıl çözdüklerinden ziyade süreçte ki mantıksal dayanakla çocukların akıl yürütme yöntemiyle ürettiği çözüm ve neden böyle davranması gerektiğine dair yaptığı açıklamalardır.¹⁰²

Kohlberg'in ahlakî gelişim evreleri 3 düzeyden oluşmaktadır ve her düzey iki basamağa ayrılmaktadır. Bireyler bu gelişim düzeylerini bir sıra itibariyle takip ederler, ahlakî basamak gelişimsel olarak tamamlanmadan, diğer ahlakî basamağa geçilemez. Düzeyler arasında gelişimsel bir bağ olmakla birlikte bireylerin akıl yürütme beceri ve zihinsel kabiliyet ve algılayışlarına göre bu ahlakî gelişim aşamalarını belirlemektedir.

Kohlberg'in Ahlakî Gelişim Evreleri:¹⁰³

Geleneksel öncesi düzey: Bu düzey Kohlberg'in ahlakî gelişim evrelerinin en alt basamağıdır. Somut olaylara bağlayarak ahlakî kavramlara anlam yüklemeye çalışan çocuk, olayların sonuçlarına göre hareket etmektedir. Bu düzeyin iki evresi vardır.

Birincisi otoriteye bağlılık; ödül-ceza kavramlarına göre çocuk hareket eder. Cezadan kaçınır, ödül alacak davranışı tekrarlar. Ceza almamak için otoriteye itaat eder.

İkincisi bireysel çıkarlar; benmerkezci düşünce hâkimdir. Kurallara kendilerine uygun olduğunu düşündüklerinde uyarlar. Bu evrede kişi kendi çıkarlarını ön planda tutarak diğer insanları dikkate alır. “ne kadar verirsem o kadar alırım” anlayışı hâkimdir.

Geleneksel düzey: Kişi sosyal düzeni korumaya ve toplumsal beklentilere uygun davranmaya yönelik bir gelişim gösterir. Birey benmerkezci düşünceden sıyrılıp, empatik düşünmeye yönelmektedir. İki evreden oluşmaktadır;

Birincisi kişiler arası uyum; kurallara uyularak “iyi insan” olma anlayışı vardır. Her şeyin iyisi doğru davranıştır. İyi çocuk anne babanın kurallarına uyar, iyi vatandaş vergi öder gibi.

¹⁰² Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, s.46.

¹⁰³ Aydın, *Age*, s. 47 - 49; Kaya, *Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Psikolojik Temelleri*, s. 103.

İkicisi toplumsal sistem; bu evrede yasalara uygunluk vardır. Kurallara uyma sosyal düzeni sürdürebilmek ve koruyabilmek için önemlidir, vicdanı değerler bile çatışsa sistem korunmalıdır.

Gelenek sonrası düzey: Bu düzeyde kişi içsel düşünme ve yargı süreçlerine bağlı olarak evrensel geçerliliği olan ilkelere göre hareket etme kabiliyetindedir. İki aşamadan oluşmaktadır.

Birincisi demokratik olarak kuralları kabul etme; kurallar ve kanunlar insanların ihtiyacını karşıladığı sürece uygulanır. Eğer kişilerin gereksinimlerine cevap vermiyorsa yasalar demokratik olarak değiştirilebilir, kişiler ona uymak zorunda değildir.

İkincisi evrensel ilkeler; ahlakî yargı evrensel ahlakî ilkelere dayanır. Kanunların üstüne çıkar, belli soyut evrensel ilkeler üzerinde durulur. Kişi evrensel kavramlara dayanarak adalet, hoşgörü, saygı, güven, eşitlik, insan hakları gibi kendi ahlak ilkelerini oluşturur. Ahlakî gelişiminde ulaşabilecek en üst düzeydir ve bu düzey az insanda gözlenmektedir. Peygamberler, düşünürler gibi özellikle Hz. Muhammed Mustafa (sav) örneği yaşantısı ve karakteriyle bu aşamada ki gelişim düzeyine güzel bir örnektir.

4.5. Dini Gelişim Kuramı

Dini gelişimini bireyin anlamak için çeşitli teknikler kullanılmıştır. Bunların en başında kişinin dışsal özelliklerini gözlemleyerek veri elde edinimini sağlayan davranışçı yaklaşım teknikleridir. Sadece dışsal özelliklerle sınırlı kalmayıp kişinin içsel özelliklerini de anlamak için daha ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Bunlar sohbet ortamı oluşturma, tartışma ortamı yaratma, mülakatlar düzenleme, hikâye tamamlatma, kıssa yorumlama, günlük olayları analiz etme, tepkilere cevap verip yorumlama gibi çeşitli tekniklerdir. Bu dışsal ve içsel özelliklerin analizinde görülmüştür ki çocuklarda yaşa bağlı olarak gelişen dini düşüncede hem niceliksel bir farklılaşmanın hem de niteliksel bir değişikliğin olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlara göre kişinin doğduğu andan itibaren

farklı aşama ve evrelerden geçtiği her bir aşamanın farklı gelişimsel özelliklerinin olduğu ve bu özelliklere göre değişen ihtiyaçların olduğu tesbit edilmiştir. Bunlar yapılırken bireyin gelişim özellikleri ve gelişimsel basamaklar baz alınarak sonuçlamalarda bulunulmuştur.¹⁰⁴

Harms; “*çocukta dini tecrübenin gelişimi üzerine dikkatleri toplayarak, çocuğun dini gelişiminin derin ve gerçek bir dini tecrübeye sahip olmakla anlam kazanacağını, bu dini tecrübenin çocuğun tabiatında derin bir şekilde kökleşip onu yönlendireceğini bulgular. Harms, çocuğun gelişim aşamasında dini tecrübelerin, herhangi bir tecrübeden daha önemli olduğunu, yaptığı araştırmalarla ortaya koymuştur.*”¹⁰⁵

Gelişim alanları tek tek incelendiğinde her birini farklı boyut ve algıda etkileyen farklı unsurlar ve gelişim alanları olduğunu görmekteyiz. Dini gelişim kuramlarını incelerken de çocukların ve yetişkinlerin diğer gelişim alanlarından özellikle bilişsel, psikososyal, ahlakî gelişim alanlarından etkilenecek dini kuramların geliştiğini söyleyebiliriz.

Bu varsayım, düşünce ve değerlendirmeler bazı araştırmacılar, teologlar ve psikologlar tarafından değerlendirilip çeşitlendirilerek farklı şekillerde ve düşünce tarzlarında çeşitli dini gelişim kuramları oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu bölümde bu dini gelişim kuramlarından önemli olan ve temel teşkil eden birkaç kuramı inceleyeceğiz.

4.5.1. Elkind’in Çalışması

D. Elkind, Piaget’nin teorisini dini gelişime uyarlayarak çocukluk döneminde gözlemlenen karakteristik özellikleri belirlemiş, psikolojik gelişim süreçleri içinde meydana gelen değişimlerle bağlantı kurarak açıklamıştır. Çocuklarla yaptığı çalışmalar sonucu, Piaget’nin bilişsel gelişim aşamalarına oldukça benzeyen, bebeklikten ergenlik

¹⁰⁴ Aslihan Atik, “Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c.4, s.3, 2015, s.s. 733.

¹⁰⁵ Ernest Harms, “*The Development of Religious Experience in Children*”, *The American Journal of Sociology*, 50, no:2, September, 1944, p. 115-117.

dönemine kadar ortaya çıkan dört ihtiyaca(zihinde tutma, ifade etmeyi öğrenme, ilişkilendirmeyi öğrenme ve kavramayı öğrenme) göre dört aşama önermektedir. Bu aşamaların her birinde dinin farklı bir yönü bu ihtiyaçları karşılamaktadır.¹⁰⁶

Çocukların yaratılıştan inanmaya eğilimli olduklarını, Elkind ve Jung'un yaptığı bazı araştırmalar göstermektedir. Elkind sekiz yüz çocukla gerçekleştirdiği yüz yüze görüşme sonucunda çocuklarda ki dini anlama ve kavramalarının fen, matematik veya herhangi bir alandaki kavramları anlama şekliyle aynı olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuç çocukların verdiği cevaplara göre belirlenmiştir. Piaget'nin belirlediği gelişim aşamalarına uygun olarak hem çevresel faktörlerin hem de gelişim özelliklerinin çocukların dini gelişimlerinde etkili olduğu görülmüştür.¹⁰⁷ Elkind'e göre çalışmalarının sonucunda dini gelişim dört aşamada gerçekleşmektedir:

Korunma Dönemi (0-2 yaş):

Nesne sürekliliği ilkesine çocuk bu evrede ulaşmaktadır. Bu ilke Allah'ın ölümsüzlüğüne kapı açan bir ilkedir. Bu dönemde çocuk görmese de nesnenin var olduğu bilincinde olduğu için Allah'ın görünmezliği düşüncesini de kabul edebilmektedir.¹⁰⁸ C. Oruç'a göre; *"bu dönem çocuğa sonsuz bir yaratıcı inancının öğretilmesi için en uygun zaman dilimidir. Çünkü çocuk bu dönemde nesnenin yok olmadığını, görünmese bile var olabileceğini anlamaya başladığı için Allah'ın varlığını da anlayabilir. Çocukların din eğitiminde ilk öğremesi ve hissetmesi gereken bir ve tek olan Allah'ı bilme olduğu ve diğer bütün iman ve ibadet esaslarının bu temel üzerinde şekillendiği düşünülecek olursa, nesnenin sürekliliğini kazanan 0-2 yaş çocuğuna ilk aşamada Allah'ın sürekliliği fikri öğretilmektedir."*¹⁰⁹

¹⁰⁶ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, İstanbul: Dem Yayınları, 2007, s. 43-44.

¹⁰⁷ İsmail Sağlam, "Okul Öncesi Dönem ve Din Eğitimi", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu II, DİB Yayınları*, Ankara, 2012, s. 552; Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 47.

¹⁰⁸ Sağlam, *Agm*, 2012, s. 552; Karaca, *Age*, 2007, s. 47.

¹⁰⁹ Cemil Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/8, 2013, s. 975.

Temsil Dönemi (2-7 yaş):

Çocuklar bu dönemde inancını temsil edecek semboller aramaktadır. Anne babalar inandığı dinin kural ve hükümleri doğrultusunda çocuğuna inancıyla ilgili bilgi ve sembol aktarımı yapmalıdır. Kutsal kitap, melek, peygamber kavramları da ayrıca bu dönemde aktarılabilecek konular arasındadır.¹¹⁰

İlişki Arayışı Dönemi (7-12 yaş):

Yedi yaşından sonraya denk gelen bu dönem çocukların okul çağına gelmektedir. Bu dönemde çocuklar soyut olan bazı kuralları (sayı ve mantık gibi) etraflarında gördükleri olaylar ve olgular arasında bağlantı kurmak için kullanırlar. Bu konu din ile bağlantılandırıldığında kutsal kitaplarda bahsedilen Allah inancını kabul eden çocuklar yetişebilmektedir. Ayrıca bu dönemde çocuklar Allah ile nasıl bir ilişki kuracağı ile ilgili problemlerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Eğer bu dönemde oluşan problemlere karşı hazır bir çözüm yok ya da bulunamıyorsa çocuklar kendilerine göre geçici birtakım çözümler üretebileceklerdir.¹¹¹

İdrak Arayışı Dönemi (12 yaş +):

İlişki kazanımının ötesine geçerek, kuramsal düşünme yeterliliği kazanan ergenler, gözlemledikleri ilişkilerin arkasında yatan sebepleri yakalamak için tahminler yürütmeye başlarlar.¹¹²

4.5.2. Fowler İnanç Gelişim Kuramı

Çocukların insanları anlama çabası ve zamanla oluşan değerler kavramı ve değerlerin paylaşımı inanç gelişimlerinin temelini oluşturur.¹¹³ *Fowler; ilk çocukluk döneminin çocuğun inanç gelişiminde kritik rol oynadığını ve bu çağda çocukta bir öz olarak gelişen inancın daha sonraki dönemlerde aşamalı olarak ilerleyeceğini ve*

¹¹⁰ Sağlam, “Okul Öncesi Dönem ve Din Eğitimi”, s. 552.

¹¹¹ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 48.

¹¹² Faruk Karaca, *Age*, s. 49.

¹¹³ Ali Baz Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, İzmir: Akademik Gelişim, 2015, s. 48.

çocuğu etkileyeceğini belirtir. Erken çocukluk döneminde oluşan ilk inanç şeklinin, çocuğun bütün hayatını belirlemeyeceğini fakat gelecekte şekillenecek olan inancının temellerini oluşturacağını belirten Fowler, çocuğun bu ilk inanç tohumlarını sezgisel ve yansıtıcı inanç içerisinde değerlendirir.¹¹⁴

Temel İnanç (0-2 yaş):

Duygusal güvenin temelinin atıldığı bu evre daha sonra ki iman gelişimin seyrini belirlemektedir.¹¹⁵

Sezgisel İnanç (3-7 yaş):

Bu evrede çocuklar zengin bir hayal gücüne sahiptir. Bu hayal gücüyle çocuklar algılarını birleştirip iman bilinci oluşturabilmekte, kutsal olan kural ve yasakları, ahlakî değerleri kazanabilmektedirler.¹¹⁶ Fowler’a göre bu evre, *“hayatın ikinci yılında ki ahlakî duygu ve ilkelerin uyanışına ve aynı zamanda çocuğun şekillenen benliğinde kutsalın farkında olma, utanma ve sıkılmayla birlikte başlamaktadır. Allah tasavvuru bu dönemde bilinçli bir şekil alır. Fowler, olumlu veya olumsuz anlamda yaşadığımız deneyimlerin yaşamın ilerleyen dönemlerinde ki inanç yönelimlerine etki ettiğini ifade etmektedir.”¹¹⁷*

Gerçek / Literal İnanç (7 -11 yaş):

Hayal ve gerçek kavramları arasından ayırım yapabilmeye başlayan çocuk bu dönemde başkalarının bakış açılarını da ayırt edebilir. Dini simgeleyen anlatımlar, semboller, inançlar gerçek ve doğru olarak kabul edilerek, hayata geçirilir.¹¹⁸

¹¹⁴ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2011, s. 111-113.

¹¹⁵ Ralph W. Hood and Others, “Dini Gelişim Kuramları”, çev. M. Doğan Karacoşkun, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 4, s.4, 2004, s. 217.

¹¹⁶ Hood and Others, “Dini Gelişim Kuramları”, s. 217.

¹¹⁷ J W Fowler, “İman Bilincinin Evreleri”, çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19, 2000, s. 85-104. (Makalenin orijinali, Fowler, J. W. “Stages in Faith Consciousness”, in *Religious Development in Childhood and Adolescence*, ed. Fritz K. Oser and W. George Scarlett, San Francisco, 1991, p. 27-45)

¹¹⁸ Hood and Others, *Agm*, s. 217.

Sentetik / Geleneksel İnanç (ilk ergenlik):

Bu evrede çocuğun sosyal çevresi büyük ölçüde genişlemiştir. Yetişkinlerin dindarlığını karakterize edecek bir dönem olan bu evrede bilgi ve değerleri birleştirerek özgün bir kimlik ve dünya görüşü oluşturacağı tutarlı bir eğilim olması gerekmektedir.¹¹⁹ Soyut düşünme yetisine sahip olmaya başlayan bireyde kişisel ilişkilerde son derece önem kazanmaktadır. Kişilerin dünya görüşü ve değerlerin şekillenışı son derece etkili izler bırakmaktadır.

Bireysel / Düşünsel İnanç (Son ergenlik / Genç Yetişkinlik):

Bu evrede dış otoriten iç otoriteye geçiş söz konusudur. Bu geçişte eleştirel bakış, gözden geçirme, değerlendirme, mevcutta olan inanç ve değerleri yeniden oluşturma gibi durumlar söz konusudur.¹²⁰ Bu aşamada bireyler yaşantılarıyla, değer ve inançlarıyla başarılı bir şekilde yüzleştiklerinde ve yeni oluşan egolarında her hangi bir yozlaşma olmadığı takdirde daha bilinçli bir inanca sahip olacaklardır.¹²¹

Karaca'ya göre; *"bu dönemde ki birey gerçeğin doğasında ki çelişkileri ve kişiliğinde ki zıt gerilimleri keşfettiği zaman, bu gerilimlerle zihninde ve tecrübelerindeki zıtlıkları birleştirmek için bir yol bulmaya çalışmaktadır."*¹²² Bu sayede diyaloga dayalı bilgi edinimi ortaya çıkmaktadır.

Birey karmaşık dünyanın içerisinde bulunan çok yönlü bakış açılarını keşfettikçe daha açık hale gelebilir ve bu da bireyin değişen ve gelişen iman sınırlarının genişlemesini sağlar. Böylece kişi hem çok boyutlu düşünebilir hem de genişleyen imanla kaynağı keşfederek düşünceler ve davranışlar arasında bağlantı kurmaya başlayabilir.¹²³

¹¹⁹ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 194.

¹²⁰ Hood and Others, "Dini Gelişim Kuramları", s. 217.

¹²¹ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 194.

¹²² Karaca, *Age*, s. 195.

¹²³ Hood and Others, "Dini Gelişim Kuramları", s. 217.

Evrensel İnanç:

Baskı ve işkencenin yok edilip, sevgi ve adalet kavramlarının var olduğu bu evre son evredir. Bu evrede amaç davranışların ve düşüncelerin ötesinde ki varoluşun, yaratıcının gücünü hissetmek ve O’nunla yaşamaktır.¹²⁴ Allah ile birlik hissini içeren bu evreye çok az insan ulaşabilmektedir. Bu evrede sevgi, adalete teslimiyet, zulüm ve işkencenin üstesinden gelmek gibi değerler bulunmaktadır. Bu evreye geçiş yapan insanlar dünyasal olanla kutsal arasından bir bağlantı kurarak birleştirmeye çalışırlar. Sunuç olarak bu evrede ki insanlar yaşanılan dünyada sevgi ve adalet temelli bir toplum oluşturmaya çalışırlar.¹²⁵

4.5.3. Oser Dini Yargı Gelişim Kuramı

Piaget’nin bilişsel gelişim teorisinden ziyade Oser, dini yargı kuramını geliştirirken Fowler gibi Kohlberg’in ahlakî gelişim alanında ki çalışmalarından etkilenmiştir.¹²⁶ Dini gelişimin farklı bir yönünü ele alan Oser; *“dini yargı temelli kuramında insanların en büyük güce yani Allah’a ilişkin bireysel deneyimlerinde aktardıklarından hareketle, gelişim evrelerinin nitelik bakımından farklı şekillerde olacağını ileri sürmüştür. Bu araştırmanın sonucunda dini yargı gelişimini beş evreye ayırmıştır.”*¹²⁷

1. Evre (0-9 yaş) Özerk Olmayan Dini Yönelim:

Bu evrede çocuklar Yaratıcıyı beklenmeyen zamanlarda hayata müdahale eden sürekli aktif bir halde düşünmektedirler. Algıladıkları Allah anlayışında Allah’ın gücü her şeye yetmektedir. Bu olağanüstü güçle insanlara rehberlik etmekte, her şeyi yapabilecek donanıma da sahip olmaktadır.¹²⁸

¹²⁴ Hood and Others, *Agm*, s. 218.

¹²⁵ Karaca, *Age*, s. 195.

¹²⁶ Atik, “Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış”, s. 739.

¹²⁷ Hood and Others, “Dini Gelişim Kuramları”, s. 219.

¹²⁸ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 205.

2. Evre (10-18 yaş) Almak için Vermek Yönelimi:

Kişinin yaptığı işleri iyi ve kötü olarak değerlendiren ve bunların sonucunda onlara ödül ya da ceza veren bir Allah anlayış hâkimdir. bu evrede.¹²⁹ Dışsal bir varlık olarak algılanan Yaratıcı; iyi davranışları ödüllendirmekte, kötü davranışları da cezalandırmaktadır. Bu evrede ki bireye göre birey verdiği sözde durmadığında Tanrı'ya durumu telafi edecek bir teklifte bulunmalıdır.¹³⁰

3. Evre (20-35 yaş civarı) Özerk Benlik ve Tek Taraflı Sorumluluk Yönelimi:

Bu evrede ki bireyler, genellikle kendi yaşamlarından sorumludurlar. Bu dönemde kendi yaşantılarından ayrı bir Allah anlayışı düşüncesi oluşmaya başlamaktadır. Yaratıcı'nın var olan dünyanın dışında oluşu ile Tanrının varlığı ve eyleminin kendinden oluşunu ayırt edemeyebilir.¹³¹

4. Evre (Orta yaş civarı) Orta Düzeyde Otonomluk:

Bu evrede her şeyin bir plan çerçevesinde, ilahi bir nizam içerisinde meydana geldiğini anlayan, hayat ve hürriyetin Allah'dan geldiğini fark eden dini bir algı oluşmaktadır. Bu algıdan dolayı bireylerde Allah ile dolaylı bir iletişimin başlaması mümkün olabilmektedir.¹³²

5. Evre İçsel Dini Öznellik ve Özerklik:

Allah'ın varlığı hem sezgisel olarak hem de içsel olarak fark edilir. Temelinde ilgi ve sevgi yatarken, bu evreye kayıtsız şartsız genel bir dindarlık hâkimdir.¹³³

4.5.4. İslami Yaklaşım

Bu kuramcılara ek olarak İslami bakış açısından bahsedebiliriz. Vergote ve Otto çocukların üç yaşından itibaren korku, sevgi ve saygı hissettiği dini nitelikteki konu ve

¹²⁹ Hood and Others, *Agm*, s. 219.

¹³⁰ Karaca, *Age*, s. 205.

¹³¹ Hood and Others, "Dini Gelişim Kuramları",s. 219.

¹³² Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 206.

¹³³ Hood and Others, *Agm*, s. 219.

kavramlarla kutsal olana yönelmesi¹³⁴ durumunu İslami eğitim anlayışıyla bağdaştırabiliriz. Bu anlayıştan yola çıkarak İslami eser ve örnekler insanın inanma yetisiyle doğduğunu söylemektedir. İslami yaklaşım bu yetinin çocuklar büyüdükçe içinde bulunduğu sosyal çevrenin etkisi ile şekilleneceği, toplumunun ahlak ve kültürüyle gelişeceği üzerinde durmaktadır.¹³⁵

Dinin iki önemli kaynağı vardır; fitrat ve kazanımlar. Fitratla başlayıp kazanımlarla devam ederek din şekillenip gelişir. İslam dininin en önemli özelliği kişinin kendisinde ilahi bir öz taşıdığını vurgulaması ve bununla iyi ve kutsala doğru doğal bir eğilimin olduğunu vurgulamasıdır. Ayrıca İslam dinine göre insanlar sade ve temiz olan bir doğada yaratılmıştır. İnsanın doğuştan sahip olduğu bu nitelikler ilerleyen dönemlerde çevreden gelen faktörlerle şekil ve biçim değişikliğine uğrayabilir ya da farklı anlayış ve kavramlar kazanarak dini bir olgu düşüncesi güç kazanabilir.¹³⁶

Ayrıca erken çocukluk döneminde ki çocuklar “duygu transferi”¹³⁷ denilen durumu; her hangi bir duygunun somut varlıklardan soyut bir varlığa geçişini; dini gelişim ve inanç kavramlarında yaşamaktadırlar. Anne, baba veya diğer canlılara olan sevgi, güven, bağlanma gibi duygularını soyut olan kutsala aktarma işlemi ve metafizik bir anlam kazanması bu dönemde yaşanabilecek bir durumdur. Bu dönemde kazanılacak olan güçlü olumlu duygular, dini bağlanmaya yönelmek ve güçlü bir iman edinimi için önemli bir yer tutmaktadır.

Bu anlayışlardan yola çıkarak Bilici’de din eğitiminin önemi üzerinde şu şekilde durmaktadır; *“çocukların dini gelişimlerine paralel biçimde yürütülecek olan ahlak ve din eğitimi çocuğun kişiliğinin gelişimiyle yakından ilgilidir. Bu noktada din öğretiminde çocukları sürekli biçimde dindar ve ahlaklı olmaya yönlendirmeden ziyade*

¹³⁴ Antonie Vergote, “Çocukta Din”, çev. Erdoğan Fırat, *AÜİFD*, c. 22, Ankara, 1978, s. 318.

¹³⁵ Oruç, “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”, s. 983.

¹³⁶ Oruç, “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”, s. 983.

¹³⁷ Yaşar Fersahoğlu, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duyguların Transferi*, MÜİFD, c. 19, İstanbul, 2000, s. 113.

öyle olabilme yolunda davranış geliştirmenin onları daha eğitimsel sonuca götüreceği gerçeği üzerinde durulmalıdır. Bundan hareketle çocukların dini gelişimleri din eğitimiyle desteklenmelidir.”¹³⁸

Tüm bu açıkladığımız dini gelişim kuram ve yaklaşımların arasında bireyin manevî potansiyelini ve bu potansiyelin geliştirilmesini merkeze alan yaklaşımların da daha etkin ve verimli olacağı düşüncesi de mevcuttur.¹³⁹

Dini Eğitimin Gelişimi

Din bireyde “ahlak” ve “vicdan” kavramlarının yerleşmesi için toplumsal yapıların en köklüsü, en eskisi ve en etkindir.¹⁴⁰ Bundan dolayı dönemlere göre incelediğimiz okul öncesi eğitimin içeriği topluma göre şekillenmekte ve kazanımlar her toplumun ihtiyaç, değer yargıları, dini anlayış ve inanışlara göre oluşmaktadır. Peki, bu dönemde verilen bu dini eğitimler nasıl olmalı, çocukların algısı nasıl, dini etkinlik ve uygulamalar ne şekilde belirlenmeli sorularına cevaplar aşağıda ayrıntılarıyla incelenecektir.

Bebeklik döneminde inancın oluşmasında anne babaların etkisi oldukça fazladır. Bu etkiyle çocukların, Allah’a olan inanç ve Allah hakkında bir şeyler öğrenme istek ve yatkınlığı şekillenmektedir. Bu etkilenmenin yoğunluğu okul öncesi döneme denk gelmektedir. Bu dönemde ki eğitim çocukları ödüllendirerek Allah hakkında öğrenmelerini arttırmayı ve dini tecrübe edinimlerini sağlamayı amaçlamalıdır. Manevî olgunluk kazanımı ve gelecekte kullanacağı kavram ve bilgilerin edinimi bu dönemin din eğitimi amaçlarından olmamalıdır. Bu amaçlar ve kazanımlar çocuğun dini gelişim

¹³⁸ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s.17.

¹³⁹ Hasan Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 295.

¹⁴⁰ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1982, s.s. 231.

sürecini etkileyecektir. Ruhsal ve içsel olarak daha erken gelişen küçük çocuklar, daha büyük bir dini tecrübe kazanma potansiyeline sahiptirler.¹⁴¹

Çocukta olan “himaye altında bulunma” isteği onda ki dini yaşantının temelini oluşturmaktadır. Çocukta dini algının oluşması, dini ilgi ve isteklerin açığa çıkması dini gelişimle paralel olarak ilerlemektedir. Bu süreçte çocuk başkalarının yardımına ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyaç doğru ve yerinde karşılandığında nitelikli bir dini yaşantı ve algı oluşmaktadır.¹⁴² Bu çocuğa güven duygusu vererek çocuklukta gelişen bu duygu ile daha sonra dini yaşantının temelini oluşturan Allah’a sığınma ve bağlanma duygularının gelişimini etkiler.¹⁴³

Çocuğun Allah’ı arayışı dini yönde istek, duygu, düşünce olduğu zaman başlamaktadır. Genelde sorgu çağı dediğimiz 3-6 yaş döneminde başlayan bu gelişim, davranışları taklit etmeyle devam etmekte, bazı duaları ezberleyerek ve dini kutlama ve ziyaretlerle de pekişmektedir.¹⁴⁴

Çocukta dini anlayışın gelişmesi sadece dini duygunun gelişimine bağlı değildir. Çocuğun bedensel, duygusal, dil, bilişsel ve sosyal gelişimleri çocuktaki dini duygu ve anlayışın gelişiminde etkili olmaktadır.¹⁴⁵

Özetle sosyal kalıtım denilen toplumun inançları, davranışları çocuğu etkiledikçe çocukta yavaş yavaş taklitten ötede, zihinle anlaşılan bir dinin kavranması yolu açılır. Çocukların gördükleri, yaşadıkları ve içinde bulundukları çevrede ki dinsel olaylar ve konular hakkında devamlı soru sorma potansiyelleri mevcuttur. Bu dönemde çocuklar kendisine anlatılanlar durum ve olaylarda geçen bazı önemli kavramlar (melek, şeytan, sevap, günah, cennet- cehennem gibi) merakını çeker fakat bunlar üzerinde fazla

¹⁴¹ D. Ratcliff and B Ratcliff, *Child Faith: Experiencing God and Spiritual Growth with Your Children*, Oregon: Cascade Books, , 2010, p. 39-40.

¹⁴² H Clark, “Çocukluk Dönemi Dini”, çev. Neda Armaner, *AÜİFD*, c. 24, Ankara, 1982, s. 175-185.

¹⁴³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2003, s. 72.

¹⁴⁴ Zeynep Nezahat Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2014, s. 64-65.

¹⁴⁵ Refia Şemin, *Karakter Formasyonu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973, s. 58.

durmadan büyüklerin söylediğini olduğu gibi kabul eder. Okul öncesi dönem çocuklarına anlatılan dini hikâyeler, çocuğun ilgisini ve dikkatini çeker. Aile çocuğa dini terbiye vermeye başlarken, çocuk adeta buna önceden hazır gibidir.¹⁴⁶

5. Okul Öncesi Eğitimin Bireye ve Topluma Sağladığı Olanaklar

Eğitim insan yetiştirmenin temel taşıdır. Bilinçli ya da bilinçsiz her insana şekil vermede eğitim kullanılmaktadır. Eğitim belirli bir mekânda, kitaplardan öğrenilen öğretmen tarafından verilen bir metot olmakla birlikte aynı zamanda kişilerin yaşadığı toplumun kültüründen, sosyo ekonomik yapısından, kendi getirdiği, öğrendiği bilgilerden etkilenen bir yapıdır. Bundan dolayı eğitim hem toplumsal hem de bireyseldir denilebilir.

Toplumsal olması; kişilerin toplumu oluşturması ve her bireyin aldığı eğitimin toplumun niteliğini, düzeyini, üretkenliğini ve ülkenin gelişmişliğini belirleyici bir etkisi olduğundandır.

Bireysel olması da kişilerin aldığı eğitimin ilk önce bireyin kendini geliştirmesi, kendi tercihleri doğrultusunda eğitimine şekil vermesi ve eğitimde bireysel farklılıklar olmasından kaynaklanmaktadır.

Eğitimin sağladığı olanaklardan bahsetmeden önce eğitimin genel mana da ne ifade ettiği ve özel manada da okul öncesi eğitimin topluma ve bireye sağladığı faydalardan bahsetmek gerekmektedir. Eğitim hem ekonomik büyüme hem de toplumun gelişmesi için bir zorunluluktur. Ekonomik büyüme üretim ve verimlilikte ki becerileri kapsarken toplumsal gelişme de değerlerin, tutum ve davranışların kazanımını içine almaktadır.¹⁴⁷ Bu zorunluluk sosyal bir süreçtir ve içerisine toplumun kültürü, kuralları, standartları, inançları ve yaşama biçimi girmektedir. Bu süreçte kişinin

¹⁴⁶ Ronald Goldman, *Religious Thinking From Childhood to Adolescence*, London: Routledge & Kegan Paul, 1968, s. 24.

¹⁴⁷ Emin Karip, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş: Eğitimin Ekonomik Temelleri*, ed. Yüksel Özden, Ankara: Pegem Akademi, 2002, s. 213 – 235.

değerleri, yetenekleri, tutumları ve davranışları biçimlenirken bireylerin sosyal yeterlilikleri ve optimum bireysel gelişimi hedeflenmektedir.¹⁴⁸

Bu bağlamlarda ele alacak olursak eğitimin en temel basamağı olan okul öncesi eğitimden toplumun ve bireylerin maksimum ölçüde faydalanması ve bireylerin kişisel gelişimine katkı sağlaması gerekmektedir. Hem fiziksel hem de zihinsel gelişimin en üst düzeyde olduğu bu dönemde öğrenme de o şekilde yüksektir. Verilen nitelikli eğitimin karşılığının en yüksek düzeyde alındığı, gelecek eğitim yaşantısını olumlu ölçüde etkilediği okul öncesi dönemin bireye ve topluma sağladığı faydalar şu şekildedir:

- Toplumsal düzeyde; farklı sosyo ekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarına eşit düzeyde eğitim alma fırsatı sağlar.
- Tüm çocuklara eşit düzeyde yeteneklerini geliştirme olanağı verir. Çocukların sevgi ve ilgi görme, güven duyma gibi ihtiyaçlarını karşılar.
- Ekonominin en önemli kaynağı olan insana yapılan yatırımın küçük yaşlarda yapılması gelecek zamanda yapılacak olan eğitime katkı miktarını azaltacaktır. Okul öncesi dönemde yapılan yatırımın ülke ekonomisine katkısı, ileriki dönemde yapılacak olan yatırımdan çok daha yüksektir. Bundan dolayı okul öncesi eğitim aynı zamanda ekonomi olarak bir yatırım aracıdır.¹⁴⁹
- Okul öncesi dönemde ruhsal gelişim oldukça önemlidir. Bu dönemde gösterilen sevgi ve merhamet duygusu çocuğun ruhsal gelişimini destekler.
- Yeterli düzeyde iyi ve sağlıklı beslenme ortamı sunar.

¹⁴⁸ www.wikipedia.org adresinden 24.11.2016 tarihinde alınmıştır.

¹⁴⁹ Daha detaylı bilgi için bkz: Unesco, *The world conference on early childhood care and education. (ECCE) Building the wealth of nations*: UNESCO-WCECCE, 2010.

- İnsan gelişimini tüm yönleriyle destekleyecek sosyal ve fiziksel ortam sunar.¹⁵⁰
- Mustard’a göre okul öncesi eğitim; “*çocuğun fiziksel sağlık ve refahına, sosyal bilgi ve yetkinliğine, duygusal, zihinsel ve dil gelişimine, iletişim becerilerine ve genel kültürüne önemli katkı sağlar.*”¹⁵¹
- Gelecek sosyal davranışlara temel oluşturacak sosyal gelişim imkânı hazırlar.¹⁵²
- Okul öncesi dönemde verilen eğitim ve verilmeyen eğitim çocuğun geleceğini belirler.¹⁵³
- Okul öncesi dönemde kazanılan yaşam tecrübeleri birey olarak çocuğun tüm yaşantısını etkiler. Okul öncesi dönemde iyi ve nitelikli bir eğitim alarak duygusal yönden olumlu desteklenen çocukların beden, zihin, dil, sosyal ve duygusal alanlarda ki gelişimlerinin diğer çocuklara göre daha iyi ve ileride olduğu görülmektedir.¹⁵⁴
- Çocuğu ilköğretime hazırlar. Okul öncesi eğitim alan çocukların okul döneminde uyum ve seviye sorunu diğer akranlarına göre daha azdır. Hazır bulunuşluk düzeyi de daha yüksektir.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Ayla Oktay, *Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular: Okul Öncesi Eğitimin Önemi ve Yaygınlaştırılması*, ed. Ayla Oktay ve Özgül Polat Unutkan, İstanbul: Morpa, 2005, s. 11-24.

¹⁵¹ J F Mustard, *Early Child Development from Measurement to Action: Experience based brain development: The Scientific Underpinnings of the Importance of Early Childhood Development in a Globalized World*, eds. M.E. Young and L. M. Richardson, Washington D C: World Bank, 2007, s. 35-64.

¹⁵² Fitzhugh Dodson, *Çocuk Yaşken Eğilir* çev. Seçkin Selvi, İstanbul: Özgür Yayınları, 1997, s. 133.

¹⁵³ Ayla Oktay, *Türkiye Cumhuriyetinin 75. yılında Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim, Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Bilim “Bilanço 1923 – 1998” Ulusal Toplantısı Kitabı 1. Cilt*, Ankara: TÜBA, 1999, s.137-161.

¹⁵⁴ Y Hong, “Cultural Meaning of Group Discussions on Problematic Moral Situations in Korean Kindergarten Classrooms”, *Journal of Research in Childhood Education*, 18(3), 2004, s.179-193.

¹⁵⁵ H İnel, A Çağdaş, G Temiz, “Preschool Education’s Effect on First Class Elementary School Student Maturity”, *International Conference on Management, Applied and Social Sciences*, Dubai, 2012, s.325-326.

- Okul öncesi eğitim döneminde oynanan oyunlar ve yapılan etkinlikler çocukların yeteneklerini keşfetmelerine olanak sağlar ve bu sayede çocuk paylaşmayı, iletişim kurmayı, dinlemeyi öğrenir.¹⁵⁶
- Bu dönemde yapılan resim çalışmaları, çocuğun kendisini ifade etmesini amaçlar ve çocuğun hayal gücünü destekler.
- Çocukların toplum içinde sosyalleşmesini sağlayarak onlara ev dışında ki hayatı tanıtmakta; okul kurallarından hareketle toplum kurallarını öğretmek daha başarılı arkadaş ilişkilerine zemin hazırlamaktadır. Böylece ebeveynleri olmadan çocuklar birey olmayı öğrenirler.¹⁵⁷
- Okul öncesi eğitim ortamında çocuklar kendi yaşlılarıyla daha fazla iletişim kurabilmekte ve onları daha yakından tanıyabilmektedir. Bu da çocukların anlama, dinleme ve düşünme becerilerini olumlu yönde etkilemektedir.
- Okul öncesi dönemde dil gelişimi desteklendiği için kelimeler ve nesneler arasında ki ilişki daha iyi anlamlandırılmakta, bu sayede de dili anlama, farkında olma becerisi gelişmektedir.¹⁵⁸
- Güneş (2010) göre; “0 – 6 yaş döneminde beden, dil ve zihin gelişimi çok hızlı ilerlemektedir. OECD 2007 raporuna göre çocuklarda ilk altı yıl beyin sistemi hızla gelişmekte ve beyin gelişiminin %90’ı tamamlanmaktadır. Bu süreçte dil öğrenme kapasitesi üst düzeye çıkmaktadır. Ninnilerle büyüyen çocukların da bu gelişimi ayrıca

¹⁵⁶ N. S Fontaine, D. L Torre and R Grafwallner, *Effects of Quality Early Care on School Readiness Skills of Children at Risk*, Early Child Development and Care, 176 (1), 2004, s.99-109.

¹⁵⁷ Sezai Koçyiğit, *İlköğretim Birinci Sınıf Öğretmenlerinin ve Ebeveynlerin Görüşleri Işığında Okula Hazır Bulunuşluk Olgusu ve Okul Öncesi Eğitime İlişkin Sonuçları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya, 2009

¹⁵⁸ Servet Şen, Canan Yıldız Çiçekler, Redan Yılmaz, “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam eden ve etmeyen 5 – 6 yaş Çocukların Üstdil Becerilerinin İncelenmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 2010, s. 37-54.

hızlandırdığı ve ninnilerin bebeklerin gelişiminde eğitsel bir nitelik taşıdığı araştırmalarla desteklenmektedir.”¹⁵⁹

- 4 – 6 yaş aralığında beynin iki lobu birlikte kullanıldığından “çocuk bu yaş aralığında birden fazla dili öğrenebilecek zihin yapısına ulaşmaktadır.”¹⁶⁰
- Matematik ve soyut düşünme becerileri yapılan araştırmalara göre bu dönemde gelişmektedir.¹⁶¹
- Okul öncesi eğitim alan çocukların yaratıcı düşünme becerisi almamış çocuklara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir.¹⁶²

Myers (1996)¹⁶³ okul öncesi eğitimin faydalarından bahsederken şunlara dikkati çeker:

- Okul öncesi eğitim çocuklara en üst noktada yaşama ve potansiyellerini ortaya çıkarma fırsatı sunar.
- Ahlakî ve sosyal gelişimin temeli bu dönemde atılır.
- Bu dönemde çocuklara yapılan yatırım aslında ülke ekonomisine, ülkenin eğitimine yapılan yatırımdır.
- Eğitim alan çocuklara fırsat eşitliği sunarak eşitsizliği ortadan kaldırır.
- İyi eğitim almış bireylerden oluşan ve üretken bir toplumun refah seviyesi yüksektir. Bundan dolayı gelişen ülkelerde ki refah seviyesinin yüksek olması okul öncesi dönemde verilen eğitime önem verildiğini gösterir.

¹⁵⁹ Firdevs Güneş, “Ninnilerin Çocukların Dil ve Zihinsel Gelişimine Etkisi”, *Journal of World of Turks*, 2010, 2(30), s. 27-38.

¹⁶⁰ Mehmet Katrancı, *Okul Öncesi Eğitime Giriş: Okul Öncesi Eğitim ve Önemi*, ed. Serdal Seven, Ankara: Pegem Yayınları, 2014, s. 12.

¹⁶¹ Katrancı, *Okul Öncesi Eğitime Giriş: Okul Öncesi Eğitim ve Önemi*, s. 13.

¹⁶² Katrancı, *Age*, s. 13.

¹⁶³ Robert Myers, *Hayatta Kalan On İki*, çev. R. Ağış Bakay, Erden Ünlü, Ankara: AÇEV, Yayın no:5, İstanbul, 1996, s. 3-14.

İKİNCİ BÖLÜM

1. İslam ve Eğitim

İslam dini eğitime verdiği önem konusunda diğer dinlerden ayrılmakta, inananları eğiterek gelişimlerini ve öğrenmelerini desteklemektedir. Bunu yaparken Kur'ânî ve Peygamberî metotları kullanmakta, her açıdan bireyin gelişimine önem vermektedir. İslam'ın ilk emri olan “oku”¹ ayet-i celilesi de hem yüce dinimizin hem de eğitimin en baş şartı olarak bizlere sunulmaktadır.

*“İslam dini; bilim, öğrenme, öğretme, eğitme, yetiştirme ve olgunlaştırma dinidir. Çünkü Kur'an'ın bütün ayetlerinde Hz. Peygamber(sav) tarafından öğrenme ve O'nun aracılığıyla öğretme vardır. Her ayet, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bir öğrenme ve öğretmedir. Hz. Peygamber vahiy yoluyla Allah'tan öğrendiklerini müslümanlara öğretir, anlamadıkları hususları da izah ederek ve insanları da belirli bir olgunluğa erdirmeye kadar eğitici faaliyetlerine devam ederdi.”*²

İslamiyet'te eğitimin başı Allah-u Teâlâ'dır. Kendisinin bilinmesini istediği için yarattığı bu evren, her bir zerresinde yüce yaratıcının izlerini taşımaktadır. Bu izlerin anlaşılabilmesi için eğitilmiş göz, kalp ve akıl lazımdır. Bundan dolayı her şeyin temeli olan sevgi İslami eğitimde de önceliklidir çünkü İslami eğitim Allah sevgisi ile başlar ve onunla anlam kazanır. Allah'ı sevmek, her şeyden önce O'na ibadet etmek ve Resulüne tabi olmak anlamlarını taşımaktadır. O'nun sevgisi bizi O'na itaat etmeye, hayran olmaya sevk eder. Bu sevgi ve itaat kişi de adalet, merhamet, teslimiyet duygularını yerleştirirken, kişinin nefsini eğitmesine ve güzel hasletlerle donatmasına yardımcı olmaktadır.³ Bu doğrultuda okul öncesi dönemde çocuklarda Allah sevgisinin kazandırılması için Allah bilinci oluşturulmalı ve bu bilinç sevgi ve güven bağlamında temellendirilmelidir çünkü seven ve güvenen çocuk daha çabuk benimsemekte ve kabul

¹ Alak, 96/1.

² Fahri Kayadibi, “İslam Dini'nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 4, 2001, s. 33.

³ Mahmut Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012, s. 53.

etmektedir. Böylece sevgi ve güvene dayalı bir Allah bilinci oluşan çocuğa İslami eğitim daha kolay şekilde aktarılabilir. ⁴

İnsanın çocukluğundan itibaren topluma tam bir uyum sağlaması İslam'ın istediği bir esastır. İnsanları bir tek vücudun azaları gibi kabul ederek, toplumla tam bütünleşen bir fert olmasını amaçlamıştır. İslami eğitim anlayışının temelinde toplum ve birey açısından bu esas bulunmaktadır. ⁵

İslamiyet'te eğitimi daha iyi anlamak ve örneklendirmelerle açıklamak için iki önemli metot üzerinde durulmuştur. İlki Kur'an-ı Kerim'in eğitim metotları, ikincisi ise Peygamber Efendimiz (sav) ve eğitimidir.

1.1. Kur'an-ı Kerim'in Eğitim Metotları

Kur'an-ı Kerim'i eğitimsel açıdan Sakkallı'nın tabiriyle açıklayacak olursak; *“Kur'an-ı Kerim eğitici yönüyle her şeyden önce insanın ruhsal sağlığı, kişilik ve benlik yapısının sağlamlığı, toplumsal ilişkileri bakımından zararlı ve kötü sonuçlar doğuran davranışların öncelikle tanımını yapar. Bunların yapılması durumunda ortaya çıkacak acı verici, mutsuz kılıcı durumlardan uzak durulması için uyarılarda bulunur, sakındırır ve korkulara seslenir. İnsan için iyi ve faydalı olan, onun olgunlaşmasına hizmet eden tutum ve davranışların geliştirilmesine yönelik teşvik edici mesajlarla bireylerin motivasyonlarını harekete geçirir. Allah insanlara yalnızca buyurmaz yerine göre bilgi verir, hakikati tanıtır ve insan zihnini aydınlatır. Söz verir, vaatlerde bulunur; uyarır ve korkutur, müjdeler verir ve teşvik eder; kişinin vicdanına seslenir, minnettarlık ve ahlak duygusunu uyarır; sevgi ve rahmetini gösterir, kişinin kendisi hakkında olumlu ve olumsuz duygular uyandırarak onu motive etmeye çalışır. Kabulü sağlamaya yönelik bu ikna teknikleri”* ⁶ günümüzde iletişim araştırmalarında da sıkça

⁴ İsmail Sağlam, “Okul Öncesi Dönem ve Din Eğitimi”, Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu II, Ankara: DİB Yayınları, 2012, s. 555.

⁵ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1982, s. 38.

⁶ Nuray Sakallı, *Sosyal Etkiler, Kim Kimi Nasıl Etkiler?*, Ankara: İmge Yayınları, 2001, s.50.

kullanılan yöntemler arasında yer alır.⁷ En azından iki kişi arasında ki bir ilişki ve iletişime dayalı olan eğitim olayında, eğitimci kadar öğrencinin de görev, sorumluluk ve ödevleri vardır. Bu yüzden ilahi mesaj ile insan arasında ki dinamik etkileşimin Müslüman karakterin şekillenmesinde belirleyici rol oynadığını belirtmek gerekir.⁸

“Hayat boyu eğitim” anlayışı Kur’an-ı Kerim’in Allah ve insan tasavvuru içerisinde kayda değer bir yer tutar. Yüce Allah yarattıklarıyla sürekli, kesintisiz bir bağ ve ilişki içerisindedir. “*Göklerde ve yerde bulunanlar her şeyi O’ndan isterler. O her an yeni bir iştedir.*”⁹ Dolayısıyla insan, Allah’ın takdiriyle O’nun kurduğu düzene paralel olarak ve kendi fitri yatkınlığı doğrultusunda yaşamını ve eğitimsel hayatını belirli bir düzen içerisinde korumaya ve geliştirmeye yatkındır. Bu yatkınlığa göre eğitilen insanlar hem nitelikli hem de donanımlı bireyler olacaklardır.

Kur’an-ı Kerim’de en çok bahsedilen konu eğitim-öğretim ve pozitif ilimlerdir. Kur’an-ı Kerim, eğitim öğretim faaliyetleri üzerinde önemle durmaktadır. Fert ve toplumların maddi manevî alanlarda yükselmelerinin, ilerlemelerinin ve kendilerini geliştirmelerinin tek yolunun eğitim ve öğretimle mümkün olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰ Kur’an-ı Kerim’de vurgulanan konular eğitimsel yaşantıya taşındığı takdirde, kişinin fitratına uygun hem eğitim hem de eğitim ortamı sağlanmış olacak, niteliksel olarak da kazanımlar fazla olacaktır. Allah’ın her an bizleri gözetlemekte, yardım ve rahmetini ulaştırmak için hazırda beklemekte olduğunu bilen insandan ilk hareketin gelmesi lazımdır ki Allah-u Teâlâ kişiye ihtiyacını versin. Çünkü “*Allah’a muhtaç olan biziz; zengin ve övülmeye layık olansa Allah’tır.*”¹¹ Bu yüzden bütün talepler, dert ve sıkıntılar, minnet ve şükranlar sadece “*Yüce Allah’a iletmeli ve sadece Ondan yardım*

⁷ Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s.219.

⁸ Hökelekli, *Age*, s.219.

⁹ Rahman, 55/29.

¹⁰ Kayadibi, “İslam Dini’nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, s. 34.

¹¹ Fatır 35/15.

istenmelidir.”¹² Eğitim konusunda da Kur’ani rehberlik sağlanarak bu yardım, istek ve şartlar oluşturularak verimli ve amacına uygun eğitim ortam ve koşulları oluşturulmalıdır.¹³

İnsan benliğinin, yalnızca biyolojik ve sosyal değil, ruhsal ve manevî bir açıлымda kendisini gösterdiğini söyleyebiliriz. Allah ile işbirliğinde insan da olumlu yetenekler gelişir. Bu sayede dengeli bir kişilik ile sağlam bir karakter inşası söz konusu olmaktadır. İlahi faktörü ele alarak oluşturulan insan yetiştirme süreci kişide ki doğal yetenek ve yatkınlıkları ile birleştğinde buna gelişim aşamaları ve çevresel ortam eklendiğinde daha olgun ve kendini gerçekleştirmiş bireylerin yetişmesine imkân verebilecektir. Kişinin olgunluk ve doyumluğa ulaşmasında Allah’ı hatırlama ve anmanın biyolojik faktörler kadar önemli olduğunu kabul etmek gerekir.¹⁴ Bu doğrultuda oluşturacak eğitim sistemi hem bireye hem de topluma oldukça fayda sağlayacak, kişinin özüyle çatışmayan eğitimsel bir düzen oluşturulabilecektir.

Eğitimsel açıdan bakıldığında aşırılıklardan uzak, insani eğilimlerin dengeli bir şekilde bütünleştiği ve kişilikte temsil edildiği bir karakter yapısı Kur’an’ın eğitim metoduna karşılık gelir. İnsanın psikolojik yapısı, farklı eğitim, istek ve arzuların karşı karşıya geldiği bir çatışma durumu yaratan gerginlikler ihtiva eder. İnsan tavır ve davranışlarının arkasında yer alan ahlakî gerginliğin dengesini bozmak, insan şahsiyetini zaafa uğratar. Bunun içindir ki izlenmesi gereken bir orta yol vardır. *“Bu orta yolun elde edilebilmesi için insanın bütün dikkat ve gücünü bir araya toplaması gerekir. Orta yol, her iki aşırı tarafın en belirgin şekilde hazır olduğu ve bütünleştiği dengeleme anıdır. Bunun için orta yolu bulmak adına yalnız Allah’ı hatırlamak insan şahsiyetini bir bütün olarak koruyabilir ve dengede kalınmasını sağlayabilir.”*¹⁵ Kur’an-ı Kerim’in “takva” adını verdiği ahlakî davranıştaki bu denge, Kur’an da ki belki de en önemli

¹² Fatıha 1/5.

¹³ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s.220.

¹⁴ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s.221.

¹⁵ Hökelekli, *Age*, s.223; Rad 13/28.

kelimelerden biridir. Takva'nın psikoloji alanında ki tanımı ise bütünleşmiş insan şahsiyeti ile olumlu tüm davranışların birleştirilmesinden oluşan davranışta ki kararlılık halidir.¹⁶

Kişinin yaşamında ilahi bir bakış açısı olması gerekmektedir. Kişi davranışlarının ve tavırlarının temelinde ki ilahi yüceliği kaybetmemelidir. Kaybettiği takdirde kendi kişisel arzu ve isteklerine göre hareket etmeye başlar. Toplumda genelleşen bu durumla toplumsal arzular meydana gelir ve bireyler toplumsallaştırılmış bu arzulara tapmaya başlar. Toplumsal inançlar ve değerler bir defa oluşunca bunlarda kendini muhafaza etme eğilimi baş gösterir.¹⁷

Kur'an insanı "atalar kültü" nün tahakkümünden kurtarıp, özgür düşünebilme ve doğru karar verebilme¹⁸ yerleşik toplumsal değerler karşısında "eleştirel düşünebilme", tabiat düzeni ve insan fitratının işaret ettiği sahil ve salim bir inanca ulaşma çabasını destekler.¹⁹

Kur'an-ı Kerim eğitiminin amacı olarak insanların sadece baş gözü ile elde ettikleri bilgi ile yetinmeyen; baş gözünün de yardımıyla kalp gözünün elde edeceği gerçek bilgiye yönelen bireyler olmalarını temin etmektir. İnsanoğlu baş gözüyle günlük hayatını kolaylaştıran aletler yaparken kalp gözünü eğitmesi sayesinde manevî dünyasını ve ahlakını kuracaktır.²⁰

1.2. Hz. Peygamber ve Eğitim

İslam dini kişilerin eğitim öğretime önem veren, okuyarak, keşfederek, deneyimleyerek bireylerin yetişmesini öngören ve amaçlayan bir eğitim-öğretim dinidir. Bu eğitim öğretim faaliyetini somutlaştıran, bireylere eğitimsel örneklemeler sunan Peygamber Efendimiz(sav) için ise eğitim seferberliği ön plandadır. Kayadibi'be göre

¹⁶ Hökelekli, *Age*, s.224.

¹⁷ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s.225.

¹⁸ Maide 5/104, Lokman 31/21.

¹⁹ Enbiya 21/51-57, Enam 6/76-79.

²⁰ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara: Gün Yayıncılık, 2001, s. 18-19.

ise; “Hz. Peygamber, Kur’an-ı Kerim’in ayetlerini vahiy yoluyla alıp öğrenmiş ve insanlara öğretmiştir. Kur’an-ı Kerim’in ilk inen ayetinin “Oku” ilahi emrini ihtiva etmesi, yine 750 civarında ki ayetin ilme, tekniğe ve eğitime ait olması, ayrıca Hz. Peygamberin üzerinde durduğu en önemli hususlardan birisinin bilim, eğitim ve öğretim olması İslam dininin bu konuya ne kadar önem verdiğini göstermektedir.”²¹

Her alanda gerekli olan eğitimlerin verilebilmesi için örnek bir şahsiyet olan, bireyden başlayarak toplumu şekillendiren, bireyleri çocukluğundan yetişkinliğine kadar özenle takip eden; yüce peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (sav) Efendimiz: “Allah beni bir muallim (öğretici) olarak gönderdi”²² diyerek kendisinin insanları eğiten bir öğretmen olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Hz. Muhammed(sav)’in hayatına bakıldığında yirmi üç yıllık peygamberliği insanları eğitmek, öğretmek ve doğru yola getirmekle geçmiştir.²³ İslami eğitimin temeli de Peygamber Efendimizle(sav) atılmış olmaktadır.

İslamiyet’in ilk öğretmeni olan Hz. Peygamber’in öğretmenliği sadece dini alanla sınırlı kalmayıp, toplumun her alanını kapsamakta, bireysel ve toplumsal olgulara dikkat ederek yeni dinin getirdiği hükümler doğrultusunda eğitim ve öğretimi şekillendirerek aktarmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz (sav) ile gelen yeni din, bireyi hem ruhsal açıdan eğitmiş hem de sosyal bakımdan geliştirmiştir. Bu sayede bu yeni din ile toplum ve bireyler eğitilmektedir.²⁴

Keyifli de şu şekilde açıklamaktadır: “Peygamber Efendimiz’e göre her insan eğitim alma ve eğitilebilme bakımından eşittir. İnsanların eğitilmesinde bu esasa dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber, insanların doğuştan eğitim almaya kabiliyetli olduğunu,

²¹ Kayadibi, “İslam Dini’nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”,s. 43.

²² İbn Mace, *Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi*, çev. Haydar Hatipoğlu, Mukaddime, no:229, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.

²³ Kayadibi, “İslam Dini’nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, s. 38.

²⁴ Şükrü Keyifli, “Hz. Peygamber’in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 13 sayı 2, 2013, s. 89.

*“her doğan fıtrat üzere doğar” sözüyle belirtmiştir. İnsanların eğitilme özellikleri bakımından doğuştan belli bir yetenekle geldiğini kabul eder.”*²⁵

Hız. Peygamberin ilk yaptığı işlerden birisi, gerek kendisi ve gerekse yakın arkadaşları vasıtasıyla bir eğitim – öğretim seferberliği başlatmış olmasıdır. Kur’an’a göre insan hayatının bütün hedefi, bireysel ve toplumsal olarak iyi davranışlardır.²⁶ İyi davranış, insan ve geleceği için verimli olan davranıştır ve ancak iyi karakterler elinde ortaya çıkar çünkü herkes kendi karakter yapısına göre davranışta bulunur.²⁷

Hız. Peygamber eğitici davranışlarıyla örnek ve lider durumunda bir eğiticiştir. Toplumlarda güvenilen ve güvenilir kişiler her zaman önder konumunda olmuşlardır. Hız. Peygamber’in bu önderliği hem sosyal ilişki ve iletişimleri etkilemiş hem de dini rol model olarak kişilerde olumlu izlenimler bırakmıştır.²⁸ Temelde Peygamber Efendimiz’in uygulama biçiminde görülen güven duygusu öğretmen ve öğrenci iletişiminde görüldüğünde öğrenme hem daha kolay ve verimli hem de hayatta iz bırakacak şekilde olacaktır.

Hız. Peygamber’in yaşamı boyunca güven kırıcı, güven zedeleyici hiçbir davranışı olmamıştır. Onun zamanında yaşayan kişiler olumsuz hiçbir davranışına şahit olmamışlardır. Bu güven duygusu toplumda ki kişilerin O’na olan güvenini perçinlemiş, her söz ve davranış örnek alınan bir eğitici olmasını sağlamıştır.²⁹ Nitekim Kur’an-ı Kerim peygamberlerin güvenilir olmalarıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır. *“Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim”*³⁰, *“Şüphesiz ben sizin için gönderilmiş güvenilir bir peygamberim.”*³¹

²⁵ Keyifli, Agm, s. 88.

²⁶ Mülk, 67/2.

²⁷ Hökelekli, Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, s. 230.

²⁸ Keyifli, “Hız. Peygamber’in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri”, s. 82.

²⁹ Keyifli, Agm, s. 85.

³⁰ A’raf 7/9.

³¹ Şuara 26/107, 125, 143, 162, 178.

Hız. Peygamber'in eğitim anlayışının Kur'an belirlemiştir ve merkezinde insan vardır. İnsanlar arasında hiç bir ayrım yapmayan Hız. Peygamber; kendisiyle barışık, mutlu bir birey olan, çevresiyle ve kendisiyle uyumlu insan profili yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Eğitimin aileden başladığını vurgulayarak, bireyden tüm insanlığa doğru çok geniş bir insan anlayışı mevcuttur. Aileden başlayan ve eğitimcilerle devam eden eğitim anlayışında huzurlu bir yaşam şekli ve huzurlu bir toplum öngörmektedir. Bunun için de bireylerin yakın ve uzak hedefi gerçekleştirmede kendilerine düşen görev ve sorumlulukları din tarafından ortaya konuluş şekline göre yerine getirmeleri gerekmektedir.³²

Hız. Peygamber karşısındaki kişiyi kendisi yerine koyarak iletişime geçtiği için iletişim dili etkin olmaktadır. Empatik bir yaklaşımla eğitimi ele alan Peygamber Efendimiz kişiler arası iletişimde ve eğitimsel açıdan insanları anlama konusu üzerinde önemle durarak şöyle demektedir:

“Sizden birisi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam bir şekilde iman etmiş olamaz.”³³

“İman etmediğimiz sürece cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş sayılmazsınız.”³⁴

“Müslüman, elinden ve dilinden insanların emin olduğu kimsedir.”³⁵

Bu hadis-i şerifler doğrultusunda Yüce Rabbimiz eğitime verdiği önemle ve kişiyi geliştirmeyi amaçlayan yaklaşımla Peygamber Efendimizi çok güzel ve nitelikli olarak eğitmiş ve insanlara örnek olarak göstermiştir. Bunun için Hız. Peygamber'in kullandığı metot ve prensipleri baz alarak oluşturulacak bir eğitim şekli hem nitelikli hem de verimli olacaktır. Peygamber Efendimiz'in kullandığı metot ve prensiplerden bahsedecek olursak karşımıza önemli hususlar çıkacaktır.

³² Keyifli, Agm, s. 87.

³³ Buhari, İman, 13.

³⁴ İmam Müslim, İman, no: 93.

³⁵ İmam Buhari, İman, no: 11.

1.2.1. Hz. Peygamber'in Eğitimde Uyguladığı Metot ve Prensipler

Hz. Peygamber, Allah tarafından eğitildiğini “*Rabbim beni eğitti ve ne güzel eğitti*”³⁶ sözüyle belirterek eğiticilik eğitimi aldığını vurgulamış, bu eğitim ve öğretim sürecinde çeşitli ilke ve yöntemler kullanarak bir eğitim sistemi oluşturmuştur. Bu eğitim sisteminde ki metot ve prensipleri şöyle sıralamak mümkündür.³⁷

Seviyeye Uygunluk Yöntemi: Peygamber Efendimiz (sav) Kur'an da “dinde zorlama yoktur”³⁸ ifadesine binaen zorlama yoluna gitmemiş, insanları ikna ederek değiştirmeye ve eğitmeye çaba sarf etmiştir. İnsanların duyularından yararlanarak onları anlamaya çalışmış, bireysel farklılıklara göre teknik ve nasihatlerle yönlendirme yapmıştır. Kişilerin seviyelerine uygun bir dil kullanarak ve örnek olarak eğitmeyi amaçlamıştır.

Anlatım Yöntemi: Hz. Peygamber peygamberliği süresince eğitim öğretim hizmetleriyle meşgul olmuştur. Hedef kitlenin hazır bulunuşluk düzeyine göre konuşmalarını ayarlamıştır. Konuşmaları genel manada kısa ve öz, açık ve sürükleyici olmuştur. Konuşurken karşısındakini kırmaz, son derece yapıcı ve kibar bir şekilde konuşmuştur. Anlatım yöntemini peygamberliği boyunca etkin olarak kullanmış, eğitim süresince sıklıkla başvurduğu yöntemler arasında olmuştur.

Soru – Cevap Yöntemi: Kur'an-ı Kerim insanları sormaya teşvik etmiştir. “*Eğer bilmiyorsanız ilim ehline sorunuz*”³⁹ ayetine istinaden Hz. Peygamber bir öğretmen ve dini konularda yetkili bir kişi olarak, çevresindekilerin sorularını zamana ve mekâna bağlı kalmadan cevaplandırmıştır.⁴⁰ Sahabeler ihtiyaçları olduğunda O'na sorularını sormuş, O da soran kişinin anlayabileceği şekilde cevaplar vererek açıklamalar yapmıştır. İnsanları soru sorarak öğrenmeye teşvik etmiştir.

³⁶ İmam Suyuti, *el Camiu's Sağı ve Tercemesi*, çev. Seyit Avcı, Hadis no:310, İstanbul: Serhat Kitapevi 2014.

³⁷ Keyifli, “Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri”, s. 90-99.

³⁸ Bakara 2/256.

³⁹ Nahl 16/43, Enbiya 21/7.

⁴⁰ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya: Esya Yayınları, 1991, s.149.

Aşamalılık Yöntemi: Eğitimde tedricilik yöntemine göre sıra sıra anlatım metoduyla Peygamber Efendimiz anlatımını yapmış, bir konuyu bitirmeden diğer bir konuya geçmemiştir. Eğittikleri kişilerde (sahabeler) öğrenecekleri ayetleri tam manasıyla öğrenip, ezberleyip, hayata geçirmediikten sonra diğer bir ayete geçmemekte, tam manasıyla idrak ettikten sonra diğer bir ayete geçmişlerdir. Eğitimde derece derece anlatım yöntemini kullanarak kişilerin eğitimini etkinleştirmiştir.

Basitten Karmaşığa Yöntemi: “*Andolsun ki biz Kur’an’ı öğüt olsun diye kolaylaştırdık*”⁴¹ ayet-i celilesinden hareketle Peygamber Efendimiz (sav) tüm işlerde olduğu gibi eğitim anlayışında da kolaylaştırmayı seçerek insanlara ulaşmış; müjdeleyip nefret ettirmeden eğitmeyi ve öğretmeyi ilke edinmiştir. Bu doğrultuda verdiği eğitim hem kişilerin seviyesine uygun hem de anlaşılır nitelikte olmuştur.

Bireysel Farklılık ve Empatik Yaklaşım Yöntemi: Hz. Peygamberin eğitim anlayışında bireysel farklılıklar önemlidir. Bireysel farklılıkları göz ardı etmeden herkesin gelişimine, seviyesine ve algısına göre davranmıştır. Karşısındaki kişilerin bireysel özelliklerine göre seviyesine inerek, anlayacağı dil kullanarak ve benzetim kurma tekniğiyle iletişime geçmiş, eğitimlerinde özdeşim kurarak empatik yaklaşım tekniğini kullanmıştır. Böylece aktaracağı bilgi muhatabına daha etkin ulaşmış ve kendini değerli hissederek kişi O’na güven geliştirerek söylediklerinin ve öğrettiklerinin doğruluğundan şüphe etmemiştir.

Sabırlılık Yöntemi: Eğitimin temeli sabırdır, eğitimci daim sabırlı olmalı, olumsuzluklarda sabırlı olarak süreci atlatmalıdır. Çünkü duygu ve düşünceleri farklı olan insanları gerektiği gibi anlamak ve onlara göre tutum ve davranışlar geliştirmek oldukça zor bir iştir. Bu zorluklarda ancak büyük ölçüde sabırla aşılabilmektedir. Hz. Peygamber’in eğitimsel başarısında da sabrın etkisi oldukça çoktur. Kur’an-ı Kerim’de de sabırlı olmanın önemi üzerinde durulmuştur:

⁴¹ Kamer 54/17, 22, 32, 40.

“Allah sabredenlerle beraberdir.”⁴²

“Allah sabırlıları sever.”⁴³

“Sabırda hayır vardır.”⁴⁴

Özetle, Peygamber Efendimiz (sav) in kullandığı tüm eğitim yöntem, ilke ve prensiplerin tamamı günümüz eğitim sisteminde kullanılan yöntemlerle örtüşmekte, güncelliğini korumaktadır. Kişilerin akademik eğitiminde kullanılan bu teknikler aynı zamanda manevî gelişimini de desteklemekte ve böylece manevî eğitime temel oluşturmaktadır. Bu eğitim yöntemlerinde ayrıca insanların kalbî eğitimine de önem vererek güzel ahlaklı, değerler kazanımını sağlamış, örnek şahsiyetli bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir.

1.2.2. Hz. Peygamber ve Çocuk Eğitimi

Peygamber Efendimizin(sav) eğitime bakışı çok geniş kapsamlıdır. Eğitimin doğumla değil evliliğe verilen kararlarla başladığını söylemekte, hayatın belli safhalarını değil ölünceye kadar geçen zamanın tümünü ilgilendirdiğini belirtmektedir.⁴⁵ Erken çocukluk döneminin kritik dönemlerden olması ve eğitim için en önemli dönemin de ergenliğe girmeden önceki çocukluk dönemi kabul edilmesi, Peygamber Efendimizin(sav) bu dönemde uyguladığı ve önemle üzerinde durduğu konulardan bahsetmemizi zorunlu kılmaktadır.

Çocukların eğitimi doğdukları gün itibariyle başlamakta özellikle gıda, giyim ve telkin konularında hassas olunması gerekmektedir. Peygamber Efendimiz’e göre eğitim öğretim yaşı çocuğun konuşmaya başladığı zamandır ve bu andan itibaren eğitim ve terbiye verilmeye başlanması gerekmektedir.⁴⁶ Sünnetullah’a göre verilecek olan temel

⁴² Enfal 8/46.

⁴³ Al-i İmran 3/146.

⁴⁴ Nahl 16/1, 126.

⁴⁵ İbrahim Canan, *Hz. Peygamber’in(sav) Sünnetinde Terbiye*, İstanbul: Işık Yayınları, 2013, s.509.

⁴⁶ Canan, *Age*, s. 512.

eğitim dini, ahlakî, manevî, ilmi ve fenni çocuk bûluğa erinceye kadar verilmelidir. Aldığı bu temel eğitimle yetişkinlikte uygulama sahasına geçmesi gerekmektedir.

Hız. Peygamberin okul öncesi dönem çocuklarına kazandırmak istediğı değerler, vermek istediğı eğitim incelememiz gereken konulardandır. Öncelikle vermek istediğı değerlere değinmemiz gerekmektedir. Peygamber Efendimiz (sav)'in hadislerinden anlaşıldığı kadarıyla; *“sevgi, hoşgörü, merhamet, değer verme, selamlaşp hal hatır sorma, arzu ve isteklerini dikkate alma, aralarında adaleti gözetme gibi değerleri çocuklarla olan doğal ilişkilerinde yaşayarak onlara kazandırmaya çalışmaktadır.”*⁴⁷ Bu değerler günümüz değerler eğitiminde çocuklara kazandırılmak istenen davranışlar ve değerlerle örtüşmektedir.

Peygamber Efendimizin(sav) üzerinde titizlikle durduğu konulardan biri de sevgi ve hoşgörüye dayalı, anlayış temelli bir eğitim anlayışıdır. Çocuklara karşı şefkatli, anlayışlı ve müsamahakâr olarak onların istekleriyle ilgilenmek, oyunlarına katılıp onlarla vakit geçirmek, adaletli olmak, onlarla çocuklaşmak Peygamber sünneti olup bizzat çocuklarla bilhassa torunları Hasan ve Hüseyin ile bu şekilde ilgilenip, son derece sevgi dolu, anlayışlı ve kontrollü bir eğitici örneğini bizlere sunmaktadır.⁴⁸

Hız. Peygamber'in çocuk eğitiminde aşağıdaki hususları öne çıkardığı söylenebilir:

İman esaslarının öğretimi: Peygamber Efendimiz (sav)'in çocuklarla olan ilişkilerinde ve iletişimlerinde İslam dinini sevdirmeye ve öğretmeye çalıştığını görmekteyiz. Küçük ve taze kalplerine Allah ve İslam inancını yerleştirmek için çabaladığını, konuşmaya yeni başlayan çocuklara imanla ilgili kelimeler ezberlettiğini ve kelime-i tevhidi öğrettiğini görmekteyiz.⁴⁹

⁴⁷ İbn Mace, Adab Bölümü 14, 2012; İmam Buhari, Adab Bölümü 2017, 2032, 2036, 2039, 2004, s. 727-731.

⁴⁸ Canan, Hız. Peygamber'in(sav) Sünnetinde Terbiye, s. 206.

⁴⁹ İsmail Sağlam, “Hız. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, s. 2, 2002, s.s. 171.

Bu eğitim ve öğretimin kalıcı ve verimli olması için çocukların seviyelerine uygun olarak Allah'ı tanıtmaya ve tanımları gerekmektedir. İman esaslarından da çocukların seviye ve gelişimlerine uygun olarak bilgilendirilmeleri ve bu doğrultuda Allah-kâinat-insan arasındaki ilişkiyi açıklamak lazımdır. Bunların basitten karmaşığa doğru kavrayabilecek düzeyde anlatılması faydalı olacaktır.⁵⁰

İbadet eğitim öğretimi: Okul öncesi çocukların ibadet öğretimine değinecek olursak örnekleme ve rol model olma bu aşamada çok önemlidir. Çocuklara ibadet atmosferinin gösterilip yaşatılması, ibadetlerin manevî boyutlarını hissetmelerine olanak sağlanması gerekmektedir. Hz. Peygamber ahabından çocuklarını ibadete alıştırmaalarını istemiştir. Bunu yaparken de beş vakit namazlarda, Cuma ve bayram namazlarında mescitlere götürmelerini söylemiştir. Tüm bunların ibadet eğitimi açısından da zenginleştirilmiş çevre ile ibadet eğitiminin gerçekleştiğini vurgulamaktadır.⁵¹ Ayrıca hem bilgi hem de davranış boyutunun olması açısından ibadete Peygamber Efendimiz (sav) ayrı bir önem vermiştir. Sadece bilgi aktarımından ziyade yaşayarak insanlara örnek olan ve rehberlik eden Hz. Peygamber, etrafındaki insanların ibadetleri bilerek yerine getirmelerine öncülük etmiştir. Bunun için de çocukların ibadet eğitiminde de aynı hassasiyeti göstermiştir. Büyüdüklerinde ibadetleri severek, isteyerek ve gönülden yapmaları için küçük yaşlardan itibaren çocuklarla ilgilenilmesi ve rehberlik edilmesi gerektiğini söyleyen Peygamber Efendimiz (sav) davranışlarıyla eğitimciler ve anne babalara ışık tutmuştur.⁵²

Kur'an-ı Kerim eğitimi: İslam dininin en temel kaynağı Kur'an-ı Kerimdir. O'ndan fayda sağlayabilmek için O'nu okuyup, anlamak gerekmektedir. Bunun içinde küçük yaşlardan itibaren Kur'an öğretimine ağırlık vermek hadis-i şerifler doğrultusunda olması gereken bir uygulamadır. Bunun için evde anne babalar, okulda

⁵⁰ Sağlam, "Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", s. 554.

⁵¹ Sağlam, *Agm*, s. 556.

⁵² Sağlam, *Agm*, s. 174.

dini eğitim veren eğitimciler ya da kurslar bilhassa Kur'an eğitimi ve öğretimi konusunda hassas davranmalıdır.

Temel alışkanlıkları kazandırma: Hz. Peygamber, çocukların temel alışkanlıkları kazanmaları üzerinde önemle durmakta ve onlara yaşantılarıyla örnek olmaktadır.⁵³ Temel alışkanlıklar bir çeşit adab öğrenimidir. Yemek adabı, uyku adabı, konuşma adabı bunların içine dahil edildiği gibi bir takım görgü kuralları da temizlik, tertip düzen, giyim kuşam da bunlara dahil edilebilir. Tüm bunların eğitim öğretiminde Peygamber Efendimiz çocuklara rol model olmuştur.

Temel gelişimlerini dikkate alma: temel gelişimlerinin sağlanması çocuk eğitiminde mühim bir konu olduğu kadar Hz. Peygamber'de bu konuya oldukça dikkat etmiştir. Tüm uygulamalarında çocukların gelişim seviyelerine dikkat ettiği ve onlara kendi seviyelerine göre davrandığı görülmektedir. Peygamber Efendimizin(sav), çocuklara sunduğu ikramlarla, onlarla konuşma şekli ve biçimiyle, selamlaşmasıyla, onlara topluluk içerisinde söz vermesiyle, aralarında adaletli davranmayı tavsiye etmesiyle, onlara yetişkin gibi değer vermesiyle ve onları ciddi almasıyla, bu konuda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir.⁵⁴

Oyun: Oyun, çocukların hayatında vazgeçilmez bir unsur, bir eğitim aracıdır. Zamanımızdan asırlar evvel Peygamber Efendimiz bu konuya dikkat çekmiş, “çocuğu olan onunla çocuklaşsın⁵⁵” buyurmuştur. Çocukla çocuklaşarak oynamak, oyunlarına dâhil olmak, oyun yönlendirmesi yapmak ve oyunlarını çeşitlendirerek farklı alternatifler sunmak şeklinde çocukların oyun hayatına dâhil olmuştur. Çünkü oyunun beden, aklın ve kalben gelişimi olumlu yönde desteklediğini vurgulamaktadır.⁵⁶

Sosyalleşme: Hz. Peygamber'in önemle üzerinde durduğu diğer bir konuda çocukların sosyalleşmesidir. Aile dışı büyüklerle temas çocuğun sosyalleşmesi için ilk

⁵³ Sağlam, “Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, s. 180.

⁵⁴ Sağlam, *Agm*, s. 183.

⁵⁵ İmam Suyuti, *Age*, Hadis no: 8975, 2014.

⁵⁶ Canan, *Hz. Peygamber'in(sav) Sünnetinde Terbiye*, s. 279.

adımlardan biridir. Bayram ziyaretleri, akraba ziyaretleri, düğün sünnet merasimleri bu sosyalleşmeyi destekleyecek ve çocukların toplum içerisinde büyüklere nasıl davranması gerektiğini öğreneceği ortamlar hazırlayacaktır. Arkadaş seçimi de sosyalleşme de ve etkileşimde oldukça önemlidir. Bunun için ebeveynler çocuklarının arkadaşlarını takip etmeli, kötü örnekler teşkil edenler olduğunda müdahale etmelidir. Tamamıyla çocuğunu toplumdan soyutlamak yerine güzel ortamlar ve arkadaşlar sağlamasına yardımcı olup, olanaklar sunmalıdır.

Canlılara Karşı Merhamet: Nebevi eğitim metodunda canlılara karşı merhamet çok üst sıralarda bulunmaktadır.⁵⁷ Çocuklara hayvan sevgisinin verilmesi onlarda sevgi, merhamet, bakım duygularını güçlendirecek, eğitimsel açıdan kazanımlar sağlayacaktır. Hayvanlara eziyet etmemek, maksatsız öldürmemek, yuvalarını bozmamak gibi dikkat edilmesi şart durumlar çocuklarda iç ve dış kontrolü sağlayacak, canlıların hayatlarına saygı duymayı ve onlara merhamet göstermeyi öğretecektir.

Hız. Peygamber (sav)'in çocuklara karşı davranışlarının; çocuğu sevmek, psiko sosyal gelişimini sağlama, kişilik kazandırma, zihinsel gelişimini sağlama gibi pedagojik ve psikolojik hedefleri içerdiği görülmektedir. Peygamber efendimizin kullandığı teknik, yöntem, uygulama ve davranışlar çocukların hem dünyevi hem de uhrevi hayatları için faydalı olacak, onları takip eden bireylere de örnek teşkil edecektir. İçselleştirilerek uygulanacak olan bu eğitimsel yaklaşım ve davranışlar hem ev hem de okulda hayata geçirildiğinde olumlu eğitimsel sonuçlar alınarak başarı ve mutluluk sağlanacaktır.

Keyifli'nin dediği şekliyle Peygamber Efendimiz'den önce ve sonrasında ki eğitim anlayışını özetleyecek olursak: *“Hız. Peygamberin getirdiği yeni din anlayışı, o güne kadar var olan ve devam eden, zulüm, ana babaya isyan, rüşvet, kibir, insanların kusurlarını irdelerek onları zor durumda bırakıcı söz ve davranışlar gibi, ahlakî*

⁵⁷ Canan, Hız. Peygamber'in(sav) Sünnetinde Terbiye, s. 230, 514.

zaafları ortadan kaldırıcı bir içerik sunmuştur. Bunların yerine Hz. Peygamber doğruluk, güvenilirlik, samimiyet, diğergamlık, yardımlaşma, başkalarının haklarına saygılı olma, borçlu olanları rahatlatma, dostluk, Allah yolunda çaba sarf etme, fakirlere yardımda bulunma, kölelere ve hizmetçilere iyi davranma gibi evrensel insani değerleri öne çıkarmıştır.”⁵⁸

Sünnette terbiye bir diğer adıyla eğitim, sadece çocuklara güzel ahlak ve faydalı bilgiler verme meselesi değildir. Bir toplumu oluşturma, kurma ve geliştirme meselesidir.⁵⁹ Bu kadar ciddi öneme sahip olan peygamberi eğitim, uygulanma aşamasında belirli bir mekâna ya da yapıya ihtiyaç duymaktadır. Bunun için, Yüce Peygamberimiz (sav) eğitim müesseseleri için “cennet bahçeleri” tanımını kullanmakta ve sahabeler “cennet bahçeleri nedir?” diye sorduklarında “ilim müesseseleri ve eğitim öğretim yerleridir”⁶⁰ diye tarif etmektedir. Okulları cennet bahçesi olarak tanımlayan yüce dinimizin Peygamber’i eğitime son derece önem vermiş, çocuklardan başlayarak insan yetiştirmekte, onlara doğruyu göstererek eğitmeye gayret etmiştir. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde son derece titiz ve öz verili çalışarak hem örnek olmuş hem de insanları ilim öğrenme ve öğretmeye teşvik etmiştir.

2. Tasavvuf

İslam’da tasavvufî, İslam dininin kendine has bir anlayışla geliştirdiği bir yaşayış biçimi olmakla birlikte İslam’ın özü ve gerçek yüzüdür. Dolayısıyla İslam dininde tasavvufî, diğer dinlerden çok daha üstün bir önem taşımaktadır.⁶¹ Şekilden ibaret, sadece salt bilgi, kuru emir ve yasaklar yığını olmaktan çok uzak olan İslam dini, bütün dinlerde olduğu gibi bir ruha sahiptir. Ruh olan yerde muhakkak ki tasavvufî da vardır. O zaman dinimiz İslam da tasavvufî bulunmaktadır.

⁵⁸ Keyifli, “Hz. Peygamber’in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri”, s. 89.

⁵⁹ Canan, *Hz. Peygamber’in(sav) Sünnetinde Terbiye*, s. 519.

⁶⁰ İmam Suyuti, *Fethül Kebir*, c.1, s. 155.

⁶¹ Cavit Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara: AÜİF Yayınları, 1990, s. 164.

İslam dinlerin en yücesi, en yüksek noktası yani kemalidir. Ruhla bedenin kemal ile birleştiği bir din olan İslam dini açık ve gizli yönleri olan bir inanç sistemidir. İnsanın ruh ve beden diye adlandırdığımız iki cephesi olduğu gibi dinin de şariat ve hakikat diye iki cephesi vardır. Aynı şekilde şariatın da zahir ve batın diye iki yönü vardır. Tüm ibadetlerin hem zahir hem de batın yönü bulunmaktadır. Örneğin, namaz, oruç ve diğer ibadetlerin rükû, secde gibi zahiri bir şekli varsa ve bununla fıkıh ilgileniyorsa; yine bu ibadetlerin ihlas, huşu, takva ve huzuri kalb gibi batını bir şekli de vardır, bu da tasavvufun konusudur. Yani tasavvufî batını bir ilimdir, söz ilmi değil, hal ilmidir.⁶²

Tasavvufun iki temel kaynağı vardır; bunlar Kur'an ve Sünnettir. Tasavvufun tüm adab ve erkânı tamamıyla bu iki kaynağa dayanmaktadır. Peygamberimiz (sav) döneminde bu isimle anılmamış olması, tasavvufun o dönemde var olmadığını göstermemektedir. Nitekim Hz. Peygamber ve Ashab-ı Kiram tarafından bütün incelikleriyle yaşanan tasavvufî hayat daha sonraları müstakil bir ilim haline gelerek İslami ilimlerde yerini almıştır.⁶³

Tasavvufî, bir yaşama ve düşünme biçimidir. Aynı zamanda İslam'ın ruh hayatını ve İslam Peygamberinin yaşayış şeklini temsil eder. Bunun için tasavvufî; O'nun şahsında manevî otoritenin sağlandığı, müesseseseleşerek günümüze kadar gelen hem yaşama şekli hem de bir ilim dalı olarak adlandırılabilir.⁶⁴ Özü yani çekirdeği Hz. Muhammed Mustafa (sav) Efendimizin devrinde oluşturulmuştur. Fakat hayat tarzı olan tasavvufun bağımsız bir ilim haline gelmesi süfîlerin elinde geliştirilip, çeşitli usûl ve metodlar oluşturularak, bazı kurum ve kuruluşlarla daha sonra ki

⁶² Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Ankara: Elif Matbaacılık, 1972, s.22.

⁶³ Ethem Cebecioğlu, Mustafa Aşkar ve diğerleri, *Tasavvufî Tarihi* ed. Ethem Cebecioğlu, AÜ Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara, Yayın No: 117, 2013, s.5; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvufî*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1998, s.17.

⁶⁴ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvufî ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 17.

yüzyıllarda gerçekleşmiştir.⁶⁵ Tasavvufî, İslam ilimlerinin zirve noktası, özü olarak ifade edilmiştir.⁶⁶

Tasavvufun kaynağının Kur'an ve Sünnete dayandığını Schimmel şu ifadelerle çok güzel anlatmaktadır. Schimmel'e göre; *"Mutasavvıfların (sufilerin) tarik'i (yolu) şeriatte ayrılır; ana cadde şeriat, ara yol ise tarik'tir. Sufiler, tasavvufî eğitim yolunu, ana caddeye çıkan ve her Müslüman'ın yürümesi gereken, Allah'ın buyruklarının olduğu ana caddeye çıkan bir sokak gibi görürler. Hiçbir yol yoktur ki ayrıldığı ana caddenin kolu olmasın. Şeriat ve şeri hükümlerin tam manasıyla uygulandığı bir dini yaşantı olmadan hiçbir şekilde tasavvufî yaşantısı da olamaz."*⁶⁷

Tasavvufu fikirden öte fiili olarak uygulamaya çalışanlar, onun temelde Kur'an ve Sünnete dayandığını ve aynı çizgide olduğunu söylemektedirler. Şüphesiz Kur'an'ın Müslümanlar üzerinde ki tesiri büyüktür ve O Allah'ın ezeli ve ebedi kelimasıdır. Bu tesir diğer ilimlerde olduğu gibi hiç şüphesiz tasavvufun gelişmesinde de ilk ve en önemli faktör olmuştur.⁶⁸ Güzel ahlakın ve tasavvufun temeli durumunda olan, imanın bir göstergesi olan sıfatlar (tevbe, zühd, sabır, şükür, muhabbetullah, mehafetullah, haşyetullah...) ile bazı terim ve ıstılahlar (zikir, tevekkül, tefekkür, murakabe, ihlâs...) Kur'an'ın ihtiva ve teşvik ettiği konulardır. Bu da tasavvufun oluşmasında Kur'an'ın rolünü gösteren en önemli dayanaktır.⁶⁹

Buna paralel olarak tasavvufî olguyu hayatına geçiren Peygamber Efendimizin yaşantısında gördüğümüz hakikat çizgisini (tasavvufî hayatı) hadis-i şerifinden de şu şekilde anlıyoruz: "Şeriat sözlerim, tarikat amellerim, hakikat ise iç hallerimdir."

Tasavvufu yol edinip kendi hayat tarzları haline getiren, manevî yol gösterici büyük zatlara sufî denilmektedir. Sufilerin başı da Hz. Peygamber Efendimizdir.

⁶⁵ Mustafa Kara, *Tasavvufî ve Tarikatlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 10.

⁶⁶ Yılmaz, *Age*, s. 17.

⁶⁷ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, İstanbul: Adam Yayıncılık, 1982, s. 93.

⁶⁸ Dilaver Selvi, *Kuran ve Tasavvufî Tefsirlerin Tasavvufî Bakışı*, İstanbul: Şule Yayınları, 1997, s. 27, 28.

⁶⁹ Selvi, *Age*, s. 30.

Tasavvufî yolu da O'nun sünnetinden başkası değildir. O'nun yolunu Sahabeler devam ettirmiş, sahabelerden sonra da tabiin devam ettirerek çeşitli aşamalardan geçmiş ve Peygamber Efendimizin manevî yolu çeşitli aşamalarla intikal edilmiştir. Peygamberimiz (as), Ashab-ı Kiram, Tabiin ve Tebei Tabiin dönemlerinde tasavvufî kelimesi kullanılmamış, zühdi bir hayat yaşadıklarından zühd dönemi olarak adlandırılmıştır. Tasavvufî kelimesinin kullanımı ise hicri 2. asrın sonuna doğru başlamıştır.⁷⁰

İslam ilimlerinin özü olarak kabul edilen tasavvufî kelimesi Arapça bir kelimedir ve Arapça bir kelimeden türediği düşünülmektedir. Her ne kadar bazı düşünürler tarafından (Kuşeyri ve Hucviri)⁷¹ tasavvufî kelimesinin türemiş bir kelime olmadığını savunsalar dahi etimolojik ve yaşam tarzına uygunluğundan dolayı aşağıdaki kelimeler kök olarak öne sürülmüştür:⁷²

- Duruluk ve temizlik anlamına gelen **safa** ve **safvetten**,
- el **saffu'l evvel**den (ilk saf anlamına gelir),
- Asr-ı saadetteki **ashab-ı suffen**in **suffesinden**,
- Kendilerini halka hizmete veren **Benu's sufeden**,
- Yunanca hâkim ve filozof anlamına gelen **sofiadan**,
- Yün anlamına gelen **suftan**.

Bu çerçevede tasavvufî kaynakları hem içlerinin hem de dışlarının dupduru ve tertemiz olmalarına binaen safa ve safvet kelimelerinden hareketle kendilerine sufi dendiğini, kalplerini sırf Allah'a mahsus kılmak için saf hale geldiklerini ve Allah'ın da

⁷⁰ Daha detaylı bilgi için bkz: Mustafa Aşkar, *Tasavvufî Tarihi Literatürü*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001.

⁷¹ Ünlü mutasavvıflardan Kuşeyri ve Hucviri tasavvufî kelimesinin camid bir lakap olabileceğini, onun için hiçbir kelimeden türetilmediği görüşünü savunmuşlardır. Kuşeyri eserlerinde sufi kelimesin çok meşhur ve gayet açık olduğunu söyleyerek kökenini araştırmanın gerek olmadığını söylemekte, Hucviri de "hangi mana verilirse verilsin, dil kaidelerine göre sufi ismini kök bir kelimeden türetmek doğru değildir" görüşüyle Kuşeyri'yi desteklemiştir. (Daha detaylı bilgi için bkz: Hülya Küçük, *Tasavvufî Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2015; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvufî ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010)

⁷² Hülya Küçük, *Tasavvufî Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2015, s. 19; Yılmaz, *Age*, 2010, s. 17.

onları tertemiz hale getirdiklerini vurgularlar.⁷³ Fakat Arapça dil yapısına göre *sufî* kelimesinin bu iki kökten gelmeleri mümkün olmadığından duruluk ve temizlik manasını taşımak düşük bir ihtimal sayılmaktadır.

Sufîlerin kalpleriyle ve takvalarıyla Allah'a yönelişlerinde ve cemaatle namazda ilk safda olmanın faziletine binaen *saff-ı evvelde* bulunmaları gerekliliğine inanıldığından bu tabirden türediği söylenmiştir fakat *saff-ı evvel* kelimesi etimolojik açıdan uygun olmadığından bu tabirden gelme olasılığında oldukça düşüktür.⁷⁴

Sufî kelimesinin Hz. Peygamber'in (as) ashabından Ashab-ı Suffe'den geldiği öngörülmektedir. Sayıları 70 ile 300 arasında olan bu topluluk kendilerini tamamen dine adanmış, herhangi bir ticari ya da mesleki faaliyete girmemiş, zühd içinde yaşayan müminlerdir. Onların bu yaşantısını örnek alan sufîler nezdinde tasavvufî kelimesinin suffeden türediği düşünülse de anlam ve içerik itibarıyla uygun olsa da lisan ve dil yapısı yönünden uygun değildir.⁷⁵

Benu's Sufe İslam'dan önce yaşayan, Mudar kabilesinden bir kavimdir ve görevleri Kâbe-i Şerif'de hizmet etmek, ibadetle meşgul olmaktır. Hak için halka hizmet etmişlerdir. Sufîlerin anlayışı da bu şekilde olduğundan, Hakk'a ve halka hizmeti ön plana tuttuklarından, adlarının buradan geldiği anlayışı vardır. Fakat böyle bir kabile İslamiyetten sonra olmayıp cahiliye dönemine rastladığından zahidlerde bu kabileye bağlı olsaydı *sufî* kelimesinin de sahabeler tarafından kullanılmış olması gerekirdi. Bundan dolayı *sufî* kelimesinin bu kavramdan gelme olasılığı da oldukça düşüktür.⁷⁶

⁷³ Cebecioğlu, Aşkar ve diğerleri, *Tasavvufî Tarihi*, s.5.

⁷⁴ Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvufî*, s.14.

⁷⁵ Cebecioğlu, Aşkar ve diğerleri, *Tasavvufî Tarihi*, s.14.

⁷⁶ Mahir İz, *Tasavvufî, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*, haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Kitabevi, 1991, s. 37, 38.

Bazı düşünörlere⁷⁷ göre de sufî kelimesi Yunanca da hikmet manasına gelen sofia'dan gelmiştir. Yunanlarda hikmeti seven kişiye filozof dediklerinden İslam dünyasında da feylesuf kelimesi kullanılmıştır fakat sufî kelimesi kullanılmamıştır.⁷⁸ Arapça yazılışında ki farktan ve de güvenilir her hangi başka bir kaynaktan yer almamasından dolayı bu iddia da yanlıştır.⁷⁹

Sufî kelimesinin kökü olarak en çok kabul gören kelime, yün manasına gelen Arapça “suf” tur. Etimolojik açıdan uygunluk gösteren kelimenin yapısı ayrıca yün giymenin peygamberlerin bir âdeti olduğunu ve evliyelerinde bu âdeti devam ettirdiklerini ifade etmişlerdir. Eskiden gelen bir adet olan giydiğı kıyafetle isimlendirilme geleneğı Hz. İsa'nın ashabına kadar dayanmaktadır. Beyaz elbiseye nisbetle Kuran-ı Kerim'de “Havariler”⁸⁰ olarak adlandırılan “beyaz elbiseliler” olarak zikredilmektedir. Bundan nisbetle yün giyen kişilere sufî denilebileceğı sonucuna varılmıştır. Ayrıca yünden yapılmış bir elbise giymek tevazu göstergesi, süs ve şatafattan uzaklığı göstermekte, zühd ve takvanın alameti olmuştur. Gösterişli şık elbiselerden uzak, basit yün giysiler giymek dindarlık ve tevazunun göstergesi olarak Hicri II. Asır Müslömanları arasında yaygınlaşarak; hem peygamber geleneğini devam ettirmeyi hem de kıyafette ve dış görünüşte sadeliğı ve tevazuyu korumayı amaçlamıştır.⁸¹

Kur'an ahlakını yaşamayı varoluş gayesi bilen tasavvufî ehli insanlara birçok isim konmuş fakat en uygunu sufî kökünden gelen mutasavvıf kelimesi olmuştur ki onun kökü de “suf” – “yün” den gelmektedir.⁸²

⁷⁷ Biruni ve onun ardından bazı Batılı müsteşrikler, sufî kelimesinin Yunanca sofia dan geldiğı görüşünü savunmuşlar ve hatta Şemseddin Sami Kamus-ı Türki'de tasavvufî ve sufî kelimelerinin köklerinin Yunancadan geldiğini söylemektedir. (Bak. İbrahim Agâh Çubukçu, “İslamda Tasavvufî”, *AÜİFD* c.8 s. 100, 1960; Mahir İz, *Tasavvufî, Mahiyeti, Büyüklere ve Tarikatlar*, s. 39)

⁷⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvufî ve Tarikatlar*, s. 26.

⁷⁹ İbrahim Agâh Çubukçu, “İslamda Tasavvufî”, *AÜİFD* c.8, 1960, s. 100.

⁸⁰ Maide, 5/112.

⁸¹ Cebecioğlu, Aşkar ve diğerele, *Tasavvufî Tarihi*, s. 7.

⁸² Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvufî*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, 12.

Tasavvufî ve mutasavvıf - sufî kelimesinin kaynağını, nerden geldiğini inceledikten sonra bazı mutasavvıflar ve eserlere göre tasavvufun tanımına, amacına ve gerekliliğine değineceğiz.

2.1. Tasavvufun Tanımı

Tasavvufî İslam ilimlerinden bir tanesidir. Tasavvufî, Allah'a ulaşmak ve O'na teslim olmaktır. Allah-u Teâlâ, Hz. Allah'a ulaşma imkânını sadece insana vermiştir.⁸³ Bundan amaç yaratılış gayesine kişiyi taşımak, özünü bularak hem Yaratacısına kavuşmak hem de kendini ve nefsinı eğitmektir.

Tasavvufî; Hz. Peygambere uymak, O'nun iç dünyasına mahrem olmaya çalışmak, böylece varlığın esrarını çözüp vahdete ermeye çalışanların yolu olarak tanımlanmaktadır.⁸⁴

Tasavvufî daimi bir yenilenmedir. Hem zaman içerisinde hem de sonsuzlukta gerçekleşen ve sonsuz kaynakla ilişkisi olan, süreklilik arz eden bir yenilenmedir. Aynı zamanda deneysel bir bilim olan tasavvufî insanın kendi ruhunu incelemesi yöntemidir.⁸⁵ Ayrıca tasavvufî, insanı Allah'a yönelten ve onu manevî birleşmeye hazırlayan belirli bir temizlenmeyi gerektirir. Bu yönden yaşanan coşkun manevî hayat tasavvufun sayesinde gerçekleşir.⁸⁶

Bazı sufîlere göre tasavvufun tanımlamaları ise şu şekildedir:⁸⁷

Cüneyd-i Bağdadi (ö: 297 / 909): *“Tasavvufî başka şeylere bağlanmaksızın Allah ile beraber olmaktır.”*

Ebu Hafs Haddad (ö: 265 / 878): *“Tasavvufî, baştan aşağı edebten ibarettir.”*

Ebu Said İbn ül Arabî (ö: 340 / 951): *“Tasavvufî fuzuli olanı tamamen terk etmekten ibarettir.”*

⁸³ İskender Ali Mihr, *Tasavvufun Kuran-ı Kerim'de ki Kökleri*, Tasavvufî Nurları Serisi, 1998, s.12.

⁸⁴ Öztürk, *Age*, s. 11.

⁸⁵ Hayrani Altıntaş, “Tasavvufî”, *AÜİFD* c. 24, Ankara, 1981, s. 413.

⁸⁶ Altıntaş, *Agm*, s. 423.

⁸⁷ Ethem Cebecioğlu, *Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvufî Tarifleri*, AÜİFD, c. 29, Ankara, 1987, s. 389.

Şibli: *“Karşılıklı sevgi ve dostluktur.”*

Ebu Huseyn en Nuri (ö: 295 / 907): *“Tasavvufî ne ilimdir ne şekil. O ahlaktır. Eğer o şekilden ibaret olsaydı mücahede ile ele geçebilirdi, yok eğer ilim olsaydı sırf öğrenmekle kazanılabılırdi fakat o, Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmaktadır.”*

Ebu Bekr Muhammed el Kettani (ö:322 / 933): *“Tasavvufî ahlaktan ibarettir.”*⁸⁸

Ebu Muhammed el Ceriri (ö: 311 / 923): *“Yüksek ahlakın tümüne dalmak ve kötü ahlakın hepsinden sıyrılmaktır”*⁸⁹ şeklinde ifade ederken diğer bir tanımlamasında da tasavvufu güzel ahlakla ahlaklanmak ve kötü ahlaktan vazgeçmektir diye tarif etmektedir.

Sufî tanımlarına bakacak olursak:

Bısrü’l Hafi (ö: 227 / 841): *“Sufî Allah için kalbîni saflaştıran kişidir.”*

Ebu Turab Mahşebi (ö: 245 / 859): *“Sufî hiçbir şeyin kendisini kirletemediği ve her şeyin de kendisi vasıtasıyla temizlendiği kişidir.”*

Mutasavvıflar bazında incelediğimiz tasavvufu ünlü din bilimci Martin Lings’e göre ele aldığımızda ise tasavvufî merkezidir, yüceltilmiştir, derindir ve esrarengizdir. Değiştirilemez, mükemmeldir, güçlüdür, tehlikelidir, ulaşılması zordur ve zaruridir. Yani tasavvufî kutsaldır. Tasavvufî sadece Tanrı tanımazlığı ve bilinmezliği değil kendi kendine yeterli olduğunu ve dar sınırları ilahi vahye uymak suretiyle insanın ihtiyaç duyduğu her şeyi kapsadığını iddia eden zahiriliği de dışarıda bırakır.⁹⁰

Lings’e göre tasavvufî; *“tasavvufî mistik yönüyle de zaman zaman bir vahiy, büyük bir med cezir dalgası gibi sonsuzluk deryasından bizim sonlu dünyamıza akar.*

⁸⁸ Abdülkerim Kuşeyri, *Tasavvufî İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016, s. 554.

⁸⁹ Cebecioğlu, Age, s.389.

⁹⁰ Martin Lings, *Tasavvufî Nedir?* çev. Harun Şencan, İstanbul: Akabe Yayınları, 1986, s.109.

İşte tasavvufî, bu med cezir dalgalarına dalma, O'nun ebedi ve ezeli kaynağına geri çekilme sanatı, disiplini ve ilmidir."⁹¹

Fritz Meier'e göre ise tasavvufî; *"İslam cemaati içinde Peygamber döneminin iman tazeliğini yeniden yaşatmak, her yandan gelen şüphe, tereddüt, yalnızlık ve kargaşalıklara karşı dinin asli otoritesine bir dönüş sağlama gayretidir.*"⁹²

Önemli mutasavvıfların ve bazı yabancı yazarların görüşlerine göre ele aldığımız tasavvufun tanımlamalarında en önde göze çarpan tasavvufun ahlaktan ibaret olduğu ve kişinin ahlaki donanımını arttırmayı hedef aldığı görülmektedir. Bunu da Peygamber Efendimiz'in yaşantısından esinlenerek oluşturan tasavvuf, kökü en sağlam temele dayanan ve kişiyi donanımlı bir birey haline getirmeyi amaç edinen bir ilim dalıdır.

2.2. Tasavvufun Amacı

Her bir alanda olduğu gibi tasavvufî alanında da bireyi ve toplumu yönlendirecek, ilgi alanına giren kişileri kaideleri doğrultusunda yetiştirecek, kazandırmak istenilen davranış ve düşünceleri belirli hedefler doğrultusunda gerçekleştirecek amaçlar silsilesi mevcuttur. Tasavvufî ilminin kaidelerini şekillendirecek ve düzene koyacak başlıca amaçları bulunmaktadır. Bu amaçları sırasıyla açıklayacak olursak:

İslam dinini doğru anlamak: Tasavvufî ilmi, Hz. Peygamber devrinden itibaren yaşamış zahid ve sufîlerin, kendilerini ahlaken yüceltmek ve metafizik âlemi kavramak için içine girmiş oldukları ruh terbiyesini subjektif ve objektif olarak sonraki nesillere aktararak İslam'ın ruhunun daha iyi kavranmasını amaçlar.⁹³

⁹¹ Lings, *Age*, s.9.

⁹² Mustafa Kara, *Tasavvufî ve Tarikatlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 10.

⁹³ Küçük, *Tasavvufî Giriş*, s. 22.

Güzel ahlakla ahlaklanmak: Peygamber Efendimiz (sav): “*ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim*”⁹⁴ buyurmuştur. Tasavvufun ulaşmak istediği hedef doruk noktada ahlak seviyesine vararak en güzel örnek olan Hz. Muhammed’in izinden gitmek ve bıraktıklarını diğer insanlara aktarabilmektir. Bu yolda esas gaye Allah ve Rasulünün ahlakıyla ahlaklanmak, nefisleri temizleyerek güzel ahlak sahibi olmaktır.⁹⁵ Tasavvufî, insanları güzel özelliklerle donatarak, kötü ahlaktan ve çirkin huylardan uzaklaştırmayı hedeflerken Hz. Peygamber’e tam bir bağlılıkla bağlı olan “insan-ı kâmil” yetiştirmeyi amaç edinir.⁹⁶

İnsan-ı kâmil yetiştirmek: “*Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o, çok zalim ve çok cahildir*”⁹⁷ ayetinde buyrulduğu üzere gaflet içerisinde olan insanları zulümden ve cehaletten kurtarıp kâmil insan seviyesine çıkarmaktır. Bu da zulm’ün zıddı adl, cehl’in zıddı ilim ile güzel ahlak yani merhamet, şefkat, cömertlik, affedebilme, şükür gibi hasletleri zahiri ve batini (tasavvufî) yolla insanlara kazandırarak olmaktadır.⁹⁸ İnsan-ı kâmil; ihsan mertebesine ulaşmış, nefsini terbiye ederek yani tüm kötü özelliklerden arıtıp güzelleştirerek, nefsini Allah Teâlâ’nın emir ve yasaklarına bağlayarak, Hakk’a ve halka hizmeti vazife edinmiş, Hak ve hakikat için çalışan bir gönül ve toplum eridir ve tasavvufî böyle bireyler yetiştirmeyi hedefler.⁹⁹

Ruh sağlığını korumak: Pratik hayatla ilgili amaçlarından biri de ruh sağlığını korumaktır. İnsan yaratılış gereği yok olanları sevmez, ebedi olanı ister. Tasavvufî, insanı ruhsal ve kültürel gelişim vasıtasıyla “yok olmayana” yani Allah’a çıkarır, ebedi olan Allah’la buluşturur. İnsanla Rabbi arasında perde olan, insanın iç dünyasından

⁹⁴ Muvatta, *Hüsnü'l-Hulk*, 8.

⁹⁵ Selçuk Eraydın, *Tasavvufî ve Tarikatlar*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981, s. 28.

⁹⁶ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvufî ve Tarikatlar*, s. 58.

⁹⁷ Ahzab 33/ 72.

⁹⁸ Osman Nuri Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvufî*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012, s. 49, 50.

⁹⁹ Dilaver Gürer, *Tasavvufî: Tasavvufun Konusu ve Gayesi*, ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 21.

uzaklaşarak kendine yabancılaşmasıdır. Bu sebeple tüm tasavvufî ehli nefsinin/özünü tanıyanın Rabbini tanıyacağını dile getirerek tasavvufun kendine yabancılaşan kişiyi içinde ki dünyaya, öze yani Allah'a dönüşünü sağlayacağını gaye edinir.¹⁰⁰

İyi bir Müslüman olabilmek: Hz. Peygamber'in izinden giderek, dünya ve ahiret saadetini kendisine gaye edinen ve bu uğurda çaba gösteren iyi bir Müslüman olmayı gaye edinir.¹⁰¹

İnsan ruh ve beden dediğimiz iki kısımdan oluşmaktadır. Ruh; ilahi bir sır, beden de maddi yapımızı ifade eder ve insanın özü olan ruhi yapısı maddi unsur olan bedenimizle çevrelenmiştir. Tasavvufun gayesi de ruhun bedene hükmetmesine olanak sağlamaktır.¹⁰² "Ölmeden önce ölünüz"¹⁰³ düsturunu hayata geçirmektir.

Müslüman önder yetiştirmek: İnsanların her zaman bir lidere gereksinimi vardır. Bu hem dünyevi hem uhrevi olabilmektedir. Tasavvufîtan da gaye Peygamber Efendimizin izinden gidecek, Yaratıcımızla hem hal olabilmeyi sağlayacak, ruhi bir faaliyet olan Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen miraci faaliyete iştirak etmeyi nasipleyecek bir lider yetiştirmek ve insanların O'nun izinden giderek gerçek vuslata erişebilmeleri sağlamaktır.¹⁰⁴

Kur'an'ın yani ilmin tam kendisini kavratmaktır: Bu ilmi kavratmak için eğitimcilerin yani mürşitlerin kullandığı tekniklerden biri de zikirdir. Zikir ile Allah-u Teâlâ'nın anılmasını, hatırlanmasını ve O'nun her daim yanımızda olduğunu amaçlayarak ilmin kendisi olan Allah-u Teâlâ'yı kavratmak hedeflenmektedir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Küçük, *Tasavvufî Giriş*, s. 23.

¹⁰¹ Gürer, *Tasavvufî: Tasavvufun Konusu ve Gayesi*, s. 21.

¹⁰² Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvufî*, s. 29.

¹⁰³ Tirmizi, *Zühd*, no: 25.

¹⁰⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Tarih Boyunca Tasavvufî Düşünce*, İstanbul, 1974, s. 19 – 24.

¹⁰⁵ Ahmet Yaşar Zengin, *Tasavvufî Eğitim Anlayışı ile Günümüzdeki Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüştüğüne Dair Bir Çalışma*, Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu, Kastamonu, 2014, s. 656.

2.3. Tasavvufun Önemi

Tasavvufun insan ve toplum hayatında nasıl kritik bir yere sahip olduğunu, tasavvufî bir bakış ve düşünceye sahip olmamızın neden gerektiğini, İslam'ın özü diye nitelendirdiğimizde insanın hayatında ki gerekliliğini vurgulayarak tasavvufun önemini açıklayacağız.

İnsanda Allah'ı aramaya doğru olan eğilim, tasavvufun insanlar için önemini göstermekte, kendi özünde olana doğru, kişinin kendini bulmasına fırsat vermektedir.¹⁰⁶ Dolayısıyla kişi özünü keşfettiğinde ve Rabbini bulduğunda hem kalben hem psikolojik olarak mutmain hissedecek, kendi iç dünyası dış dünyası ile uyumlu olacağından kişisel ve duygusal ikilem yaşamayacaktır. Bu eğitimle her şeyin Allah'dan geldiğini bilen insan, daha pozitif bir bakış açısına sahip olarak; kişi ve olayları sorgulama yolundan vazgeçerek, hakiki teslimiyete ulaşacaktır. Tasavvufî; kişinin psikolojik gelişimi için oldukça önemli bir yere sahiptir.

İnsan birey olduğu gibi aynı zamanda da sosyal bir varlıktır, kendi içinde bulunduğu toplumda yaşamaktadır. Toplumun getirdiği düzene, kendini ve özünü bozmadığı ölçüde uymakta, sosyolojik düzenlemelerini hayatına nakşetmektedir. Tasavvufun da sosyal olarak yaşanabilmesi için toplantı yerleri kurulması, tasavvufî hayatı yaşanacak ve yaşatacak yerlerin açılması gerekmektedir. İlk dönem sufilerine baktığımızda bunu zaviyeler inşa ederek yaptığını görmekteyiz. Bu türlü zaviyelerde sufiler, Ehl-i Suffe'yi¹⁰⁷ örnek alarak, güzel işleri zaviyelerde yaşatarak güzel haller oluşturma amacı gütmüşlerdir.¹⁰⁸

Tasavvufî batini bir ilim olduğu için kişilerin sezgilerine dokunmakta, aklı değil kalbî ön plana almaktadır. Akıl kalbîn hâkimiyeti altındadır ve takvayla çalışan bir

¹⁰⁶ Küçük, *Tasavvufî Giriş*, s. 125.

¹⁰⁷ Peygamber Efendimiz döneminde, ondan bilim öğrenmek için yanından ayrılmayan ve genelde fakir veya zengin olsa da yurdundan uzak olduğu için malı mülkü olmayan gençler topluluğuna verilen isimdir.

¹⁰⁸ Ebu Hafs Şehabeddin Ömer Sühreverdî, *Avarifü'l Maarif: Gerçek Tasavvufî*, çev. Dilaver Selvi, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016, s 44.

motor gibidir. Kalb kral, akıl vezir, duyu organları da bunlar için çalışan asker ve memurlar gibidir.¹⁰⁹ Hiçbir ilim yoktur ki kişilerin sezgilerine hitap edecek ve akıl süzgecinden geçirerek yaşantıya döndürecektir. Bunun için tasavvufî ilgilendiği ve etkilediği alan bazında önemli bir yere sahiptir.

Tasavvufî, tasavvufî yolda ilerleyen, manevî aşamaları kat eden Allah dostlarına manevî önderlik yapma olanağı verir çünkü insanlarda çekim alanına girdikleri şahsiyetlerin etrafında toplanma eğilimi vardır.¹¹⁰ Kişilerin bu eğilimine cevap veren tasavvufî yöntem, hem manevî liderin (sufî) bilgi ve manevî aktarımına olanak sağlar hem de bu mecliste bulunan kişilerin ondan ilim ve feyiz alarak kendini geliştirmesine fırsat verir.

Tasavvufî, insan nefsinin kötü ahlak ve duygulardan nasıl temizlenip ve iyi ahlaklarla nasıl donatılacağını, bu arıtma ve donatma neticesinde ruhta ne gibi değişimler olacağını öğreten bir ilim dalıdır. Tasavvufî bilmeden yaşanamayacağı gibi, yaşanmadan da sufî olunamamaktadır.¹¹¹ Bu doğrultuda tasavvufî insana öyle geniş bir kapı açar ki, kişiyi Rabbine yakın hale getirecek tüm yolları göstererek yaşatır, bunun için insan-ı kâmil olma yolunda Allah'a ve Resulüne ulaşma çabası güden her bir bireyin üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

3. Tasavvufî Eğitim

Mürşit ve müritlerin yaşama biçiminde görülen tasavvufî düşüncesi; hayatları boyunca, konuşmalarıyla, insanlar ile olan iletişimleriyle ve davranışlarıyla toplumun eğitimine vesile olmuş dini bir yaşam ve eğitim sistemi olmuştur.¹¹²

¹⁰⁹ Ebu Hamid b. Muhammed Gazalî, *Kimya-yı Saadet*, çev. Ali Arslan, , İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2010, c.1, s. 20.

¹¹⁰ Küçük, *Tasavvufî Giriş*, s. 128.

¹¹¹ Yunus Kaya, *Tasavvufî Nefsi Arıtma ve Donatma*, İstanbul: Uzakülke Yayınları, 2009, s.24.

¹¹² Ahmet Yaşar Zengin, *Tasavvufî Eğitim Anlayışı ile Günümüzdeki Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüştüğüne Dair Bir Çalışma*, Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu, Kastamonu, 2014, s. 653.

Tasavvufî ilmi, İslam'ın ruhi cephesine talip olarak Müslümanları içsel dünyasında ki hazineyle eğitmeye gayret etmiştir. Mutasavvıflar bu eğitimi gerçekleştirebilmek ve insanlara daha kolay aktarabilmek için çeşitli metot ve teknikler geliştirmişlerdir. Tasavvufî ilmi, nefis terbiyesi ve kalbîn tasfiyesi suretiyle kişileri eğitmektedir. Eğitim işini kendine has eğitim kurumların da gerçekleştiren mutasavvıflar bu kurumlara tekke, zaviye ve dergâh gibi değişik isimler vermişlerdir. Tasavvufî eğitim kurumları tasavvufî öğretilerin aktarıldığı ve kendilerine mahsus öğretim programlarına sahip kurumlar olarak bilinmektedir¹¹³ fakat günümüzde bu kurumlar bulunmamaktadır.

Tasavvufî eğitimin temelini oluşturan tasavvufî bilgi; amel ve ibadetlere dayanır. Tecrübî bilgi dini kurallara uyulması sonucunda oluşan bir bilgi türüdür.¹¹⁴ Tasavvufî bilgiler; kitap okumaya ve metin ezberlemeye dayanmadığı gibi, akıl ve mantık sınırlarından da oldukça uzaktır. Bunun için akli kıyasçılığa ve mantıki kuralcılığa da istinat edilemez.¹¹⁵ Tasavvufî eğitimde de bu iki tür bilgi kullanılmaktadır, hem tecrübî bilgi hem de tasavvufî bilgi.

Bilginin en sağlam yolunu iman olarak düşünen mutasavvıflar, bilgiyi Kur'an ve sünnet'in Bâtını yönünde aramakta ve davranıştan ayrı düşünmemektedir.¹¹⁶

Modern eğitim kurumlarının uyguladığı eğitim ile tasavvufî eğitim anlayışının eğitimde uyguladığı ve kazanılan bilginin yeri konusunda ayrıldıkları önemli bir nokta vardır. Modern eğitim sistemlerinde, verilen bilginin davranışa dönüşmesi istenirken; tasavvufî eğitimde ise davranışlar vasıtasıyla eğitim gerçekleşir ve eğitim sonucunda gerçek bilgiye ulaşmak hedeflenmektedir. Diğer bir ifade ile birinde bilgi davranış; diğerinde davranış bilgiyi kazandırır. Ayrıca bilgi açısından değerlendirdiğimizde

¹¹³ Şakir Gözütok, "Tasavvufî Eğitimde Bilginin Elde Edilmesi", *Tasavvufî İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2001, s.91.

¹¹⁴ Gözütok, "Tasavvufî Eğitimde Bilginin Elde Edilmesi", s.95.

¹¹⁵ Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985, s.130.

¹¹⁶ Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat 1987, s.138-139.

tasavvufî eğitimde kazanılan bilgi ile modern eğitim kurumlarında verilen bilginin farklılıkları da söz konusudur.¹¹⁷

Sühreverdi bilgiyi şu şekilde kategorize etmekte ve derecelendirmektedir. *“Delil ve nazar yoluyla elde edilen ilim “ilme’l yakın” dir. “Ayne’l yakın” keşif ve ilahi ihsanlar yoluyla elde edilen marifettir. “Hakka’l yakın” ise, insan tabiatının getirdiği kirlerden arınmanın gerçekleşmesi ile elde edilen hakikattir.”*¹¹⁸

Kategorilere ayrılarak kazanılması beklenen bu ilmi çeşitlilik belirli sıraya göre ilerlemekte, kişinin manevî haliyle örtüşerek yol almaktadır. Tasavvufî eğitim de kişiye bu yollardan ve ilmi derecelerden emin adımlarla giderek, Allah’a ulaşmayı hedef göstermekte, kişilerin kalbî temizliğine ve manevî olgunluğuna önem vermektedir.

Tasavvufî eğitim dediğimizde dini eğitimden ayrı düşünmek söz konusu değildir. Çünkü tasavvufun temeli şeriattır ve de şariat dini normlara göre düzenlenmektedir. O halde din; bir ahlak, eğitim ve değerler sistemi olarak tanımlanabilmektedir. Din, eğitime anlamlı bir hedef getirir. Dine göre bu hedef; insana vahyedilir ve bu yüzden nesnel bir konumu vardır böylece insanlar tarafından üretilmiş değildir.¹¹⁹

Tasavvufî eğitimle dinî eğitimi ele aldığımızda temelde aynı zemine oturduklarını fakat uygulamada farklılıklar gösterdikleri görülmektedir. Çünkü din eğitimi genel bir eğitim olmakla birlikte aynı zamanda psikolojik zemine de oturan bir eğitim çeşididir. Tasavvufî eğitim de din eğitiminin psikolojik zeminine daha çok ağırlık veren bir eğitim türüdür. Buradan yola çıkarak tasavvufî eğitimin din eğitiminin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.¹²⁰

Tasavvufî eğitimin psikolojik bir yapı arz etmesi, onu modern eğitim şekillerinden farklı kılmaktadır. Ancak bu durum, tasavvufî eğitimin bugünkü anlamda

¹¹⁷ Gözütok, Agm, s.91.

¹¹⁸ Sühreverdi, *Avarifu’l Maarif: Gerçek Tasavvufi*, s. 528.

¹¹⁹ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 212.

¹²⁰ Şakir Gözütok, *Sufî Pedagojisi: Tasavvufî Şahsiyet Eğitimi*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2012, s. 100.

bir eğitime yer vermediği şekilde anlaşılmamalıdır. Kuşeyri de tasavvufî eğitimi ve onun uygulama seyrini şu şekilde anlatmaktadır: “*Tasavvufî eğitimde mürid adı verilen öğrenci, söz konusu eğitimden geçmeden önce şariat denilen zahiri hükümlerini öğrenip tatbik etmek zorundadır.*”¹²¹ Dini hükümlerin öğrenilip uygulanması demek, müridin günlük yaşantısında uyması gereken dini emir ve yasakları etkilemeyecek şekilde dini hükümleri bilmesi demektir. Bu da ciddi bir din eğitimi ve öğretimini gerektirir. Bundan dolayı İmam Rabbani, “*Her ne zaman bir meclis-i şerifte tasavvufa dair bir kitap müzakeresi olursa, orada fıkha ait kitapların da bulunması gerekir*” demektedir.¹²²

İslamiyet; Cahiliye Araplarını gelişmiş, medeni ve kültürlü insanlar durumuna getirmiş, mükemmel karakterli ve üstün yetenekli fertler ortaya çıkarmıştır. Burada din ile eğitimin amaç ve hedeflerinin bir noktada birleştiği söylenebilir. İkbâl’in ifadesiyle “terbiyenin aslı dindir.”¹²³ Daha doğrusu din, eğitime anlamlı bir hedef belirler.¹²⁴

Kur’an-ı Kerim’e göre eğitimin amacı insanın kendine dönmesi, kendini tanıması ve kendini eğitmesidir. Kendini tanıma, çevresindeki dünyayı tanıma ve kendi varoluşunu anlamlandırma Yaratıcı’yı tanıma açısından tüm eğitim çalışmalarının odak noktasını oluşturur. Kur’an ideal bir insan oluşturmayı hedeflerken, insanların tarihte, tabiatı ve insan nefsinde yer alan ilahi tecelli ve tezahürlerin farkına varmasını istemekte ve bu doğrultuda kendilerini geliştiren Müslüman bireyler olmalarını sağlamaktadır. Dini bir bakış açısıyla eğitim “insana kendine yönelmeyi, kendini hissetmeyi, kendini tanımayı öğrettikten sonra kendinden sıyrılıp Allah’ı tanımayı öğretmek ve bu yolda rehberlik etmek” gibi bir görev ve işlevi yerine getirmek durumundadır.¹²⁵

¹²¹ Kuşeyri, *Tasavvufî İlmîne Dair Kuşeyri Risalesi*, s. 480.

¹²² İmam Rabbani, *Mektubat-ı Rabbani*, çev. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2011, c.1, s.38 (29. Mektup).

¹²³ Muhammed İkbâl, *Cavidname*, çev. Halil Toker, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014, s.198

¹²⁴ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 213.

¹²⁵ Bayraktar Bayraklı, *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1999, s. 115.

Bundan dolayı, Kur'ani yaklaşımlar tasavvufî eğitimin temelini oluşturmakta, kişinin özünü keşfetmesine olanak sağlayan bir eğitimle bilgi ve yaşantı birikimini zenginleştirmektedir. Ayrıca Kur'an da insanın öz yaratılışı, yaratılış mahiyeti, insani varoluşun ilk ve saf hali, Allah vergisi değişmez, doğal karakter demek olan fitratın¹²⁶ genel olarak olumlu bir anlam taşıdığı kabul edilir.¹²⁷ İnsanın doğuştan noksansız ve mükemmel bir yaratılışa sahip olduğunu ancak dini kimliğin çevresel faktörler tarafından biçimlendirildiğini ifade eden Hz. Peygamber'in hadisleri¹²⁸ de bize eğitimsel bir metot olarak sunulmakta ve O'nun yaşantıları da tasavvufî eğitimde kullanılabilmektedir.

İnsanın kişiliğini kuvvetlendirmek, ona yeni bir yapı kazandırmak, dinin asıl amaç ve hedefini oluşturur. Dindar ideal bir insan yetiştirmeyi hedefleyen tasavvufî eğitim vasat kişiliğe sahip insanlardan çok uzaktır. Bunun için tasavvufî eğitimden geçen ve bunu hakkıyla başaran bir insan, insan-ı kâmil olarak anılmaktadır. İnsan-ı kâmil, din adına şahısta aranan bütün ideal vasıflara ve güzel ahlaka sahip olmak demektir. O halde tasavvufî eğitimin yetiştirdiği insan tipi, dinin de yetiştirmeyi arzu ettiği bir insan tipidir.¹²⁹

3.1. Tasavvufî Eğitimin Önemi

Tasavvufî eğitimin temel konusunu teşkil eden nefis ve nefis terbiyesidir. Bunun için amaç nefsi temizleyip arındırmak, doğal eğilimlerinden uzaklaştırmak, eğitilip dünyevi arzulardan sıyrılmasını sağlamak gerekmektedir. Bu da ancak Allah'ın rehberliği ve yardımı ile mümkündür.¹³⁰

İslam âlimleri kalbi bilginin önemi üzerinde dururken aynı zamanda bu potansiyelin yani Allah'ı bilip tanıma kabiliyetinin insanda bulunduğunu

¹²⁶ Araf 71/72, Rum 30/30.

¹²⁷ Daha detaylı bilgi için bkz: Yasien Mohammed, *Fitrah: The Islamic Concept of Human Nature*, London: Ta-Ha Publishers Ltd, 1996.

¹²⁸ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s.215.

¹²⁹ Şakir Gözütok, , *Sufî Pedagojisi: Tasavvufî Şahsiyet Eğitimi*, s. 102.

¹³⁰ Hökelekli, *Age*, s.217.

savunmuşlardır. Onlara göre insanlarda fitraten Allah bilgisi bulunmaktadır. Ama zamanla yaşantılarla, çevre koşullarıyla, farklı dini inanç ve kültürlerle maruz kalarak bu bahşedilmiş olan istidat unutulmuş ya da inkâr edilmiş olabilir. İlahi bilgiye sahip olarak yaratılan insan bilgiyi akıl yolu ile değil kalp yolu ile kazanır. Kalp yolu ile kazanılan bilgiyi akıl tanır fakat tam manasıyla kavrayamaz. Kalp yolu ile kazanılan bu bilgiye kalbi bilgi denilmektedir. Kalbi bilgi çeşitli merhalelerden geçilerek kalbin hazırlanmasını sağlayan, keşif ve ilham yolu ile elde edilen, saplantılardan ve peşin hükümlerden temizlenmesi icap eden bir bilgi çeşididir. Kalbi bilginin sırrı ilahi sevgiyle temizlenmesidir. Çünkü ilahi sevgi ile temizlenip cilalanan kalbe ilahi sırlar akseder, gizlilikler ayan olur, keşif yolu açılır.¹³¹ Bundan dolayı tasavvufî kişilerin bu kazanıma ulaşmasını hedefleyen bir eğitim metodudur. Kalbî eğitim; kişinin gerçek potansiyelini keşfetmeye, gerçek bilgi edinimine ulaşmayı hedefler.

Kişilik pedagojisi temsilcilerinden ve manevî hayatın değerini açıklayan Kurt Kessler, Felsefeye Dayanan Pedagoji adlı eserinde insana has yükselişi şöyle açıklıyor: *“Biz kendi benliğimizin içinde, tabiatın üstünde bir manevî hayatı gerçek olarak yaşıyoruz. İçimizde gerçek bir hayata karşı hasret ve araştırma meyli duyuyoruz. Bu arzu ve istekle biz hayatımıza bir özlülük, bir değer vermeye çalışıyoruz. Bu özlem ve isteklerden anlıyoruz ki biz tabiatın bir parçası olmaktan daha başka ve daha fazla bir şeyiz; zira iç hayatımızda yüksellere çıkmak yetisi yalnız insanlarda vardır. Tabiatla böyle bir şey yoktur.” “Manevî hayat bizi ne kadar sararsa ve hayatımızda manevî hayatın idealleri ne derece önem kazanırsa tabiatın esirliğinden o derece kurtulur, o derece serbest ve bağımsız oluruz.”¹³²*

Eğitimin öncelikli görevi kişide ki fitri yetenekleri öne çıkararak geliştirilmesini sağlamak ve bunu en iyi şekilde yapabilmek için de etkin yol ve yöntemler

¹³¹ Sabahattin Küçük, *Yunus Emre'ye Göre Bilgi*, Uluslar arası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri 7-10 Ekim 1991 Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 69 dizi 2, Ankara, 1995, s. 414.

¹³² Mahmut Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, s. 26.

uygulamaktır. Bu çevresel şartların düzene konulmasıyla yapıldığında daha etkili olacaktır. Eğitim işinden sorumlu kimseler de bilgi, beceri ve rol modellikte öncü olabilmeli, karakter ve kişilikleriyle öğrencilere aktif rehberlik yapabilmelidirler. Bunu yaparken kendi yetenek ve yeterliliklerini eğitime dâhil etmeleri daha faydalı olacaktır.

Gazalî'nin ifadesi ile eğitimcinin yaptığı iş olarak eğitim; *“Ürününün iyi ve mükemmel olması için ektiği bitkilerin arasında bitmiş olan yabancı otları ve dikenleri söküp atan çiftçinin yaptığı işe benzetilebilir.”*¹³³

Bu tanım bize zararlı unsurlardan temizlendiği ve gelişime uygun ortamlar sağlandığı takdirde eğitim de iyi karakterlerin ortaya çıkması muhtemeldir düşüncesini göstermektedir. Dolayısıyla insanın varoluşsal ikilemlerine çözüm oluşturacak, fıtratında ki güzellik ve mükemmelliğinin gerçekleşmesine yardımcı olacak eğitim etkinliklerine ihtiyaç vardır. Bir bütün olarak İslam ibadet sisteminin insanın benlik gelişimini engelleyici ve bozucu yönelimleri etkisiz kılmanın ve onu iyiliğe teşvik edip ona iyi davranışlar kazandırmanın, onda aşkın bir bilinç oluşturma en etkin vasıtalarından olduğu söylenebilir. Çünkü ibadetten maksat, nefsi her bakımdan temizleyip arındırmak ve ona sıhhatini kazandırmaktır.¹³⁴

Buna göre Kur'an açısından kişilik gelişimi, tüm potansiyellerin açığa vurulduğu, fiilileştirildiği bir “kendini gerçekleştirme” süreci olarak değil “nefsini tezkiye ve tasfiye etme” “benliğini arındırma” ya da “kendinde aşkınlaşma” süreci olarak anlaşılabilmektedir.¹³⁵

Tasavvufî eğitim; bireyin özüne ulaşmasını, iç huzurunu yakalamasını hedeflemektedir. Kişilerin hayatında oldukça büyük bir öneme sahip olmakla birlikte, manevî hayatlarını zenginleştirecek deruni bir ilim deryasıdır. Bundan dolayı tasavvufî eğitim; bireyin özünü keşif yolculuğunda nefsiyle yaşadığı çatışmalarda onu

¹³³ Ebu Hamid b. Muhammed Gazalî, *İhya-i Ulumiddin* çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 2012, c.1, s. 75.

¹³⁴ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s.218.

¹³⁵ Hökelekli, *Age*, s.218.

temizleyebilmesi açısından, kalbî eğitimini sağlayarak kalbî bilgi edinimiyle manevî eğitim ortamı oluşturmamasından, kişinin Allah vergisi doğuştan getirdiği fitri yeteneklerini göz önünde tutarak bireyi tanıma ve anlamlandırma sürecinde içinde ki kötülüklerden arındırarak iyilikleri ön plana çıkarmasından dolayı son derece büyük öneme sahiptir. Bu süreçte tasavvufî eğitim, şeri hükümler çerçevesinde, manevî doyum ve eğitimle kişinin kendini bulmasını amaçlamaktadır.

3.2. Tasavvufî Eğitimin Özellikleri

Tasavvufî eğitimin gerçekleşmesi ve eğitim aşamasının verimli olması için bazı özelliklerin oluşması gerekmektedir. Bu özelliklerin en başında “isteklilik” gelmektedir. Tasavvufî eğitimde kişinin talep etmesi oldukça önemli bir başlangıçtır. Günümüz eğitim sisteminde kişinin talep etmesi öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyini göstermekte ve bu düzeye göre eğitim başlamaktadır. Modern eğitim ve tasavvufî eğitim sistemlerinde öğrencinin istekli olma hali oldukça önemlidir. Gönüllülük durumu eğitimin niteliğini ve çeşitliliğini etkilemekte; eğiticinin de rolünü belirlemektedir. Nasıl ki normal eğitimde bir eğitici var ise tasavvufî eğitiminde de bir önder, lider vardır ve bu kişi eğitimin seyrini ve etkisini belirlemektedir.¹³⁶

Ayrıca tasavvufî eğitim feridir. Bireysel farklılıklara göre hareket etmekte, kişinin doğuştan getirdiği fitri özelliklere dikkat etmektedir. Tasavvufîta şeyh yani öğretmen müritleri yani öğrencileriyle bizzat bireysel olarak ilgilenmekte, bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurmaktadır. Bireysel farklılıklarını tespit ettikten sonra öğrencinin kabiliyetine uygun bir şekilde eğitim ortamı sunmaktadır. Tasavvufî eğitim hiçbir zaman kişinin ruhi eğitimini akli eğitimden ayrı tutmamıştır. Tasavvufî eğitimde bireysel farklılıklar göz önünde bulundurulur ve kişide ki ahlakî kabiliyet ve yeterlilikler yadsınmaz. Aksi takdirde tasavvufî eğitim, uygun ahlakî ve ruhi nitelikler

¹³⁶ Zengin, “Tasavvufî Eğitim Anlayışı ile Günümüzdeki Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüştüğüne Dair Bir Çalışma”, s. 657.

olmaksızın asla meşru sayılmaz. Dolayısıyla, tasavvufî eğitim bireysel bir eğitim uygulayarak kişilerin bireysel farklılıklarını, ruhi ve ahlakî durumlarını göz önünde bulundurur.¹³⁷

Bununla birlikte tasavvufî eğitimde aşamalılık ilkesi esastır. Tasavvufî eğitim, aşama aşama gerçekleştirilen bir nefis ve ruh eğitimidir. Basitten zora doğru belli noktalara ulaşmayı hedef almaktadır. Aşama aşama ilerleyerek kâmil insan olmayı hedeflemektedir.¹³⁸

Tasavvufî eğitim formel bir eğitimidir. Tasavvufî eğitim planlı ve programlı olduğu için gayet başarılı bir eğitim şeklidir. Bu başarı tasavvufî eğitimin verimliliğini arttırmakta, öğrenmede transfer olmasını sağlamaktadır.¹³⁹

3.3. Tasavvufî Eğitimde Kullanılan Metot ve Teknikler

Her eğitim alanında olduğu gibi tasavvufî eğitim alanında da kullanılan bazı yöntem ve teknikler söz konusudur. Eğitimin daha verimli olması, sürecin daha etkin işlemesi ve sonuca daha kolay ulaşılabilmesinden dolayı bazı yöntemler uygulanmaktadır. Şakir Gözütok (2012)'un belirttiğine göre bu yöntemler şu şekildedir:

Takrir metodu: Tasavvufî eğitimde adı sohbet olan takrir metodunun kullanımı anlatım metoduyla benzerlik göstermektedir. Önemli bir konunun öğrencilere, müridlere açık bir şekilde anlatılması, izah edilmesi ve açıklanması manasında kullanılan takrir yöntemi tasavvufî eğitimin bel kemiğidir. Hatta sohbet şeklinde uygulanan takrir yöntemi çok güçlü bir etkiye sahip olmakla birlikte hem kişinin aklına hem de kalbîne hitap eden maneîyatı yüklü bir metottur.

Soru Cevap Metodu: Bu metod tasavvufî eğitimde en ideal manada kullanılan bir metoddur. Mürşid yani öğretmen tasavvufî eğitimde pek fazla soru sormaz sükûnet

¹³⁷ Gözütok, *Sufî Pedagojisi: Tasavvufî Şahsiyet Eğitimi*, s. 107.

¹³⁸ Gözütok, *Age*, s. 107.

¹³⁹ Gözütok, *Age*, s. 111.

halini çok bozmaz fakat mürid yani öğrenci belirli adablara dikkat ederek sorularını sorabilir, aklına takılanları belirli ölçülere riayet ederek yanıt bulmaya çalışabilir.

Tedric Metodu: Tasavvufî eğitimde eğitim aşama aşama ilerlemekte, mürid yani öğrenci eğitim safhalarını zikir ve virdlerle yol alarak kat etmektedir. Her bir aşama ve ilerlemeye hal adı verilmektedir. Bu haller tedricilik metoduyla yol alınarak bireylere insan-ı kâmil olma yolunda ufuklar açmakta, her bir aşamayı dışsal denetimlerle kendi öz benliğinde oluşan değişim ve ilerlemelerle eğitebilmektedir.

Yaşayarak Öğrenme Metodu: Tasavvufî eğitimde kazanılan bilgi yaşantı sonucu oluşmaktadır. Sufînin yaşayarak elde ettiği ve tamamen benliğine mal ettiği ve bir hayat biçimi haline getirdiği bilginin edinimi yaşayarak öğrenme metodu ile sağlanmaktadır. Bu bilgiye tecrübî bilgi denilmekte, tasavvufun söz ilmi değil hal ilmi olduğunu göstermektedir.

Gözlem Metodu: Tasavvufî eğitimde dış gözlem ve iç gözlem olmak üzere kullanılan iki çeşit gözlem çeşidi vardır. Dış gözlem; görülebilen nesnelerle, somuttan başlayarak duyuların işletilmesi yoluyla yapılır. İç gözlem ise; kişinin kendi içinde yaşayarak kazandığı bilgi edinimidir. Tasavvufî eğitimde bütün bir kâinatın laboratuvar gibi müridin önüne konulması ve sefere çıkılmasının tavsiye edilmesi bir dış gözlem çeşidi olmakla birlikte kendisinin iç müşahedesine yönelik nefsin ve ruhunu tanıyıp iç âlemine yolculuk etmesi ve bunu kolaylaştıracak olan halvetin tavsiye edilmesi de iç gözleme birer örnektir.¹⁴⁰

Tasavvufî eğitimin temelini teşkil eden zikir yönteminde kullanılan bazı teknikler modern eğitim sistemiyle örtüşmektedir. Bunlarda bir kısmı inceleyecek olursak:

- **Dil ile zikir:** Hak Teâlâ'yı anmayı ifade etmektedir. Bu anma şekli Yüce Yaratıcı'yı tanımaya ve bilmeye götürdüğünden, eğitim

¹⁴⁰ Gözütok, *Sufî Pedagojisi: Tasavvufî Şahsiyet Eğitimi*, s. 128-139.

sistemimizde ki öğrenme ve öğretme tekniğiyle bağdaşım kurmaktadır.

- **Gözlerde zikir:** Allah-u Teâlâ'nın varlığını gösteren simge, işaret ve delillerin gözler ile görülüp, Allah'ın varlığını idrak etmesidir. Bu da eğitim sisteminde ki gözlem metoduna denk gelmektedir.
- **Kulaklarda zikir:** Allah adının anıldığı yerlerde, Yüce Yaratıcının anlatılmasında ve ululuğunun hissedilmesinde kulakların kabarmasıdır. Eğitimde ki karşılığı da dinleme ve anlama metodudur.
- **Ellerde ve ayaklarda zikir:** Diğer yöntemlerden elde edinilen kazanımların hayata geçirilip, dini yaşantıyı yaşama ve yaşatma halidir. Bu da günümüz eğitim sisteminde uygulama metoduna denk gelmektedir.

Bu tekniklerle elde edinilen kazanımlar ve kişinin öğrendikleri hem tasavvufi eğitimde hem günümüz eğitim sisteminde desteklenmekte, eğitim yönünde ki tekniklerin benzemesi de iki eğitimin entegre edilerek hayata geçirilebileceğinin bir göstergesi olabilmektedir.¹⁴¹

Mutasavvıflar tasavvufi eğitimle toplumun her kesimini kucaklayıcı bir şekilde dini anlatma ve yaşatma gayreti içinde olmuşlardır. Yalnızca ibadet ve zikirle meşgul olmayıp, dini ilimleri de bütün esaslarıyla öğrenmiş ve öğretmişlerdir.¹⁴² Hatta mutasavvıflardan birçoğu bilimle ilgilenerek kimi teknik alanda (Kadiri şeyhi Ahmed Süreyya Emin Bey ilk defa seri atışlı sahra topunu icat etmiştir), kimi astronomi alanında (Mutasavvıf Abdurrahman es- Sufi sabit yıldızlar kataloğunu bulmuştur), kimi kimya sahasında (Cabir ibn Hayyan civa sülfür teorisini bulmuş, nitrik ve sitrik asitleri keşfetmiş ve sülfürik asiti ilk o hazırlamıştır), kimisi de tabiplik de (Ünlü Türk bilgini

¹⁴¹ Zengin, "Tasavvufi Eğitim Anlayışı ile Günümüzdeki Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüştüğüne Dair Bir Çalışma", s. 657.

¹⁴² Şakir Gözütok, *Age*, , 2012, s. 224.

ve mutasavvıfı Akşemseddin mikrobu bulan ilk kişidir, ruhların ve bedenlerin doktoru lakabını alan ikinci lokman hekimdir)¹⁴³ önemli yollar kateden, halkı hem beşeri hem fenni hem de manevî ilimlerle eğiten, tasavvufî eğitimle de kalbleri fetheden örnek şahsiyetler olmuşlardır.

3.4. Tasavvufî Terbiye

Doğru bir terbiye, kişiyi kâmil bir yaşama hazırlar, ruhi ve bedeni açıdan olgun bir insan statüsüne ulaştırır. Ona hak ve sorumluluklarını öğretir. Bu sebeple toplumsal hayatta doğru terbiye en etkili faktördür. Toplumların geleceği bu terbiyeye dayalı doğru bir eğitime bağlıdır.¹⁴⁴

Tasavvufî, terbiye temelli bir ilim dalıdır. Çünkü tasavvufîta akla dayalı bilgiden ziyade kalbe hitap eden bilgi önceliklidir. Temelinde sezgi ve vicdani bilgiyi elde etmek esastır. Bunu elde etmenin yolu nefis terbiyesidir. Bu terbiye ile kişiyi bu bilgileri edinebilecek kıvama getirmek hedeflenmektedir. Bundan dolayı tasavvufî eğitim bir mistik eğitimidir.¹⁴⁵ Tasavvufî terbiyede bu mistik eğitim sisteminde elde edilen çok etkili bir kazanımdır.

İslam'ın terbiye sistemi, Yunanlılarda olduğu gibi sadece dünya eksenli ve pratiğe yönelik bir terbiye değildir ve eski Yahudilerde olduğu gibi sadece din eksenli de değildir. Şüphesiz İslam'ın terbiye sistemi; birbirinden ayrılmayacak şekilde, din ve dünyayı bir araya getiren sistemdir.¹⁴⁶ Biz bu terbiye sistemine eğitim sistemi de diyebiliriz.

Bu eğitim sisteminin amaçları:

- İslam'ı nefislere sevdirmek ve insanları İslam'a düşkün ve duyarlı hale getirmek,

¹⁴³ Mehmet Bayrakdar, *Tasavvufî ve Modern Bilim*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, s. 44-59.

¹⁴⁴ Hasan el Benna, *Tasavvufî ve Ahlak Eğitimi*, çev. Ayetullah Güneş, Cuma Karan, İstanbul: Nida Yayınları, 2013, s. 146.

¹⁴⁵ Gözütok, *Sufî Pedagojisi: Tasavvufîta Şahsiyet Eğitimi*, s. 100.

¹⁴⁶ Benna, *Tasavvufî ve Ahlak Eğitimi*, s. 150.

- İnsanlara hayatta başarılı olabilecek yolu hazırlamak,
- Dini ve dünyevi ihtiyaçlar sağlanarak, kişide duyarlılık hissini geliştirmektir.

Bu amaçlara ulaşmak için ev, okul ve çevre ortamında önemli olan noktalar bulunmaktadır. Ev ortamında en önemli husus annenin bilinçli, dini ve ahlakî açıdan donanımlı olması gerekmektedir. Çünkü dünyanın en iyi öğretmeni annedir, çocukların eğitim temellerini evde öncelikli olarak anne atar. Bu sebeple evdeki eğitimin verimli olması için annenin dini ve ilmi olarak birikimli olması gerekmektedir. Evin ruhu ve temel direği annedir. İkinci önemli husus, anne ve babanın iyi birer örnek olması gerekmektedir. Dini değerlere saygıda, farzları yerine getirmede ki hassasiyette özen göstermelidirler. Bir diğer husus da oyuncaklarından, kitaplarına, izledikleri çizgi filme kadar çok seçici olmalı, kötü içerikli olanlardan çocukları korumak gerekmektedir. Son olarak da anne baba çocuklarını uygun olan tüm fırsatta dini, ruhi, İslami şuur ile doyurmalıdır. İslamiyet'in büyüklüğünden, Allah ve Peygamber sevgisinden bahsetmelidir.¹⁴⁷

Bütün bunlara paralel olarak türlü eğitim şeklinde olduğu gibi tasavvufî eğitimde de bir eğiticiye, yol göstericiye ihtiyaç vardır ve bu öndere tasavvufîta “mürşit” denilmektedir. Kişinin manen ve maddeten gelişmesine öncülük ederek; eğitimsel, ruhsal ve dinsel yönden gelişmesine yardımcı olmaktadır. Günümüz eğitim sisteminde ise bu eğitici, yol gösterici kişiye “rehber öğretmen” denilmekte, çocukların eğitim hayatına yön vermekte, onlara yardımcı olmaktadır.¹⁴⁸ Öğretmenler öğrencilere okul ortamında eğitim fırsatları sunmakta, ortamı etkin hale getirmektedir. Bu iki önemli unsur; öğretmen ve öğrenci okul ortamının temel taşlarıdır. Öğretmen verici öğrenci alıcı pozisyonunda olduğu için öğretmenin daha çok dikkat etmesi gereken

¹⁴⁷ Benna, *Tasavvufî ve Ahlak Eğitimi*, s. 152-154.

¹⁴⁸ Zengin, “Tasavvufî Eğitim Anlayışı ile Günümüzdeki Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüştüğüne Dair Bir Çalışma”, s. 662.

birkaç nokta bulunmaktadır. Öğretmen dine saygı göstermeli ve de önem vermelidir. Öğrenci öğretmenini örnek alacağından dini ve ahlakî yönden güzel bir rol model olmalıdır. Okul ortamı manevî açıdan zengin tutulmalı, dini ve kültürel izlerle çocukların zihinlerinde kalıcı izler bırakmalıdır.

Ayrıca çevrenin etkisi de çocuğun hayatında büyük bir öneme sahiptir. Onun için kötü örnek teşkil edecek topluluklardan çocukları sakındırmak, iyi arkadaş ortamına teşvik etmek gerekmektedir. Mutluluk, huzur ve eğlence sağlayacak dini ortamlar sunmak, bu ortamlardan alacakları keyifle ve iyi huylu arkadaşlarla daha etkili eğitim durumları oluşturmak gerekmektedir.¹⁴⁹

Tasavvufî eğitiminde tasavvufî terbiyeyi kazanmak için temelde dört önemli unsur bulunmaktadır. Bunlar mürşit, mürit, halife ve tekkedir. Mürşit öğretmen, mürit öğrenci, halife yardımcı, destek öğretmen, tekke de okul manalarına gelmektedir. Tasavvufî eğitimde ki bu dört unsur normal eğitimle kıyaslanacak olduğu takdirde uygulamada ki amaçlarının farklı olmasından başka herhangi bir eğitimsel ve niteliksel ayrışmaları bulunmamaktadır. Hatta uygulama alanında kullanılan eğitim metotları da benzerlikler göstermektedir.

Bu dört unsurun kazanılması beklenen davranışlara odaklı verdiği eğitimlerle bireyler dini, ahlakî ve manevî olarak donanımlı yetişecek; günümüz değerleriyle örtüşen tasavvufî terbiye dediğimiz adab-ı muaşeret kurallarına, toplumsal kurallara, görgü, görenek ve yaşam biçimine İslami terbiyeyle ulaşmış olacaktır. Tasavvufî terbiyenin önemli olmasının bir diğer yanı da birey de oluşacak özsaygı ve özbenlik kazanımlarıdır. Kişide oluşan bu özlü kavramlar hem bireyi hem de toplumu olumlu yönde geliştirerek; tasavvufî eğitimin temel amacına ulaşmasına yardımcı olacaktır.

Tasavvufî terbiyede eğitimci ve anne babanın görevi çocuğa Allah rızasını kazanma şuurunu oluşturmaktır. Bunun için Allah'ın sırf kendisi için yapılan, rızasına

¹⁴⁹ Benna, *Tasavvufî ve Ahlak Eğitimi*, s. 158.

uygun olan amelleri kabul edeceğini, rızasına uymayanları ise kabul etmeyeceğini anlatmak son derece önemlidir. Çocuğa, Yaratan'ına yaklaştıracak düşünceleri öğretmek, kendisine yarar verecek fikirleri benimsetmek, insanlara yararlı olacak görüşleri paylaşmak gerekmektedir. Aynı zamanda, çocuk yanlış düşündüğünde ya da yaptığında bunun farkında olacak ve bu bilinçle öz denetimini sağlayarak yaptığı yanlış düzeltme becerisinde olacaktır. Ayrıca dua etmeyi öğrenerek kendi manevî terbiyesi için her şeyin Allah'dan geldiği bilinciyle hareket edecek ve de göklerin ve yerin Yaradan'ına sığınmayı, O'na el açıp yalvarmayı, dileklerini ve düşüncelerini O'nun dergâhına sunmayı ve her şeyi O'ndan istemeyi öğrenecektir.¹⁵⁰

4. Tasavvuf ve Çocuk Eğitimi

İlk çocukluk dönemi kişinin tüm gelişim dönemleri için oldukça önemli bir dönemdir. Bu dönemin üzerinde vurguyla duran araştırmalar göstermektedir ki; hayatı şekillendiren, içgüdüler, ilgiler ve idealler doğrultusunda hareket etme yetisi kazanan ve eylemlerine bir yol haritası çizme fırsatı sunulan okul öncesi dönemde verilecek her türlü eğitim, bilgi, deneyim bireyin ve toplumun daha nitelikli bir hale gelmesini sağlayacaktır. Araştırmalar bu dönemin etkisinin çok büyük ve etkili olduğunu fark ederek, çalışmalarını derinleştirmiş, eğitimsel alana daha vurgu yapacak incelemelerde bulunmaya karar vermişlerdir.¹⁵¹ Bunun için önemsenmeyecek, kendi haline bırakılacak bir dönem olmayan okul öncesi dönem, planlı, ciddi, bilimsel ve nitelikli bir sistemle yönlendirilmesi gereken hayatın ve eğitim sisteminin en kritik, can alıcı dönemidir.¹⁵²

Okul öncesi dönemde mantığa dayanan bir Allah ve din eğitimi anlatımı uygun olmamakla birlikte eğitimsel olarak istenilen bir şey değildir. Bu dönemde çocuklar somut algı döneminde olduklarında soyut kavram ve anlatımları kavrayamazlar. Fakat anlatımlar oyuna dayalı bir şekilde verilecek olursa hem daha eğlenceli bir hal olmuş

¹⁵⁰ Abdullah Nasih Ulvan, *İslam'da Aile Eğitimi* Cilt 1, Konya: Uysal Kitabevi, 1981, s.184-185.

¹⁵¹ Ali Baz Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, İzmir: Akademik Gelişim, 2015, s.17.

¹⁵² Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları,, 2011, s.35.

olur hem de kalıcı bir öğrenim sağlanabilir. Her dönem ve her yaş aralığında olduğu gibi eğitimsel ve gelişimsel olarak uygun olmayan teknikler faydalı olmaktan ziyade çocuklara zararlı olmakta, öğrenimi zorlaştırmaktadır. Bunun için din eğitiminde ilk çocukluk döneminde masalsı anlatımlarla ve oyunsal desteklerle verilecek olarak manevî içerikli din eğitimi çok daha etkin olacaktır.¹⁵³

0-6 yaş her insanın fitrat mayasını anne baba tutumlarıyla yoğurduğu ve karakterinin %85'ine şekil veren “ekim” dönemidir. Bu dönemde anne baba ve yakın çevre tarafından ekilen tohumlar kişinin yetişkinlik yıllarında tesirli olacaktır. Zira çocukluk yıllarında alınan ruhsal yaralar eğer onarılmazsa çocukla birlikte büyüyen ve yetişkinlik yıllarındaki tüm rollere etki eden bir şekil almaktadır. Anne babadan istenen ise sünnetullah’a bağlı kalınarak kendine emanet verilen tohumları usulünce hasat etmeleridir.¹⁵⁴

İlk çocukluk dönemi gelişimsel ve eğitimsel olarak çocuklar için kritik dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde çocuğun doğumundan itibaren belirli dönemlerde belirli davranışları kazanması gerekmektedir. Kritik olan bu dönem kaçırıldığında ve kazanması gereken davranış kazanılamadığında bunun telafisi oldukça zordur. Bunun etkisi bireyin gelecek yaşantısını da etkilediğinden, okul öncesi dönemin etkisi ve önemi yadsınamaz. Aynı durum kişilik gelişimi içinde söz konusudur. Yaşadığı olayların etkisi ve sonuçları çocukta kalıcı izler bıraktığından ileri de telafi mümkün olmayan davranış ve kişilik edinimi kazanılmış olabilir. Bu dönemde ki yaşantı ve eğitimlerin etkisi daha kalıcı olduğundan verilecek olan her türlü bilgi, olay, durum, örnekleme ve yaşantılar hem içinde bulunulan dönemi kapsamakta hem de kişinin gelecek inşasını

¹⁵³ Bilici, Age, s.47.

¹⁵⁴ Hatice Kübra Tongar, *Fitrat Pedagojisi*, İstanbul: Hayy Kitap, 2016, s.47.

sağlamaktadır. Kısaca, okul öncesi dönemde çocuğa sunulan ve hayata geçirilen yaşam tarzı, onun şahsiyetinin ve davranışlarının çekirdeğini oluşturmaktadır.¹⁵⁵

Çocuğu hayata hazırlayan, ilk temellerini atan, eğitimin çekirdeğini oluşturan anne babalardır. Aileyle birlikte okul öncesi çocuklarını hayata hazırlayan bir diğer unsur da eğitim ve öğretim hizmetlerini veren kişiler yani eğitimciler ve öğretmenlerdir. Aileler ve öğretmenler nitelikli bir eğitim verebilmek için çocuğun her türlü gelişim alanına hitap ederken, onların psikolojik ve kişisel yapılarına göre hareket etmelidirler. Okul öncesi dönemde verilecek her türlü eğitim hassasiyet, incelik, sevgi, hoşgörü ve bilhassa maharet gerektirmektedir.¹⁵⁶

Eğitim bir tebliğ etme işidir ve tebliğ edebilmenin ön şartı da bizzat yaşayarak kişinin hayatına geçirmesidir. Bu doğrultuda açıklayacak olursak; insan yetiştirme kitabı olan yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de insan eğitimi ve çocuk terbiyesi ile ilgili tüm bilgiler mevcuttur. İlâhi satırların içeriğinde bulunan bu bilgilerle çocukların eğitimine uygun çeşitli bilgilere, davranışlara, örneklemelere ve sistemlere ulaşılabilir. İlk inen sure Alak suresi “oku” ayet-i celilesi ile başlamakta sonrasında inen Müzzemmil suresi ile de okunan ayetlerin hayata geçirilerek nasıl bir okuma yapılması gerektiğini ve yaşayarak öğrenilen bilgileri ruha ve kalbe indirmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Okuyup hayata geçirilen ayetlerin yaşantılarla ve de dille tebliğ edilmesine dair gelen emir ise Müddessir suresiyle bizlere bildirilmekte ve bu bildirilerle nasıl bir eğitim yöntemini takip edeceğimiz belirlenmektedir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Ali Baz Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, İzmir: Akademik Gelişim, 2015, s.15; Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.43; Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011, s.227.

¹⁵⁶ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s.18; Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s.190.

¹⁵⁷ Tongar, *Fıtrat Pedagojisi*, 2016, s.26.

Çocuk terbiyesini Kur’ani eğitimle birleştirecek ve Kur’ani bir yaklaşım getirecek olduğumuzda çeşitli gelişim evreleri gözümüze çarpmaktadır. Bu aşamaları Hatice Kübra Tongar(2016)’a göre şöyle sıralamak mümkündür:¹⁵⁸

0-2 yaş Fıtrat Okuma Dönemi: Bu dönem “Oku” ayetinin bireylere yansıdığı dönemdir. İslam fıtratı üzerinde dünyaya gelen çocuğun ilk eğitimine “okumak” ile başlamamız gerektiğini bu yet bize göstermektedir. Çocuğun fıtratını keşfetmek, onu tanımaya çalışmak bir nevi çocuğu okumaktır. Çocuğunu okumayı başarabilen ebeveynler hem çocuğun fıtrat programını zedelememiş hem de bu fıtratı ona veren yüce Mevla’ya ünsiyetlerini artırmış olacaktır.

Fıtrat okumayı açıklamadan önce fıtrat ne demektir onu öğrenmemiz gerekmektedir. Fıtrat; teknolojik tabirle kişinin fabrika ayarlarıdır. Bu ayarlar öyle ince bir nizamla kurulmuştur ki herkes kendi ayarı doğru olduğunda hayatı doğru duyumsar. Ayarlarının bozulduğu noktada zorlanmaya, tökezlemeye, psikolojik ya da bedensel rahatsızlıklarla tanışmaya başlar. Bundan dolayı çocuklar boş bir kâğıt olarak dünyaya gelmezler. Tam tersi içlerine yerleştirilmiş ilahi bir “tohum” ile kendi gerçeklerini çiçek çiçek açabilmek için doğarlar. Eşref-i mahlûkat olan insanın bomboş bir kâğıt gibi yaratıldığını düşünmek akla uygun bir düşünce olmaktan çok uzaktır. İşte bu noktada anne babanın ilk görevi çocuğunun sayfalarını yazmak değil, onu zaten yazmış olanın ilahi satırlarını birer birer okumaktır. Karakter özelliklerini, mizaç farklarını, kişilik kırıntılarını tek tek keşfe çıkarmaktır.¹⁵⁹ Bu da kişinin fıtratını okuma ve bu fıtrat doğrultusunda eğitmeye ve yetiştirmeye çabalamaktır.

2-7 yaş Örnek Olma Dönemi: Bu dönemde Efendimiz(sav) ebeveyn ve yetişkinliklere çocuklara anlatımdan ziyade örnek olunması gerektiğini emretmektedir. İlk aşama yani çocukların fıtratını okuyabilen ebeveyn ve eğitimciler için ikinci adım

¹⁵⁸ Tongar, *Fıtrat Pedagojisi*, s.23-26.

¹⁵⁹ Tongar, *Age*, s.28-29.

çocuklara örnek olma aşamasıdır ve Rabbimiz bu yaş döneminde çocuklara örnek olunarak eğitilebileceklerini Peygamberimizin örnek yaşantısıyla bizlere göstermektedir. Fıtratını okuyup keşfettiği çocuğun hayatına örnek olarak yaşantılar sunmak gereklidir. Allah (cc) Efendimiz’e Kur’an’ı anlatmadan önce onu okumasını ve yaşamasını emretmekte, geceler boyu süren Kur’an talimleri ile gerçeği özümsemesini ve içselleştirmesini sağlamaktadır.

Hatice Kübra Tongar’a göre; *“yaşamayan hakkıyla anlatamaz, anlatsa bile anlattıkları muhatabında bir etki uyandırmaz ibaresinden yola çıkarak; çocuk terbiyesinde de öğretebilmenin ve eğitebilmenin yolu anlatmaktan değil, yaşamaktan geçer. Önce anne baba çocuğunu okur, onun fitrat programını keşfeder. Sonra çocuğuna katmak istediği olumlu hasletlerin anlatıcısı değil, yaşayıcısı olur. Öğütlerini kal diliyle değil, hal diliyle vermeye çalışır.”*

Yani fitrat eğitiminde ki çocuk terbiyesi tasavvufî eğitimle örtüşmekte; hal ilmi olan tasavvufun hal diliyle eğitime çalışılan çocuğun eğitiminde ne kadar önemli bir yer tuttuğu görülmektedir çünkü çocuklar laftan çok yaşantıya baktıkları için eğitimin de uygulama yönüne bakacaklar, öğütten ziyade örneklemelerle hem manevî hem de akademik eğitimden geçeceklerdir.

Çocuk gelişim evrelerini incelediğimizde bu eğitim metodunun ne denli önemli olduğunu bir kez daha fark ederiz. Zira kişiliğimizin ve karakterimizin büyük oranda şekillendiği 2-7 yaş arasında çocuğa tesir eden tek yöntemin “örnek olmak” olduğunu görürüz.

7-14 Öğüt Verme Dönemi: Bu dönemde tebliğ vazifesi emredilmektedir. Yaşın ilerlediği 7-14 yaş dönemi çocuğu ise yavaş yavaş somut algıdan soyut algıya doğru bir geçiş yaşar. Soyut kavramlar olan ahlak, değerler, erdemler onun için bir anlam ifade etmeye başlar. Bu nedenle, toplum tarafından da desteklenen bu güzel hasletleri kazanma dürtüsüyle donanır. Bu istek onu rol modellere yöneltir. Kendini yanında iyi

hissettiği için, onu kırmayan, incitmeyen, örnek teşkil edebilen kişileri kendine model alır. Bu süreç öğütlerin etkili olduğu çağı da beraberinde getirir.

Yani hayatın ilk yılları olan okul öncesi dönemde onun fitratını okuyup, koruyan sonrasında olumlu halleriyle ona güzelce örnek olan anne babasının öğütleri çocuk için çok değerlidir. 7 yaş ve sonrasında Kur'anî eğitimde üçüncü aşama olan tebliğ dönemi artık başlamıştır. Bu yaşa kadar çok tesiri olmayan anne baba öğütlerinin bu yaş eşiğinden sonra çocuğun dünyasını inşa eden bir etkisi olduğu gözlemlenecektir. Sorular sormaya başlayan çocuk, bu dönemde gözlemlediklerini cümlelerle tasdik etmek isteyecektir. Bu sorularla birlikte geliştirmeye çalıştığı hayat inşasının son demleri olan çimentoyu dökmektedirler. Bir süre sonra dökülen çimento donup kalacak; çocuk öğrendikleriyle bir karakter inşa etmiş olacaktır.¹⁶⁰

Fıtrata uygun anne baba olmanın yolu da ayet ve hadislerden geçer. Sınırları bilerek, ayet ve hadislerin önüne geçmeden onları takip ederek çocuk terbiyesi gereklidir. Kişi kendine düşeni yaptıktan sonra da sonuç için Allah'a dua etmelidir.¹⁶¹

Çocuk eğitimi ile tasavvufî eğitimi kıyasladığımızda oldukça benzer yönlerinin olduğunu görmekteyiz. Kişinin özüne inen iki eğitim yöntemi de fıtrat okuma ve kişinin özünü keşfetmesiyle başlar. İlkinde çocuk eğitiminde çocuk edilgen, tasavvufî eğitimde ise kişi etkindir. Fıtratını, özünü keşfeden veya özü keşfedilecek olan kişi örnek olan insanları takip ederek doğru rol modellerle eğitimin yaşantısını öğrenecek, takip ettiği kişilerin yaşantısından öğrendiklerini yaşantısına aktararak eğitimsel ve dini bir bütünlük oluşturacaktır. Bu bütünlüğün oluşumundan sonra da öğüt verme yöntemiyle tebliğ dönemi başlayarak aktif bir eğitim dönemine girilecektir.

¹⁶⁰ Tongar, *Fıtrat Pedagojisi*, s.25.

¹⁶¹ Tongar, *Age*, s.49.

Tasavvufî eğitimde de kişi ilk önce kendini keşfedecek, kal diliyle değil hal diliyle örnek olan kişiden eğitim alıp kendini yetiştirecek ve sonrasında da öğrendiklerini anlatacağı tebliğ, irşad dönemine geçecektir.

Bundan dolayıdır ki tasavvufî eğitimle çocuk eğitiminin kökü bir olduğundan varacağı amaçta aynıdır ve hatta kullanılan yöntemlerde benzerlikler göstermektedir. Amaç ve uygulamada benzerliği olan iki eğitimi birleştirerek uyguladığımızda etkin bir manevî (kalbî) eğitim metodu oluşturulabilir.

Çocuklara manevî eğitim kazandırılırken Allah ve Peygamber tasavvurlarının düzgün, anlaşılır ve net biçimde, onların seviyesine göre anlatılması şarttır. Bu tasavvurları anlatırken dikkat edilecek unsurlar, hazırlanacak mekânlar, kullanılacak iletişim dili, bazı teknik ve yöntemler son derece önemlidir. Çocukların hayatında öğrenilmesi gereken Allah ve Peygamber tasavvurları aşağıda ki hususlara dikkat edilerek verilmesi öngörülmektedir.

4.1. Allah tasavvuru

Freud, Allah inancını doğal bir süreç olmaktan ziyade olmaması gereken, bireyi yanılgıya düşüren bir yanılsama olarak görmektedir. Osborne Freud'un aksine çocukları dini yaşantıya dâhil etmenin olumlu bir dini kimlik kazanımına etkisi olduğunu düşünmektedir. Osborne, çocukların Allah'ın gücünü görmesinin yolunun yarattıklarından geçtiğini düşünmektedir. Allah'ın yarattığı canlılar ve varlıklar üzerinden Allah inancının çocuklara anlatımı, Allah hakkında sohbet etme olanakları çocukların O'na karşı olan inancını ve düşüncesini güçlendirecektir. Bu anlatımlarla yaratılışa ki mükemmelliği göstermek, canlılar da ki uyum ve dengeyi vurgulamak Allah tasavvuru oluşumu için önemlidir. Bunlara ek olarak temelinde sevgi olan, tüm bunları yarattıklarını çok sevdiği için yapan sevgi motifli, çocukları çok seven bir Yaratıcı, çocukların kalbine dokunduğu gibi, kabul sürecini de hızlandıracaktır. Doğa ve çevre kullanılarak sağlam bir Allah inancı oluşturulabilir. Çevrenin en iyi araçlarla

donatılmış olması, doğada kia ahenk ve düzen, her şeyin en iyi ve uygun şekilde dizayn edilmiş olması Allah'ın varlığının bir göstergesidir. Bu göstergeleri çocuklara göstermek, sevgisini tecrübe etmelerine olanak sağlamak, uyum ve ahenkte ki düzeni vurgulamak Allah tasavvurunu gerçek ve pratik hale getirecektir. Tüm bu yarattıklarında O'nun güç ve karakterinin görülmesine fırsat vermek, çocuklarda Allah inancı oluşumunda ve güçlenmesinde onlara hayat boyu etkisinde kalınacak bir ilham kaynağı olacaktır.¹⁶²

Çocuklarda dini bilincin uyanması için onlarda bulunan merak ve hayret duygusunun gelişmesi gerekmektedir. Bununla birlikte yaşadığı ve büyüdüğü ortamda ki dini uyarılar, çocuklarda ki dini farkındalık ve dini oluşum için önemlidir.¹⁶³ Bu mekân ne kadar çok dini bilinci ve Allah kavramını uyarıcı şekilde olursa, çocukta dini farkındalık oluşarak, ahlakî bir yapılandırmaya temel teşkil edecektir. Onun için çevrenin koşulları, ortamın dini içerikli olarak düzenlenmesi ve yansıtılması, çocuklara dini yaşantı ve bilinç kazandırılması açısından oldukça önemlidir.

Çocuğun fitratında olan şeylere karşı uyumlu bir dini bilinç oluşturma eğitimi çocuk din eğitiminde oldukça faydalı olacaktır. Çünkü Allah'a inanma eğilimi, O'unla bağ kurma isteği, Yüce bir güce güvenme ve O'ndan yardım isteme gibi arzu ve istekler çocuğun fitratında mevcuttur. Ailelere ve eğitimcilere düşen en büyük görev çocukların zaten içinde var olan bu hasletleri meydana çıkarıcı, destekleyici uygulamalar yapmak ve güçlü bir Allah bilinci oluşturmalarına fırsat sağlamaktır. Çocuk doğduğu andan itibaren geliştirmeye muhtaçtır. İçinde bulunan kabiliyetleri ve potansiyelleri gün yüzüne çıkarabilmek için dışsal bir desteğe ihtiyacı vardır. Allah inancı da aynı bu şekildedir. Bizlere düşen sadece çocuğun özünde zaten var olan bu

¹⁶² Osborne, *Talking to Your Children About God*, s. 59-60.

¹⁶³ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s.44.

inancı uyarmak ve harekete geçirmek için çeşitli yol ve yöntemler kullanarak yardımcı, etkin ve aktif yetişkinler olmalıdır.¹⁶⁴

Çocuklarımıza erken yaşlarda iken, hayatın gerçek amacı anlatılmalıdır. Çocukların hayatta eksiklik duymaması için hayatın gerçek manasını anlamaya çalışması gerekmektedir. Bu mana sevgi, merhamet ve tüm insanlığı kucaklayıcı değerlerle anlaşılabilir. Yaratanla bütünleşme duygusu zaten var olan bir çocuğa böyle değerler aşılandığında hayatın anlamı daha kolay anlaşılacak ve güçlü bir Allah tasavvuru oluşacaktır. Eğitim öğretim programlarında yadsınmadan ele alınacak bu konular okullarda ve hayatta etkili bir din eğitimi olmasını sağlayacaktır.¹⁶⁵

Bu doğrultuda doğru bir Allah tasavvuru oluşturmak, hem ailenin hem de okulun başlıca görevlerindendir. Okul öncesi dönemde çocuğun yakın çevresinde ki kişiler tarafından verilecek olarak duyuşsal destek Allah imajı için hem içsel hem de dışsal yaşantısında çocuğun zihninde güçlü bir Allah tasavvuru oluşturacaktır. Allah tasavvuru öğretiminde öncelik iyilik kavramı olmalıdır ve çocuklara bu kavram etkin bir şekilde yaşantısal olarak verilmelidir. Allah'a inanmak, insanların birbirine karşı iyi olmalarını isteyen bir Allah'a inanmak anlamına gelmelidir. Çocuğun duyuşsal ve zihinsel dünyasında oluşturduğu ilk Allah imajı, çocuğun tüm hayatını etkileyip şekillendirecektir. Bu imaj korkuya dayalı olursa, gelecekte çocukta olumsuz dini duygu durumu oluşacak ve dini konulardan hoşlanmayan, kaçan bir birey olacaktır. Fakat güven duyduğu, sevgi içerikli bir Allah imajı oluşturulan çocukta gelecekte dini yaşantısı olumlu bir hal alacaktır. Onun için seven, koruyan, hoş gören, affeden ve cezadan çok ödüllendiren bir Allah tasavvuru oluşturulmalı, bunu öğretirken de sade yalın bir dille doğru bir öğretim sağlanmalıdır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Muhammed Kutub, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, çev. Bekir Karlığa, İstanbul: İşaret Yayınları, 1987, s. 279.

¹⁶⁵ Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, çev. K. Şipal, İstanbul: Say Yayınları, 1993, s. 14- 15.

¹⁶⁶ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s. 307, 308.

4.2. Peygamber Tasavvuru

Çocuklarda oluşan Allah tasavvurundan sonra oluşması gereken bir diğer imaj da Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa(sav)’a ait imajdır. Bu imaj ne kadar doğru, iyi ve yalın özelliklerle dolu bir şekilde aktarılırsa o kadar etkili olacaktır. Peygamber Efendimiz yaşantısı ve davranışlarıyla hem yetişkinlere hem de çocuklara en iyi ve ideal bir rol modeldir. Peygamberimiz insanların dertleriyle tek tek ilgilenmiş, çareler bulmuştur. Yardım isteyenene yardım etmiş, insanların mutluluğu ve huzuru için elinden geleni yapmıştır. Çocukların oyunlarına katılarak onları mutlu etmiş, her birini ayrı ayrı sevmiştir. Çocukların değer verdiklerine değer vermiş, toplum içerisinde onları tek tek onure etmiştir. Tüm canlıları sevmiş, hayvan ve bitkilerin bakımına ayrıca özen göstermiştir. İnsanların hata yapmamaları için yol gösterici olmuş, ibadetlere son derece önem vermiş ve verdirtmiştir. Yol gösteren, sevgi ve merhamet duygularının çok yoğun olduğu bir peygamber tasavvuru çocuklar için çok etkin ve iyi bir model olmaktadır. Tüm bunların anlatımı çocukların gelişim ve seviyelerine uygun olarak verildiğinde güçlü bir Peygamber algısı oluşacak, çocuk dini yaşantı da kendine yol haritası çizecek ve bu harikata ki önderini de tayin etmiş olacaktır. Böylece pozitif bir yaşam standardı sağlayan çocuk sağlam bir dini yaşantıya sahip olacaktır. Bu davranışlar Hz. Muhammed (sav) in hayat hikâyesi, hikâyeleştirilerek anlatılarak, oyunlara dâhil edilerek, davranışlarını hayata geçirecek yaşantılar sunarak kazandırılabilir. Böylece çocuklar peygamberi ideal bir karakter olarak içselleştirebilir, kendilerine örnek bir kahraman görerek peygamberi çizgide dini bir eğitim kazanmış olabilirler.¹⁶⁷

4.3. Tasavvufî Eğitime Örnekler

Din, insanın fitratında ki ilahi nakış aracılığıyla insanlığa gönderilen ilahi desenlerin buluşması ile ortaya çıkan eşsiz güzelliği ifade eder. Din eğitiminin amacı ise birbirini tamamlayan bu iki deseni en uygun biçimde bir araya getirerek, insan ve

¹⁶⁷ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s.344.

toplum için en güzel olana ulaşmaya çalışmaktır. Din eğitimi bunu yaparken bireyin fıtratındaki manevî potansiyeli köreltecek veya onu farklı noktalara yönlendirecek olumsuz veya zorlayıcı etkilerden çocuğu mümkün olduğunca korumaya çalışmak durumundadır. Din eğitimcilerinin insandaki fitri, manevî potansiyeli doğru yönlendirebilmesi büyük önem arz etmektedir. Doğru ve etkin bir din ve manevî eğitim için vahyin anlaşılması, dini düşüncenin geliştirilmesi, yeniden yapılandırılarak günümüz insanının ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir hale getirilmesi gerekmektedir.

168

İdeal insanlar manevîyatla yetişir. Manevî hayatın inceliklerini bilen ve bunu insanlara aktarabilen kişi ideal bir insandır. İdeal insan yetiştirmeyi insanlık tarihi kadar eski manevîyat tecrübesine sahip dinden ve dini kurumlardan ayrı yapmak mümkün değildir. Günümüzde özelde tasavvufî ve manevî öğretilerin her çocuğun, aslının iyi olduğunu kabul eden ve insana sevgi ve hoşgörü ile yaklaşarak değer veren anlayışından eğitime daha çok pay çıkarmalıyız.¹⁶⁹

Bu doğrultuda manevî eğitimde dinin kendi içindeki bütünlüğünü görmezden gelerek başarılı olunamayacağı gibi insanın ruhsal ve bedensel, düşünsel ve duygusal yönlerini de birbirinden ayrı tutarak başarılı olunamaz. Zira insan, bütün yönleriyle insandır ve bütüncül bir yapıya sahiptir. Bir yönünü diğer bir yönünden ayırmak mümkün değildir. Ruhunu bedenden ayıramadığımız gibi duygularını düşünceden, aklını da vicdanından ayıramayız. İnsanı her şeyiyle bir bütün olarak algılamak zorundayız.¹⁷⁰

Yaygın din eğitimi alanında İslam dininin manevî boyutunu ön plana çıkaran tasavvufî kültürünün belirgin şekilde kullanılması, Müslüman halkın daha etkili ve

¹⁶⁸ Hasan Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 274.

¹⁶⁹ Ülku Pınar Avcı, "Tasavvufî ve İnsan Eğitimi", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, GÜ Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Güz (27), Ankara, 2003, s. 7.

¹⁷⁰ Muhittin Okumuşlar, *Fitattan Dine Din Fıtrat Eğitim İlişkisi*, Konya: Yediveren Yayınları, 2002, s. 23.

verimli bir şekilde eğitilmelerine vesile olacağı gibi, Müslüman olmayanların İslam'a bakış açılarını olumlu yönde değiştirecektir. Tasavvufî eğitimi İslam'ın evrensel boyutunu en güzel yüzüyle ortaya çıkarabilecek ve insanlığı tehlikelerden koruyacak bir eğitim şeklidir. İslam'ın sevgi, merhamet ve barış yönlerinin yoğunlaştığı tasavvufî kültürü insanın fıtratına en uygun eğitimi sağlayacak bir sistemdir.¹⁷¹

Mitolojik anlatılardan yararlanmak etkin bir yöntem olabilir. Kur'an'ı Kerim'in mitolojik anlatımı manevîyatı güçlendirmede bir araç olarak kullanılabilir. Her dinin mitolojileri bulunduğu gibi her mitolojinin de dini bir yönü bulunmaktadır. Mitolojiler kutsal öykü olarak kullanılabilir, anlatımlar çocukta manevî bir algı oluşturabilir.¹⁷²

Buradan esasla tasavvufîta ki menkıbelerde çocuklarda manevî algının oluşumu için ideal bir kullanım olabilmektedir. Menakıp yönünden zengin olan tasavvufî kültürü çocuklara verilmesi istenen dini ve manevî olguya göre seçilip anlatılarak ya da drama tekniği kullanılıp canlandırılarak verilebilir. Bu menkıbeler sayesinde çocuklar Fowler'ın dini gelişim kuramında ki manevî duygudaşlığı sağlayarak daha etkin bir manevî kazanım sağlayabilir kanaatindeyim. Menkıbelerde mitlerin kullanımı teknik olarak çocuk eğitiminde kullanılabilecek metotlardandır.

Okulda eğitimcilerin ve okul personelinin sağlayacağı manevî yaşantı ve rehberlikte çocukların manevîyatını olumlu yönde etkileyecektir. Eğitimcilerin yaşadığı manevî derinliği davranışlarına yansıtarak örnek olma yoluyla manevî lider olacaklardır. Manevî liderler empati yapan, pozitif olan, öğrencilere sevgi gösteren, onlara değer veren, saygı gösteren, ulaşılabilir olan, merhamet gösteren, hoşgörülü, yardımsever ve affedici olurlarsa çocuklarda sağlıklı bir manevîyat gelişimine destek olacaklardır.¹⁷³

Bu manevî liderlik dini önderimiz sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (sav) izinde olduğu zaman kalıcı izler bırakacaktır. Onun önderliğinin temeli

¹⁷¹ Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, s. 283.

¹⁷² Meydan, *Age*, s. 312.

¹⁷³ Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, s. 320.

“rahmet” anlayışına dayanmaktadır. Eğitim ve öğretimini rahmet esasına göre temellendirmiştir. Eğitimciler bu rahmet tekniğinde işlerini aşk, samimiyet ve ihlâsla yapmalı, kendileri de tatlı dilli, geniş gönüllü, hoşgörülü, sabırlı olmalıdırlar.¹⁷⁴

5. Bazı Tasavvuf Ekollerine Göre Çocuk Eğitimi

Çocuk eğitimi konusu çeşitli alanlarda incelendiği, daha etkin bir eğitim ortamı sağlanması açısından değerlendirildiği ve bu alanlarda nasıl daha fazla verim alınabilir şeklinde bakıldığı için son derece üzerinde durulan bir konudur. Sosyal bir konu olduğu kadar eğitimsel bir konudur. Aynı zamanda kişinin psikolojisini de temellendirdiği için psikoloji alanına dâhil edilerek farklı, etkin sonuçlar alınabilmektedir. Nasıl din eğitimi, din psikolojisi çocukların eğitim şeklini inceliyorsa, aynı şekilde tasavvufî alanında ki bazı ekollerde çocuk eğitimi konusunda fikir, öneri ve bazı çalışmalar öne sürmüşlerdir. Bu çalışmalar sadece çocuk eğitimini kapsamamakta daha genel manada olan eğitimi de içine almaktadır. Eğitimden yola çıkarak çocukların seviyesine indirgenen, kullanılan yöntem ve tekniklerin daha etkin bir hale gelmesini amaçlayan kısacası çocukların hem dini hem de manevî donanımını geliştirmeyi hedefleyen tasavvufî alanının ileri gelenleri de diğer alanlarda olduğu kadar öz bilgi ve düşüncelere yer vermişlerdir. Bu bilgi ve düşünceler uygulandığı, hayata geçirildiği takdirde hem ebeveynler ve öğretmenler tarafından etkin sonuçlar alınması planlanmakta hem de çocukların manevî gelişimine paralel olarak pozitif bir din algısı ve yaşantısı oluşmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde tasavvufî alanının ileri gelenlerinden Hz. Mevlana, İmam-ı Gazalî ve Yunus Emre’nin eğitim ve bilhassa da çocuk eğitimi konusunda görüş ve önerilerini değerlendirirken aynı zamanda da çocuklarda manevî eğitimin tasavvufî bakış açısıyla kazandırılmasının üzerinde durulacaktır. Hz. Mevlana’nın eğitim anlayışı hoşgörü temelli eğitimi; İmam-ı Gazalî’nin eğitim anlayışı akla ve kalbe dayalı eğitim anlayışını, Yunus Emre’nin eğitim anlayışı da sevgi temelli eğitim anlayışı olarak

¹⁷⁴ Meydan, *Age*, s. 318.

tarafımızca gruplandırılmıştır. Tasavvufî ekollerinin eğitim anlayışını değerlendirecek olursak:

5.1. Hoşgörüyü Dayalı Eğitim: Mevlana

Döneminde ve günümüzde hem tasavvufî görüşleri ile hem de hoş görüyü temel alan söylem ve düşünceleriyle son derece önemli bir yere sahip olan Hz. Mevlana, popüleritesinin ve de dini yaklaşımının temelini Kur'an-ı Kerim'e dayandırmaktadır. Kur'an-ı Kerim'e getirdiği yorumlamalar ve tefsirler eğitim alanında incelendiğinde uygulanabilir, etkin ve kişiyi baz alan bir model oluşmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında Hz. Mevlana'nın eğitimsel yönünü, eğitime bakışını, eğitimsel yöntem ve tekniklerini, çocuk eğitiminin önemini ve de uygulanabilirliğini ele almaya gayret göstereceğiz.

5.1.1. Mevlana ve Eğitim

Mevlana'ya göre; Allah-u Teâlâ'nın insanlara bahsettiği iki türlü bilgi vardır. Birincisi kalıcı bilgi, bir diğeri de geçici bilgidir. Kalıcı bilgiler Allah tarafından asli olarak öğretilirken, geçici bilgiler ise geçici olarak verdiği bilgilerdir. Öğretmenliğin en güzeli, bilginin en iyisi muhakkak ki Allah-u Teâlâ'ya aittir.¹⁷⁵ Bu bilgiler doğrultusunda Mevlana eğitimi; *“her eksiği تماما doğru çekip götüren bir faaliyet, her bitkiye hayat veren bir akarsu ve de insana manevî yaşayış veren bir eylem olarak tanımlamaktadır.”* Mevlana, eğitimin insanların gönüllerine hitap ederek içlerinde ki sanatsal hünerleri açığa çıkarmasını ve yaratılış gayesine göre sistemleşerek kalıcı etkiler bırakmasını vurgulamaktadır.¹⁷⁶

Sanatsal bir bakış açısıyla baktığımızda ise eğitim, eğitimden mahrum kalanlara can pınarından yollar açma sanatı olarak tanımlanabilmektedir. Kişinin gönül kâsesini, can kafesini aşkla doldurup sevgiliye kavuşması için aşkla harekete geçiren güce de

¹⁷⁵ Mustafa Ergün, *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*, Ankara: Pegem Akademi, 2016, s. 294.

¹⁷⁶ Süleyman Doğan, “Mesnevi’de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014) Bildiriler*, Eskişehir, 2014, c. 3, s. 345-369.

eğitim diyebilmekteyiz. Eğitim kişinin özüne hitap etmelidir ve kişide ki özü keşfetmelidir. Eğitim ayrıca değişim ve olgunlaşmadır. Olgunlaşabilmek için pışmek gerekmektedir. Eğitim koruyarak, yücelterek ve takip ederek bireyi canlandırır, kötü yanlarını temizleyerek iyi yönlerinin yeşermesini sağlar. Bahar gibi insanın hayatına açılır.¹⁷⁷ Böylece Mevlana, eğitimin bir sanat olduğunu vurgulayarak bu sanatın merkezine de insanı koymuştur. Her şeyi insana adayarak onun doğasından ve tabiattan örnekler vererek eğitimi tanımlamakta ve yaşatmaktadır. Bu sanat bireyi geliştirir, değiştirir, olgunlaştırır ve zenginleştirir. Böylece insana şekil verir ve içsel dünyasına dokunur. Böylelikle eğitim bireye bir can suyu olmakta, onu tazelandirerek bir şekil ve biçim vermektedir.¹⁷⁸

Bu tanımlardan yola çıkarak eğitimin görevlerinden biri de, insanda ki maddi ve manevî potansiyeli bilgi ve hünerle açığa çıkararak, şahsiyetini onunla biçimlendirmektir. Allah insana, ona ait olan duyu organlarını kullanmadan iltica eder. Bu iltica bir öğrenme şeklidir. İnsanların yaptıkları eğitim ise tamamiyle duyu organlarına hitap eder. Konuşmaya, göstermeye, denemeye ve tekrar etmeye dayanır. Kişide ki potansiyelin açığa çıkması için o davranışın biçimiyle uygun olarak çevresel destekler alması gerekmektedir. Mesela konuşmak isteyen bir çocuk çevresini ne kadar çok dinler ve anlamaya gayret gösterirse konuşma potansiyeli o kadar çabuk meydana çıkar. ¹⁷⁹ Bunun gibi Allah-u Teâlâ insanı eğitilebilecek düzey ve potansiyelde, öğrenmeye müsait donanımlarla dolu olarak yaratmıştır. İnsan, eğitimle şekillenip, terbiye edilecek ve çevresindekilere faydalı olacak surette yaratılmış ve bu amaç uğruna çabalaması beklenmektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Mevlana Celaleddin Rumi, *Divan-ı Kebir*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, C. 2, b. 197, b. 1127-30, C. 5, b. 4710; C. 6, b. 1307, C. 7, b. 1054, b. 1204, Eskişehir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

¹⁷⁸ Mustafa Usta, *Divan-ı Kebir'de Mevlana'nın Eğitim Görüşü*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 1995

¹⁷⁹ Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, haz. Adnan Karaismailoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, c.2, s. 118, beyit. 3035 – 3040.

¹⁸⁰ Ergün, *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*, s. 290.

Mevlana, yeniliğe çok önem vermektedir. Yeniliği hem insanın iç âleminde hem de ortaya koyduğu ürünlerde aramaktadır. Eğitim, salt bilgilerden, zamanı geçmiş düşünce ve fikirlerden ziyade daima büyüyen, gelişen, değişen, yenileşen ve bire bir taklitten uzak hedefe doğru ilerlemeli; öğrencileri de bu hedef doğrultusunda yetiştirmelidir.¹⁸¹

Kişinin yaratılış amacına uygun olarak verilecek eğitimle ve bu eğitim verilirken desteklenecek psikolojik tutum ve davranışlarda eğitim bireyde kalıcı ve etkili izler bırakacak ve yukarıda ifade etmeye çalıştığımız eğitim tanımlamalarının birçoğuna aktif olarak ulaşılacaktır. Eğitim hayatının verimli olması, nitelik ve niceliğinin artması açısından amacına hizmet etmesi ve de önemi üzerinde durularak etkili izler bırakılması sağlanacaktır. Bu doğrultuda Hz. Mevlana da eğitimin amacı ve önemi üzerinde durmuştur.

5.1.2. Mevlana'ya Göre Eğitimin Amacı

Her varlığın bir yaratılış amacı bulunmaktadır. İnsanoğlunun yaratılış amacına hizmet etmek için birçok görev ve sorumlulukları vardır çünkü insanlar bir iş ve sanat üzerine yaratılmışlardır.¹⁸² Mevlana'ya göre eğitim bu gerçek üzerine kurularak insanların doğasına hitap etmeli, kabiliyetlerini geliştirerek onları olgun gönüllü insanların hizmetine vermelidir.¹⁸³

Eğitimin amacı kişiyi Allah'a yaklaştırmak olmalıdır. Kişi Allah'a eksikliklerini gidererek ve kendisinin sahip olduğu potansiyel ve yetenekleri mükemmelleştirerek Allah'a yakın olabilir. Mevlana'nın eğitim anlayışında fitrat çok önemlidir. Çocuğun gerçek benliğini öne çıkarmayı hedef alan bir eğitim sistemini savunmaktadır. Bu gerçek benlik, eğitimle açığa çıkacak, çocuğun fitratını bozmadan özgür bir dünyaya açılmasını sağlayacaktır. Kişinin kendini tanıyıp keşfetmesine psikolojide iç gözlem

¹⁸¹ Mustafa Usta, "Mevlana'nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler", 4. Milli Mevlana Kongresi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 12-13 Aralık 1989, s. 168.

¹⁸² Rumi, *Divan-ı Kebir*, c.5, s. 432, b. 5578.

¹⁸³ Ergün, *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*, s. 351.

denilmektedir. Mevlana'nın ön gördüğü eğitim şekli de bu iç gözlem metoduna paralel olarak ele alınabilecek kendini gözleme, kendini anlama ve kendini tanıma olarak ifadelendirilebilir.¹⁸⁴

Mevlana'da eğitimden amaç kişinin özünü keşfederek, ahlakî değerlerle bezenip, kulluk bilinciyle donanıp Allah'ın yarattığı amaca hizmet etmektir. Bu amacın etkin olması için eğitimin, kişinin çocukluğundan ele alınıp her döneminde ince ince işlenip, kişinin karakterini şekillendirmesini sağlamaktır.

5.1.3. Mevlana'ya Göre Eğitimin Önemi

Bütünü tam manasıyla kavrayamayan akıllarımızla bilginin tümüne ulaşmak mümkün değildir. Hatta öğrendiğimiz bilgiler algıladıklarımızla sınırlı kalmakta, kavrayabildiğimiz ölçüde, arzu ve isteklerimize göre değişebilmektedir. Öğrenme daimi bir olgu ve zorunluluk olduğundan insanlar sürekli öğrenmek ve ona göre hareket etmek durumundadırlar. Allah ise bütün bunlardan münezzehtir çünkü o her şeyi ve herkesi kapsamakta olduğundan öğrenmesine gerek yoktur. İnsanlara, Allah katından ki bilgiler vahiy yoluyla ulaştırılırken, evreni kapsayan, tüm canlıları ve olayları içine alan kısmı da araştırmalar, gözlemler, incelemeler sonucunda öğrenilebilmektedir. Kainatta olan bilinen ya da bilimeyen, görünen ya da görünmeyen her türlü bilgiye ulaşmak durumundadır insanoğlu. Bu bilgilere doğru ve anlaşılır şekilde ulaşılabilmesi için de bir yol göstericiye bir öğretmene ihtiyaç vardır. İnsan vücudunda aklın ve kalbin öğretmenliğinde diğer uzuvlar nasıl düzgün ve sağlam çalışıyorsa; toplumsal düzende eğitim ve öğrenmenin gerçekleşmesi için gerçeği bilen kişilere ve öğretmenlere gereksinim vardır. Akıl ve kalp olmadan uzuvlar foksiyonlarını yerine getiremez sadece maddesel olarak kalırsa, öğretmenler ve eğitimciler olmadan da insanların sadece

¹⁸⁴ Doğan, “Mesnevi’de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar”, c. 3, s. 345-369.

cisimleri kalır, eğitimsel fonksiyonlarını yerine getiremez, maddi ve manevî dünyalarını eğitemezler.¹⁸⁵

Değerli bir o kadar da özü iyiliklerle dolu insana hiçbir şekilde kötü gözle bakmamak gerekir. Bilgiyle donatılan insanın değeri artabilmekte ve gelişebilmektedir. Bilginin farklı çeşitleri vardır. İnsanları birbirine yaklaştıran bilgi olduğu gibi uzaklaştıran bilgi çeşidi de mevcuttur. Bilginin bu kırııcı ve yıkıcı özelliği sadece sevgi ve aşk ile bertaraf olabilmektedir. Bilgi etkin olmakla birlikte sevgi ise çok daha naif, çok daha ince ve insanlar üzerinde çok daha etkilidir. Bunun için bilgi ile sevginin kaynaştırılması gerekmektedir ki yaratıcımız olan Allah’a layık, O’na karşı donanımlı, iyi bir kul olabilelim.¹⁸⁶

Mevlana’ya göre insan; aşk ve sevgi yönü ağır basan, ruh ve beden bütünlüğü olan, fizik ve metafizik unsurlar bulunduran, aklıyla eğitimine yön verip öğrenme yetisi kazanan bir varlık olarak tanımlanmaktadır. İnsanı kâinatın kalbî olduğunu vurgulayan Mevlana, Mesnevisinde ruhani boyutun zirvesine ulaşma yetisinde olan ve o şekilde yaratılan insanın, Yaratıcıyla kurduğu manevî bağ ile yaratılış amacına hizmet etmesi gerekmekte ve bu sağladığında insan-ı kâmil(ideal insan) olacağını vurgulamaktadır.¹⁸⁷

İnsanın dünyada ki olumsuz ve bozucu etkilerden kendini koruması gerekmektedir. Bunu hem temiz bir kalp ve sağlam bir inançla Allah’a sığınarak yapması hem de gelişimsel aşamaların takibiyle eğitilerek de sağlaması mümkündür. Bunu sağlamak için kendisine bahşedilen el, ayak, akıl, duyular ve kalbîni kendi görevleri nezdinde kullanması, kendisinde ki olan bu maddi ve manevî unsurları denge ölçüsünde, hakkıyla yerine getirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yetiştirilen kişi eğitimin amaçlarından olan kişinin olgunlaştırılmasını sağlayarak, kendisinde elde

¹⁸⁵ Mevlana Celaleddin Rumi, *Fihri Mafih*, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul: Ataç Yayınları, 2007, c. 2, s. 219-221.

¹⁸⁶ Ergün, *Mevlana’nın Eğitim Görüşleri*, s. 297

¹⁸⁷ İsmail Yakıt, “Türk İslam Düşünürlüğü Mevlana’ya Göre İdeal İnsan Tasavvuru”, 1. Milli Mevlana Kongresi Selçuk Üniversitesi, Konya, 3-5 Mayıs 1985, s. 221.

edilen bilgi ve hüneryi olgunlaşmayla birleştirerek daha etkili bir eğitim sağlayacaktır.¹⁸⁸ Ayrıca eğitim, insanın bu dünyada ki yaratılış amacıyla uyumlu olmalı, hiçbir kademesinde esas büyük amaç gözden kaçırılmadan etkin ve kalıcı eğitim ortamları sunulmalıdır.¹⁸⁹

Zekilik ve beceriklilik önemli meziyetlerdendir fakat eğitim herkes için şarttır. Çünkü bilim ve ilim her türlü yetenekten, güçten ve yiğitlikten iyidir.¹⁹⁰ Kişi sadece kendi görüşüyle sınırlı kalmamalı kendini geliştirip eğiterek dış dünyaya farklı görüş ve düşüncelere açık olmalıdır. Kendi görüşüne bağlı olan sadece kendisini görür ve egosu artar hâlbuki bireyin başkalarının özellikle bilgi birikimi yoğun olan kişilerin düşünce ve görüşlerine de ihtiyacı vardır. Bu nedenle eğitim kişiye bilgili ve tecrübeli kişiler tarafından verilmeli, verdiği kişide iyi ve doğru çizgi de kalıcı izler bırakmalıdır.

Eğitimin öneminin kavranması açısından öğretmen- öğrenci iletişimi de son derece önemlidir. Mevlana'ya göre öğretmen; öğrencilerine güzel bir eğitim ortamı hazırlamalı, her bir öğrencisinin gönlüne hitap ederek sevgi göstermeli, yumuşak kalpli olmalı, olgunlaştırıcı ve aydınlatıcı olmalıdır. Mesleğini severek yapmalı, bilgi donanımıyla öğrencilerine iyi bir rehber olmalıdır. Affedici, yüceltici ve sabırlı olarak öğrencilerinde ki potansiyelleri açığa çıkararak verimli ve faydalı bir eğitim ortamı oluşturmalıdır. Bununla birlikte öğrenci de azimli olmalı, öğrenmeye hevesli olmalıdır. İyi bir dinleyici ve model alan olmalıdır ki öğretmenin sabırla verdiğini almalı, uygulamalarla olumlu ve etkin bir eğitim ortamı oluşturulmalıdır.¹⁹¹ Bütün bu nitelendirilenler öğretmen ve öğrenciler tarafından dikkat edildiğin de eğitimin önemi tam anlamıyla kavranmış olacak ve de etkin bir eğitim ortamında verimli sonuçlar alınması sağlanacaktır. Bu etkin ortamın sağlanması için hem öğretmen açısından hem

¹⁸⁸ Ergün, *Age*, s. 298.

¹⁸⁹ Ergün, *Age*, s. 305.

¹⁹⁰ Rumi, *Mesnevi*, c.2, s. 35, b. 540-545.

¹⁹¹ Dursun Ali Taşçı, *Mevlana'nın Eğitim Anlayışı*, <http://www.pazar53.com/mevlananin-egitim-anlayisi-3195yy.htm> sitesinden 15.12.2016 tarihinde alınmıştır.

de öğrenci açısından eğitim sürecini etkileyen bazı faktörler vardır. Bu faktörleri Hz. Mevlana'nın ele aldığı şekilde inceleyecek olursak bazı kritik etmenlerin önümüze çıktığını görmekteyiz.

5.1.4. Mevlana'ya Göre Eğitime Etki Eden Faktörler¹⁹²

- **İhtiyaç:** Mevlana'ya göre Allah varlıklara kabiliyetlerini verirken, onların ihtiyaçlarını dikkate almıştır. Bu ihtiyaçları doğrultusunda insanlar eğitilmeye ve bilgilendirilmeye ihtiyaç duyarlar. İnsan kendisini ne ölçüde ve ne kadar ihtiyaç içinde hissederse o nispette eğitime ihtiyacı var demektir.¹⁹³ İhtiyaç ve isteklilik oranıyla eğitim doğru orantılı olmakta, ne kadar ihtiyacını gidermeye yönelirse insan o kadar eğitime kendini aç hissedecektir.
- **Kalıtım ve insanların yaratılışında ki farklılıklar:** Mevlana, yeryüzündeki tüm canlıların birbirinden farklı yaratıldıklarını, farklı şekil ve nizam da olduklarını vurgularken insanların da birbirinden farklı yaratılarak, bireysel farklılıklarının olduğunu söylemektedir. İnsanların doğuştan farklı kabiliyetlerde yaratılması eğitim ve öğretim sahasını genişletmekte, farklı bilgi alanına yatkın bireylerin olduğunu göstermektedir.¹⁹⁴
- **Yetenek ve yatkınlık:** Her bir birey farklı ve birbirinden ayrı kabiliyetlerde yaratıldığına göre her insanın yetenek ve yatkınlığı da farklıdır. Bu doğrultuda ilgilenilen alan ve öğrenilmek istenen konuların farklılıklar göstermesinin yanı sıra, eğitimde kullanılacak olan eğitim ve öğretim tekniklerinin de çeşitlilik göstermesi

¹⁹² Ergün, *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*, s. 316-342.

¹⁹³ Usta, "Mevlana'nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler", s. 161.

¹⁹⁴ Usta, "Mevlana'nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler", s. 162.

gerekmektedir ki farklı kabiliyetlerde olan bireyler nitelikli eğitim alabilsin.¹⁹⁵

- **Gelişme ve Olgunlaşma:** Kişi belirli bir gelişimi tamamlamadan ve de olgunluğa ermeden verilecek eğitimi tam kavrayamamakta, bu yüzden de aldığı eğitim verimli olamamaktadır. Bunun için gelişim aşamalarına dikkat edileren eğitim sağlanmalıdır. Kişinin maddi (beden), manevî (kalp) unsurları tam olgunlaşmadan eğitimden verimli bir sonuç alınamamaktadır. Birey bilgi ve beceriyi öğrenebilir fakat bunlardan tam manasıyla yararlanamaz. Onun için bilgi ve becerilerin kişiye en uygun zamanda verilmesi gerekir.¹⁹⁶
- **Eğitim Tekniği:** Eğitim teknikleri bireylerin alacakları eğitimde etkin ve verimli olmayı sağlayacak unsurlardır. Çeşitlilikleri ve uygulamaları farklılık gösterse de amaç; bireyin eğitimi kolaylaştırarak ve seviyesine uygun bir şekilde aktarım yapabilmektir. Bireysel farklılıklardan, gelişimsel olgulardan, öğrenci ve öğretmenlerin seviye ve kapasitelerinden dolayı çeşitlilik arz etmektedir.¹⁹⁷

Eğitime etki eden unsurlar göz önünde tutularak çeşitli eğitim teknikleri oluşmuştur. Eğitim teknikleri öğrenmeyi kolaylaştırıcı, eğitimin niteliğini arttırıcı ve de kalıcı bilgi edinimini sağlayıcı özelliklere sahiptir. Etkin bir eğitim ortamı oluşması için eğitimciler, sosyologlar, pedagoglar, düşünürler, mutasavvıflar gibi eğitim alanıyla ilgilenen kişiler çeşitli yöntem ve teknikler geliştirmişler ve uygulama ortamında en üst düzeyde verim sağlamayı hedeflemişlerdir. Bu eğitim tekniklerinden Hazreti

¹⁹⁵ Usta, “Mevlana’nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler”, s. 163.

¹⁹⁶ Ergün, *Mevlana’nın Eğitim Görüşleri*, s. 325.

¹⁹⁷ Ergün, *Mevlana’nın Eğitim Görüşleri*, s. 326.

Mevlana'nın kullandığı ve tavsiye ettiği teknik ve yöntemler aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

5.1.5. Mevlana'nın Kullandığı Eğitim Yöntem ve Teknikleri

Mevlana'nın eğitim anlayışında sevgi ve hoşgörü ön plandadır. Ona göre eğitim içsel bir süreçtir, dışsal başkaları tarafından verilen bir süreç değildir. İçsel sürecin etkin ve aktif olabilmesi için de öğretmenin mümkün olduğunca sevgi ve hoşgörü göstererek bireyin özüne dokunması, içsel etki bırakması gerekmektedir. Eğitimde dışsal otoriteden ziyade içsel kontrolü ve gelişimi önemseyen Mevlana için eğitim oldukça önemlidir.¹⁹⁸

Mevlana'ya göre eğitimin içeriği bireysellik ve sosyalliktir. Bireysel olarak iyi davranışlar kazanmasını sağlayan eğitimin aynı zaman da bireyi sosyalleştirerek toplumun bir parçası haline getirmesi gerekmektedir. Bu sosyalleşme toplum kurallarını, toplumun inanç ve kültürünü, yaşam biçimini kapsamaktadır. Mevlana; eğitimsel yaklaşımında karmaşık ifadelerden, özellikle felsefi değerlendirmelerden uzak durmaya çaba göstererek, günümüz pedagojisinde önemli yer tutan; yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene ve basitten karmaşığa ilkelerini o dönemde en güzel şekilde uygulamıştır. Herkesin bildiği basit ve sade bilgilerden yola çıkarak, üst seviyeli kavram ve değerlere ulaşmak istemiştir. Mesnevisinde ki tüm fabllar, temsiller, örnekler, kıssalar hep bu amaca yöneliktir ve eğitsel bir amaç olarak kullanılmıştır. Eğitim sürecini renklendirme, sıkıcılığı giderme açısından bu teknik oldukça faydalı olmuş sohbet yoluyla, güzellikle çağırma, sevdirmeye, müjdeleme, korkutmama ve nefret ettirmeme yollarını kullanarak eğitimin etkinliğini ve verimi arttırmıştır.¹⁹⁹

Daimicilik metoduyla örtüşen Mevlana'nın eğitim görüşü günümüz eğitim sistemiyle benzerlik arz etmektedir. Daimicilik kuramında mutlak doğrular, değişmez ilkeler mevcuttur ve tüm bilgilerin gerçeklere dayanması gerekmektedir. Mutlaklar ve

¹⁹⁸ Doğan, "Mesnevi'de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar", s. 345-369.

¹⁹⁹ Doğan, "Mesnevi'de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar", s. 345-369.

değişmez ilkelere göre düzenlenen bu kuram, eğitimin gerçekler üzerine kurulması gerektiği görüşüne hâkimdir. Buradan yola çıkarak bağdaşım kurduğumuz Mevlana'nın eğitim metodu da realiteye önem vermektedir. En önemlisi de diğer mutasavvıflarda olduğu gibi Mevlana'nın terbiye metodu da Hz. Peygamberimizin (sav) terbiye metodudur.²⁰⁰

Peygamber Efendimiz'in eğitim felsefesiyle aynı doğrultuda olan MEvkana hayatın gerçekliğinden, dünyanın düzen ve nizamından bahsederken hem kişiyi güncel bilgiyle donatırken hem de Yaratıcı'ya vurgu yaparak dini oluşum ve farkındalık sağlamaktadır. Bunun için kişinin gelişimine, farklılıklarına, yaratılış amacına çok dikkat etmekte, bireyleri etkin olarak eğitebilmek için günümüz eğitim sistemiyle de örtüşen yöntem ve teknikleri kullanmaktadır.

Mevlana metotlarını insan fıtratı üzerine temellendirmektedir. Mevlana için en önemli ölçü ve yol gösterici esas, insan fıtratıdır. İnsanı fıtratına uymayan hiçbir metot ve uygulama eğitim ve öğretimde yer almamaktadır.²⁰¹

Mevlana'nın kullandığı eğitim yöntemleri:

- **Aşama Aşama Anlatmak (Tedricilik):** Eğitim uzun soluklu bir süreçtir. Her bir kademesi aşama aşama hesaplanıp, planlanmalıdır. Eğitimde basamak basamak ilerlenmekte her bir aşama birbiriyle bağlantılı olacak şekilde ayarlanmalıdır.²⁰² Eğitimde verilecek kavram ve konular tek seferde verilmek yerine aşama aşama, kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru aktarıldığında çok daha etkin ve verimli olacak, öğrenme süresi ve kalitesi daha iyi olacaktır.
- **Disiplinli Olmak:** Eğitimin muhakkak bir disiplin çerçevesi içerisinde olması gerekmekte, eğitimci ya da öğretmen disiplinli bir

²⁰⁰ Doğan, *Agm*, s. 345-369.

²⁰¹ Usta, "Mevlana'nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler", s. 161.

²⁰² Ergün, *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*, s. 331.

eğitim ortamı oluşturmalıdır. Burada ki disiplin ceza ve yasaklarla dolu bir ortam olmasından ziyade belli eğitimsel kuralları içeren, eğitim ve öğretimi kolaylaştıran, bir takım uyulması gereken söz ve davranışlardır. Fakat günümüzde disiplin denilince akla yasaklar geldiğinden ve kişiyi yasaklarla boğmaya çalışmakta, eğitim etkili olmak yerine o yasaklara meyilli hale gelmektedir. Bu doğrultuda Mevlana; “insan yasaklandığı şeye daha düşkün olur”²⁰³ demektedir, yasaklardan ziyade belirli kurallar çerçevesinde eğitim ortamı oluşmasını söylemektedir.

- **Anlatım ve Soru-Cevap Yöntemi:** Mevlana’ya göre ilim öğrenme söz ile başlar. Anlatım tekniği geçmiş ve günümüz eğitim metotlarında uygulanan en sık metotlardan birisidir. Ayrıca soru cevap yöntemi de Mevlana’nın eğitim anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Mevlana eserlerinde konuları soru cevap tekniği üzerine anlatmış, soru sorduktan sonra da cevabını vermiştir.²⁰⁴

Soru sormak düşünmenin ve öğrenmenin başlangıcıdır. Ayrıca soru sormak öğretmenin en etkili vasıtalarından biri olabilir. Sorular zihinde ki binlerce düzensiz veriyi defalarca gözden geçirmeyi, çevreyi sistemli algılamayı sağlar. Mevlana’ya göre; “soru, bilginin yarısıdır.”²⁰⁵

- **Gözlem Yöntemi:** Mevlana’ya göre, en eğlenceli ve aktif metot gözlem metodudur. Kâinatta ki her şeyin estetik bir değeri vardır ve bu değer ancak gözlem metoduyla fark edilebilir. Gözlem kişiyi ana kaynağa götürürken, zihinde ve kalpte var olan şüphelerden de

²⁰³ Rumi, *Mesnevi*, c.1, s. 312, beyit. 853.

²⁰⁴ Doğan, “Mesnevi’de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar”, s. 345-369.

²⁰⁵ Ergün, *Mevlana’nın Eğitim Görüşleri*, s. 329.

arındırır. Öğretmenler bu tekniği kullanarak maddenin ötesindeki görebilmeyi öğretmelidirler.²⁰⁶

Tabiatta olan her şey, tüm canlı ve varlıklar ve bunlar arasında ki iletişim, olay ve durumlar eğitimsel bir araçtır. Nitelikli gözlemler sayesinde bunlar kullanılarak gördüğünü yaşama ve yapma gayreti elde edilmektedir. İnsanlara iyi ve faydalı şeylerin en kısa sürede ve en etkin şekilde öğretilmesi için yaparak, yaptırarak ve göstererek olması gerekmektedir çünkü bu şekil öğrenme sözle yapılan eğitimden çok daha etkindir. İş ile yapılan eğitim konuya odaklanmayı kolaylaştırdığı ve süreci yaşamaya fırsat tanıdığı için verimli hale gelmekte; sözle olan eğitimden daha çok tercih edilebilmektedir.²⁰⁷

- **Taklit Etmek:** Mevlana'ya göre; “taklit, dünyanın direğidir.” İnsanların öğrenmelerinin birçoğu taklittir. Özellikle çocukların öğrenmeleri taklit yoluyla gerçekleşmekte, akranlarını ve öğretmenlerini taklit ederek eğitim ortamı sağlanmaktadır. Bu yaş çocukları için etkin olan bu eğitim yöntemi, yaş ilerledikçe devam etmektedir fakat kişinin kendi öz bilgisini de oluşturması gerektiğinden birebir taklitten sakınılmalıdır. Bu doğrultuda Mevlana, taklit yoluyla öğrenmenin insanın özüne nüfuz etmediğinden bahsetmekte, gerçek bilginin taklitle ya da öğrenmeyle içselleştirip özümsemesi ve eğitimsel olarak kazanım sağlaması gerekmektedir.²⁰⁸
- **Seviyeye Göre Hitap Etme:** Mevlana, eğitimde seviyenin önemi üzerinde durmaktadır. Eğitimcinin öğrencilerin seviyelerine göre

²⁰⁶ Daha detaylı bilgi için bkz: Mustafa Usta, *Divan-ı Kebir'de Mevlana'nın Eğitim Görüşü*. 1995.

²⁰⁷ Rumi, *Mesnevi*, 2004, c.1, s. 301-302, beyit.484-510.

²⁰⁸ Ergün, *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*, s. 332.

hitap etmesini vurgulamakta anlayış ve kavrayış düzeylerine göre konuşmalarını tavsiye etmektedir. Çocukların eğitiminde de çocukların anlayacağı dilden konuşmanın gerekliliği üzerinde dururken çocukların eğitiminden sorumlu kişilerin onların her türlü gelişim düzeyine göre eğitim vermelerini, yaş faktörünü de göz önünde bulundurmalarını istemektedir. Ayrıca Mevlana'ya göre çocuğa bir şey öğretirken, öğretmen kendi isteğine, düşüncelerine ve seviyesine göre değil de öğrencinin gelişim düzeyine ve kabiliyetine göre hareket etmelidir.²⁰⁹ Kişilerin anlayacağı dilden konuşulması gerektiğine değinen Mevlana eserlerinde de kolay anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Hadis-i şerif doğrultusunda kişilerle akılları nisbetinde konuşmayı tercih etmiştir. Eserlerinde ki somut örneklendirmeler, anlatımlar ve temsiller seviyeye ne kadar önem verdiğini göstermektedir.²¹⁰

Anaokulu öğretmenleri ve çocuk eğitimcileri çocukların ruhsal durumlarını çok iyi bilmeli ve her çocuğa ona göre davranmalıdır. Yani çocuklarla konuşurken, eğitim ortamında Mevlana'ca “çocukça ağız açmak gerekir.”²¹¹ Çocuklara hitap ederken, onlara göre, onların ilgi, ihtiyaç ve bilgi seviyelerine göre konuşulmalıdır. Anlayacağı dilde, anlayacağı metotla eğitmek hem zaman hem de bilgi aktarımı ve alımında etkili olacaktır.

- **İlgi ve Yetenekleri Geliştirmek:** Mevlana, insanların farklı özelliklerde yaratıldığını ve bu gerçekten hareketle sahip oldukları yeteneklere göre eğitim almaları gerektiğini söylemiştir. Eğitimciler

²⁰⁹ Usta, “Mevlana'nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler”, s. 165.

²¹⁰ Şuayip Özdemir, *Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği*, Fırat İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, c.16:1, s. 1- 13.

²¹¹ Rumi, *Mesnevi*, c.2, s. 103, beyit. 2577.

dikkatli bir gözlemlerle sözünden ve hareketlerinden öğrencisini tanıyarak sahip olduğu ilgi ve yeteneklerini keşfetmelidir. Eğitim her zaman öğrencilerin ihtiyaç, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda verilmeli, sahip olunan yetenekler de geliştirilmelidir.²¹²

Her bir birey birbirinden farklı olduğu gibi her çocukta birbirinden farklı olarak yaratılmıştır. Allah, her çocuğa, farklı bir akıl, birbirinden ayrı bir görüş ve iyiyi kötünden ayırma kuvvetinden başka bir kuvvet vermiştir. İnsan bunları hayata geçirecek bir eğitim almalı, bu eğitim kişiyi doğru yola götürmelidir.²¹³

- **Sevgi ve Hoşgörü Yöntemi:** Hz. Mevlana “sevgi ölüleri bile diriltir” tasavvufî terbiye metoduyla insanların gönlüne dokunarak onları eğitmeye çabalamıştır. Korkutmadan, sevgi ve hoşgörüyle yaklaşmış, hata ve yanlışlarından dolayı insanlar dışlanmamış bilakis kuşatıcı, sıcak bir ortam sağlanarak nasihatlerle doğru anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yolla insanlar iyi ve faydalı işlere teşvik edilmiştir.²¹⁴

Ruhsal yapı eşliğinde eğitimde yeni bilgi ve davranış kazanımı istediğimizde sevgi ve hoşgörlü davranarak yumuşak olmalıyız. Çünkü sert tavırlar hassas olan insanları kırar ve eğitimi sekteye uğratır.²¹⁵ Onun için Mevlana, her zaman insanlara hoşgörüyle yaklaşılmasını öğütlemiş, insanların kalbîni anlayışla kazanarak verimli bir eğitim ortamı oluşturmayı hedeflemiştir.

- **Model Alma Yöntemi:** İnsanoğlu doğduğu andan itibaren görerek öğrenir. Görmek, sözden daha önemli ve etkilidir. İnsanlar gördüklerini tatbik eder, hele de örnek alacağı şahıslar varsa model

²¹² Doğan, “Mesnevi’de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar”, s. 345-369.

²¹³ Rumi, *Fihî Ma Fih*, c. 2, s. 195.

²¹⁴ Doğan, *Agm*, s. 345-369.

²¹⁵ Mustafa Ergün, *Mevlana’nın Eğitim Görüşleri*, s. 330.

alma yöntemi etkinleşir. Bu amaçla eğitimci iyi bir rol model olarak doğruları yaşantısında göstererek örnek olmalıdır. Sözden ziyade yaşantılarıyla örnek olmalıdırlar. Yapmadıklarını söylemez, yaptıklarıyla da hem topluma faydalı olurlar hem de gelecek nesillere örnek teşkil ederler. Mevlana, örnek olma metodunun üzerinde önemle durmuş, davranışın sözden daha tesirli olduğunu vurgulamıştır.²¹⁶

- **Hikâye Anlatım Yöntemi:** Mevlana’da hikâye anlatım tekniğinin önemli bir yeri vardır. Hikâye anlatımının amacı; insanların özellikle çocukların anlamakta zorluk yaşadığı yüce ve soyut kavramları seviyelerine göre indirgemektir. Eserlerinde tasavvufî fikirler ve ince detaylar bu hikâye anlatım tekniğiyle zenginleştirilerek aktarılmıştır.
- **Menkıbe ve Kıssa Anlatım Yöntemi:** Menkıbe ve kıssa anlatımı, dini anlatım ve eğitim metotlarından biridir. Bu iki kavram zaman zaman tasavvufî eğitimde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Tasavvufî anlayışta menkıbeyle birlikte ve çoğu zaman karıştırılarak birbiri yerine kullanılan bir diğer dini anlatım ve eğitim metodu kıssadır. Doğu kültürünün en yaygın anlatım yollarından biridir kıssa. Mevlana mesnevisinde anlattığı kıssalarda birkaç konuyu bir anda işleyebilmekte, vermek istediği mesajları bu teknikle kazandırmaktadır. Eğitimde de menkıbe ve kıssa anlatım teknikleri kullanılarak kavranması zor olan konular akıcı ve eğitici bir üslupla anlatılmakta, öğrenilmesi zor olan durumlar daha anlaşılır bir şekilde öğretilmektedir.

²¹⁶ Mustafa Usta, “Mevlana’nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler”, s. 164.

- **Şiir Yöntemi:** Türk insanının zevk ehli ve şirin sözlü olduğunu düşünen Mevlana; insanların tabiatına uygun eğitim yöntemlerinin daha verimli olacağını düşünmekte, şiirler de ki ahenk ve uyumlarla kazanılmak ve öğretilmek istenen mesajların verilebileceğini düşünmekte, estetik düşünme becerisi kazanmasına yardımcı olmaktadır. Mevlana, şiir tekniğini de kullanmış, şiirle manevî kazanım sağlayacağı görüşünde durmuştur. Kıssa anlatımı, hikâyeleştirme, fabl ve benzetim kurma yöntemleri Mesnevi de bulunmakta ve çocuklara verilecek manevî eğitimde teknik ve yöntem olarak kullanılabilir.
- **Oyun:** “Oyun, görünüşte akla uymaz ama çocuk onunla akıllanır”²¹⁷ der Mevlana. Çocukluktaki büyüme oyun ile olmaktadır. Çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimini önemli bir ölçüde etkileyen oyun, onların hayatlarının vazgeçilmez bir eğitim metodudur. Oyun iç güdesel olarak çocuğu büyüme ve olgunlaşmaya doğru çekerken belirli bir düzeyin üstünde olgunlaşmasını ve gelişmesini desteklemektedir. Oyunun heyecanı ile çocuklar eğlenerek öğrenirken fiziksel ve bedensel gelişimini de hızlanır.²¹⁸ Çocukların hayal gücüyle alakalı olan oyunun gerçekle bir ilgisi yokken sadece yetişkinlerin kurallı ve katı dünyasına yumuşak ve kolay bir geçişle katılımını sağlaması da çocuklar ve yetişkinler için büyük bir şanstır. Bilişsel gelişimi hayal gücü fonksiyonuyla hızlandıran oyun, gerçek dünya ile kendi dünyaları arasında bir bağlantı oluşturmaya olanak

²¹⁷ Rumi, *Mesnevi*, c.2, s. 368, beyit. 2259-2260.

²¹⁸ Rumi, *Fihri Ma Fih*, c. 2, s.208-209.

sağlar.²¹⁹ Oyun, bu şekilde çocukların hayatında gerçek hayatla hayali hayat arasında ki bir köprü olmakla birlikte, çocuğu eğlendirerek eğitime olanağı sunmaktadır.

Özetle; Mevlana kendi döneminin iyi bir eğitimcisi olmakla birlikte aynı zamanda da iyi bir pedagoğdur. Eserlerin Mesnevi ise pedagoji kitabı olarak değerlendirilebilir. O dönemin eğitim kurumları olan medresede, camide, sohbet meclislerinde eğitim öğretim hizmetinde bulunmuştur. Manevî eğitimcilik vazifesi ile de insanların gönül eğitimine ağırlık vermiştir. Tüm eserlerini eğitsel amaç doğrultusunda yazan Mevlana, halkı, insanları eğiterek irşad etme vazifesiyle hem döneminde hem dönemimizde kalıcı eğitimsel açıdan kalıcı ve faydalı izler bırakmıştır.

Mevlana, eğitim felsefesinin özünü tasavvufî anlayışa dayandırmaktadır. Eğitimde bireyin ihtiyacı olan ilkeler, eğitimde kullanılan yöntem ve teknikler, kullanılan eğitimsel metotlar hep bu felsefe üzerine temellendirilir. Buradan yola çıkarak da kişi eğitimsel sürecinde esas menzile ulaşabilmek için bazı araçlar kullanmaktadır. Bilginin kazanımı ve değerlendirilmesi Allah-u Teâlâ'nın takdirinde ve de denetimindedir. Bu bilgiler Allah'ın katındandır. İnsanın ahlakını ve edindiği bilgileri kendi sıfatlarınca yaratan Allah-u Teâlâ, biz de var olan özellik ve sıfatların da kaynağıdır.²²⁰ Her türlü öğrenmemiz, bilgilerimiz, davranışlarımız Allah'ın takdiri ile ve her şey onun elindedir. Hiçbir çaba sarfetmeden bize verdiği bilgi, beceri ve yeteneklerle hayatiyet arz eden bilgi birikimine sahip olan insanoğlu, Allah'ın dilediği şekilde eğitilip, yönlendirilmektedir. Kâinata yaratılmış olan her şeyde gördüğümüz bu bilgi çeşidi Allah tarafından, eğitim ve tecrübe dışında verilen bilgilerdendir. Buna ek olarak insanların eğitim vasıtasıyla kazandıkları da Allah'ın takdiri ile.²²¹

²¹⁹ Mevlana Celaleddin Rumi, *Mektuplar*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 2000, s. 91.

²²⁰ Rumi, *Mesnevi*, c.2, s. 83, beyit. 1194.

²²¹ Rumi, *Mesnevi*, c.2, s. 357, beyit. 1935.

Bütüncül ve ileriye yönelik bir eğitim anlayışına sahip olan Mevlana, insanların gelişip, yücelmesi için uzun vadeli hedefler belirleyerek geleceğe yönelik düşünen, kalıcı ve geliştirici fikirleri takip eden, olgunluğu arayan ve Allah'ın huyu ile huylanan bireyler olmasını vurgulamaktadır.²²²

Hız. Mevlana ünlü eseri Mesnevisinde Allah'ın bilgisine ve sırrına teslim olmanın öneminden bahsetmekte ve buna çok önem vermektedir. İnsanların esas, öz, en büyük gerçeği bilmedikten sonra bir hiç olduklarını söylerken Allah tarafından öğretilen bilgilerle yetişmeleri gerektiğini belirtmektedir. Hatta bu bilgilere sahip olmayan insanın, olağanüstü bilgilere sahip olması, hayvanlarla iletişim kurabilmesi ve bütün bunlarla gururlanması boş bir çaba ve edinimden başka bir şey değildir düşüncesi hâkimdir Mevlana'da. Bunun için Mevlana'ya göre bilginin suret bilgisinden öte can bilgisi, taklit bilgisinden ziyade öz bilgisi olması gerekmektedir.²²³

5.1.6. Mevlana ve Çocuk Eğitimi

İnsan Allah'a kulluk için yaratılmıştır. İnsanoğlunun yaratılış gayesi de bu şekilde biçimlendirilmelidir. Eğitimde bu kulluk bilinci, insanlara birincil hedef olarak aktarılmalıdır.²²⁴ Çocuklarda kulluk bilinci daha yerleşmediğinden bu bilince götürecek ahlakî, dini, manevî değerlerin kazanımı, tefekkür anlayışının gelişimi oldukça önemli eğitimsel durumlardır. Bu türlü eğitimle çocukların eğitimi hem verimli hem de geleceğe dönük olacaktır. Sadece bilgiden ziyade yaşantıya, kalbe ve davranışlara yönelik olacak bu türlü eğitim çocuk eğitiminde oldukça önemlidir.

Eğitim tüm çocukların olgun bir kıvama gelmesi ve bilgi edinimi sağlamaları için olmazsa olmaz bir sistemdir. Bu sistemde çocukların seviyelerine inmek, tüm yalınlığıyla olmasa da gerçekliklerle eğitime katkı sağlamak oldukça önemlidir. Çünkü çocukların dünyası dopdolu bir dünyadır. İçsel yaşantıları, duygu dünyaları da oldukça

²²² Usta, "Mevlana'nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler", s. 170.

²²³ Rumi, *Mesnevi*, c.2, s. 423, beyit. 4024.

²²⁴ Zariyat 51/56.

yoğundur. Mesnevi'nin tabirinde ki bu yoğunluk çocukların bunları bilmemesi ve anlam verememesi ile açıklanmakta, dünyanın gerçekliklerini çocukların anlamayacağını dile getirerek durumu özetlemektedir.²²⁵ Bu gerçekliklerden sıyrılarak onlara kazandırılacak olan manevî donanımlarla dini ve ahlakî değerleri elde edecekler, sadece bu dünyada değil diğer dünyada da kaybolmayacak yaşantılar ve deneyimler kazanacaklardır. Onun için çocukları ne doğrultuda ve ne şekilde yetiştirirsek o yol üzere gitmekte, kalbîni ve aklını ona göre şekillendirmektedir. Bilgisini arttıracak, olgunlaşmasını sağlayacak ve manevî kazanımlar sağlayacağı eğitim, çocuk eğitiminde ön koşuldur.

Mevlana, annelerin çocukları üzerindeki etkisini önemle vurgular. Anne ile bebek arasında ki iletişimin son derece önemli olduğunu söyleyen Mevlana, bu iletişim yöntemi ve çeşidinin çocuğun büyüyünce de etkisinde olduğunu belirtmektedir. Anne bebeğiyle nasıl konuşuyorsa, bebek büyüdüğü zaman bu söz ve üslub üzere konuşmaktadır diye belirtir.²²⁶ Çocukların ilk öğretmeni, ilk örneklediği kişi annedir. Mevlana'nın da dediği gibi annelerin kullandıkları her kelime, sergiledikleri her davranış, çocukların gözleriyle kamera misali çekilmekte, zihinlerine de kelime kelime aktarılmaktadır. Bundan dolayı çocuk eğitiminin temeli olan aile de anne ve babaların hal, davranış, söz ve mimiklerine çok dikkat etmeleri gerekmekte bilhassa annelerin kullandıkları kelimelere özen göstererek çocukların aklını ve kalbîni doğru bir dille eğitmeleri gerekmektedir.

Bu şekilde insanlara ve çocuklara verilecek eğitim içsel olmalıdır. İnsanlar dışsal öğelerden ziyade kişide ki içsel durumlara yer vererek, kişinin özüne bakabilmelidir. Bunun için eğitimde de içsel unsurlar ve öze yönelik uygulamalar olması gerekmektedir. Madii bilgiden ziyade manevî bilgiyle eğitim sistemi zenginleştirilmeli sadece bilgi ve bilimlerin bilgisi değil, özün ve anlamların bilgisi

²²⁵ Rumi, *Mesnevi*, c.2, s. 443, beyit. 4731-4732.

²²⁶ Rumi, *Mesnevi*, c.2, s. 118, beyit. 3037.

olmalıdır.²²⁷ Öze dönük eğitim de kastedilen çocuklara görünenden ziyade aklını kullanarak ve de sınırsız hayal gücüyle gördüğünün de ötesinde olabilecek durumlar olduğunu fark ettirmektir. Bunları yaparken keşfetmeyi, kendi kendine öğrenebilmeyi ve de deneme yanılma yöntemleriyle bilgiye ulaşabilmeyi başaracaklardır. Okul öncesi dönem çocuklarında somut algılama baskın olduğundan soyut düzeyde kalan manevî eğitim verilirken daha basit düzeyde ve de davranışsal boyutta verilmelidir. Hz. Mevlana bir toplum insanı olarak eğitim ve iletişime önem verirken, hoşgörü, terbiye²²⁸ ve tevazu konularına apayrı bir özen göstermiş eğitimin bu kavramlar doğrultusunda şekilleneceğini vurgulamıştır. Bunun için çocuklara verilecek eğitimin de temelini sevgi ve hoşgörü oluşturmalı, hoş görü ve terbiye ile çocukların ufukları açılarak manevî eğitime olumlu bir bakış kazandırılması sağlanmalıdır. Manevî eğitimde sevgi tohumları okul öncesi dönemde atıldığı takdirde daha sağlam ve temeli güçlü bir dini eğitim algısı oluşacak, ilerleyen zamanlarda bu hoşgörü ve sevgi tohumları sahip olduğu dini eğitimi şekillendirerek hem kendine hem de çevresine faydalı ve örnek bir birey olmasına vesile olabilecektir. Sadece salt bilgiden ziyade sevgi ve hoşgörüyü temel alan eğitimde ahlakî değerler de kazanıldığında sağlam bir manevî eğitim ortamı oluşacaktır.

Ağaca benzetilen insanın aynı ağaçta olduğu gibi damarları ve kökü vardır. Bu damarlar ve kökler sayesinde ağaçlar büyür, olgunlaşır ve ayakta durabilir. İnsan da aynı bu şekildedir; onun damarı ve kökleri güzel ahlaktır; sözünde durmak, iyilik yapmaktır. Bilgi faydalıdır, gereklidir ama tek başına kalıcı çözümler sunamaz. Ayrıca kişiye gururlanma ve kibirlenme duygusu vererek aldatır. Sadece bir kabuk olan bilginin özüne inmek, esas öğrenilmesi gerekenleri öğrenmek lazımdır. Bilgi ve sözü aklın ve nefsin esiri yapmadan manevî donanımla donatmak, gönle hitap etmek ve özü keşfetmesine fırsat vermek gerekmektedir. Kabuğu güçlendirmeden özü güçlendirerek

²²⁷ Rumi, *Fihi Ma Fih*, c. 2, s. 112-113.

²²⁸ Doğan, “Mesnevi’de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar”, s. 345-369.

esas manaya ulaşmak hedeflenmelidir.²²⁹ Öğrenilen bilgi hayata geçirildiği ölçüde verimli olacak, sadece akla hitap etmek yerine kalbe de nüfuz ederek etkisi artacaktır.

İnsanın varlığında iyi tarfta mevcuttur kötü tarafta tıpkı bir orman gibi. İçinde hem güzellikleri, iyilikleri barındırır hem de çirkinlikleri ve kötülükleri.²³⁰ İnsan da var olan bu huylardan hangisinin daha ön planda gelişeceği ve kişiliğine yön vereceği kişinin kendisine ve çevresinde bulunan insanlara bırakılmıştır. Kötü hasletlerden kin ve haset, sevgi ve bilgi gibi gönülden gelir. İnsanların gönlünden gelen bu kötü huylar (kin, nefret, haset, hırs gibi) bireyde hâkimiyet kurduysa dıştan verilecek doğru ve güzel eğitimle yok olmayabilir. Bunun için eğitimden maksat gönle ve akla hitap eden tüm kötü huylardan gönlü, akli ve davranışları temizleyerek, silip yok ederek yerine iyiye yönlendiren, güzellikler çıkmasını sağlayan (sevgi, bilgi, hüner gibi) bir sistem ve düzenle nesiller yetiştirilmelidir.²³¹

Bu anlayıştan yola çıkarak çocuklarda manevî eğitimin ne kadar önemli olduğunu, ilk önce kişiyi sonra toplumu nasıl şekillendirdiğini görmekteyiz. Kişilerin gelişimi, toplumun huzuru ve refahı için ahlakî değerlerle bezenmiş, sağlam karakterli bireyler yetiştirmeyi amaç edinen temele dini eğitimi alan bir manevî eğitim son derece önemli ve eğitimin olmazsa olmazlarındandır.

Mevlana'ya göre; *“İnsan büyük bir şeydir ve içinde her şey yazılıdır; fakat karanlıklar ve perdeler bırakmaz ki, insan içindeki o ilmi okuyabilsin.”*²³² İnsanın özünde aydınlık bir dünya vardır. Bu dünyaya ulaşmasını engelleyen çeşitli faktörler de bulunmaktadır. Günlük hayattaki meşguliyetler, nefsin isteklerine göre hareket eden negatif duygular, temelsiz ve sınırsız istek ve hayaller kişinin özünde ki aydınlığı karartır. Engelleyici bu kadar unsurlar varken bunları yok edici, alternatif bilgilerde mevcuttur ve bu bilgiler engelleri kaldırmak için kullanılabilir. Bunun için eğitimden

²²⁹ Ergün, *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*, s. 312.

²³⁰ Rumi, *Mesnevi*, c.1, s. 210, beyit. 1419-1430.

²³¹ Ergün, *Age*, s. 342.

²³² Mevlana Celaleddin Rumi, *Age*, 2007, c. 2, s. 46.

esas gaye, kişide bulunan bu kötü ve engelleyici unsurları kaldırarak yerine tamamlayıcı, iç dünyasını aydınlatıcı, özüne dönmesine sağlayıcı unsurları devreye sokmaktır. Kişinin dış dünyası ile iç dünyası arasında ki engelleri, negatif unsurları kaldırmaktır.²³³ Bunun için ahlak eğitimi ve değerler eğitimi son derece önem arz etmektedir. Çocukluktan verilecek olan manevî eğitimle farkındalık oluşacak, sonra ki eğitim hayatında da engel teşkil edecek unsurların etkisi zayıflatılmış olacaktır.

Mevlana'ya göre eğitim; çok nitelikli, sistemli ve donanımlı program ve metot uygulamalıdır ki öğrencilerin gönlünde ki manevî gücü artırarak faydalı olanla faydalı olmayanı ayırt edebilsin. Onun için öğrenciye aktarılan bilgilerin sadece akla değil gönle de hitap etmesi gerekmektedir.²³⁴ Böylece çocukların manevî bakış açıları gelişmekte, ahlaken ve dinen daha donanımlı bireyler olmalarına fırsat tanınacaktır.

5.2. Akla ve Kalbe Dayalı Eğitim: İmam-ı Gazalî

İmam Gazalî; bilgi ve eylemi birlikte ele alan ve bu iki alanı birbirinin vazgeçilmez unsurları olarak değerlendiren bir aksiyon adamıdır. Gazalî, insan bilgi ve ahlakî değerleri birleştirerek mutlu bir hayat yaşayabilir düşüncesine hâkimdir.²³⁵ Çocukların dini eğitiminde ise Gazalî'ye göre merkezde kalp vardır. Bu kalbin yaratılıştan gelen bir özelliği öğrenilen her türlü bilgi, durum ve beceriyi iyi yöne doğru çevirmektir.²³⁶

Eğitim felsefesinin temeline aklı (bilgi) ve kalbî (sezgi, duygu) yerleştiren İmam Gazalî, bunu gelişimsel evreleri ayırarak değerlendirmiştir. Kişinin aklıyla ulaştığı bilginin net ve doğru olması, ahlakî nitelik taşıması açısından kalbî bir algılayış da olması gerektiğini savunmaktadır. Eğitim sistemini ne sadece salt akla ne de sadece kalbe yüklemiştir. İkisinin sağladığı dengeyle nitelikli bir eğitim oluşacağını ve bu

²³³ Ergün, *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*, s. 344.

²³⁴ Usta, "Mevlana'nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler", s. 167.

²³⁵ Cemil Oruç, "Gazalî'de Ahlakî Değerler Eğitimi", *Türkiye Yazarlar Birliği*, Ankara: Özet Matbaa, 2011, s. 155.

²³⁶ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s.318.

sistemde kazanılması gereken bazı ahlakî değerler olduğunu ve bu değerlerle eğitimin yapı taşının oluşacağını savunmaktadır.

İnsanın sorumluluklarından birisi de Gazalî'nin düşüncesine göre ahlakını eğitimle güzelleştirmek ve hayatına aktarmaktır. Ahlakî eğitim değerlerle iç içe olan bir eğitimidir. Ahlak eğitimini etkin bir şekilde alan bir birey değerlerle ilgili bilgileri doğru ve uygun bir olarak kazanır. Ahlak eğitimiyle değerleri özümseyen kişi, Allah'a yaklaşır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Gazalî'nin ahlak eğitimi, kişiyi Allah'a yaklaştıran ve O'nunla bütünleşmesini sağlayan eğitim basamaklarından bir basamaktır.²³⁷

Gazalî'ye göre insan doğduğunda ahlakî değerlere sahiptir. Bunun zıddı olan ahaksızlık ve ahlakî değerlere aykırı davranışlar ise sonradan öğrenilir fakat insan bu olumsuz değer ve düşüncelerden kurtulma yetisine kendisinde sahiptir.²³⁸ Gazalî'nin eğitim anlayışının temelinde bu ahlakî değerlerin kazanımı söz konusudur. Çalışmamızın bu kısmında İmam Gazalî'nin eğitim felsefesini temel ahlakî değerler çerçevesinde ele almaya çalışacağız. Bununla birlikte eğitimde anne babaların rolünden, kullanılan eğitimsel yöntem ve tekniklerden, çocuk eğitiminden değinmeye gayret göstereceğiz.

5.2.1. İmam-ı Gazalî ve Eğitim

Gazalî'nin eğitim anlayışının temelini akla ve kalbe hitap eden, düşünce sisteminin temelini oluşturan, davranışları şekillendiren ahlakî değerler oluşturmaktadır. Gazalî, bu ahlakî değerleri temel alarak kişinin kazanımını iyiye doğru yönlendirmeyi, hayata geçirmeyi hedeflemektedir.

Ahlakî eğitim sistemini ahlakî değerler oluşturduğundan, Gazalî'ye göre ahlakî değerler eğitimi eğitimin vazgeçilmez niteliklerindendir.

²³⁷ Abdullah Durakoğlu, "Gazalî'de Ahlakî Eğitim", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 34, s. 2, 2014, s.s. 212.

²³⁸ Ebu Hamid b. Muhammed Gazalî, *İhya-i Ulumiddin* çev. Ahmet Serdaroglu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2012, c.3, s. 75.

Gazalî’de ahlakî değerler eğitimi, kişide bulunan arzu, istek ve heveslerin belirli dengeleyiciler aracılığıyla terbiye edilmesi, düzene konulması şeklinde ifade edilebilir. Tüm bu duygu ve düşüncelere karşı duyarsız kalmayı ya da bunlarsız bir hayat yaşanmasını Gazali hiçbir şekilde önermez. Burada önemli olan dengeyi olumlu ve uygun sağlayabilmektir.²³⁹ Bu denge olumlu bir şekilde sağlandığında, eğitimsel kazanımlar elde edilecek, kişi doğru bilgiye ve eğitime kendi iç dengesini sağlayarak ulaşmış olacaktır. Akıl ve kalp dengesini sağlayarak kazanacağı ahlakî değerler, eğitiminin temelini oluşturacak, bu doğrultuda daha etkin ve sağlam bir eğitimsel donanım elde edecektir.

Gazali’nin lügatında fazilet olarak anılan ahlakî değer davranışların iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesi şeklinde açıklanmaktadır.²⁴⁰ Fazilet ise insandaki dürtülerin dengede tutulmasını sağlayan, insanın hedefini doğru bir yöne çevirmeye yarayan direnç noktasıdır. İnsanın hayatında ki gaye orta yolu bulmak ve o yolda istikrarlı adımlarla ilerlemek olduğundan fazilet de bireylere bu orta yolu bulma ve ilerlemesi konusunda rehberlik eder.²⁴¹

Ahlakî değerlerin, kişinin dürtülerinin aklın kontrolüne alınmasıyla doğacağını belirten Gazalî; aklın olgunluk düzeyinin kişinin ahlakî değerleri sergilemesinde belirleyici bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır. İnsanın potansiyelinde hem iyiye hem de kötüye doğru meyil söz konusudur. Ahlakî değerlerin oluşumunda bu meyil oldukça etkindir.²⁴²

Gazalî, eğitimde dengeyi önemle vurgulamaktadır. O’na göre kötü davranış ve düşünceleri kökten silmek yerine insanı olumsuz yönde etkileyen durum ve fiilleri dengeleyici unsurlarla faydalı hale çevirmek eğitimde çok daha etkin bir metottur. Bu

²³⁹ Gazalî, *İhya-i Ulumiddin*, c.3, s. 68.

²⁴⁰ Oruç, “Gazalî’de Ahlakî Değerler Eğitimi”, s.156.

²⁴¹ Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 1989, s. 155-156.

²⁴² Oruç, *Agm*, s. 158.

dengeleme de temel ahlakî değerlerin kazanılması ile mümkün olmaktadır.²⁴³ Bu temel ahlakî değerleri inceleyecek olursak:

Temel Ahlakî Değerler: Gazalî'ye göre temel ahlakî değerler; hikmet, şecaat, iffet ve adalettir.

- Hikmet; insanın doğruyu yanlıştan ayırabilme potansiyelini gösteren ahlakî bir değeri,
- Şecaat; kişide ki saldırganlık dürtüsünü dengede tutan ahlakî bir değeri,
- İffet; cinsel istek ve meyil gibi güdülerini dengeleyen ahlakî bir değeri,
- Adalet de şecaat ve iffet arasında ki dengeyi sağlayarak hikmete göre hareket edilebilmesini sağlayan ahlakî bir değeri ifade etmektedir.

Bu dört temel ahlakî değerler dengede tutulduğu takdirde yeni birçok ahlakî değerler oluşacaktır. Mesela şecaatin dengelenmesinden cömertlik, yardımseverlik, sabır gibi ahlakî değerler, iffetin dengelenmesinden hayâ, hoşgörü, kanaat, incelik gibi ahlakî değerler meydana gelecektir.²⁴⁴ Bu değerlerin kazanılması hem akli kullanmayı hem de kalbi kazanımları göz önünde bulundurmayı gerektirir. Çünkü Gazalî temel ahlakî değerlerden hikmet kavramını aklın, bilginin ve vahyin birleşimiyle oluşacak bir değer olarak görür ve ahlakî eğitimde temel teşkil eder.²⁴⁵

5.2.2. İmam-ı Gazalî'ye Göre Eğitimin Amacı

Gazalî'ye göre, insanda kişiliğinin gelişiminin İslam'ın istediği şekilde olması ve o tarzda bireylerin yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu şekilde ki eğitimin kişinin ruhunu da geliştireceğini savunur.²⁴⁶ Ruhun gelişimi değerlerin kazanımıyla mümkün. Bu kazanımların sağlanması için anne baba ve eğitimcilere büyük görevler düşmektedir. Gazali, Allah tarafından emanet verilen çocukları en güzel şekilde eğitmek, ahlakî donanım sağlamak, değerlerin kazanımını desteklemek ebeveynlerin ve öğretmenlerin

²⁴³ Gazalî, *İhya-i Ulumiddin*, c.3, s. 350.

²⁴⁴ Oruç, "Gazalî'de Ahlakî Değerler Eğitimi", s.159.

²⁴⁵ Gazalî, *İhya-i Ulumiddin*, c.1, s. 101.

²⁴⁶ Durakoğlu, "Gazalî'de Ahlakî Eğitim", s. 223.

sorumluluğunda olduğunu söylemektedir. Çocuklara kazandırılması gereken değerlerden en önemlileri; alçakgönüllülük, adalet, sevgi, merhamet ve şecaattir. Bu değerler ahlakın bir önkoşulu olmakla birlikte kazandırıldığı takdirde güzel değerlerle (İslami değerlerle) donatılmış, yüce ahlaklı bireyler olacaktır.

Gazalî'ye göre, insanda ki temel güdüler değerler aracılığıyla doğru bir şekilde dengelendiğinde biyerde güzel ahlak oluşmaya başlar. Bu temel güdüler başıboş bırakıldıklarında her hangi bir eğitimle desteklenmediğinde ise bireyde kötü ahlak oluşumu meydana gelecektir. Gazalî'ye göre eğitim her şeyin başıdır. Değerler sistemi ile şekillenen güzel ahlak İslam dinine göre her bir bireyin sahip olması gereken bir özelliktir. Eğitim kişide ki dürtü ve güdülerini terbiye ederek güzel huy, davranış ve düşünce gelişimine destek verir. Bu gayeye etkin bir şekilde ulaşabilmek için bireylerin eğitiminde İslam dininin doğru anlaşılması ve uygulanması son derece önemlidir.²⁴⁷

Bu amaç doğrultusunda verilecek olan eğitimle kişi hem akademik olarak hem de manevî olarak eğitilmekte, bu dünyada ki kazanımını ahirete de taşımaktadır. Bu etkinin fazla olması, eğitimin kalıcı ve verimli olması açısından son derece önemlidir. Okul öncesi dönemde çocukların seviyelerine göre farkındalık oluşturacak şekilde verilecek bu tarz eğitim ile amacına uygun bir eğitim sistemi sağlanması hedeflenmektedir.

5.2.3. İmam-ı Gazalî'ye Göre Eğitimin Önemi

Gazalî, İslam dinini bir değerler sistemi olarak kabul etmektedir. Verilecek olan eğitim sayesinde değerler sisteminin hayat bulacağını düşünmektedir. Ayrıca ahlakî davranışların kazanımı için değerlerin muhakkak olması gerektiğini söylemektedir. Değerlerin benimsenmesini ve insanlara aktarılmasının çok önemli olduğu üzerinde titizlikle duran Gazali, bunun da sadece eğitimle olacağını vurgulamaktadır. Bundan

²⁴⁷ Cemil Oruç, *İmam-ı Gazalî'nin Eğitim Anlayışı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

dolayı da anne, baba ve öğretmenlerin eğitim konusunda çocukları üzerinde çok fazla sorumlulukları vardır.²⁴⁸

Eğitim sistemini değerler sistemi olarak vurgulayan Gazalî bu değerlerin kazanımını son derece önemsemektedir. Hem kişiliğin hem de eğitimin yapı taşları olan ahlakî değerler hem eğitimsel metotlarla hem de ahlakî metotlarla elde edilebilmekte, öğrenilen kazanımlar hayata geçirilirken örnek teşkil edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı eğitimsel yaklaşımda bilginin aktarımı kadar değerlerin yaşantılar yoluyla, rol model olunarak verilmesi son derece önem arz etmektedir.

5.2.4. İmam-ı Gazalî'nin Kullandığı (Ahlakî) Eğitim Metotları

- **Riyazet:** Ahlak eğitim metotlarının en temelidir. Az yemek, az uyumak, az konuşmak ve insanlara eziyet vermemek gibi dört ana unsurdan oluşmaktadır. Bu dört unsurdan çocukluk dönemini en fazla etkileyen az yemek ve empati geliştirme davranışları olduğundan bu konular üzerinde durulacak, diğer konular yaş ilerledikçe daha etkin bir kazanıma sahip olacağından onlar üzerinde durulmayacaktır.

Gazalî, ilk çocukluk döneminden itibaren çocuğa yemek adabının öğretilmesi gerektiğini söyler. O'na göre kişinin dürtü ve güdülerini kontrol altına almanın yolu yemek konusunda sınırlılıklar göstermekle mümkündür. Çünkü yeme içmeyi azaltmak uyku düzenini sağlar, beyni aktifleştirir, insana güzel değerler (kanaatkârlık, cömertlik gibi) kazandırır.²⁴⁹ Ayrıca helal gıda ve ahlakî oluşum arasında bir bağ olduğunu söyleyen Gazalî; kişinin beslenmesinin helalliğine dikkat etmesiyle ahlakî davranış kazanımının desteklendiğini belirtir. Helal beslenen bir kişinin

²⁴⁸ Durakoğlu, "Gazalî'de Ahlakî Eğitim", s. 217.

²⁴⁹ Ebu Hamid b. Muhammed Gazalî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, çev. Serkan Özburun, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007, s. 67

davranışları kişinin gelecekteki hayatını olumlu etkilerken; helal beslenmeye dikkat etmeyen kişilerin ahlakî yaşantısını da olumsuz yönde etkilediğini söylemektedir.²⁵⁰

Gazalî, ahlakî değer eğitiminde empatinin önemi üzerinde durmaktadır. Kişinin kendi dışındaki insanları düşünmesini, onlara öncelik vermesini tavsiye eder. hesaba katmasını, başka bir deyişle empati kurmasını tavsiye eder. Gazalî, bütün insanlara “o benden daha iyidir” anlayışını geliştirmelerini ve başkalarına yük olmadan, eziyet vermeden yaşamalarını önerir.²⁵¹

- **Tefekkür:** Gazalî’ye göre tefekkür bir süreçtir. Ön bilgilerin kullanılarak yeni bilgilere ulaşılmasını sağlayan ahlakî bir değer olmakla birlikte değer kazanımını da sağlamaktadır.²⁵² Tefekkür bir düşünme yeteneği olarak çocuklara sunulabilir ve bu düşünce yöntemi beyin fırtınası tekniği ile birleştirilebilir. Böylece konusu insanda ki incelikler, doğanın ihtişamı, dünyada ki düzen, ahenk ve Allah olan sohbetler; kişide açılıma sebep olarak dini ve ahlakî değer farkındalığı oluşturacaktır.
- **Kalbîn Takvası:** Gazalî, insanda ki düşünce ve davranış temizliğinin yol açtığı içsel temizliğe “kalbîn takvası” adını vermektedir. Tasavvufî bir algı olan kalp takvasında Gazalî, insanın merkezinde kalbi görür. Kalbin çeşitli güçlere sahip olduğunu ve her daim zahiri ve batini güçlerle desteklendiğini belirtmektedir.²⁵³ Bundan yola çıkarak ahlakî değerler eğitiminde kalbîn etkisini yok sayılamaz.

²⁵⁰ Gazalî, *İhya-i Ulumiddin*, c.2, s. 124; c.3, s. 89.

²⁵¹ Oruç, “Gazalî’de Ahlakî Değerler Eğitimi”, s. 163.

²⁵² Oruç, *Age*, s.165.

²⁵³ Gazalî, *İhya-i Ulumiddin*, c.3, s. 6-8.

Çünkü ahlakî değerler kalpte başlar, davranışlara dönüşür, uygulama sonucunda da kalbî bir mutluluk verir.²⁵⁴

- **Model Alma:** Model alma süreci bire bir kişileri taklit etmeyle başlar. Zamanla sosyalleşen bireyler kişiliğini oluşturan duygu, düşünce ve davranışlarını modelleyerek oluştururlar. Okul öncesi dönemde ki çocuklar bu teknikle bilinçli ya da bilinçsizse ahlakî birçok ilkeyi kazanırlar²⁵⁵ Gazalî bu dönemde, çocuğun içinde bulunduğu ortamda maruz kaldığı davranışlardan çok etkilendiğini belirtir. Bu etkilenim onun kişilik ve ahlak gelişiminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Dengeli bir disiplinle çocukların baskıdan uzak bir şekilde kontrol altında olmalarını tavsiye eder. Sosyal iletişimin yoğun olduğu bu dönemde model alma ile çocuk yeme, içme, konuşma ve eylemsel birçok davranışın edinimi gerçekleşir ve bazı görgü kuralları öğrenilir. Kazanılan bu görgüleri çocuk gelecekte muhakkak kullanacaktır.²⁵⁶ Bu dönemde çocuğa ahlakî öğretiler, ahlakî içerikli hikaye, öykü ve şiirler verildiği takdirde ve yaşantısal olarak örnek olunduğunda ahlakî gelişimlerine olumlu katkı sağlayacaktır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerin çocuğa öğretilmesi de süreci ayrıca hızlandıracaktır. Sürekli yeni modeller arayan çocuk yukarıda saydıklarımıza özen göstererek rol model olan kişilerle eğitildiğinde ahlakî ve dinî olarak gelişecektir. Ayrıca anlatılan hikâye ve öykülerdeki modeller çocuğu etkilemekte, Kur'an ve hadislerde geçen kıssalar ve diğer ahlakî içerikli hikâye ve şiirler ahlakî gelişime katkıda bulunmaktadır. Bunun için modeller doğru

²⁵⁴ Gazalî, *İhya-i Ulumiddin*, c.3, s. 65-66.

²⁵⁵ Oruç, "Gazalî'de Ahlakî Değerler Eğitimi", s. 168.

²⁵⁶ Gazalî, *İhya-i Ulumiddin*, c.3, s. 88-89.

seçilmeli, eğitimde ki etkin dil ve seviyeye göre hitap etme durumuna bilhassa özen gösterilmelidir.²⁵⁷

Gazalî'nin eğitim sisteminde uygulanan bu metotlarla çocukların sadece doğru olan ahlakî değerleri bilmesinin yanı sıra yanlış ve olumsuz olan ahlakî değerleri bilmesi de önemlidir. Bu davranışların neden ve sonuçları üzerinde durarak çocukların bu davranışlardan duygusal olarak soğumaları sağlanmalıdır. Böylece çocuklar doğru ve yanlış bilerek hareket edecek; iyi olan ahlakî değerleri içselleştirerek hayatlarına geçireceklerdir. Ahlaki kazanımlardan iyi ve doğruyu benimseyen birey kötü ve yanlış olanı ayırt edebilme yetisine de sahip olarak yetişmelidir.

Gazalî'de ahlaki kazanım için kullanılan yukarıda ki yöntemler etkin olarak uygulandığında hem bireyin eğitimini düzene koymuş olacak hem de ahlaki kazanımlar sağlanmış olacaktır. Bunun için eğitimcilere önemli görevler düşmekte, sorumlulukların farkında olarak bireylerin hem maddi hem de manevi eğitimine ışık tutmalı gerekmektedir. Bu tekniklerin küçük yaşlardan itibaren seviyeye uygunluk ilkesine göre hareket edildiği takdirde ise gelecek nesilden ümitvar olmak beklenebilecektir.

5.2.5. İmam-ı Gazalî'ye Göre Çocuk Gelişimi ve Eğitimi

Gazalî ünlü eseri İhya-u Ulumiddin'de kişinin doğduğu andan ölümüne kadar olan süreçte bilişsel gelişiminin oluşabilecek dört aşamasından bahseder. İlk aşama duyu organları aracılığıyla sağlanan bir aşamadır. Birey duyu organları ile çevreden gelen uyarılara karşı tepki gösterir. Bu dönem bireyin ve bebeklik dönemini kapsar. İkinci aşama; edinilen duyumlardan bilişsel sürece geçilen aşamadır. Olayları değerlendirip, akli çıkarımlar yapılan bu dönem çocukluk dönemini kapsamaktadır. Üçüncü aşama; ilk iki aşamadan kazanılan deneyimlerle olgunluk kazanılan aşamadır. Dördüncü aşama da insanı geçici fizyolojik etkilerden uzaklaştıran ve bu sayede

²⁵⁷ Gazalî, *Age*. c.3, s. 89.

özgürleştiren bir akıldır. Son iki aşamada ergenlik döneminde ve sonrasında gelişmektedir.²⁵⁸

Gazalî, bilişsel ve duyuşsal gelişmelerin en yoğun olduğu ve kazanımların arttığı dönemi üç yaş sonrası olarak vurgulamaktadır. Kişinin özünün gelişmeye başladığı, ahlakî olarak da temellerin atıldığı bu döneme oldukça önem vermektedir. Utanma duygusu Gazali'ye göre ahlak eğitiminin başlangıcıdır. 3-4 yaş civarında gelişmeye başlayan utanma duygusu ile ahlakî davranışlar yavaş yavaş çocuklarda belirmeye başlar. Ahlakî gelişim bu dönem de ne kadar önemliyse dini gelişim de bi o kadar hayati önem arz eder.²⁵⁹

Gazalî'ye göre çocukluk yıllarında ki şahsiyet yapılanmasının önemi çok büyüktür. Çünkü bu dönemde ki yaşantı şahsiyetin çekirdeğini oluşturmakta, bu dönemde verilen her türlü bilgi, beceri, kazanımın etkileri daha kalıcı ve kuvvetli olmaktadır. Onun için eğitimin üzerinde önemle durulmasını istemiştir çünkü çocuklar verilen her şeye açık ve meyleden bir pozisyonudadır. Ne türlü bir eğitim verilirse o türlü bir birey olarak yetişecektir.²⁶⁰

Gazalî ilk çocukluk dönemine özellikle dikkat çekmekte, bu dönemde yapılacak tesirlerin derin izler bırakacağını söylemektedir. Temelin okul öncesi dönemde manevî eğitimle atılması gerektiğini vurgulamakta, bu dönemin insan eğitimi ve yetiştirilmesinde kritik bir dönem olduğunu söylemektedir. Akla ve kalbe dayalı iyimser bir görüş sistemini savunan Gazalî, mutlak bir terbiye ve eğitim anlayışından ziyade kişinin potansiyeline göre verilecek, bireysel farklılıklarına dikkat edilecek eğitimsel bir yaklaşımı kabul etmektedir.²⁶¹

²⁵⁸ Gazalî, *Age*, . c.1, s. 120.

²⁵⁹ Ebu Hamid b. Muhammed Gazalî, *Kimya-yı Saadet*, çev. Prof. Dr. Ali Arslan, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2010, c.2, s. 483

²⁶⁰ Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazalî*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014, s. 227.

²⁶¹ Çamdibi, *Age*, s. 280.

Gazalî'ye göre eğitim ailede başlar çünkü çocuk anne babaya verilen ilahi bir emanettir. Çocuğun ailede içerisinde ki kişisel eğitiminin ruhuna ve bedenine yönelik olması gerekmektedir. O'na göre, fazilet, adalet, sevgi, acıma, iyilik ve şecaat gibi değerlerin çocuklara kazandırılması gereken ilk değerler olması lazımdır. Bu değerleri kazandırmak için anne babalar iyi birer örnek olarak çocuklarına sevildiklerini hissettirmeli, öpüp okşamalılardır.²⁶²

Gazalî'ye göre, anne babaların en baş sorumluluğu çocuklarının bakımı ve eğitimidir. Her şeyiyle temiz olan çocuk, Allah tarafından anne ve babanın ellerine bırakılmıştır. Çocuk tıpkı bir aynaya benzemektedir ve önüne konulan her şeyi yansıtır. Taklit etme döneminde olan çocuk her söz, davranış ve eylemi taklit eder. Çocuk iyi yetiştirildiği takdirde iyi bir birey, faydalı bir vatandaş olacak fakat kötü yetiştirilip ihmal edilirse de topluma ve kendine zarar veren bir birey olacaktır. Dolayısıyla anne baba ve öğretmenler çocuğa tam ihtimam göstermek ve iyi davranışlar öğretmek durumundadır.²⁶³ Ayrıca Gazalî'ye göre eğitimde temiz ve helal gıda alınması da oldukça önemli bir konudur. Çocuk iyi ile kötüyü ayırt etmeyi öğrendiği zaman, eğitim ve kontrolüne daha da dikkat etmek gereklidir. Gazalî burada ruh ve beden gelişmesine dikkat çekerek, bu durumda ki çocukları ihmal etmemek gerekir diyerek kabiliyet ve temayülleri göz önüne alarak eğitim verilmesini tavsiye etmektedir.²⁶⁴

Gazalî'nin üzerinde önemle durduğu çocuklarda belirttiği andan itibaren körleştirilmemesi için dikkat edilmesi gereken en önemli duygulardan biride utanma, hayâ duygusudur. Akıl nurunun parlaması için haya duygusunun yıpratılmaması gerekir çünkü çocuk bu duyguyla utanıp bazı kötü işleri ter eder, bu duygunun sayesinde çirkinlikleri fark eder, onları yapmaktan kendini alıkoyar. Bu duygu ve sonrasında oluşan hal, Allah'ın insanlara verdiği çok önemli bir lütfudur. Bu utanma duygusu kalp

²⁶² Durakoğlu, "Gazalî'de Ahlakî Eğitim", s. 218.

²⁶³ Mehmet Dağ, Hıfzırahman Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974, s. 46.

²⁶⁴ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1982, s.184.

temizliği ve ahlak güzelliği için anahtar bir değerdir. Hayâ hissine sahip olan çocuk ihmal edilmemeli, bu duygudan istifade ederek terbiyesine daha bir özen gösterilmelidir.²⁶⁵

Ayrıca çocuklar masum birer yavru olduklarından ve de hiç bozulmadıklarından kalplerinde her hangi bir bozulma yoktur, kalpleri çok daha temiz ve saftır. Temiz ve saf olan bu kalp iyilik görür ve hisse derse iyiliğe, kötülük algılayıp, içselleştirirse kötülüğe meyleder. Çocuklar etraflarında olan biten her şeyi görüp, algılayı, taklit ettiklerinden eğer iyiliğe çok daha iyi olarak yetişirler.²⁶⁶

Kimyayı Saadet'te Gazalî: *“Çocuk ana baba elinde bir emanettir. Kalbî kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir toprak gibi olup, hangi tohum atılırsa büyür. İyilik tohumu ekilirse, din ve dünya saadetine kavuşur. Annesi, babası ve öğretmeni bu sevaba ortak olur”* demektedir. Gazalî, çocuk yetiştirmede ebeveynin ve öğretmenin sorumluluğunu aynı derecede görmektedir.²⁶⁷

Gazalî'ye göre anne babaların görevleri²⁶⁸:

- Arkadaşlarını kontrol edip, kötü arkadaş edinmesine izin vermemek,
- Konfora, rahata, lükse alıştırmamak,
- Görgü kurallarını, adabları (yemek yeme, sofrası, temizlik adabı gibi) en güzel şekilde öğretmek,
- Para, eşya ve mal mülkle övünmekten sakındırmak,
- Alçakgönüllü olmaya, nezaketli davranmaya, herkese ikram etmeye çocuğu alıştırarak,
- Oturma ve konuşma adablarını öğretmek,

²⁶⁵ Mahmut Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012, s. 184.

²⁶⁶ Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi* ter. Ali Yardım, İstanbul: Damla Yayınevi, 1976, s. 293.

²⁶⁷ Gazalî, *Age*, 2010, c.2, s. 318.

²⁶⁸ Çelebi, *Age*, s. 294-295.

- Küçüklerine karşı sevgi göstermeyi, büyüklerine karşı da saygılı davranmayı öğretmek,
- Boş sözlerle konuşmaktan, yalan söylemekten sakındırmak başlıca görevlerindendir.

Gazalî de olgun bir öğretmenin vasıflarını şu şekilde açıklamaktadır: *“Öğretmen öğrencilerine şefkatli ve yumuşak davranmalıdır. Kendi çocukları gibi görerek çocuklara öyle yaklaşmalıdır. Peygamberi yöntem ve teknikleri kullanmalıdır. Eğitim ve öğretimle ilgili tutum ve davranışlarda peygamberi örnek almalı, öğrencilerine her konuda yardım ve rehberlik etmeli, davranışlarıyla model olmalıdır. Kötü davranışlardan korumalı, eğitim ve öğretiminde öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate almalıdır. Öğrencileri bilgisizliklerinden dolayı toplum önünde küçük düşürmemeli, hal, davranış ve sözlerinde tutarlı olmalıdır.”*²⁶⁹ Gazalî bu açıklaması ile öğrenci ile öğretmen arasında ki karşılıklı güvenin önemi üzerinde durarak güven inşasının teminini vurgulamıştır.

Gazalî’ye göre öğretmenlerin görevleri:²⁷⁰

- Öğrencilere karşı şefkatli ve merhametli olmak,
- Faziletli olmak, herkesin yanında azarlamaktan ve sinirlenmekten kaçınmak,
- Alenen eleştirmemek,
- Her seviyeye uygun anlatım ve örneklendirmelerde bulunarak aktarım yapmak,
- Çocukların anlayacağı şekil ve miktarda konuşarak çok yükleme yapmamak,

²⁶⁹ Gazalî, *İhya-i Ulumiddin*, c.1, s.42-45.

²⁷⁰ Bayrakdar, *İslam Felsefesine Giriş*, s. 262-263.

- Her haliyle söz, davranış ve fiilleriyle örnek olmak; kendi hayatına geçirmediği hiçbir şeyi anlatmamak öğretmenlerin başlıca görevlerindendir.

İslam dinini, bir değerler hiyerarşisi olarak gören Gazalî'ye göre, önemli olan bu değerlere sahip olarak manevî eğitimi şekillendirmek ve çocukların bu değerleri kazanmalarını sağlamak için çaba göstermek gereklidir.²⁷¹

5.2.6. İmam-ı Gazalî ve Çocuk Terbiyesi

Sağlam bir inancın temeli okul öncesi dönem dediğimiz ilk çocukluk döneminde atılır. İmam-ı Gazalî'ye göre bir çocuğa iman terbiyesi verildiği takdirde hem duygu dünyası hem de bilişsel algısı gelişir. İlk konuşmaya başlayan çocuğa muhakkak Allah lafzı öğretilmeli, gelişim sürecine göre Esmâ-ül Hüsnâ'dan bahsederek, Allah'ın en güzel imleri üzerinde durulmalıdır. Bunların öğrenilip, ezberletilmesi için oyun zamanı kullanılabilir.²⁷² Gazalî ilk çocukluk dönemini, duyular evresi olarak adlandırır. O, genetik bir faktörle gelişen, sonradan kazanılıp öğrenilmeyen bir duygu olan haya duygusunun çocuğun bebeklik döneminde ilk gelişen duygulardan biri olduğunu söylemektedir. Hassas olan bu dönemde çocukların beslenmesinden bakımına, konuşmasından eğitimine her bir durumuna titizlikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Helal rızık bilhassa kritik bir konu olmakla birlikte eğitimsel bir süreci de etkilemektedir. Çünkü içeriği tam bilinmeyen, süpheli gıdalarla beslemek çocuğun karakterini olumsuz etkilemekte ve bunun neticesinde çocuk kötülüğe meyilli hale getirmektedir. Genel olarak Gazalî'nin bu düşünceleri, İslami yaşam ve standartlarını yansıtmaktadır.²⁷³

²⁷¹ Durakoğlu, "Gazalî'de Ahlakî Eğitim", s. 214.

²⁷² A. Etöz, *Çocuklarda ve Gençlerde İnanç ve İbadet Anlayışı*, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Çalışma Toplantısı I, ed. Şeyma Arslan, İstanbul: Dem Yayınları, , s. 364.

²⁷³ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s.54.

Gazalî, eğitim ve terbiyede ilk yaşlara dikkat çekmekte ve “küçükken öğrenim taş üzerine yazı yazmak gibidir”²⁷⁴ buyurmaktadır. Çocuğu korumanın, iyi terbiye etmenin, ahlakî değerlerle donatmanın ve kötü arkadaşlardan sakınmanın önemi okul öncesi dönemde oldukça yüksektir.

Gazalî’ye göre aileye Allah tarafından emanet edilen çocuğa sahip çıkmak, güzel yetiştirmek, bakım ve eğitimini iyi yapmak gerekir. Bunun için çevresini kaliteli ve donanımlı seçmek, zenginliğe ve rahata alıştırmamak eğitim açısından son derece önemlidir. Gazali bilişsel gelişim üzerinde titizlikle durmaktadır. Düşünmeyi öğretmek çocukların seviyesi arttırılmalıdır. Okul öncesi dönemde bu düşünce model alma ve örnek olma yoluyla daha etkin bir hale gelmektedir ve bu bağlamda Gazali İbn Haldun ile aynı çizgide düşünmektedir. Anne baba ve öğretmenler ilk kendileri yaşayıp örnek olarak çocuğun eğitiminde aktif rol almaktadırlar. Dini temsilin, çocuğun eğitim öğretimine oldukça önemli etkileri olduğunu belirten Gazalî, çocuğun şahit olduğu vakaları değerlendirerek önce hafızasına aldığını, daha sonra bunların arkasında yatan sebepleri merak ettiğini, bunların anlamını sorgulayıp daha sonra inandığını, sonuç olarak bu durumun çocukta sarsılmaz bir inanca dönüştüğünü belirtir.²⁷⁵

Tüm bu aşamalara dikkat edilerek yetiştirilen bireylerde ki kazanımlar oldukça yüksek olacaktır. Aileler ve eğitimciler Gazali’ye göre hem akla hem kalbe hitap etmeli, çocukların dikkatini çekmek için de eğitimi eğlenceli hale çevirmeli, yaşantısal örnekler sunmalıdırlar. Oyun ve gezi hem akli hem de kalbi uyandıran, eğitimin verimini arttıran önemli iki tekniktir. Gazali’nin önerdiği yöntemlerle birleştğinde çocuk eğitimi çok daha verimli bir hale gelecektir. Eğitimi etkin kılarken terbiyeyi de yadsımadan çocukların hayatına sokmak oldukça kilit birleşimdir. Bunun için de dikkat edilecek önemli hususlar bulunmaktadır.

²⁷⁴ Ebu Hamid b. Muhammed Gazalî, *İlahi Saadet Mizanü'l Amel*, çev. Ömer Dönmez, İstanbul: Hisar Yayinevi, 2012, s. 49.

²⁷⁵ Gazalî, *İhya-i Ulumiddin*, c.3, s. 165-169

İmam Gazalî'nin Ahlak Düşüncesi Kitabına Göre Çocuk Terbiyesinde Dikkat Edilecek Hususlar:²⁷⁶

- Çocukları iyiye teşvik edecek manevî gıdayı vermek lazımdır.
- Çocuklar utanma duygusu ile şahsiyetini geliştirir ve kötü işler yapmaktan hayâ duyar bu da aklın ışıklarının gelişmesini, şahsiyetinin güçlenmesini sağlar. Böylece kötü hareketlerin akla ve kalbe uygun olmadığını kavrayarak yapılmaması gerektiği sonucuna varır. Allah'ın insanlara verdiği ilahi bir lütuf olan hayâ duygusu, kalb temizliğinin ve iyi ahlakın temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda utanma duygusu ile yetişen, neyin iyi neyin kötü olduğunun farkında olan ve ahlaken eğitilen çocukların ergenliğe ulaştıklarında normal akla sahip, doğru ve düzgün düşünen zeki çocuklar olduğu görülmektedir.
- Çocukların iyi ve güzel hareketleri övülmeli, mükâfatlandırılmalıdır. Topluluk içinde güzel ve doğru davranışları vurgulanarak desteklenmelidir. Küçük yaramazlıkları görmezden gelinerek, üzerinde durulmadan geçirtilmelidir zira her ufak hatasına tepki verilen çocuğun davranışları yaptığı yanlış davranışa odaklanmakta ve onları tekrar tekrar yapmaktadır. Bunun için uyarılarını anne, baba ve öğretmenler yalnızken yapmalı, çocuğu rencide edecek hal ve sözlerden sakınmalıdır. Hiçbir zaman çocuklara kötü söz söylememeli, kızarken yanlış kelimeler kullanmamalıdır çünkü çocukların kulağında yer eden bu kelimeler aklına yazılmakta ve kendisi kullanmaya başlamaktadır.

²⁷⁶ Ebu Hamid b. Muhammed Gazalî, *İmam-ı Gazalî'de Ahlak Düşüncesi*, trc. Süleyman Yıldırım, Bursa: Seriiye Yayınları, 1998, s. 89-99

- Çocuklar okuldan geldiğinde ya da okulda yorgunluğunu gidermek, stresini atmak, mutlu olup eğlenmek için oyun oynamalı, arkadaşlarıyla vakit geçirmelidir. Çocuğu oyundan menetmek, devamlı olarak aktivite yapıp dergi çalışmaya, ders çalışmaya zorlamak zekâsını köreltir, düşünme yeteneğini giderir, yaşamdan zevk almamaya başlar. Bunun için çocukların oyun saati oldukça önemlidir.
- Çocuklar sevgi ve saygıyı öğrenmeli, edeb ve hayâ sınırları ölçüsünde yetiştirilmelidir. Ebeveynler çocuklarının arkadaşlarına özellikle dikkat etmeli, onları kötü arkadaşlardan korumalıdır. Çünkü olumsuz davranışlar ve kötü huylar fena arkadaşlardan öğrenilerek, örnek teşkil etmektedir. Bunun için çocuk terbiyesinde en önemli tedbir çocuğu kötü arkadaşlardan korumaktır.
- Çocukları küçükken kollamak, metotlu bir şekilde yetiştirmek gerekir. Zira çocuk özü itibariyle iyiye ve kötüye müsait yaratılmıştır. Ona yön veren ilk olarak anne babası sonra da öğretmenidir. Onun için çocukları iyiye, güzele doğru yetiştirmek, kötülerden korumak ve sakındırmak gerekmektedir.

Gazalî, ergenlik döneminden önce uygun terbiye verilen çocuklarda ergenliğe yakın muhakemenin geliştiğine ve davranışların prensiplerle kontrol edileceğini söylemektedir. Çocukluğunda güzel terbiye alan çocukların ergenlik ve gençlik dönemlerinde daha hassas oldukları, iyiyi kötüden ayırt etme yetilerinin fazla olduğu, dinen ve ahlaken belirlenen sınırlara daha fazla riayet ettiği, adab, ölçü ve kurallara daha iyi uyduğu görülmektedir.²⁷⁷

²⁷⁷ Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, s. 186.

Küçüklükte alınan sağlam bir terbiye hayat boyunca tesirini gösterir. Sağlam bir terbiye ile buluş çağına kadar gelmiş çocuklarda, verilen eğitim ve terbiyenin etkisi oldukça yüksektir ve her bir söz ve davranış onların kalbine işlenmektedir.²⁷⁸

Gazalî; “*insanlar hanîf, temiz tabiatlı olarak yaratıldı, daha sonra şeytan onları aldattı*”, “*her doğan İslam fıtratı üzerine doğar*” hadis-i şeriflerinden yola çıkarak ahlak eğitimi konusunda iyimser bir düşünceye sahiptir. Onun bu anlayışı çocukların okul öncesi dönemde alacakları manevî eğitimin ne kadar önemli olduğunu vurgulamakta ve bu dönemler de alınan eğitimle gelecekte dinen ve ahlaken güzel yetişmiş bireyler olmalarına temel atmış olmaktadır.²⁷⁹

Gazalîni eğitim görüşlerinin çoğu günümüz eğitim sistemiyle paralellik göstermekte, çağdaş eğitime de entegre edildiği takdirde hem aklen hem de kalben donanımlı bireyler yetişeceği düşünülmektedir.

5.3. Sevgiye Dayalı Eğitim: Yunus Emre

İlim insana kendi özünü bulmasına yardımcı olmalı, kendini unutmasına fırsat vermemelidir. Fakat uygulamalarda dünya hayatıyla kişiyi o kadar meşgul etmektedir ki esas gayesinden uzaklaşmaktadır. Bu da kişinin kendini bilip, eğitebilmesine engel olmaktadır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Yunus Emre’ye göre sadece dünya meşguliyeti veren, öze nüfuz etmeyen, gerçeklik boyutuna sirayet etmeyen eğitim eğitimi değildir ve bu şekilde ki eğitim sistemine Yunus Emre karşı çıkmaktadır.²⁸⁰

Yunus Emre’ye göre bu gerçeklik boyutuna sevgiyle ulaşmakta, eğitimin en başnoktasının Allah sevgisi olduğu üzerinde durmaktadır. Şiirlerinde, beyitlerinde gördüğümüz sevgi içerikli temalar Yunus Emre’nin sevgiye dayalı eğitim felsefesini göstermekte ve bu sevgi temelli eğitimle hakiki eğitime nasıl varılacağını, manevî eğitimin temelini nasıl atılacağı konularında yol göstermektedir. Çalışmamızın bu

²⁷⁸ Gazalî, , *İmam-ı Gazalî’de Ahlak Düşüncesi*, s. 99.

²⁷⁹ Durakoğlu, “Gazalî’de Ahlakî Eğitim”, s. 211-226.

²⁸⁰ Mustafa Ergün, “Tasavvufî Eğitimi ve Yunus Emre”, *X. Uluslar arası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni*, 6-8 Mayıs 2010, haz. Prof. Dr. Erdoğan Boz, Eskişehir, 2011, s. 325.

kısımında Yunus Emre'nin eğitim anlayışını, kullandığı yöntem ve teknikleri, çocuklarda manevî eğitimin nasıl olması gerektiğini incelemeye çalışacağız.

5.3.1. Yunus Emre ve Eğitim

Eğitim, yetişmekte olan insanların heyecan ve duygu yönünü doğru bir şekilde tanıyarak, dengeli bir şekilde geliştirerek ve özellikle de sevgi duygusunu birinci planda tutarak etkili bir hal almaktadır.²⁸¹

Psikoloji de sevgi ve bağlanma duyguları insanın temel iki duygusudur. Bu konuda yapılan araştırmalar insanın doğuştan sevgiye eğilimli olduğunu ortaya koymaktadır. Bebeklerde insana yaklaşan, sevgi belirten davranışlar insandan uzaklaşan, kaçan davranışlardan daima daha çok müşahade edilmektedir.²⁸²

Sevgi duygusu insanın doğuştan getirdiği bir duygudur. Geliştirilerek sevilecek varlığa yöneltirse insanı tatmin ve mutlu edebilecek bir duygu olmaktadır. Göz görmekten, kulak işitmekten haz duyar. Ancak, güzel şeyleri görmek ve güzel sesler işitmek insana daha büyük haz verir. Yiyecekleri, oyuncakları, şahsi eşyasını severek hayata giren çocuk, büyüdükçe başka bir insanı, anne-babasını, öğretmenini, arkadaşını sevebilir. Ancak iyisiyle ve kötüsüyle insanlara sevgi ile yaklaşabilmesi, karşılaşacağı bütün zorlukları ve güçlükleri sevgi duygusunu kaybetmeden yenmesini öğrenmesi gerekecektir. İşte bu noktada Allah sevgisine ulaşan bir insan olacaktır. Onu sevebilirse, bütün yarattıklarını başta insanlar olmak üzere sevecektir ve sevgisiyle her türlü güçlükleri yenecektir.²⁸³

Sevgi, diğer olumlu duyguları besleyen çok güçlü bir duygudur. Sevginin gelişmesi güven ve bağlanma duygularına bağlıdır. Kişi sevmediği kişiye ne güvenilebilir

²⁸¹ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1982, s. 57.

²⁸² Ayhan, *Age*, s. 227.

²⁸³ Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*, s.61.

ne de bağlanabilir.²⁸⁴ O halde sevgi duygusu bu kadar önemliyse Allah - insan ilişkileri açısından da son derece önemlidir çünkü din duygusunun temelinde de sevgi vardır ve bu duygu ihmal edilirse insanın Allah ile olan ilişkisi zedelenir. Sevgi, bireysel olduğu kadar sosyal bir kavramdır. Sevgi duygusu toplumla hem hal olduğunda kutsala yönelim daha kolay olmaktadır ve bir anlam kazanmaktadır. Tüm eğitim çeşitlerinde ve bilhassa dini eğitimde kaynak insandır hatta sevginin temel kaynağı da insandır.²⁸⁵ Buradan yola çıkarak Yunus Emre'nin eğitim anlayışının temelini oluşturan "sevgi" kavramı çocuk eğitiminin şekillenmesinde, uygulanmasında önemli bir yere sahiptir. Manevî eğitimin içeriğinden ziyade veriliş şeklini ve uygulanmasını kapsayan sevgi temelli eğitim hem içinde bulunan zamanı hem de gelecekte oluşacak eğitimin niteliğini olumlu yönde etkileyerek daha verimli ve pozitif sonuçlar alınmasını sağlayacaktır.

Eğitimsel konularda sevgi nazariyesinden bakarak çocukları eğitmek ve onların manevî dünyasına dokunmak oldukça önemli bir yaklaşımdır. Çünkü kâinatın yaratılışı da Allah'ın izninde "bilinmek ve sevilme"²⁸⁶ amacıyla olduğu için, öğrenmenin ve öğretmenin yani eğitimin temelini hem bilim hem de sevgi birlikte oluşturmaktadır. Eğitimde öğrenirken, bilgi edinirken sevgiyi temele almak hem bilimi etkin kılacak hem de eğitim amacına ulaşmış olacaktır.

Yunus Emre'nin pek çok şiirinde görülen, Allah sevgisine bağlı olarak ortaya çıkan insan sevgisi, günümüzde en çok ihtiyacımız olan bir duygudur. Geçmişte Anadolu insanı hislerin en ulvi ve samimisi olan sevgiyle her türlü güçlükleri yenmekte, matemi ve sıkıntıyı yok ederek, hayatı zevkli ve yaşanmaya değer bir hale getirmektedir. Çünkü eğitim anlayışının temelinde sevgi duygusunu geliştirmek

²⁸⁴ Yaşar Fersahoğlu, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Duyguların Transferi*, MÜİF Dergisi, 19, İstanbul, 2000, s. 108.

²⁸⁵ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökenleri ve Gelişimi*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. 10, s.3, 2 010, s.s. 80.

²⁸⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, *Marifetname*, çev.Cafer Durmuş, Kerim Kara, İstanbul: Erkam Yayınları, 2011, s. 117.

amaçlanmıştır.²⁸⁷ Yunus Emre'nin de eğitimde önemle üzerinde durduğu konuda tam anlamıyla bunu ifade etmektedir.

5.3.2. Yunus Emre'ye Göre Eğitimin Amacı

Yunus Emre'ye göre eğitim; amaçları, içeriği ve uygulana eğitim yöntemleri açısından farklıdır. Sosyal hayatın ayrıntılarıyla uğraşmak yerine kişiyi bireysel hayata ve tabiata yönlendiren, kişinin kendi özünü keşfetmeye çalışan bir eğitim anlayışı vardır. Bu eğitim anlayışı ile farklılıkları birbirine yaklaştıracak bir hoşgörülle; Allah'ın yarattıklarını keşfe çıkan, kâinattaki her şeyi yaratandan ötürü sevgi anlayışıyla kucaklayan eğitimsel bir yaklaşımı vardır.²⁸⁸ Bu yaklaşımla eğitimin temeline sevgiyi yerleştirerek ve öğrenilmesi gerekenleri Yaratıcı'nın sonsuz sevgisinden alıp, öğrendiklerimize nakış nakış işleyerek etkili bir eğitim amaçlamaktadır. Eğitimin temeline sevgiyi yerleştirerek daha hoşgörülü ve etkin bir eğitim anlayışını benimsemektedir.

5.3.3. Yunus Emre'ye Göre Eğitimin Önemi

Yunus Emre benimsediği eğitim anlayışıyla kâinatta ki her bir zerre de sevgiyi temaşa eden kişiler yetiştirmeyi hedeflenmekte, bu hedef doğrultusunda kişinin özünü keşfetmeye, özünü keşfederken sevgiyi en ince detaylarına kadar hissetmesinin önemi üzerinde durmaktadır. Yunus Emre'nin eğitimden gayesi yaratılan her şeyi Yaratıcı'dan ötürü sevebilmek, tanıyabilmek ve öğrenebilmektir. Eğitimsel yaklaşımlarda öğrenmenin temeline sevgiyi yerleştirerek kişide neşe, sevinç ve merak oluşmasına fırsat vermektir. Kişi sevdiği, merak duyduğu her şeyi iştiaqla yapabilmekte, haz duyduğu, kendini mutlu ve değerli hissettiği eğitim ortamlarında daha etkin bir şekilde öğrenme süreci geçirmektedir. Bundan yola çıkarak çocuklar sevdiğine güvenir, güven duyduğunu dinler, dinlediğini yapar, uygular ve hayata geçirir. Yunus Emre'ye göre

²⁸⁷ Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*, s. 63.

²⁸⁸ Ergün, "Tasavvufi Eğitimi ve Yunus Emre", s. 331.

eğitimin en önemli şartı sevgidir ve sevgiye dayalı eğitim öğrenmeyi hızlandırdığı gibi öğrenme ortamını da verimli hale getirecektir.

Yunus Emre sevgi temelli eğitim felsefesinin uygulama aşamasında bazı eğitimsel yöntemler kullanmıştır. Bu metot ve yöntemlere çalışmamızın bu kısmında kısaca değineceğiz.

5.3.4. Yunus Emre'ye Göre Eğitim Metotları

- **Sohbet:** Sohbetlere dost meclisleri diyen Yunus, kişiyi ruhsal açıdan olgunlaştırdığını ve Allah'a yaklaştırdığını söylemektedir. Gönül eğitiminde okumaktan çok daha etkili olan manevî eğitim ortamları dost meclislerinde sağlanabilmektedir. Bu ortamda bulunan çocuk olsun yetişkin olsun bu feyizli eğitim ortamından etkilenecek, ruhsal dinginliği ve de huzuru yakalamış olacaktır.²⁸⁹ İnsanların eğitilmesinde sözlü anlatım doğrunun gösterilip anlatılması açısından son derece etkilidir. Yunus Emre de dizelerinde sözlü anlatımın öneminden bahsetmiş, manevî eğitimde de kullanılan en etkili yollardan birisi olduğunu vurgulamıştır.²⁹⁰
- **Müzik:** Yunus Emre'ye göre müzik dinlemek, anlatımdan çok daha etkindir. Kişinin ruhuna dokunduğu için manevî gelişimini hızlandırmakta, ilahi sevgi ve aşka götürmektedir.²⁹¹ Dizelerinde kafiye özen gösterdiği görülen Yunus'un anlatımında müziksel öğelere de yer verilmiştir. Hatta Yunus Emre'nin pek çok dizeleri günümüzde ilahileştirilip, eğitimsel bir metot olarak kullanılmaktadır. Şiir, şarkı ezberlemek çocukların çok hoşuna gittiğinden, Yunus Emre'nin şiirleri onların anlayacağı dile sadeleştirilerek

²⁸⁹ Emel Koç, "Yunus Emre Düşüncesinde Aşk ve Eğitim", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, c. 9, s. 26, 2003, s. 250.

²⁹⁰ Ergün, "Tasavvufî Eğitimi ve Yunus Emre", s. 334.

²⁹¹ İbrahim Ağâh Çubukçu, *Tasavvufî ve Sevgi*, İstanbul: Cogito, 1995, s. 103

ezberletilebilir ve ahenkliğinden ilahi şeklinde söylenerek estetik bakış açısı kazandırılarak manevî eğitimde kullanılabilir.

- **Sevgi ve Aşk:** Yunus Emre'ye göre en etkin eğitim ve terbiye aracı sevgidir. Çünkü kendisinin aşk ve sevgi ile yoğrulup, terbiye edildiğini söylemektedir. Aşk ile terbiye edilmek Yunus'un eğitim felsefesinin temeli teşkil eden önemli kavramdır.²⁹²
- **Değerler Kazanımı:** Yunus Emre kâinattaki düzeni tüm yaşam alanında görmek ister ve bu düzenliliğin toplumsal alana da yansımaları bekler. Bu düzenin kişinin kazanacağı değerler ve erdemlerle olacağı görüşünü savunur. Bu kazanımlarla insanların Hakk'a yaklaşacağını ifade eder ve insan ruhunun zenginleşeceğini söyler. Bu erdemlerin temelini; adalet, doğruluk, bilgelik ve hoşgörü oluşturmaktadır. Bu erdemlerle donatılan üstün ahlaklı bireyler ve ilahi aşka ulaşan kişiler O'nun ulaşmak istediği insan tipidir.²⁹³

5.3.5. Yunus Emre ve Çocuk Eğitimi

Yunus Emre'de ki eğitim anlayışını temelde Allah sevgisi üzerine inşa ederek ve bunu çocuk eğitimine indirgeyip bütünleştirerek göstermek gerekmektedir.

Çocuğun kalbine hitap edebilmek için sınıfta sevgi temelli bir eğitim ortamı oluşturmak en önemli yoldur. Sevgi ancak samimi duygular içerisinde gerçekleşebilirse kalbe etki edebilir ve eğitimin amaçlarını gerçekleştirebilir. Öğrencilerin kalbine hitap edebilmenin yolu eğitimcinin sevgi, güven, ümit, affedicilik ve merhamet temelli bir anlayış ve üslupla onlara yaklaşmasıdır. Eğitimcinin kendini sevdirmesi eğitimi kolaylaştırıp, güven ortamı oluşturacağından manevî kazanımlar oldukça yüksek

²⁹² Koç, "Yunus Emre Düşüncesinde Aşk ve Eğitim", s. 250.

²⁹³ Koç, *Agm*, s. 251.

olacaktır.²⁹⁴ Yunus Emre'nin eğitim anlayışı da bu açıklamalarla örtüşmekte, savunduğu sevgi temelli eğitim anlayışı bu şekilde eğitimciler tarafından uygulanabilmektedir.

Sevgi ve şefkat iki sahada kullanılmalıdır; çocukluğunda büyükler tarafından sevilen insan, yetişkin bir duruma gelince başkalarına sevgi ve şefkat gösterecektir. Sevgi ortamında büyüüp yetişen bir insan, güçlü olmak, mal – mülk edinmek gibi isteklerini başarılı bir şekilde geliştirerek arzu ettiği hedeflere ulaşabilir. Etrafında ki insanlara sevgi ve şefkat göstererek sıkı ve samimi ilişkiler kurabilir. Bunun sonucu büyük bir güvenliğe ulaşarak, sevilerek iktidar ve itibar isteğini beklediğinden daha çok tatmin etmiş olur. Aslında eğitimin birey ve topluma kazandırması gerekli olan anlayış budur.²⁹⁵ Kişileri kazanabilmek, topluma yararlı bireyler olmasını sağlamak ve de kendi öz benliğini bilen insanlar yetiştirmek eğitim sistemimizde uygulamaya konulacak bu anlayış doğrultusunda olacaktır.

Dünyada, din eğitimine çok önem verilmektedir. Çünkü insanın korku duygusunu yenerek, sevgi duygusunu geliştirmesi, insanları severek onlarla bütünleşmesi ancak din eğitimiyle yeterince kazandırılabilir. Allah sevgisine bağlı olarak verilecek, insan ve diğer canlıları sevecek hatta bütün varlıklara yönelecek sevgi eğitimi ancak dinle mümkündür.²⁹⁶ Dini eğitimde sevgiyi temele alarak verilecek anlayış Yunus Emre'nin eğitim sistemiyle örtüşmekte, O'nun beyitlerinde öne çıkan eğitimsel metotlar hem dini eğitimi verimli kılacak hem de manevî eğitimi etkin ve sevilir hale gelecektir.

Dinin en temel konusu olan Allah inancı ilk yaşlarda sevgi duygusuyla bağdaştırılarak verilmelidir. Bütün varlıkları seven, onları koruyup gözeten, kâinata sevgi ve merhamet nazariyesiyle bakan Allah inancı çocukların din eğitimin temeli oluşturmalıdır. Merhamet, sevgi ve şefkat duygularının çocuğun din eğitiminde

²⁹⁴ Hasan Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 308

²⁹⁵ Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*, s. 112.

²⁹⁶ Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*, s. 234.

gelişmesi gelecek yaşantısında ki dini öğrenim ve uygulamalarda da için son derece etkin olacaktır. Ayrıca suçları ve yanlış davranışlarımızı affeden, hemen cezalandırmayıp yanlışlarımızın farkına vararak düzeltmemizi isteyen, cezadan çok mükâfat veren, rahmetinin gazabından fazla olduğunu belirtmek, Allah inancını bu yönleriyle çocuklara anlatmak sağlam bir Allah sevgisi ve inancı oluşturmak adına elzemdir.

Din eğitiminin manevî boyutunu ele alacak olursak aklımıza ilk gelen tasavvufî ilmidir. Tasavvufî doğrudan doğruya insanı ele alan, onu yaratılmışların en şereflişi olarak gören bir ilim dalıdır. Yunus da gördüğümüz bütün insanlara karşı derin sevgi, insanı yüce bir varlık olarak tanıma, insan gönlünün kutsallığı, kalp kırmanın büyük günah oluşu²⁹⁷ Yunus Emre için eğitimin temeli, kişilik eğitimi için de vazgeçilmez unsurlarıdır. Yunus Emre'nin bu eğitimsel terimleri eğitime tasavvufî bir yaklaşım getirmekte, çocuklarda manevî bilinç oluşumunu sağlayacak, ilerleyen zaman diliminde de bireylerde, tasavvufî algı oluşumuna temel teşkil edecektir.

Eğitimle insan hakiki benliğine kavuşur. Gönül eğitimi olan tasavvufî, Yunus'un eğitim sistemini kapsamaktadır. Yunus'a göre insan eğitiminde en önemli unsur gönüldür. Hakk'ın tecelligahı olan gönül aynı zamanda sevgi ve iman yuvasıdır. Katı gönülleri bile yumuşatıp eğiten sevgi ve aşk duyguları insan eğitimde son derece önemlidir. Yunus Emre kendi eğitim sistemini bu iki kavram üzerine şekillendirmektedir.²⁹⁸

Yunus'a göre Allah'a ve O'nun aşkına götürecek tek yol; yaratılmış olan her şeyi Yaratandan ötürü sevmektir. Yunus Emre'nin eğitim anlayışının temelinde yatan

²⁹⁷ Sabahattin Küçük, “Yunus Emre'ye Göre Bilgi”, *Uluslar arası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri 7-10 Ekim 1991*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 69 dizi 2, Ankara, 1995, s. 417

²⁹⁸ Koç, “Yunus Emre Düşüncesinde Aşk ve Eğitim”, s. 246.

bu sevgi anlayışı göstermektedir ki yaratılmış olan her şey bizi yani insanları doğrudan Allah'a ulaştırır.²⁹⁹

Tasavvufî eğitimin temelini oluşturan bu anlayış okul öncesi dönemden başlanarak (somutlaştırılarak verilerek), eğitimin diğer kademelerine doğru çocukların seviyelerine uygun olarak verilebilmektedir. Uygulama şekli de Yunus Emre'ye göre şöyle olacaktır: kainatta ki her şeyi, herkesi, tüm yaratılanları ve tabiatı sevmek,, yaratılan her şey de Hakk'ı ve O'nun sevgisini görebilmek ana gayedir. Tüm bunların Allah'ın dilemesiyle meydana geldiğini insanoğlu idrak edebilmelidir. Tüm insanları yaratandan ötürü sevmek ve bu sevgiyi bizzat yaşama geçirmek esastır. Sevgi ve ilahi aşkla ahlakî olgunluğa erişen bireylerde kötü hasletler kaybolacak, kin, nefret, bencillik gibi duygulardan gönüller arınacaktır. Böylece etrafına iyilik ışıkları saçan, iyilik önderliği yaparak çevresine ümit, adalet, merhamet, hoşgörü gibi duygularla örnek olarak, bireyde ve toplumda güzel ahlakın temellerini atacaklardır. Önemli olan gönülde ve tüm uzuvlarda ki sevgiyi fark edebilmek, bunu insanlara yansıtabilmek ve sevginin esas kaynağının Yüce Yaratıcımız Allah olduğunu bilmek ve tamamıyla O'na yönelmek olmalıdır.³⁰⁰ Bu anlayışı çocukların seviyesine indirgeyecek olursak çocuklarda ki sevgi anlayışı zaten koşulsuzdur herkesi ve her şeyi şartsız, çıkarsız sevdikleri için “sevgi” anlayışını kazandırmak oldukça kolaydır. Ahlakî değer kazanımları da somutlaştırılarak, drama şeklinde canlandırılarak verildiği takdirde hem daha kalıcı öğrenim ortamı oluşturulmuş olacak hem de çocuklarda empati duygusu geliştirilerek öğrenme sağlanmış olacaktır. Sevgi ve ahlakî değer kazanımı Allah inancı, dini eğitimle birleştiğinde hem çocuğun aklına hem de kalbîne hitap edecek ortamlar oluşturulduğunda Yunus'un manevî eğitim anlayışıyla örtüşmüş olacaktır.

²⁹⁹ Koç, “Yunus Emre Düşüncesinde Aşk ve Eğitim”, s. 245.

³⁰⁰ Koç, *Agm*, s. 252.

Yunus Emre'nin tasavvufî eğitim anlayışının temeli insan, sevgi, Allah ve kâinattır. En güzel şekilde yaratılan insan bazı olaylardan sonra imtihan dünyasına gönderilmiştir. Bu olaylarla kirlenen insanın zihinsel ve ruhsal yapısının eğitimle temizlenmesi ve bu eğitim sonucunda kendi özünü bularak Allah'a yönelmesi gerekmektedir.³⁰¹ Bu eğitimsel süreçte öğrencinin istekli, gayretli ve fedakâr olması, öğretmenin de sevgi odaklı, anlayışlı ve verici olması esastır. Eğitimden amaç kendini yetiştirmiş, özünü keşfetmiş, hakiki bilgiye ulaşma çabasında olan, dinen, ahlaken ve manen donanımlı bireyler yetiştirmektir. Bunu yaparken de kişi kendinde ki olumsuz duygu ve düşüncelerin farkında olup kontrolü altına almak, iyiliğe ve güzelliğe meyilli olarak her an kendisiyle ve çevresiyle barışık halde bulunmak, tüm varlıklara sevgi nazariyesiyle bakmak gerekmektedir. Tefekkür gözlükleriyle bakarak manevî doyum elde etmek ve her şeyi güzel görme yeteneğinde olmaktır.³⁰²

Yunus Emre'nin kendisi gizli fakat sevgi ışığı yüzlerce yıldan beri Anadolu'yu aydınlatan bir eğitim anlayışına sahiptir. Yunus, bireyin kişiliğine ve sağlam bir karakter oluşumuna en çok önem veren mutasavvıflardandır. Sevgiye dayalı bir tasavvufî eğitim anlayışını savunan Yunus Emre, gerçekliğin ana kaynağının ve ona ulaşmanın yolunun sevgi olduğunu söylemektedir. Eğitim, insanlara bu sevginin öğretilmesidir. Evrende ki her şeyin, sevgi gücü ile nasıl oluştuğu, nasıl aktığı öğrenilerek, gerçek sevgiye ulaşma hedeflenmiş; eğitimin temel taşını sevgi oluşturmuştur.³⁰³

Eğitime bu sevgi anlayışını dâhil ettiğimizde mesleğini seven, öğrencisini seven eğitimcilerle, sevgiyi hissettiği okulu ve öğrenmeyi seven öğrencilerle eğitimsel verim çok daha iyi olacaktır. Yunus Emre'nin her şeyde gördüğü sevgi nazariyesi, tüm yaşantıya dâhil edilebileceği gibi çocukların eğitimine de dâhil edilebilmekte ve hatta

³⁰¹ Ergün, "Tasavvufî Eğitimi ve Yunus Emre", s. 336.

³⁰² Ergün, *Agm*, s. 341.

³⁰³ Ergün, *Agm*, s. 345.

etkin bir uygulama ortamı oluşturulduğunda sevgi odaklı bir eğitim ve nesil yetişmiş olacaktır. Bunu yaparken bireyleri iyi seçmek, eğitimcilerin sevgi odaklı bir eğitim felsefesiyle yaklaşım oluşturmaları ve öğrencilere, çocuklara sevgiyi hissettirmeleri gerekmektedir. Sevgi ortamında yetişen çocuklar, sevilip sayıldığının farkında olacaktır. Bunu fark eden çocukların öğrenme hevesi artacak, seviyeleri yükselecek ve de eğitim ortamını seveceklerdir. Bunu en alt kademeden yani okul öncesi eğitimden başlayarak yapmak çocuklarda okullara ve eğitime pozitif bir algı oluşturmalarını sağlayacaktır.

Yunus Emre'nin sevgi temelli eğitim felsefesi Mevlana ve Gazali'nin eğitim sistemleriyle birleştiği takdirde çok daha kalıcı izler atılmış olacak, hem akademik hem de manevi olarak ilk çocukluktan son çocukluğa kadar kuvvetli bir nesil yetişecektir. Bunu yaparken temele sevgiyi koyarak hem işini hem çocukları seven eğitimciler seçmek, eğitim sürecinde hoşgörüye önem vererek hatalardan ziyade doğru davranışlarla çocukları eğitmek ve eğitim ortamında bilgi, birikim ve donanımları hem çocuğun aklına hem de içselleştirmesini sağlamak adına kalbine indirmelerini sağlamak oluşturmaya çalıştığımız eğitimsel yaklaşımın kısa bir özetini oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Manevî Eğitim

Manevî eğitim insanı sıradan maddi bir varlık olarak görmeyen bir eğitim çeşididir. İnsanın vücudu maddesel bir yapıdadır, ruhu ise mana âlemindeydir. Bu mana âlemi görünmeyen unsurlar, hazineler ve güzelliklerle doludur. Ruhi yönü bakımında kişi Yaratan'ın aynasıdır. Bir başka ifadeyle insan “mazhar-ı hak” tır. İnsanın kalbî, gönlü ve ruhu da “nazargah-ı ilahî” dir.¹ Bu doğrultuda etkin olacak manevî boyut çocuğa kim olduğuna ilişkin bir hassasiyet, varlığına ilişkin bir anlam hissi kazandıracaktır.²

Allah'ı Teâlâ'nın insanları yaratırken kendi ruhundan onlara verdiği, doğal ve fitri olan vicdan ve duyguyu besleyip geliştirdiği ve bu tabiatla yaratılan insanın ilahına yakınlaşmasını sağlayan dini, vicdani, ruhi eğitime manevî eğitim denilmektedir.³ Bundan dolayı verilecek manevî eğitimin İslam temelli olması, çocukların fıtratına uygun hareket etmesi gerekmektedir.

Manevî arayış ve anlamlandırma ihtiyacı, insanın ve dolayısıyla da eğitimin en temel amaçlarından birisidir. Din eğitimi eğer bireylerin manevî dünyasında kalıcı izler bırakabilirse, çocukların manevî ihtiyaçlarını farklı kanallarda giderme arayışına girmelerine gerek kalmayacaktır.⁴

Vicdani yükselmenin ve manevî eğitimin özü kalptir. Kalp; eğitimin ta kendisidir çünkü hisler ve duygular dini terbiyenin direğidir. Bundan dolayı İslamiyet kişide kalbe ulaşmayı hedefler, vicdan ve kalbîn ıslahını ister.⁵ Bu da yaratıldığında ki fıtrat vasıtalarını kullanarak olabilmekte, özüne uyumlu bir eğitim aldığı takdirde de

¹ Ali Seyyar, *Manevî Sosyal Hizmetlerin İslami Çerçevesi*, ed. N. Altaş, M Köylü, Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri İçinde, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014, s. 130.

² Hasan Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 268.

³ Hasan el Benna, *Tasavvufî ve Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Nida Yayınları, 2013, s. 164.

⁴ Meydan, *Age*, s. 279.

⁵ Benna, *Age*, s. 168.

kendi iç dünyasıyla çatışmadan potansiyeli yüksek, donanımlı ve manevîyatlı bir birey olacaktır.

Sadece bilişsel düzeyde kalan eğitim kişiyi bilgili kılarken kurnaz hale de getirir. Eğer bu zihin eğitimi ruhî eğitim ile birleştirilmez, irade güçlendirmelerine yer verilmez, nefsi istek ve dürtülerin önüne geçilmez ve eğitim sistemi buna göre şekillendirilirse; kişinin maddi yapısı güçlenecek, dünyevi arzularla donatılacak, kendine ve topluma faydalı olmayan bir birey haline gelecektir. Onun için ferdin manevî eğitimle ahlakî değer kazanması gerekmektedir ve bu kazanım devam eden bir süreç olmakla birlikte kişide ruha yerleşen prensipler oluşturarak ahlakî karakter elde etmesini sağlamaktadır.⁶

Manevî eğitim bireylerin eğitiminin tekâmüle erme noktasında en kritik olan eğitim çeşididir. Hem eğitimi verimli kılmakta hem de ilmi, gerçek öz manasına ulaştırmaktadır. Bunun için geçmişten günümüze manevî eğitim nasıl bir yön çizmiş onu görmeye çalışacağız hem de çalışmamızın konusu olan okul öncesi dönem çocuklarında manevî eğitimi inceleyeceğiz.

1.1. Geçmişten Günümüze Manevî Eğitim

19. yüzyıldan itibaren okul hedeflerinin ve başarı kriterlerinin büyük oranda öğrencinin iş ve meslek hayatında neyi yapabileceğine yönelik olarak belirlenmesi eğitimde manevîyatı olumsuz yönde etkileyen önemli bir etkidir. Etik, ahlak, din ve manevîyat gibi olgular bu bağlamda somut bir fayda vaat etmediği için veliler ve eğitimciler her ne kadar bunların önemli olduğunu söylemeye devam etseler de bu söylem öğrencilere somut bir şekilde yansıtılamamıştır.⁷ Bundan dolayı çocuklar manevî duygulardan eksik olarak yetişmiş; ahlakî, vicdani ve dini yönden tam ve verimli bir eğitim almadıklarından sosyal problemli bir nesil oluşmuştur.

⁶ Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazalî*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014, s. 31, 39.

⁷ Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, s. 266.

Manevîyattan uzaklaşarak verilen eğitimde, eğitimciler öğrencilerin sadece ders odaklı, başarı gayesi güden, sürekli akranlarıyla yarış halinde ve hırs içerisinde olduklarını gözlemlemiş; eğitimin özüne inilmediğinden bilgilerin dünyalık amaç için kullanıldığını fark etmişlerdir. Hâlbuki eğitim kişide hem bilgi birikimi sağlayacak hem de özüne inerek kişide hal ve davranışları değiştirerek kişide değişime sebep olacaktır. Bundan dolayı eğitimde ciddi bir manevî dönüşüm öneren Seyyar manevî eğitimi insanın ruh ve karakter gelişimini gaye edinen bir eğitim çeşidi olduğunu dile getirirken milli ve manevî değerlerin de yadsınmadan çocuklara verilemesi gerektiğini söylemektedir. Manevî eğitim O'na göre inanaç ve düşünce sisteminin birleşmesinden oluşmaktadır. Manevî eğitim kişinin manevî gelişime katkı sağlar. Bu katkıyı manevî telkin ve terbiye yöntemlerini kullanarak yaparken aynı zamanda insan da ruh, gönül ve klabin güçlenmesine yardımcı olur.⁸

Manevî eğitimi daha verimli hale getirmek için yapılan araştırmalar din eğitiminde dokunsal aktiviteleri kullanmanın, çocuğun dokunarak hissederek yaşamasının, eğitim ortamlarının manevî tecrübeleri yaşamaya uygun yapılandırılmasının ve çocuğun kişisel olarak kendisinin oluşturduğu anlam çerçevesini dikkate alarak eğitime başlamanın din eğitiminde manevî boyutu güçlendirdiğini göstermiştir.⁹

İnsandan beklenen dıştan gördüklerinin iç manalarını, neden ve niçinlerini, sırlarını sormaktır. Bu gibi özelliklerin kazanımı okul öncesi dönemde verilmelidir eğer bu kazanım çocukluk döneminde edinilmezse gelecekte insan derin düşünmeyen, bencil ve merhamet yönünden eksik bireyler olacaktır.¹⁰ Verilecek olan dini eğitimle de çocukların manevî algısını geliştirmek için gösterip yaptırma, uygulama, gösteri, gözlem, inceleme gezisi gibi teknikler kullanılabilir ve manevî eğitim verimli hale

⁸ Ali Seyyar, *Sosyal Hizmetlerde Manevî Bakım*, Ankara: Şefkatli Eller Yayınları,, 2007, s. 25.

⁹ Brendan Hyde, *The Identification of Four Characteristic of Children's Spirituality in Australian Catholic Primary Schools*, International Journal of Children's Spirituality, 13 (2), 2008, s. 117-127.

¹⁰ Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, s. 296.

gelebilir. Akıl/biliş ve kalp/duyuş birlikte harekete geçirmek gerekmektedir. Bireyin manevîyatını geliştirmek için eğitim ve öğretim süreçlerinde akıl ile birlikte kalbe hitap etmek gerekmekte ve duygudaşlık sağlamak gerekmektedir.¹¹

Birey açısından dini ibadetlerin nihai hedefi manevî açıdan istenen olgunluğu elde edebilmektir. Eğitimci eğer, ibadetleri belli bir manevî atmosferi yakalayarak ve anlamı üzerine vurgu yaparak öğretebilirse din eğitiminin tüm alanlarında manevî gelişimin önemli açılarından birisi olurlar. Çocuğun ibadetler ve o ibadetlerle gelen manevî derinleşmeyi kolayca yakalayabilmesi için manevîyat yüklü dini tecrübe ortamlarında bulunması gerekir. Dini anlam ve içerik taşıyan mevlit, sünnet vb törenleri de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. İcra ediliş şekline göre manevî atmosferin yakalanabildiği bu tür törenlerde çocuklar bu atmosferi ve dolayısıyla dinin bireye manevî doyum kazandıran yönünü tadabilirler.¹²

Eğitimbilerimize düşen ilk görev öğrencilerin özünü keşfetmesine olanak sağlamaktır. Bunu bireyin hayatına manevîyatı dâhil ederek ve öğrencilerin kendi iç hayatlarıyla yakından ilgilenmelerine olanaklar sunarak yapabilirler. Bir gencin yetişmesinde bedeni ve zihni gelişmesi kadar karakterinin teşkili de önemlidir.¹³ Asrımızı maddi gelişmeleri, ruh hayatımızı menfi yönde etkilemekte, maddeye hükmetmekle birlikte esaretimiz artmakta, maddi endişeler insanlarda sıkıntılar, çatışmalar, hırslar geliştirmekte, maddi bir uygarlık yaşanmakta ise de manevî sahada büyük bir ilerleme ve huzurdan bahsetmek mümkün değildir.¹⁴

1.2. Okul Öncesi Dönemde Manevî Eğitim

Doğumdan altı yaşa kadar çocukların bütün gelişim alanlarını destekleyen eğitime okul öncesi eğitim denilmektedir. Okul öncesi eğitim toplumun kültürel değerlerinden uzak kalmamalıdır. Bu değerler çocukların gelişme ve olgunlaşma

¹¹ Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, s. 307.

¹² Meydan, *Age*, s. 302.

¹³ Refia Şermin, *Karakter Formasyonu*, İstanbul, 1976, s. 3.

¹⁴ Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazalî*, s. 40.

sürecine göre arttırılmalıdır. Bilişsel gelişim sürecinde çocuklara destek olan ve yaratıcılığını gelişmesine olanak sağlayan okul öncesi eğitim; çocukların milli, manevî, ahlakî, kültürel ve insani değerlere bağlılığının oluşmasını sağlar. Kendini ifade edebilen ,kendi öz kontrolünü sağlamış ve bağımsız bir birey olma gayretinde olana çocuklar yetiştirmeyi hedefleyen okul öncesi eğitim; çocukların donanımlı bireyler olarak yetişmesini sağlayan temel bir eğitimidir.¹⁵ Eğitim sisteminin en önemli dönemi olan ilk çocukluk döneminde sistemli ve planlı bir eğitim sistemi yürütülmesi ve bu dönemin manevî eğitim ve değerlerel birleştirilmesi gerekmektedir.¹⁶

Çocukların beyin ve sinir gelişiminin çoğunluğu beş yaşına kadar en hızlı dönemindedir. Bunun için bu dönemde çocukların öğrenme kapasitesi çok geniştir ve öğrenmeleri çok hızlıdır. Yapılan bazı araştırmalara göre çocuklar hayatları boyunca öğreneceklerin bir çoğunu okul öncesi dönemde öğrenmektedirler. Bu öğrenmelere dini eğitimi eklemekte ayrıca mümkündür ve öğrenmenin hızlı olduğu evrede gelecek öğrenmelerine çok da faydası olacaktır. Taklitle birlikte duygusal hazırlıkta bu dönemde arttığından çocuklarda dini hayata bir katılım söz konusu olmaya başlar. Onun için soruların çoğaldığı, keşfetmeye başladıkları, merak duygusunun arttığı okul öncesi dönemde, duygu ve düşüncenin iyi bir şekilde işlenmesi ve bu konuda ki ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir.¹⁷

İlk çocukluk dönemi çocukların belirli davranışları belirli zaman diliminde kazandıkları için önemlidir eğer bu durum kritik dönemde gerçekleşmezse davranışın ya da yaşantının öğrenilmesi çok zor olur ya da öğrenilemez ileri zaman dilimlerinde bunun telafisi mümkün olamayabilir. Bu dönem kritik dönem olarak adlandırıldığından telafisi mümkün olmayan davranış temellerinin atıldığı dönem olabilmektedir.¹⁸ Kişilik

¹⁵ N Yılmaz, *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar: Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim*, ed. Müzeyyen Sevinç, , İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003, s. 12-17.

¹⁶ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2011, s. 35.

¹⁷ Halil İbrahim Erden, *Çocuklarda Ahlakî ve Manevî Eğitim*, İstanbul: Beyaz Yayınları, 2014, s. 30.

¹⁸ Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 43.

gelişiminde ilk altı yıl çok önemlidir. Yaşantılar, davranışlar, tutum ve değerler kişilik gelişiminde bu dönemde çok kalıcı izler bırakmaktadır. Bu dönemde ki yaşam şekli, sunulan olanaklar, verilen eğitim çocukların kişiliğinin ana hatlarını belirlemektedir.¹⁹

Tüm eğitim çeşitlerinin temelini atıldığı erken çocukluk döneminde verilecek olan davranış eğitimiyle ibadet eğitiminde duyuşsal boyut çok önemlidir. Çocuğun ibadetlere, öğretici kişiye ve çevresine karşı nasıl bir duygu atmosferi içerisinde olduğunu dikkate almak gerekir.²⁰ Öğrenci ile öğrenme konusu olan ibadet, öğretici ve ortam arasında sevgi ve güvene dayalı duygusal bir ilişki kurmaya çalışmalıdır. Böylelikle öğrenilen ibadetle öğrenci arasında manevî bir bağ oluşması sağlanmış, söz konusu ibadet çocuğun manevî dünyasında önemli bir yer elde etmiş olur. Aynı zamanda böyle sevgi veya güvene dayalı bir ilişki öğrencinin veya velisinin söz konusu uygulamalara katılım konusundaki tereddütlerini de ortadan kaldırmaya imkân verir.²¹

Çocuk, eleştiren düşünce yeteneğine daha ulaşamamıştır bunun için bire bir taklit etme ve taklitten öğrenme evresindedir. Bu taklitte öğrenme dini yaşantı ve dini eğitim için de önemlidir. Ebeveynlerin, eğitimcilerin ve yetişkinliklerin dini temalı davranışlarını da taklit eden çocuklarda dini ritüeller bir alışkanlık halini alacaktır. Bu alışkanlığın temelinde büyüklerin otoritesi, çocuğun tabii yetenek ve eğilimlerinin varlığı yatmaktadır. Bunun içindir ki çocuğun imanında iradi unsurlar yok denecek kadar azdır. Dini yaşayışın başlangıcında iradenin alması gereken yeri “hevesler” doldurmuştur. Anne babanın telkinleri, rehberliği ve örnekliliği çocuğun dini kimliğini büyük ölçüde şekillendirmektedir. Onun için anne babalar, öğretmenler ve büyükler dikkatli olmak ve iyi örnekler teşkil etmek durumundadırlar. Çocuklar ancak bu şekilde ve bu davranışları görerek, yaşayarak “kutsalı” hissedebilecektir.²²

¹⁹ Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazalî*, s. 227.

²⁰ İsmail Sağlam, *Çocuk ve İbadet, 7-14 Yaş Dönemi İbadet Eğitimi Üzerine Bir Araştırma*, Bursa: Düşünce Kitabevi, 2003, s. 34.

²¹ Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, s. 305.

²² Erden, *Çocuklarda Ahlakî ve Manevî Eğitim*, s. 31.

Bu dönemde verilecek olan tüm eğitimler çocukların hayatında temel teşkil edecek ve kalıcı izler bırakacaktır. Bu izlerin olumlu ve gelişmeye açık olması her bir bireyin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Sadece belirli kazanımları elde etsin diğerleri önemli değil demek gibi bir şansımız yoktur. Nasıl ki çocukların akademik donanımını her türlü açıdan destekliyorsak, manevî gelişimini de o şekilde desteklememiz son derece önemlidir. Manevî eğitimle kazanılan donanımlar, çocukların hem kendine hem de çevresine bakışını etkilemekte, değer yargılarını belirlemekte, olumlu kişilik oluşumuna temel hazırlamaktadır. Asıl önemli olan ise “dini algı” oluşumu sağlanarak dini bir temel atılmasını sağlamaktır. Allah tasavvuruyla oluşan durum ve düşünce yapıları bakış açılarını etkileyecek ve hayatında dini yaşantıya yer açacaktır. Okul öncesi dönem dediğimiz 0-6 yaş arasındaki çocukların din, ahlak, değerler ve karakter eğitiminden oluşarak verilen “manevîyat eğitimi”, çocukların yaşadıkları aile ortamından, anne-babaların tutum, davranış ve inançlarından, içinde bulunduğu toplumun kültürel ve dini yapısından, sosyal ortamda yaşadığı akranların tutum ve bakış açılarından etkilenen bir eğitimsel yaklaşımdır. Kişiden kişiye, aileden aileye ve toplumdan topluma değişiklik gösteren ve hatta kişilerin istekleri doğrultusunda talep edilen ya da edilmeyen manevî eğitim çatısı altında bulunan bu dört kritik eğitim olgusu çocuğun kişilik ve ahlak yapısının temelini pozitif ölçüde şekillendiren içsel ve dinsel (teokratik) eğitim şekilleridir.

Okul öncesi dönem çocuklarında verilen manevîyat eğitimi; din eğitimini, ahlak eğitimini, değerler eğitimini ve karakter eğitimini kapsamaktadır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu dört eğitim çeşidi ayrıntılı bir şekilde ele alınacak, tasavvufî yaklaşım oluşturularak eğitim sistemine dâhil edilebilecek uygulanabilir metotlar üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi

Hayatın her alanını kuşatan dinin ve hayatın her anının zorunlu bir fenomeni olan eğitimin, insanın mevcut dinamizmini yukarıya çevirme; var olan iradesini olumluya yöneltme gibi iki ortak misyonu vardır. Eğitimi olmayan bir dini ve üzerinde yükseldiği manevî değerleri olmayan bir eğitimi düşünemeyiz. Çünkü eğitim, aradığı eksilmeyen enerjiyi dinin inanç, ibadet ve ahlak prensiplerinde bulabildiği ölçüde başarılı olabilir. Başka bir deyişle eğitim, dinin bu imkânlarını sağlıklı kullanabildiği, evrensel ilkelere bağlı kalabildiği ve bilimin verileriyle yolunu tayin ettiği ölçüde hedeflerine ulaşır. Dini ve eğitimi iki ayrı alan olarak düşündüğümüzde birincinin ikinciyi kuşattığı, ortak hedefleri bulunan, aynı obje üzerinde çalışan, hayatın vazgeçilmez iki olgusu olduğunu görürüz.²³ Din ve eğitim bu şeklide iç içe olduğu zaman nasıl verimli bir etki alanı oluşturuyorsa, okul öncesi dönemde verildiği zamanda da bu verimlilik ziyadesiyle artmış olacaktır. Çünkü çocukluk dönemi bireyin ileriki hayatının temellerini oluşturması ve karakterinin şekillendiği dönem olması açısından oldukça önemlidir. Birey kendisini yetişkin hayatına hazırlayıcı davranışları büyük ölçüde küçük yaşlarda öğrenir ve bu öğrenmeler onda derin izler bırakır. Hatta bazı psikologlar kişilik gelişiminin %90 'ının çocukluğun ilk 6 yılında gerçekleştiğini ileri sürmektedirler.²⁴

Buna paralel olarak çocukluk insan yaşamının en önemli dönemlerinden biridir. Çocukluk dönemi insanın kişiliğinin, hayata bakışının, dini tutumlarının tohumlarının atıldığı çağdır. Bu dönemde çocukların düşünme biçimleri, duyguları, hayatı ve dini anlamlandırmaları yetişkinlerden çok farklıdır. Çocuklar yetişkinlerin minyatürü değildir, onlar hayata tamamen kendilerine özgü bir pencereden bakarlar ve gördükleri bizim gördüklerimizle aynı değildir. Çocuklar bu perspektifle değerlendirildiğinde

²³ Faruk Kanger, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, , İstanbul: Kampanya Kitapları, 2012, s. 19.

²⁴ Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", *AÜİFD*, sayı 11, 2004, s. 137-154.

yetişkinlerden çoğu konuda farklı düşündüğü gözlemlenir. Din konusu da bunlardan bir tanesidir. Dini kavramları çocuklar farklı algılarlar çünkü kendilerine ait farklı bir algı ve hayal sistemleri vardır.²⁵

Bu bağlamda manevîyat eğitiminin dini eğitim boyutunu ele aldığımızda; okul öncesi dönem çocuklarında dini eğitimin somuttan soyuta doğru geliştiği noktada yetişkin yardımıyla desteklenmesi gerekmektedir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (sav) “*her çocuk yaratılış üzerine doğar*” derken çocuğun yaratılıştan Allah’a inanmaya kabiliyetli doğduğunu ve dini inancı kabul etmeye elverişli bir yapıda olduğuna vurgu yapmaktadır.²⁶ Hadis-i şeriften hareketle çocukların ruhen dine yabancı olmadığını çocuk psikolojisi alanında yapılan çalışmalar da göstermektedir. Belçikalı psikolog Antonie Vergote, çocukların dine hazırlıklı ve kabiliyetli olduğunu vurgularken, dini konulara ilginin başladığı altın yaşın da dört yaş olduğunu söylemektedir. Dini dünyaya açılan pencerenin dört yaş civarında açılmaya başladığı ifade eder.²⁷

Bireyin gençlik ve yetişkinlik dönemindeki dini inanç, duygu, tutum ve davranışlarının temeli de büyük ölçüde çocukluk döneminde atılmaktadır. Verilecek iyi bir eğitimle çocukta din duygusunun sağlıklı bir gelişimi sağlanacağı gibi, yanlış ya da baskıcı bir eğitim vermek suretiyle de ondaki din duygusunun körelmesine ve hatta dinden uzaklaşmasına da neden olunabilir.²⁸

Dini eğitimin etkin bir şekilde gerçekleşip amacına hizmet etmesi için çocuklarda din duygusunun nasıl oluştuğunu buna paralel olarak dini gelişimin nasıl bir seyir izlediğini görmemiz gerekmektedir. Çalışmamızın bu kısmında çocuklarda din duygusunu ve dini gelişim aşamalarını anlatma gayretinde olacağız.

²⁵ Fatma Dönmez, “Okul Öncesi Dönem Çocukların Dini Tasavvurlarına Din Eğitimi Açısından Bir Yaklaşım”, *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu II*, 30 Mart – 01 Nisan 2012, Ankara: DİB Yayınları, s. 523.

²⁶ Sahih Buhari, *İman*, c. 2, no: 971; Müslim, *İman*, c. 3, no: 2048.

²⁷ Antoine Vergote, *Çocuklukta Din*, çev. Erdoğan Fırat, AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XXII, Ankara, 1978, s. 315-319.

²⁸ Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, s. 138.

1.2.1.1. Din Duygusu ve Dini Gelişim

Çocuğa sağlıklı ve etkili bir din eğitimi verebilmek için, onun fiziksel, psiko sosyal, duyuşsal ve zihinsel gelişim alanlarının yanında, dini gelişim özelliklerinin de göz önüne alınması son derece önemlidir.²⁹

Çocukta dini gelişim sürecini anlatmadan önce okul öncesi dönem çocuklarının din duygusunun nasıl meydana geldiğini; fitri mi yoksa sonradan kazanılan bir duygu mu olduğunu çeşitli araştırmacıların görüşlerine dayanarak açıklamaya çalışacağız.

İnsan hayatının gelişimsel bakımdan en yoğun ve en önemli olduğu okul öncesi dönem, dini duygunun oluşumu ve gelişimi açısından da bir o kadar önemlidir. Diğer duygulardan beslenerek ve onların gelişimiyle orantılı olarak gelişme gösteren dini duygu, çocuğun çevresiyle kurduğu sevgi ve güvene dayalı ilişki sonucu, gelenek aktarımının da etkisiyle aşamalı olarak ilerleme kaydeder. Çocuğun dünyasını büyük oranda yetişkinlerin şekillendirdiği düşünüldüğünde, bebeklikten itibaren çocuk çevresinde ki her türlü yaşantıya ilgi duyar, onları merak eder, öğrenmek ister ve taklit eder. Bu yaşantıların yoğunluk ve kalitesine göre çocukta gelişmeye başlayan dini duygu okul öncesi dönemde, üstü kapalı, biraz gizemlerle dolu, duygusallıkla iç içe ama olağanüstülüklerin farkında olunan bir yapıyla şekillenir. Rasyonel akıl yürütmenin gelişmediği bu dönemde çocuğun din dünyasını çevresinden edindiği dini içerikli kavramlar ve yaşantılar oluşturur. Her ne kadar bu dönemde ki dini yaşantı gelecekte devam ettirilmeyecekse de, kişinin gelecekteki dini hayatının büyük oranda bu duygusal içeriklere bağlı olması, bu döneme ayrı bir önem kazandırır.³⁰

Din duygusunun fitri mi yoksa sonradan kazanılan bir duygu mu olduğu konusunda çeşitli görüşler olmakla birlikte biz bu çalışmamızda bir kaçına yer verip, İslami yönü açıklamaya çalışacağız. W. James; din duygusunun doğuştan olduğu ve

²⁹ Köylü, *Agm*, s. 138.

³⁰ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökenleri ve Gelişimi*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c.10, s. 3, 2010, s.s. 93.

insan organizmasının yapısına bağlı bulunduğu görüşündedir. Bazı bilim adamları da bu görüşü desteklemekte ve hatta Felden dinin çocuğun ruhsal yapısına uygun olduğunu ve dini kavram, yaşantı ve olguların onun ruhuna seslendiğini söylemiştir.³¹ Ayrıca Remplein, her şeyden büyük ve her şeyi yaratan, idare eden Allah tasavvuru ve düşüncesinin, çocuğun ruhi ve manevî gelişmesine tamamen uygun olduğunu savunmuştur. Ayrıca dini inancın tohumlarının insan ruhunda bulunduğunu da iddia etmiştir.³² Bazı gelişimcilere göre ise çocuk doğduğu zaman dini duygulara sahip değildir. Clark kaba motor davranışları bile yavaş yavaş ortaya çıkarken, çok daha karmaşık olan din duygusunun çocuk doğar doğmaz ortaya çıkmasını beklemek çok doğru değildir diye düşünmüş ve bu doğrultuda fikirler geliştirmiştir.³³ Fakat bu düşüncenin aksine ve bir önceki düşüncenin paralelliğinde yüce dinimiz İslam inancına göre ise; din duygusu insanda doğuştan vardır. Bu fikri desteklemek için gösterilen ayetlerden biri: *“Kıyamet gününde biz bundan habersizdik diyemeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da evet şahit olduk dediler.”*³⁴ Bir diğeri de: *“Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ın yaratışında, değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”*³⁵ Bu ayetlerin göstergesini de Peygamber Efendimizin (sav) hadis-i şerifin de görmekteyiz: *“Her çocuk fıtrat üzere doğar. Anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusileştirir.”*³⁶

Çocuklarda din duygusu sonradan kazanılan bir duygu olmamakla birlikte doğumla Allah tarafından bahşedilen çok özel bir duygudur. Din duygusu çocuğun

³¹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Samsun: Aksiseda Matbaası, 2000, s. 260.

³² Dönmez, “Okul Öncesi Dönem Çocukların Dini Tasavvurlarına Din Eğitimi Açısından Bir Yaklaşım”, s. 529.

³³ H Clark, “Çocukluk Dönemi Dini”, çev. Neda Armaner, *AÜİFD*, cilt: XXIV, Ankara, 1982, s.177

³⁴ A’raf, 7/172.

³⁵ Rum, 30/30.

³⁶ Buhari, *Cenaiz*, no: 80.

içinde bulunduğu ortamın özellikleri, anne babasının hal, davranış ve inanışları ile şekillenerek gelişecek; çocuk sosyalleştiğinde de toplumsal bir algı oluşturacaktır. Buradan hareketle okul öncesi dönem çocuklarının ilk maruz kaldıkları atmosferler, kişiler, yaşantılar ve deneyimler hem din duygularını etkileyecek hem de dini gelişimlerine olumlu ya da olumsuz bir açılım getirecektir.

Çocuk dini, çok özel bir düzene sahiptir ve yetişkinlik diniyle çok az ortak yönü bulunmaktadır.³⁷ Çocuğun dini yetişkinlere benzer ama aynı değildir. Onların dini sanıldığı gibi aksine yetişkinlerin anlattıklarının bir kopyası ya da tekrarı da değildir. Çocuklar yetişkinlerden aldıkları dini inançları bireysel ve ruhi yapılarına uygun bir şekilde özümseyerek kendilerine uygun bir din anlayışı geliştirirler.³⁸ Çocuk yetişkinleri taklit ederken pasif bir alıcı konumunda değil aksine aktiftir. Yetişkinlerin dinini kendi psikik kabiliyetlerinin gelişmesi ölçüsünde kabul etmeye ve kendi ruhsal yapılarına göre işlemeye ve anlamaya çaba gösterirler.³⁹ Bunu çocuklar içinde bulundukları dini gelişim sürecine göre şekillendirebilmekte, kendi din algılarını oluşturabilmektedirler. Bu gelişim sürecinde çocukluk döneminin en önemli özelliklerinden birisi, çocuğun “kolay inanırlık” özelliğine sahip olmasıdır.⁴⁰ Çocuğun dine yabancılaşması ya da ona karşı ilgisizliği bir tarafa, o dine karşı oldukça hazır ve kabiliyetli bir durumdadır. Çünkü çocuk düşünmeden, şüphe duymadan ve itiraz etmeden inanır ve söylenenleri içtenlikle kabul eder. Çocuk sadece dış yönüyle değil, aynı zamanda ruhi olarak da samimi bir şekilde inanır. Çünkü çocuk, inanmakla kendisini güçlenmiş ve Allah’a yakın hissetmiş kabul eder. Böylece o, inandıklarıyla kendi kişisel dünyasını kurmaya ve onu geliştirmeye çalışır.⁴¹

³⁷ G Allport, *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur, Ankara: Elis Yayınları, 2004, s. 47.

³⁸ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, , İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012, s. 1.

³⁹ Yavuz, *Age*, s. 45.

⁴⁰ Edwin D. Starbuck, *The Psychology of Religion*, Walter Scott Pub, New York, 1908, s.189.

⁴¹ Yavuz, *Age*, s. 42-43; Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980, s.81.

Bundan dolayı çocuk din duygusunun gelişmesine paralel olarak geçirilen dini gelişim sürecinde eğitimsel donanımını etkileyen etmenlerle karşı karşıya gelebilmektedir bu da dini eğitim sürecini olumlu ya da olumsuz yönlerde değişime uğratacaktır. Dini gelişime etki eden faktörleri inceleyecek olursak:

Dini Gelişimi Etkileyen Faktörler:

Çocukların dini gelişimini etkileyen faktörlerin başında çocuğun zihinsel gelişimi, aile ortamı, etkileşimde olduğu insanlar, okul ortamı, ona sunulan dini yaşantı örnekleri ve toplumun dini kültürü gelmektedir. Bunların etkileşimi ile çocukta dini algı oluşacak, yaşantılarla da desteklenerek dini gelişimi desteklenecektir. Özetle, dini gelişim açısından çocukluk dönemi dinamik bir zaman dilimidir. Taklit etme evresinde olan çocukların çevresindekilerin hal ve davranışlarını taklit ederek yaşantıya çevirecektir. Bu özellik baz alınarak uygun rol modeller oluşturularak dini örneklemeler oluşturulabilir. Ayrıca yetişkinleri taklit etmek çocuk ve eğitim için oldukça önemli olmasının yanı sıra çocuğa kendi dini tecrübe ve yaşantısını oluşturacağı ortamlar hazırlanması da oldukça kritik bir noktadır.⁴²

Ayrıca ilk çocukluk döneminde bir çocuğun dini gelişimine etki eden oldukça farklı etkenler vardır. Bunlar öncelikle anne babanın evlilik niyeti, çocuğun helal rızık ile beslenip beslenmemesi, yakın çevre, anne babanın eğitim, ekonomik ve sosyal durumu, coğrafi şartlar, komşular, çevrenin eğitim öğretim düzeyi, ailenin amaçları, ailenin dine karşı olumlu bir tutuma sahip olup olmaması gibi pek çok faktör çocuğun dini gelişimini etkilemektedir.⁴³

Bu etmenler arasında çocuğun dini gelişimine en fazla etki anne baba vesilesiyle gerçekleşir çünkü anne baba hem maddi hem manevî olarak hayat kaynağıdır. Aile bünyesinde yapılan eğitimin çocukları derin bir şekilde etkilediğini, çocukların dini

⁴² Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, s. 140.

⁴³ Ali Baz Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, Akademik Gelişim, İzmir, 2015, s. 92.

eğitiminin ailelerin sahip olduğu dini değer ve ilişkilerin modelliğinden ileri geldiğini belirten Vergote, çocuğun çevresini oluşturan manevî atmosferin onu deruni bir yaşantı içine çektiğini vurgular. Çocuğun yeni öğrendiği dini değerlere önem vermesi, anne babasının yönlendirmesiyle doğru orantılıdır.⁴⁴

Çocuğun dini gelişimine etki eden bir diğer faktör ise “kültür ve değerlerdir”. Çocuğun kişilik yapısı ile kültürün etkileşimi, bunların birbirine bağımlı olduğunu göstermiştir. Kültür gelişirken, bu gelişmeden etkilenen kişilik de gelişir. Kültür yozlaşırken, olumsuzlukla sarmalanan kişilikte yozlaşır ve etkilenir.⁴⁵ Toplum, manevî kültürün öyle bir ögesidir ki insanın hemcinsleriyle olan ilişkilerine temel oluşturur. Kültürün bir unsuru olarak toplum, beşeri bir ürün olmakla, manevî kültürün karakterini bütünüyle paylaşır. Bu açıdan bakıldığında kültürün manevî yönü ile çocuğun dini gelişimi arasında bir ilişki söz konusudur.⁴⁶

Okul öncesi dönemde çocuğun dini gelişimine etki eden önemli hususlardan biri de, çocuğun yaşamında karşılıksız sevginin oluşturduğu etkinin yerini hiçbir şeyin tutamayacağıdır.⁴⁷ Çünkü psikolog ve eğitimcilere göre sevgi din ile en çok ilgisi olan bir duygu çeşididir ve dini gelişim ve eğitimi olumlu etkileyerek çocuğu bencillikten sıyrarak daha ilahi isteklere yönlendirmektedir.⁴⁸ Doğru ya da yanlış da yapsa her zaman sevildiğini bilen çocuk kendini güvende hissedecek, karşılıklı kurulacak iletişimde de sevgi ve güven ortamı sağlanmış olacaktır. Sağlanan bu ortam dini gelişimi olumlu yönde etkileyerek çocuğa verilecek dini eğitimde oldukça önemlidir.

Fıtraten olan din duygusunun olumlu desteklerle gelişmesi sürecinde pozitif dini gelişim süreci oluşacaktır. Bu süreç okul öncesi dönemden itibaren çeşitli etmenlerden etkilenecek verilecek olan dini eğitimin verimliliğini arttıracak ya da azaltacaktır. Dini

⁴⁴ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s. 92; Vergote, *Agm*, 1978, s. 316-317.

⁴⁵ W. Meissner, *Life and Faith*, Washington: Georgetown University Press, , 1987, p. 237.

⁴⁶ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s. 93.

⁴⁷ Bilici, *Age*, s. 103.

⁴⁸ Ali Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Dini Eğitimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1996, s. 58

gelişim sürecine uygun olarak verilecek dini eğitim kişide pozitif bir dini bilinç oluşmasına sebep olacaktır. Bundan dolayı dini eğitimin niteliğini arttırmak ve nasıl verimli olunabilir sorusuna cevap verebilmek için dini eğitim konusunu açıklamaya çalışacağız.

1.2.1.2. Din Eğitimi

Dini fitrat üzere doğan çocukların dini algı ve gelişiminin sürekli aktif olması gerekmektedir çünkü çocuklar Tanrıya inanma hususunda özel ve canlı bir hazırlık içindedirler.⁴⁹ Bundan dolayı çocuklar her şeyin kaynağını, ilk insanı, yeryüzünü hatta bizzat Tanrı'nın kendisini merak ederler, sürekli soru sorarlar.⁵⁰ Bu merak çocuğun inancının doğal ve realist olduğunu göstermekte, dine yabancı olmanın aksine ruhuna seslenmektedir. Aslında çocuk dine karşı hazır ve yeteneklidir ve ruhuna dini inanç yerleştirilmiş olarak, Allah'a inanma eğilimini, arayışını ve özlemini küçük yaşlarda dışarıya yansıtmaktadır.⁵¹

Çocuklara dini eğitim verilmesi için onların hazır bulunuşluk düzeyleri oldukça önemlidir. Verilen eğitimin hem pozitif hem de kalıcı olması açısından zihin ve dil gelişiminin belirli bir seviyeye gelmesi gerekmektedir. Aksi takdirde telafisi mümkün olmayan hasarlar bırakılabilir. Dinsel öğretilerin öğrenilebilmesi belirli bir gelişim düzeyini gerektirir ve bu olgunluğa erişen çocuk için anlama ve kavrama çok daha kolay olmaktadır. Peki, bu olgunluğu sağlamak için ne yapmak gerekmektedir? Çocukların deneyimlerini, kazanım ve yaşantılarını, bilgi ve gözlemlerini çeşitlendirerek, bu dönem çocuklarına yeni dengelemeler sağlamak, öğrenmelerini ileri düzeye taşımak ve sağlıklı bir gelişim sağlamak gerekmektedir.⁵²

⁴⁹ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 33.

⁵⁰ Mualla Selçuk, *Okul Öncesi ve Okul Çağında Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989, s. 44.

⁵¹ Yavuz, *Age*, s 33.

⁵² Selçuk, *Age*, s. 51.

İnsanda duygular düşüncelerden daha önce oluşmakta ve gelişmektedir. Bu yaşlarda çocuk duygusaldır, akılcı değildir. Din eğitimcilerinin “duygu ağırlıklı öğrenme çağı” olarak nitelendirdiği bu yaşlarda, duygusal olarak öğrenme ve benimseme, çocukta henüz yeterince gelişmemiş olan zihinsel yetkinliklere göre daha baskındır. Çocuğun duygu ağırlıklı olarak, eleştirilmeksizin öğrendikleri bilgiler, daha sonra ki çağda, zihin ağırlıklı olarak öğreneceklerinin temelini oluşturacaktır. Çocuğun algılama ve özümseme kapasitesi dikkate alınarak verilecek olacak din eğitimi çocuğun duygularına ve gönlüne seslenerek, çocukta dini bilinç oluşturmaya sağlanmalıdır.⁵³

Çocuğun hazır bulunuşluğunun yanı sıra okul öncesi dönemde çocukların dini anlamada ve dini bir tarzda düşünebilmesi zordur. Bu zor olan süreçte etkin yetişkin yardımı ve çocukların algılarına hitap edecek eğitim metodu çok etkin olacaktır. Örnek verecek olursak; okul öncesi dönemde seçilen oyuncakların dini yaşantıyı temsil etmesi, dini öğeleri hatırlatması faydalı olacaktır. Dini eşyaların kullanımı ve gösterimi çocuklarda dini bilinci güçlendirecek, soru soracak, bilgi toplayacak ve öğrenmesini hızlandıracaktır. Mesela namazda yapılan hareketler, Ramazanda iftar sofrası ve Bayram hazırlıkları çocuk tarafından izlenecek, hatırdaki tutulacak ve belleğine dini olgu ve yaşantı yerleşecektir. Çocuklarda bu alana ilginin başladığı çağdan itibaren dini konular üzerinde akıllarının erdiği kadarı ile konuşabilmeye onları teşvik etmek, olgun bir Tanrı anlayışına hazırlık için gereklidir.⁵⁴

Çocuklar dil öğrenmeye, zihinsel ve duygusal gelişmeye paralel olarak dini kavramlarla karşılaşır. Çocuğun Tanrı kavramıyla karşılaşması sadece yaş faktörüne bağlı değildir. Olgunlaşmanın yanında çevrede yaşayan ve öğretim konusu yapılan dinin onun üzerindeki etkisi küçümsenemez. Dini törenlerin ve inanışların ağır bastığı yerlerde dini uyanış çok erken olmaktadır.⁵⁵

⁵³ Halil İbrahim Erden, *Çocuklarda Ahlakî ve Manevî Eğitim*, İstanbul: Beyaz Yayınları, 2014, s. 35.

⁵⁴ Selçuk, *Okul Öncesi ve Okul Çağında Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, s. 64.

⁵⁵ Selçuk, *Age*, s.83.

Yapılan çalışmalara göre çocuğun dini bilincinin oluşmasını ve gelişmesini etkileyen faktörler şunlardır;

- Çocuğun normal, doğal gelişimi,
- Ailesinde ve içinde bulunduğu çevrede ki yetişkinlerin tutumları ve tepkileri,
- Dini konuların çocuğa direk olarak öğretilmesidir.⁵⁶

Bu evreler gayet normal ve doğal bir süreç olmakla birlikte gelişimin pozitif yönde olması için maddiyattan manevyata, somuttan soyuta aktarımının dengeli olması ve düşüncenin sürekli aktif kalması için de son derece önemlidir. Çocuklarda Allah kavramını ve dinsel temaları öğrenmek yaşa bağlı bir süreç olmakla birlikte verilen eğitimin de nitelik ve seviyesi de oldukça önemlidir. Çocukların seviyelerine uygun verilecek eğitim hem gelişimlerini destekleyecek hem de dini kavramlara ilgi ve merak uyandıracaktır. Ama unutulmaması gereken bir konu vardır ki; okul öncesi ocuklar Yaratıcıyı insan gibi düşünmektedirler fakat çok zengin bir hayal gücüne sahip oldukları için açıklamaları ve ifadeleri o doğrultuda olmaktadır. Bundan dolayı verilecek eğitimi zihne yüklemek yerine, duygu ve hayal dünyalarına hitap ettiğinde daha etkin ve verimli sonuçlar alınacaktır.⁵⁷

Çocukların gelişimlerine göre değerlendirdiğimiz de dini eğitimin verimini arttırmak için onların bilişsel düzeyde ki gelişimini takip etmek ve ne şekilde dini olgu ve kavramlara anlam yüklediklerini bilmemiz gerekmektedir. Barnes, Harms ve Mailhot adlı araştırmacıların ayrı ayrı yaptığı “okul öncesi dönem çocuklarında dinsel öğelerin ve Tanrı kavramının gelişimi” adlı araştırmalarda farklı yöntem ve teknikler kullanılmış olmasına rağmen sonuçlar hep aynı çıkmıştır. Hatta sonuç Jean Piaget’nin bilişsel alandaki görüşüyle paralellik göstermiştir. Yani okul öncesi ocukta Allah anlayışının

⁵⁶ George Stephen Spinks, *Psychology and religion; an introduction to contemporary views*, London: Methuen, 1963, s. 105.

⁵⁷ Antonie Vergote, “ocukta Din”, *AÜİFD*, c.22, 1978 s. 315-319.

antropomorfist (insan biçimcilik, insanî vasıfların başka bir varlığa atfedilmesidir)⁵⁸ olduğu gözlenmiştir. Çocuk, Allah'ı insanların en büyüğü ve güçlüsü olduğu düşüncesiyle hareket etmektedir. J. Piaget'e göre gelişiminin bu döneminde çocuk kendini her şeyin merkezi gördüğü için, çevresindekiler ondan etkilenmekte, kendine göre öğeleri nitелеmektedir.⁵⁹

Gelişimi bu doğrultuda olan okul öncesi dönem çocuğu din olgusuna karşı ilgilidir fakat onun dini anlamda, dini bir tarzda düşünebildiğini söylemek güçtür. Kendi etrafında olanları ve yetişkinlerin çevresindekileri yeterince anlayamadığından bu döneme “peri masalları çağı” denilmektedir. Çocuk bu dönemde kendisine aktarılanları sorgusuz kabul etmekte, çok az şüpheye düşmektedir. Onun için okul öncesi dönem çocuklarında dini eğitim de dikkatli olmak gerekmektedir. Her şeyi sorgulamadan alıyor diye tüm dini kavram ve deneyimleri verip yıpratmamak, dine karşı bir tepki oluşturmamasına gayret göstermek gerekmektedir. Yetişkinler çocuğun sözü edilen doğal dindarlığını bozmadan, köreltmeden, saptırmadan dini gelişimine yardımcı olabilmelidir.⁶⁰

Okul öncesi dönemin din eğitimi açısından çok kritik olduğu dönem denmesinin sebebi tüm dini bilgi ve kavramları çocukların sorgusuz sualsiz aldığından değildir. Önemli olmasının sebebi dini yaşantıya, dini eğitime temel oluşturan, hazırlayan en ciddi örnek alınan ve uygulanan evre olmasındandır. Gelecekte ki dini anlayışa ve tecrübeye bir hazırlık ve tecrübe dönemi olmasından kaynaklanmaktadır. Ne kadar sağlam, güvenilir ve sevgiye dayalı bir temel olursa ileri ki zamanlarda daha etkin ve alıcı bir din eğitim sunulabilir.

⁵⁸ “İnsanbiçimcilik” http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a4f8625d86091.53889203 adresinden 05.01.2018 tarihinde alınmıştır.

⁵⁹ Ernest Harms, “The Development of Religious Experience in Children”, *American Journal of sociology*, vol.20, no: 2, 1994.

⁶⁰ Selçuk, *Okul Öncesi ve Okul Çağında Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, s. 91.

Bu önemli noktaların göz ardı edildiği, ya da okul öncesi dönemde yanlış teknik kullanımı ve aşırı bilgi yoğunluğu yaşandığı zamanda dini eğitimde yanlış bir temel atılmış olup gelecekte telafisi mümkün olmayan sonuçlarla karşılaşabilmektedir. Mesela ilk çocukluk döneminde sadece kelimelere dayanan bilgiler verilmiş ve çocuk zihni beslenmemişse ilerde “ölümsüz” “doğmayan” “doğurmayan” “eşi benzeri olmayan” “her yer de hazır olan” bir varlığı kavranması da zor olacaktır.⁶¹ Çocukluğunda Allah ile ilişki kurmayı öğrenememiş bir kimsenin ise ilerde bunu sağlıklı bir biçimde elde edilebilmesi güçtür. Temelinde sağlam bir din anlayışına sahip olmayan kişilerde yanlış yorumlamalar, körü körüne başkalarının peşinden gitme durumları görülmektedir.⁶²

Bundan dolayı ilk çocuklukta, sadece mantığa dayalı bir şekilde Allah’ı anlatma veya din eğitimi, makul ve istenilen bir şey değildir. Doğal olarak bir çocuk, üst seviyede ki mantıksal çıkarımları kavrayamaz. Fakat daha çok oyuna dayalı bir şekilde mantıksal çıkarımları çözümler. Uygun olmayan bir eğitim etkinliği, çocuğun dini deneyiminin sağlıklı gelişimini yok edebilir. Bu nedenle dini eğitimi ilköğretimine kadar masal seviyesinde tutmak doğru ve uygundur.⁶³

Okul öncesi dönemde din eğitimini dikkate almak hiçbir zaman müstakil bir din dersi şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu dönemde, gerçekleştirilen etkinlikler ön plandadır. Sözlü öğretim, oyun, taklit, özbakım, pratik beceriler, bireysel yetenek ve sanatsal kabiliyet geliştirme etkinliklerinin hepsi, çocuğun diğer gelişim alanlarıyla beraber dini ve ahlakî gelişimlerini de hedefleyen nitelikte olmalıdır. Etkinlikler içerisinde varlığını hissettirecek bir din eğitimi daha doğal ve bu dönem çocukları için daha anlamlı olacaktır.⁶⁴

⁶¹ Selçuk, *Okul Öncesi ve Okul Çağında Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, s.61.

⁶² Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Bilimi*, AÜ İlahiyat Fakültesi Yayını, no:185, Ankara, 1988, s. 25

⁶³ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s. 47.

⁶⁴ İsmail Sağlam, “Okul Öncesi Dönem ve Din Eğitimi”, *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu II*, Ankara: DİB Yayınları, 2012, s. 557

Okul öncesi dönemde din eğitimi verilirken dikkat edilmesi gereken hususlar:

- Dinin eğitim ve öğretim olarak nasıl öğretilmesi gerektiğini tespit etmek, hangi konuları çocuklara öğretmenin gerektiğini bulmak,
- Çocuğun ruhi ve bedeni gelişmesinin, kabiliyetlerinin ve temayüllerinin dikkatle göz önünde bulundurmak,
- Dinin iman esaslarını, ibadet ve ahlak anlayışını çok kısa basit cümlelerle anlayacağı ölçü ve şekilde öğretmek, sorular sormasına fırsat vermek,
- Sevgi ve merhamet yönüyle Allah inancını anlatmak, Peygamber Efendimizin insanlara olan sevgisini, çocuklara gösterdiği ilgi ve şefkat örnekleriyle açıklamak,
- Allah inancı ve bağlılığı, çocuğa duygusal güvenlik hissi sağlayarak onun özgürleşmesine yardımcı olur. Allah'a güvenen çocuk, o'nun koruyucu fonksiyonu içerisinde kendisini güven ve emniyet içerisinde bulur. Bu durum çocukların korku ve kaygılarının yatışmasına, rahat ve mutlu olmasına yardımcı olacağından Allah ile çocuk arasında güçlü bir bağ kurulmasını sağlamak gerekmektedir.⁶⁵
- Bu yaş çocuklarından model alıp taklit etme yoğun olduğundan verilen dini eğitim bilgilerin aktarımından çok o bilgilerin davranışa dönüşüp hayata yansısıyla çocuklara kazandırmak son derece önemlidir. Okul öncesi dönemde dini eğitimin verilmesi davranışa yönelik eğitim verilmesi şeklinde olmalıdır.⁶⁶

⁶⁵ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s. 102.

⁶⁶ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1982, s.s. 243.

1.2.1.3. Din Eğitimi ve Aile

Çocuklara sevgi ve eğitici davranışlarıyla candan yaklaşan Hz. Peygamber(sav) Efendimiz “*Çocuklarınıza hoş muamelede bulunun ve onları güzel eğitin*”⁶⁷ diyerek çocuklara karşı güzel davranmanın ve onları iyi eğitmenin önemini açıkça belirtmiştir. Ayrıca çocukların eğitimi konusunun onlara mal bırakmadan daha önemli gören Peygamberimiz: “*Hiçbir ana-baba çocuğuna güzel terbiye (eğitim) den daha iyi bir miras bırakamaz*”⁶⁸ diyerek çocukları iyi eğitime konusunda dikkati çekmiştir ve eğitimin ilk önce aileden başladığını, temelinin orada atıldığını vurgulamıştır.

Hz. Ali (ra) de “*Çocuklarınızı içinde bulunduğunuz zamandan ziyade, gelecek için hazırlayıp yetiştiriniz. Çünkü onlar sizin zamanınız için değil, gelecek zaman için yaratılmışlardır*”⁶⁹ diyerek, çocukları yaşayacakları zaman için eğitip hazırlamak gereğini vurgulamıştır.⁷⁰ Bu konuda ilk önce ailelerin sonra da eğitim yuvalarının çocukların yetiştirilmesi konusunda özen göstermeleri ve bilhassa dikkat etmeleri gerekmektedir.

Çocuğun dini uyanışına tesir eden, çocukta ilk dini tecrübe sağlayan ve inanç kavramının oluştuğu ilk yer ailedir.⁷¹ Yusuf Has Hacib: “*Çocukların iyi veya kötü olmalarına anne ve babaları sebep olur*”⁷² ifadesiyle dini eğitimde ailenin rolünün ne kadar büyük olduğunu vurgulamaktadır.

Okul öncesi dönemde belirli kurumlar aracılığıyla verilen dini eğitimin yeri ne kadar önemliyse aslında bu eğitime temel teşkil eden ailenin yapısı, kültürü, inancı, sosyal ekonomik seviyesi de o derece de önemli ve etkilidir. Çocuklarda dini duygu ve inanç kendiliğinden ortaya çıkmakla birlikte bu konuda ailelerin etki ve katkıları da

⁶⁷ İbn Mace, *Sünen-i İbn Mace*, Mukaddime, 7.

⁶⁸ Tirmizi, *Birr*, 33.

⁶⁹ Ahmet Hamdi Akseki, *İslam Ahlakı*, İstanbul, 1968, s.202.

⁷⁰ Fahri Kayadibi, “İslam Dini’nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı 4, s. 39.

⁷¹ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s 37.

⁷² Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 115.

oldukça önemlidir. Aile de çocukların dini duygu ve düşüncelerinin erkenden veya geçilerek, sağlıklı veya sağlıklı gelişmesi ailelerin dindarlıkları ve kültürel seviyeleriyle alakalıdır.⁷³

Küçük bir çocuğun din ile ilk teması anne baba aracılığıyla olmaktadır. Bu ilk temasın gerçekleştiği dönemlerde, inanç gelişimine en fazla etkide bulunduğu dair yapılan kapsamlı bir çalışma, üç ögenin hayati derecede önemli olduğunu göstermiştir. Bunlar;

- Ebeveynden biri ile inanç üzerine konuşma ve etkileşimde bulunma,
- Anne, baba veya aile yakınları ile birlikte ibadet etme gibi düzenli bir manevî zaman dilimine sahip olma,
- Aile ile birlikte bir hizmet projesine dâhil olma.⁷⁴

Bu önemli üç noktaya erken çocukluk döneminde dikkat edildiği takdirde sağlam bir dini temel atılmış olacak, gelecekte bu temelin üstüne kurulacaklar daha güvenilir ve ulaşılabilir olacaktır.

Burada ailenin kültürlü oluşu ve bu kültürü çocuğuna aktarması da dini duygu ve düşünce gelişiminde çocuklar için oldukça önemlidir. Çünkü çocuklar kazandıkları dini düşünce ve duyguları daha açık ve anlaşılır bir dille aktarırken özgüvenleri de son derece güçlenecektir.⁷⁵

Ailenin bu pozitif etkileriyle uyumlu bir sosyal ortamda yaşayan çocuk ailesinde gördüğü ve duyduğu dinsel temalarla ve yaşantılarla karşılaştığında dini atmosferin evden sonra kendi sosyal çevresinde de devam etmesinden dolayı güçlü bir dini uyanış, dini algılayış ve dini bilince erişmiş olacaktır.⁷⁶

Çocuk bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu etki alanındadır. Kasıtlı ya da kasıtsız olarak tanık olduğu birçok dinsel davranışı öğrenir. Bu öğrenim ailede bireyler arası

⁷³ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara: TD Yayınları, 1990, s. 75.

⁷⁴ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s. 113.

⁷⁵ Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, s. 76

⁷⁶ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s 36.

karşılıklı etkileşimle kendiliğinden oluşur. Kısaca şöyle diyebiliriz; eğitim planlı ya da plansız olarak her etkiyi içine aldığına göre aile; insanın ilk dinsel eğitim gördüğü ve önemi ileriki yaşlarda büyük olan bir etki alanıdır.⁷⁷

Özetle, çocukların inanç yapıları hem anne babanın davranış ve beklentileriyle hem de çocukların davranışlarını yorumlama ve bu davranışlara verdikleri tepkilerle etkilenir. Anne babanın inanç ve tutumlarının, bazı vasıtalarla çocukları daha da etkilediği ve yönlendirdiği hususlar; çocuğun faydalandığı eğitim olanakları, çocuğun zihinsel seviyesini geliştiren oyuncaklar, anne babanın çocuklarla oyun oynama ve zihinsel egzersizler yapmaya ayırdıkları zaman olarak sıralanabilir. Bununla beraber anne babaların çocuklarının inanç ve değer tutumlarını etkilediği gibi, çocuklarında anne babaların inançlarını etkileyebilecekleri unutulmamalıdır. Bazı çocukların inancı yaşadığı deneyimden etkilenirken, diğer bazı çocukların inancı da içinde bulunduğu toplumsal gruptan etkilenir. Bunlardan farklı olarak diğer bazı çocukların inanç ve değerleri de, kültürel değerlerin bireysel deneyimler ışığında yorumlanması sonucu gelişip değiştiği söylenebilir. Çocukların kültürel değerler ve inançlarının oluşma ve değişmesinde bunların etkisinin olmasıyla birlikte, medyanın, elektronik cihazların da etkisi yadsınmamaktadır.⁷⁸

1.2.1.4. Din Eğitimi ve Okul

Okul öncesi dönem hayatın tamamını etkileyebilecek deneyimlerin yaşandığı, kişiliğin, inançların temelini atıldığı özel bir dönemdir. Çocuğun dine ve dini kavramlara olan ilgisi bu dönemde belirmeye başlar ve çocuk hayatın her parçasını keşfetmeye çalıştığı gibi dini ve dini kavramları da keşfetmeye başlar. Bu yaşlarda sosyal çevresi genellikle ev ve kreş olan çocuk bu bilgileri ebeveynlerinden veya kreşteki öğretmenlerinden edinmeye çalışır.

⁷⁷ Daha detaylı bilgi için bkz: Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I – II*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980.

⁷⁸ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s. 111.

İslam dini hiç şüphesiz insanın iyi yetişmesini hedeflemiştir. Hem manevî hem de maddi sahada insanın ilerlemesini isteyerek küçük yaşlardan itibaren eğitime oldukça önem vermiştir çünkü toplumların geleceğini çocuklarının eğitim derecesi ile belirlemektedir.⁷⁹

Çocukların sosyal çevrede (kreş, okul gibi) dini eğitimini etkileyen üç önemli faktör vardır. Bunlar; yaş, cinsiyet ve kişilik faktörleridir.

- Yaş: Yaşı küçük olan okul öncesi dönem çocukları yetişkinlerin sağladıkları çevre ve ortamlara göre bir Allah tasavvuru oluştururlar. Eğlence ve oyunla ilişkilendirilecek bir Allah anlayışı sergilerler. Allah, genellikle çocukların hayallerine cevap veren, her zaman onların iyiliğini isteyen, istediklerini yerine getiren, onların gözünde çok büyük, güçlü bir insan rolündedir. Bunun göstergesi bu yaş dönemi çocukların egosentrik dönem dediğimiz ben merkezli dönemde bulunuyor olmalarındandır.⁸⁰ Bu dönemde daha tam olarak bilişsel ve eleştirel düşünme becerileri gelişmediği için Allah tasavvuru Yaratıcı vasfına dönüşmemekte, taklit ve oyunla Allah kavramı öğretilmektedir.
- Cinsiyet: Kız ve erkeklerin Allah hakkında ki tasavvurları farklılıklar göstermektedir. Erkek çocukların Allah anlayışı daha rasyonel, kızların ki ise daha duygusaldır. Kız ve erkek çocukların Allah tasavvurlarını inceleyecek olursak; erkek çocuklara göre Allah kendilerinden uzak bir yerde, her daim hareketli ve aktif, daha rasyonel ve erkektir. Ayrıca kızgın ve sinirli olarak erkek çocuklar tarafından tasvir edilmektedir. Bundan farklı olarak kız çocuklarında

⁷⁹ Kayadibi, “İslam Dini’nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, sayı 4, s. 40.

⁸⁰ Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, s. 141; David Heller, *The Children’s God*, Chicago and London: University of Chicago Press, , 1988, s. 39-44

ise kendilerine yakın hissettikleri bir Allah tasavvuru mevcutken, Allah daha sakin ve pasif aynı zaman da çok güzel ve estetikdir düşüncesi hâkimdir. Allah onlara göre mutluluk ve huzur kaynağıdır. Aslında çocuklar ne kadar mesafede olursa olsun, kendilerini yardıma muhtaç ve aciz hissettiklerinden, insanlara ve kendilerine yardımcı olduğunu ve kendilerine daha yakın olmasını istedikleri bir Allah olmasını istemektedirler.⁸¹ Farklı cinsiyetlere göre farklı Allah tasavvuru, doğru algı ve inanış oluşturmaları için bu farklılıklar dikkate alınarak din eğitimi verilmeli, hassas noktalarda daha hassas yaklaşımlar denenerek tepki yerine sevgi ve heves oluşturulmalıdır.

- Kişilik: Kişilik özellikleri ise bireyden bireye göre değişen, farklı anlama ve algılara sahip olan çocukların hassasiyetlerine göre yaklaşım geliştirilerek verilmesi gereken çok önemli bir durumdur. Kişilik özellikleri çocukların aile yapısıyla, anne babanın çocuğa karşı ilgi ve davranışlarıyla ve içinde yaşadığı toplumun kültür ve değerleriyle şekillenmektedir. Bunlarla şekillenen kişilik özelliklerine göre çeşitli Allah anlayışları oluşmuştur.

Okul öncesi dönemde okulda çocuğa dini eğitim verirken dikkat edilmesi gereken hususlar:⁸²

- Çocuklara şartlı sevgi ortamları sunulmamalıdır. Oyuncaklarını toplarsan Allah seni sever, uslu çocuk olursan annen mutlu olur gibi dini algıyı şartlı sevgiye bağlamak çocuklarda dine tepki oluşumuna neden olmaktadır. Çocuğun hafızasında ki güzellikleri din ile

⁸¹ Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, s. 144.

⁸² Dönmez, “Okul Öncesi Dönem Çocukların Dini Tasavvurlarına Din Eğitimi Açısından Bir Yaklaşım”, s. 538-539.

örtüşerek vermek, Allah kavramını da çocuğun zihninde güzel kılacaktır.

- Çocukların çok fazla soru sorduğu dönem olan okul öncesi dönemde ki bunalıcı sorulara sabırla teker teker cevap vererek, açık, net ve anlaşılır bir dil kullanarak çocuklara açıklama yapmak ve yeterli bilgi vermek gerekmektedir. Ayrıca sorduğu sorulara cevaplarının kendisinin bulabileceği ortamlar hazırlamakta ebeveyn ve öğretmenlerin görevleri arasındadır.
- Sorulan sorulara gelişigüzel cevaplar vermekten kaçınılmalı, gerçeği en yalın şekilde basit cümlelerle ifade etmeye çalışılmalıdır. Çocukların seviyelerine uygun, tutarlı ve net ifadeler kullanarak açıklama yapılmalıdır.
- Eğitimde dini korkulara yer verilmemelidir. Cehennem tasavvuru, Allah kızar ifadelerini kullanmaktan kaçınılmalı, çok yükleme yapılmadan hazır bulunuşluklarına göre eğitime dikkat edilmelidir. Çocuk ruhunun sevgi ve merhametle geliştiği bu dönemde en çok sevmeye, kabul edilmeye ihtiyacı olduğu hatırlanarak Allah korkusu bir eğitim aracı olarak kullanılmamalıdır.
- Kısa dualar, basit dini bilgiler oyunlarla, şarkılarla çocuğu sıkmadan öğretilir. Bu dönemde ahlakî eğitim, değer eğitimi ön planda tutulmalı, çocuğun ruhu dini pratikleri ve bilgileri özümsemeye hazırlanmalıdır.
- Dini bayramlar, kandiller, günlük ibadetler, cami ziyaretleri çocuğun dini tecrübeyi yaşamasına ortam hazırlamak açısından elverişli zamanlardır. Bu zamanlarda duygu paylaşımını çocuklara aktarmak dini duygu farkındalığı için önemlidir.

- Din eğitimcisi, öğrencisinin anlamı kurabilmesini, hikmet arayışını sürdürebilmesini sağlayabilmek için inancın öğretiminde bir takım kuru bilgi ve davranış kalıplarını ezberletip bunlarla yetinmek yerine, dinin öğretisinin bizzat öğrenci tarafından anlamlandırılmasını, keşfedilmesini, özümsemesini ve içselleştirilmesini kılavuzlamalıdır.⁸³

Özetle, çocukların dini kavramlara yatkınlığı onlara sunulan ve öğretilen dini uygulamalarla paralellik arz etmektedir. Ne kadar verici, eğitici ve öğretici bir eğitim ortamı oluşturulu, kültürel ve dinsel uyaran zenginliği oluşturursa o kadar çocuk dini eğitime yatkın olacak ve o derecede ileriki zamalarda ki dini yaşantısını etkileyecektir. Bundan dolayı korkudan ziyade sevgiyi, sabırsızlıktan ziyade sabrı, kötüyü görmek yerine hoşgörüyle yaklaşarak iyiye meyilli düşünüp, güzele meylettirmeye okul öncesi dönem din eğitiminde oldukça ihtiyaç vardır. Korkulardan ziyade güzellikleri göstererek dini hazılık oluşturmak hem eğitimi güzelleştirecek hem de çocuklarda temeli güzel ve sağlam atılmış bir din eğitimi oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Eğitimde öğretmenin rolü yadsınamayacağı için öğretmenin dine yatkınlığı, dini düşüncesi ve dini uygulamaları çocukların dini düşünce ve eğitimi son derece önemlidir. Çünkü öğretmen çocukların dini algı ve eğitimi şekillendirmekte, onların hal, davranış ve sözlerinden son derece etkilenmektedirler. Bunun için anne babaya düşen yukarda saydığımız hususlara dikkat etme bilincinde olan, dini hassasiyete sahip olan öğretmenler bulup onlara çocuklarını teslim etme gayretinde olmalıdırlar.

Kısacası ilgisini canlı tutacak zenginleştirilmiş bir çevre ve eğitim ortamının ve iyi örnek olacak ebeveyn ve öğretmenlerin okul öncesi çocuğun dini gelişimi için yeterli olduğu düşünülebilir.

⁸³ Hasan Meydan, *Din Eğitiminde Manevî Boyut*, İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 299

1.2.1.5. Okul Öncesi Çocuklara Din Eğitimi Uygulamaları

Dini eğitim uygulamalarına başlarken çocuklara öğretilecek en temel ve en önemli şey Allah inancıdır. Çünkü dini inanç ve uygulamanın temelini Allah inancı oluşturur. Bu da ilk önce ilgi ve merak alanına göre çocukta Allah kavramına karşı sevgi oluşturmaya fırsat verilerek sağlanabilir. Sevgi oluştuktan sonra çocuğun istemesi ve iradesiyle doğru orantılı olarak yaşantılar ve anlatımlar hazırlanmalıdır. Burada önemli olan noktalar çocuklarda ilk önce Allah’a karşı sevgi bağı kurulması sonrasında da bu sevgi bağına göre inanç kavramını yerleştirmek olmalıdır. Böyle olduğu zaman dini eğitim alanında yapılacak uygulamalar daha etkin olacak, gelecek dini algı ve yaşantılar daha doğru bir şekilde şekillenecektir. İlerleyen kısımlarda anlatacağımız dini eğitim uygulamaları da bu iki temel üzerine oturarak verilmelidir.

İnsanoğlu genelde ümit ettiği şeyleri sever, korkularından ise uzaklaşmak ister. İman ve bağlanma dahi sevgi ile mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber, “Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz⁸⁴” buyurmuştur. Çocuk önce Allah’ı sevmeli ve O’na bağlanmalıdır. Çocukta var olan “sevgi”, “sığınma” ve “bağlanma” duygularıyla “korku” duygusu çok iyi tanınmalı ve sevgi ve bağlanma duygusu yeterince doyurularak bunlar “Allah sevgisi” ve “Allah’a bağlanma” duygularına ulaştırılmalıdır. Çocuklar ilk çocukluk yıllarında ki hatalı davranışlarından dolayı kesinlikle Allah ile korkutulmamalı, gereksiz ceza, söylem ve eylemlerde bulunulmamalıdır.⁸⁵

Çocukların yaşı ne olursa olsun “Allah” kavramı dini düşüncelerinin merkezini oluşturur. Okul öncesi dönemde çocuklar somut işlemler döneminde olduklarından somut düşünebilmektedirler. Bunun için Allah bazen babalarından, dedelerinden veya görüp tanıdıkları bütün insanlardan çok daha büyük bir insan gibidir. Çocuklar Allah’ı yaşlarının gereği hep somut bir varlık olarak düşünmektedirler. O’nun büyüklüğünü

⁸⁴ İmam Buhari, *Sahih-i Buhari*, İlmi 12, Edeb 80.

⁸⁵ Erden, *Çocuklarda Ahlakî ve Manevî Eğitim*, s. 37.

anlatırken de tanıdıkları ve bildikleri bazı insan veya diğer varlıkları ölçü almaktadırlar. Bu normal bir durumdur. Çünkü bu çağda çocukların başka türlü düşünebilmeleri mümkün değildir.⁸⁶ Genelde Allah'ı basit ve sevecen olarak tasvir eden çocuklara Kur'an da ki kıssaları anlatılmak ve anlatılanları rol yapma tekniği ile canlandırmalarına fırsat vermek faydalı olacaktır.

Allah inancı ile ilgili sevgi bağı kurulduktan sonra dini eğitim uygulamalarının başlangıcı Allah'ın varlığının bilinmesine götüren gözlem, düşünce ve sohbetlerdir. Dini alanda ki ilgilerinin altın çağı olan 4-6 yaş çocukları Allah hakkında düşünüp, O'nun hakkında konuşabilir ve hayat olayları ile Allah arasında ilişkiler kurabilmektedir. Bu konuşmalar basit ve açık olmalı, çocukların akıllarını karıştıracak derin bilgilere girilmemelidir. Olaylar ve eylemler hakkında sohbet ortamı oluşturularak, canlandırma ve olaylarla Allah tasavvuru daha etkin ve kalıcı işlenebilir.⁸⁷ Buna paralel olarak dini iletişime dayalı din öğretimi de üç yaşlarında başlayabilmekte; dini nitelikli sözlerle, heyecan, sevgi ve korku gibi hislerle sohbet ortamları oluşabilmektedir. Hatta bu sohbetlerinin başının Allah'ın varlığı ve birliği ile ilgili olması gerekmektedir. Bu yol üzerinde ki rehberimiz de Rasulallah (sav)'dir. Çocuğun dil gelişimini dikkate alarak ona öncelikle tevhidle ilgili kelimelerin öğretilmesine dikkat çeken Peygamber Efendimiz (sav): *“İlk söz olarak çocuklarınıza güzel bir şekilde “Lâ ilâhe illâllah” demeyi öğretiniz”*⁸⁸ buyurmaktadır.

Bu yönlendirmeler ve hadis-i şerif doğrultusunda anne babalar konuşmalarıyla örnek olarak, dini kelimeleri cümlelerinde, günlük hayatlarında kullanarak çocuklarında dini farkındalık oluşturmalıdır. Bunu da dini söylem ve terimleri kullanarak yapmalıdırlar. Mesela “Bismillah, Elhamdülillah, Maşallah, İnşallah, Allah korusun, Allah bağışlasın, Allah analı babalı büyütsün, Allah'a emanet, Allah yolunu açık etsin,

⁸⁶ Erden, Age, s. 34.

⁸⁷ Mualla Öztürk, “Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, 23-25 Nisan 1981, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, s. 206-210.

⁸⁸ Beyhaki, *Şuabi'l İman*, VI, 398.

Allah kavuştursun, Allah acil şifalar versin” gibi sözler bebeklerde, çocuklarda kulak ve gönül aşinalığı oluşturacak, zaman ilerledikçe de kanıksayarak anlamlarını da öğreneceklerdir.⁸⁹

Anne baba tarafından sevilen ve değer verilen bir ocuk yanlış yaptığı zaman onların sevgisini ve güvenini kaybetmekten korkar. Bu korku ile yanlış yapmamaya çalışır. İşte Allah korkusu da böyle sevgiye dayalı bir korku olmalıdır. Allah’ın bütün yaratıklara karşı şefkatli olduğu, özellikle k çocukları çok sevdiği anlatılırsa; ocuk Allah’ın büyüklüğünden korktuğu için değil, sevgisini kaybetmemek için kötü şeyler yapmamaya çalışacaktır. Bu yüzden önce çocuklarımıza cehennemden ziyade cenneti anlatmalıyız ve Allah korkusundan önce Allah sevgisini aşılamalıyız.⁹⁰

Hiz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “ocuklarınızı, Peygamberinizin sevgisi üzerine yetiştirin.” çocuklar  dört yaşlarından itibaren dini hikâyeleri dinlemekten oldukça keyif almaya başlarlar. Peygamber sevgisi aşılamak için de bu hikâyeler kullanılabilir, Kur’an da geçen kıssalar anlatılabilir. Peygamber Efendimizin(sav) hayatı bölümler halinde okunarak çocuklara tanıtılmalı, O’nun şefkatli ve merhametli olması, çocukları sevmesi, hayvanları koruması gibi konular ve özellikle de mucizeleri anlatılarak ocukların O’na karşı sevgi duygusu oluşturulmalıdır. Ayrıca anne baba ve eğitimciler Peygamberimizin adı geine salvat getirmeleri, O’na olan sevgilerini sık sık dile getirmeleri, O’nu sevdikleri için O’nun gibi yaşama gayreti içerisinde olduklarını göstermelidir. Tevhid gibi salvatta çocuklara öğretilmesi gerekenler arasında ilk sırada olmalıdır.⁹¹

Bütün bunlar yapılırken kesinlikle zorlama ve korku olmadan dini farkındalık oluşturulmalı, manevî bir atmosfer sağlanarak sevgi ortamı hazırlanmalıdır. Temelinde zorlama ve korku olan sevgi olmayan dini eğitim er ya da geç sönecek, inanç kavramı

⁸⁹ Erden, *ocuklarda Ahlakî ve Manevî Eğitim*, s. 33.

⁹⁰ Ali Çankırılı, *ocuğun Manevî Eğitimi*, İstanbul: Zafer Yayınları, 2012, s. 108.

⁹¹ Erden, *ocuklarda Ahlakî ve Manevî Eğitim*, s. 40.

zedelenmiş olacaktır. Aksine sevgi motifi sağlanan çocuklar dini konulara ilgi ve merak duyacaklardır. Bu meraklarının oluştuğu zaman diliminde çocuklarla konuşmak oldukça önemlidir. Bu da takriben dört ve beş yaşlarına tekabül etmektedir. Dini konularda konuşmaya çekinen çocuklar ise teşvik edilmeli, Allah'ın bizi nasıl sevdiğinden, O'nun hakkında bilmemiz gerekenlerden, Allah'ın varlığından, caminin ve ibadetlerin öneminden bahsedilmelidir.⁹² Çocukların bu somut düşünce seviyesinden soyut düşünce seviyesine geçmesi ve tenzihi bir Allah anlayışına sahip olması, duygu, düşünce ve zihni gelişimlerine paralel olarak daha sonra tedrici olarak kendini gösterecektir. Üç yaşından itibaren Allah hakkında bilgi edinmeye başlayan çocuk, Allah'ı tasavvur etmeye çalışarak O'nu diğer varlıklardan ayırma çabasına girecektir.⁹³

Kısa, öz, anlamlı, sevgiye dayalı, sade ve açık bir din eğitimi verilmesi için unutulmaması gereken nokta dini alanda çocukların sorun ettikleri ya da ilgi duydukları konulara odaklanarak, onların sorularıyla ilgilenilmesidir. Gelecek yıllarda sağlıklı bir dini gelişim için bu oldukça önemlidir çünkü çocuklara verilecek cevaplar onları ruhsal olarak rahatlatacağı gibi aynı zamanda ruhsal sıkıntılara düşmesine de neden olabilir.⁹⁴ Soru sormak öğrenmeye hazır olmak demektir. Çocuklar üç yaş civarında dini sorulara yönelmekte, beş yaş civarında da meraklarının ve zihinsel kabiliyetlerinin gelişmesiyle orantılı olarak sorularında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Dolayısıyla çocuğun bu merakı iyi değerlendirilmeli, dini sorulara doyurucu cevaplar vererek onda dini yaşayışın uyanışına yardımcı olunmalıdır. Yetişkinler sabırlı olmalı, telaşla ve başından savmak için rastgele şeyler söylememelidir. Hz. Peygamber; insanlarla iletişim kurulurken, herkese derecesine göre davranılmasını, insanlarla anlayabilecekleri seviyede konuşulmasını, güçleştirmeyip kolaylaştırmayı, nefret ettirmeyip müjdelere

⁹² David Heller, *Talking to Your Child About God*, New York: Bantam Books, 1988, s. 47.

⁹³ Erden, *Çocuklarda Ahlakî ve Manevî Eğitim*, s. 35.

⁹⁴ Öztürk, "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı", s. 206-210.

vermeyi emretmiştir. Bu ilkeler, çocukların soruları cevaplandırılırken de uygulanmalı, bir birey gibi düşünerek çocuklarla bu hususlara dikkat ederek iletişim kurulmalıdır.⁹⁵

Din eğitim uygulamalarının en etkin yollarından biri de duadır. Din eğitiminde yöntem olarak kullanılabilecek bir kavram olan “dua” ; okul öncesi çocuğun eğitiminde önemli bir yer tutar. Çocuklar, dua için doğuştan gelen bir içgüdüye sahiptir. Çok erken yaşta, birçok insanın paylaştığı çeşitli duaları öğrenirler. Allah’ı övme, Allah’a şükretme ve Allah’tan bir şeyler isteme bunlardan bazılarıdır. Çocuklara öğretilen farklı türdeki duaların içinde birçok amaç vardır. Dua her zaman çocukların isteklerini o an için karşılamaz. Ayrıca dua, çocukların neye ihtiyacı olduğunu da öğretir. Çocukların kendini tanımasını ve kendini anlamasını sağlar. Çocuklar dua ederken, Allah’a dua eden diğer çocuklarla ve Allah’la bir ilişki kurmuş olurlar. Çocukların ilk duaları kendiliğinden gelişir. Yapılan dualar plansız ve içten gelen dualardır. Çocuklar dua etmek için içlerinden gelen bir dürtü hissederler. Bu ortamda duanın çocukların hayatından doğal olarak ortaya çıktığı görülür.⁹⁶

Dua, sadece dini bir etkinlik değil aynı zamanda bir ilişkidir. Dua, Allah ile çift yönlü kurulan dostluk ve iletişimdir. Çocuk, Allah ile dua aracılığıyla konuşur. Duanın amacı, çocukları Allah’a alıştırmaaktır. Bu iletişim sayesinde dua bir eğitim aracı olarak kullanılabilmekte, çocukla yaratıcı arasında güçlü bir bağ oluşturulabilmektedir. Bundan dolayı dini gelişimde duanın yeri yadsınamaz. Mesela duaları açıktan, sesli olarak yapmamız çocukların dini gelişim ve eğitimi açısından yararlı bir davranış olacaktır. Hz. Muhammed (sav) den aktarılan dua örneklerini, sahabeler, O (sav) dua ederken duymuşlardır. Bundan dolayı anne babalar samimi ve içten bir şekilde çocukların öğrenebileceklerini hedefleyerek sesli dua etmelidirler.⁹⁷ Ayrıca, çocuklara küçük dualar, şükür cümleleri ve ilahiler öğretilmelidir. Ezberletilen bu dualar onun

⁹⁵ Erden, *Çocuklarda Ahlakî ve Manevî Eğitim*, s. 41.

⁹⁶ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, s. 364.

⁹⁷ Bilici, *Age*, s. 373.

Allah’a yaklaşmasını sağlayacaktır. Dinle ilgili kavramların oluşumunu sağlamak ve inanmanın temelini atmak açısından önemlidir.⁹⁸

Okul öncesi çocuklar “dua” kavramının mahiyetini tam anlayamazlar da, dua ve ibadetlere karşı çok ilgilidirler. Bu dönemde çocuklar dua etmekten hoşlanırlar, dua etme istekleri çok kuvvetlidir, yetişkinlerin okudukları duaları ezberleyebilirler fakat anlamını çözemezler.⁹⁹

Konuşma dili, yazı dili, resim dili, müzik dili, radyo dili gibi çeşitli diller olmakla birlikte “din dili” diye bir dil çeşidi vardır. Dua da bu “din dili” kavramıyla örtüşmektedir. Erken yaşlarda verilen dini kavramlar, soru-cevap şeklinde ezbere dayalı olduğu zaman “din dili” kullanımındaki dini kelime hazinesini zenginleştirmektedir. Bu sadece kuru kuruya yapılan bir ezberden ziyade çocukların hem zihnine hem de duyularına hitap edilen bir hale getirilmelidir.¹⁰⁰ Yani öğretilen dualar sadece ezberletilmemeli yaşantıya dönecek şekilde eğlenceli hale getirilerek çocuklara yaşatılmalıdır. Kalbe ve zihne hitap eden bu din dili çocukların hem anlık hem de gelecekte ki dini merakını tetikleyecek hem de güvenilir ve bilinçli bir Allah olgusu oluşacaktır.

Dua, okul öncesi çocuğun dini gelişiminde en çok başvurulan manevî bir etkinliktir. Bu dönemde çocukların sıklıkla, sınırlılıklarını aşmak için sınırsız gücü temsil eden Allah’a yöneldikleri ve ondan yardım istedikleri görülür. Çocukların bu masum isteğinin, kendi haline bırakılması mümkün olmadığı gibi, ondan akademik ve alışkanlık haline gelmiş dualar beklemekte doğru olmaz. Yemek duası, yatma duası ve şükür duasının yanında kısa süreler gibi çocukların anlayabileceği kısa ve özlü duaların okunması ve ezberletilmesi, çocuğun problem çözme yeteneğini geliştirerek hayata

⁹⁸ Vergote, “Çocukta Din”, s. 315-319.

⁹⁹ Arnold Gessel and Frances L. Lig, *The Child from five to ten*, New York: Harpercollins, , 1977, s. 451; Andrew and Penny Stanway, *The baby and child book. The Complete Guide to Your Child’s First Five Years*, London: Pan Books, 1983, s. 500

¹⁰⁰ Selçuk, *Okul Öncesi ve Okul Çağında Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, s. 37.

tutunma sürecinde, ona dini ve psikolojik destek sağlar. Bu nedenle dua gelişimi ve eğitim öğretimi ihmal edilmemelidir.¹⁰¹

Açıklamaya çalıştığımız dini eğitim uygulamalarının amacına ulaşması için keyif alınarak yapılması, keyif alırken öğrenme ortamının oluşması son derece önemlidir. Çünkü çocuklar sevdikler, keyif aldıkları ve kendilerine hoş gelen, eğlenerek ve keşfederek öğrenmeye çalıştıklarını daha etkin öğrenir ve hayatlarına geçirirler. Bu doğrultuda eğitimin her alanında verimi ve niteliği arttırmak için kullanılan “oyun” yöntemi, dini eğitimin etkinliğini arttırmak için de kullanılabilecek en etkili yöntemlerden bir tanesidir. Sosyal bir varlık olarak çocuk, üç yaşından itibaren bir çevre ve arkadaş grubuna ihtiyaç duyar ve bunu da en iyi “oyun” ile sağlar. Her alanda olduğu gibi oyun din eğitiminde de kullanılmakta, eğitimi eğlenceli ve etkin bir hale getirmektedir çünkü çocuğun inancının oluşum aşamasında, çocuğu mutlu edecek yaşantılar sunmak, eğitimi etkili ve verimli kılacaktır. Anne, baba ve öğretmenlerin dini eğitimde öğretmek ve yaptırmak istediklerini oyun ile keyif alarak çocuklar yapacak, yaşayarak ve mutlu yaptığı için de kalıcı öğrenme sağlayacaktır. Bu da dini gelişimi hızlandırıp çocukların sağlıklı ve mutlu birey olmalarına olanak verecektir. Oyun içerisinde dini sembollerin ve kavramların kullanılması, alan gezilerinde dini temsil eden yerlere götürülmesi, sevdikleri oyunlarla dini anlatımın birleştirilmesi, dini içerikli hikâye ve masalların tercih edilmesi, sosyalleşme ortamında arkadaşlarıyla birlikte dini ritüellerin yapılması, ibadetlerden sonra sevdikleri yerlere gidilmesi gibi örnekler çocukların oyunla dini eğitimi öğrenmesinin birkaç örneklerindendir.¹⁰²

Özetle öğretim kafaya, eğitim ise daha çok kalbe hitap eder. Onun için çocuklarına dini eğitim verirken, annelerin ve babaların ve hatta öğretmenlerin hatıralarından çıkarmamaları gereken husus, onların kalplerine Allah ve Peygamber

¹⁰¹ Bilici *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, 2015, s. 374.

¹⁰² Bilici, *Age*, s. 122- 129.

sevgisini yerleştirmek olmalıdır. Zaten temelinde sevgi olmayan hiçbir eēitim başarıya ulaşamaz.¹⁰³

Dini eēitim uygulamalarının manevî yönünü etkinleştirebilmek, tasavvufî bir yaklaşımla çocukların kalbînde oluşturabilmek için örnek bir aile yaşantısı çok etkili bir yere sahiptir. Çocukların dini eēitiminde evlerin manevî havasının önemli tesirleri vardır. Namaz kılınan bir ev, kütüphanesinde dini kitapların olduēu, Kuran-ı Kerim'in itina ile yerleřtirildiēi ve okunduēu, ezan seslerinin duyulduēu bir ev, ocuēun dini hayata girmesinde çok etkilidir. Camilerin, dini öğretim yapan okulların yakınında ki evlerde oturan çocuklar dini konuları çok küçük yaştan itibaren duymaya başlamış olurlar. Evinden camiye gören, cami yaşantısını hisseden 3-4 yaşında ki ocuēun manevî hayata girişi zevkli olacaktır. Ezan sesleri, camiye huzur içinde gidip gelen müminlerin terbiyeli vakur ve birbirlerine saygılı selamlaşmaları, onları gören çocukların küçük dünyasında büyük ufuklar açacaktır.¹⁰⁴

1.2.1.6. Okul Öncesi Dönem Din Eēitimi Uygulamalarına Tasavvufî

Yaklaşım:

Okul öncesi dönem çocuklarının gelişimlerini, ilgi ve meraklarını, önceliklerini göz önüne alarak oluřturacaēımız etkinlik çeşitlerine manevî boyut kazandırdıēımızda tasavvufî bir yaklaşım oluşturabilmekteyiz. Bu tasavvufî boyutu eēitime dâhil edebilmek için eēitimsel unsurların ve örneklerin manevî yönünü oluşturabilmemiz ya da gün yüzüne çıkarmamız gerekmektedir. Dini eēitimi tasavvufî alanla entegre ettiēimizde okul öncesi dönem çocuklarının kalbî eēitimini de ihmal etmemiş, etkisi daha yüksek bir eēitim ortamı saēlamıř olacaēız. İnterdisipliner bu yaklaşımı çocukların eēitiminde örneklendirecek olduēumuzda daha zenginleştirilmiş, manevî kazanımı daha

¹⁰³ Erden, *Çocuklarda Ahlakî ve Manevî Eēitim*, s. 35.

¹⁰⁴ Ayhan, *Eēitime Giriş ve İslamiyetin Eēitime Getirdiēi Deēerler*, s. 250.

yüksek ve gelecek yaşantısı için pozitif bir etki sağlanmış olacaktır. Okul öncesi dönem çocuklarının dini eğitimine tasavvufî yaklaşımı örneklerle açıklamaya çalışacağız.¹⁰⁵

Kalbe¹⁰⁶ hitap etme: Tasavvufî açıdan kalb eğitimin başlangıç noktası, tasavvufî eğitimde de odak noktasıdır. Her hal, hareket ve düşünce kalb endeksli çalışarak kişinin özünü eğitmek hedeflenmektedir. Zira kalbe hitap etme tasavvufî eğitimin ana temel konusudur. Kalb kişiyi hakikate götürdüğü için tasavvufta öncelikli konu kalbe hitap ederek kişileri eğitmektir. Bu doğrultuda her hangi bir yaratılan, özüne hitap edildiğinde nasıl kendinden bir parça buluyor ve o eğitime kendini dâhil ediyorsa çocukların eğitiminde de onların kalbine hitap etmek son derece önemlidir. Çünkü çocuğun zihninde korkutarak Allah'ı tanıtmak yerine sevgi, huzur ve şefkatle tanıtarak sevilen bir Yaratıcı kavramını kalbîne yerleştirmek tasavvufî açıdan din eğitiminde oldukça önemli bir husus ve temeldir. Bunun için sadece akla değil aynı zamanda kalbe hitap etmek her seviyede ki din eğitimi için olmazsa olmaz şartlardandır. Din eğitimi de okul öncesi dönemde iyi ve sağlam karakterde kişilikler yetişmesini öngören bir değerler eğitimine dayandırılmalıdır. Ezberlenen ve anlamı bilinmeden tekrar edilen dini bilgilerin öğretimi yerine, iyi insan olmanın doğal şart ve uygulamalarını içine alan bir din eğitimi anlayışı geliştirmek ancak çocukların kalbine hitap ederek ve orada bir heyecan duygusu oluşturularak verildiği takdirde daha olumlu sonuçlar alınacaktır.¹⁰⁷

Ayrıca din eğitiminin temeline işlenmesi gereken motif “sevgi motif”idir. Sevgi bir kalb işi olduğundan çocukların din eğitiminde kalbe hitap eden bir sevgi anlayışı oluşturmak oldukça önemlidir. Zaten yaratılış mayamızda olan Allah sevgisi kalbe hitap

¹⁰⁵ Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitim*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 244.

¹⁰⁶ Biyolojik ve anatomik manada açıklayacak olursak kalb; insan göğsünün solunda yer alan, misalen çam kozalağına benzeyen bir organdır. Ana rahminde insan varlığının jinekolojik oluşum sürecinde meydana gelen ilk organdır. Tasavvufî manada ise; insanın özü, oluşumu, madde ile mananın birleştiği yer, akıl, ruh, Allah'ın tecelli ettiği mahal, ilahi latife gibi birçok yönlü manaları ifade eder. Biyolojik manada ki kalb, insanda olduğu gibi hayvanlarda da bulunur. İkinci anlamda ki kalb ise sadece insanda bulunur ve insanları hayvanlardan ayıran özelliktir. Mutasavvıflara göre; manevî kabin maddi kalbe bir nevi bağlantısı vardır. Ve bu kalp insanın hakikatidir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 341, Kalb bölümü)

¹⁰⁷ Hayati Hökelekli, *Age*, s. 244.

edecek bir eğitim anlayışıyla çocukların eğitim hayatını şekillendirerek bir mana kazanmalarını sağlayacaktır. Zira öğretim “beyin” ile eğitim “kalb” ile olur. İnsan severse yapar, içselleştirir ve edinir.¹⁰⁸

Kalbe hitap etmeyi okul öncesi döneme indirgediğimizde ise eğitimin başını öğretmen öğrenci arasında kurulacak sevgi bağı oluşturmakta, öğretmenin çocuğun kalbine girmesini başarması hem onu sevmesi hem de kendisini sevdirmesi gerekmektedir. Bu sevgiyi hisseden çocuk öğretmeniyle güvenli bir bağlanma yaşayacak ve eğitimsel süreç daha kolay olacaktır. Bu bağlanmadan sonra eğitimin içeriğinde verilen bilgilerin sadece anlatımdan ziyade çocuklara yaşantılar yoluyla sunulması, hissetmelerine fırsat verilmesi son derece önemlidir. Yapılan geziler, uygulanan drama yöntemleri çocukların öğrendikleri bilgileri yaşamalarına fırsat vererek, içsel olarak hissetmelerini sağlayacaktır. Deney, gözlem, araştırma da kullanılabilecek diğer yöntemlerdendir. Önemli olan bilgiyi çocuklara öğretip geçmekten ziyade deneyimlerle hayatlarına aktararak kalbi bağ kurmalarını sağlamaktır.

Dua¹⁰⁹: Allah-u Teâlâ; “*Rabbimiz, dua ediniz kabul edeyim*”¹¹⁰, Resullullah (sav) de “*dua, ibadetin ilîğidir*”¹¹¹ buyurmuştur. Dua ihtiyaç anahtarıdır, ihtiyaç sahiplerinin istirahat mahallidir, sıkıntıda kalanların sığındığı yerdir, dert ve hacet sahiplerinin nefes aldıkları alanlardır. Bunun için tasavvufi ehilleri duaya oldukça önem vermişler ve hatta kal ve hal ile olmak üzere duayı iki çeşide ayırmışlardır. Buradan yola çıkarak bir münacat şekli olan dua ibadet olarak görülmüş, yukarıda ki hadis uyarınca ibadet olan bir şeyi icra etmek, onu terk etmekten elbette ki daha üstün olduğundan duanın ehemmiyeti mutasavvıflarca oldukça büyük olarak

¹⁰⁸ Hatice Kübra Tongar, *Korkutarak Değil Sevdirerek Din Eğitimi*, İstanbul: Hayy Kitap, 2017, s. 44.

¹⁰⁹ Arapça isteme, yalvarma, niyaz gibi manaları olan kelime. İhtiyaçların anahtarı, darda kalanların rahatladığı yer, muhtaçların sığınağı manalarını içerir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 173, Dua bölümü)

¹¹⁰ Mü'min, 40/60.

¹¹¹ Tirmizi, *Daavat*, I, Acluni, I, s. 403.

değerlendirilmiştir.¹¹² Önemi bu kadar büyük olan duayı çocukların hayatına sokmak ehemmiyet arz etmektedir. Tasavvufî bir bağlantıyla çocuğun manevî dünyasını harekete geçirecek dua, din eğitiminin yapı taşlarından biridir. Bu doğrultuda dua; din eğitiminde aynı zamanda eğitim tekniklerinden bir teknik olarak düşünülebilir. Dua, ibadetin ön alıştırması olarak değerlendirilebilmekte, çocuğun Allah ile iletişimini güçlendirecek bir metot olarak kullanılabilir. Yalnız dua edilirken korku, ceza, ürperti, tedirginlik, kızgınlık halleri kesinlikle çocuğa yansıtılmamalı; gayet anlayışlı, seven, olumlu ve mutlu duygular yaşamasını sağlayacak bir yaratıcı imajı çizilerek dua edilmesine ortam hazırlanmalıdır. Bunun için Peygamber Efendimizin (s) naif, anlayışlı, gayet sakin ve huzur verici ahlakî örnek alınabilir. Kalbe hitap eden, çocuklarda sevgi ve merak uyandıracak cümleler kurarak isteklerde bulunmak, duaya çocuğu hevesli kılacak, dini unsur, kelime ve yaşantıları hayatına geçirmesine vesile olacaktır.

Duanın yeri dini eğitimde oldukça önemlidir. Korkularak edilen dua ileride duasız bir hayata bırakılan bir iz olacağından korku kaynaklı değil sevgi ve merhamet kaynaklı dualar edebiliriz. Çocuklara uygun zamanlarda kısa ve küçük dualar öğretilmeli, şükür cümleleri ezberletilmelidir. Besmele çekmek, hamdele etmek, kısa ilahiler öğretmek gibi.¹¹³

Gözlem ve Tefekkür¹¹⁴: Gözlem ve tefekkür neden sonuç, sonuç neden ilişkisinde yolları birbirine çıkan iki unsurdur. Gözlem metodunda bilgi duyular vasıtasıyla elde edilmektedir. Kişinin tüm dikkatini tabiata yönelterek oradaki hareketlerden, olaylardan bir takım bilgilere ulaşması gözlemin gerçekleşmesi manasına

¹¹² Abdülkerim Kuşeyri, *Tasavvufî İlmîne Dair Kuşeyri Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016, s. 352.

¹¹³ Beyza Bilgin, *Okul Öncesi Çocuğunda Din Duygusu*, Okul Öncesi Eğitimi Dergisi, Ankara: İş Basımevi, 1985, sayı: 30, s. 14-15.

¹¹⁴ Arapça, düşünmek demektir. Sufî Allah'ın zatını değil, nimet ve kudretlerini düşünür. Cürcanî tefekkürü, kalbî iyi ve kötüyü ayırt eden lambası olarak görür. Ona göre tefekkür sahibi olmayan kalp, karanlıklar içinde boğulur, kaybolur. Tefekkür, hikmeti yakalayan bir ağ olarak da tanımlanır. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 643, Tefekkür bölümü)

gelmekte¹¹⁵ gözlemin ötesini düşünerek kâinattan yola çıkarak Yüce Yaratıcıyı düşünmesi de tefekküre dayanmaktadır. Hatta kâinat bir eğitim ortamı olarak düşünüldüğünde tefekkürle esma öğretimi de gerçekleştirilebilmektedir. Çünkü esma çalışmalarının en önemli çalışma sahası “doğa”dır. Doğayı gezen, duayı öğrenir ve Yaratıcısını tanır. Mesela bir ağacın karşısına oturup ağacın kökleri, gövdesinin dokusu, rengi, yaprakları, meyveleri incelenebilir. Bu tefekkür bir sohbete dönüştürülüp, Allah’ın her şeyi yaratan “Halık”, kâinatı süsleyen “Müzeyyen”, meyveleri ve sebzeleri bize rızık olarak gönderen “Rezzak” esmalarının vurguları yapılabilir. Bu yöntemle somutlardan yola çıkarak soyut olan Allah’ın varlığına ulaşmak mümkündür ve böylece çocukların zihnine esma tohumları okul öncesi dönemden atılabilir.¹¹⁶

Kısaca doğayı ve çevreyi kullanarak, Allah’ın yüceliğini, büyüklüğünü doğada ve çevrede bulunan yarattıklarına bakarak verebiliriz. Sadece soyut cümlelerle anlatmak yerine ayetleri doğayla, duygularla somutlaştırarak verebiliriz. Bu bağlamda çocuklarımıza Allah’ı anlatırken, Allah’ın sanatından yola çıkmamız süreci çocuğumuz için somutlaştırmış olur. Somuttan soyuta giden öğrenme biçimi, özellikle okul öncesi dönem çocukları adına çok daha anlamlı ve kalıcı olacaktır.¹¹⁷

Tedricilik: Tasavvufî eğitimin metotlarından biri de tedricilik ilkesidir. Eğitimde amaca ulaşmak için aşama aşama ilerleyerek marifete ulaşmak gerekmektedir. Kişinin inançlarının değişiminde zaman çok önemli bir faktördür. Birdenbire olmak sünnetullahı ters bir durumdur. Asıl olan hedefe emin ve sağlam adımlarla belirli bir sürede yürümektir. Kur’an’ın zamana yayılarak inişi, insanın aydınlanması meselesi içinde önemli bir örnektir. İnsanın da hedeflenen ideal seviyeye gelmesi de belirli bir

¹¹⁵ Şakir Gözütok, *Sufî Pedagojisi*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2012, s. 136-137

¹¹⁶ Tongar, *Korkutarak Değil Sevdirek Din Eğitimi*, s. 103

¹¹⁷ Tongar, *Korkutarak Değil Sevdirek Din Eğitimi*, s. 104.

süreç dâhilinde olmaktadır.¹¹⁸ Tasavvufî da kişi tedricen ilerleyerek insan-ı kâmil olma yolunda aşama kaydetmektedir.¹¹⁹

Tedricilik ilkesini hem okul öncesi döneme hem de din eğitime uyarladığımızda kolaydan zora, basitten karmaşığa, açıktan kapalıya doğru bir aşama kaydetmesi gerektiği karşımıza çıkmaktadır. Bunun için doğrudan verilen bir din eğitiminden ziyade dolaylı bir din eğitimi sağlamak hem eğitimin tedricilik ilkesine hem de amacına ulaşma konusunda daha kademeli bir yaklaşıma vurgu yapmaktadır. Her yaştan belirli bir özelliği olduğu için bu özelliklere uygun bir gelişim seyreden din eğitimi çok daha etkili olacaktır. Sevgi ve güven bağı kurulmadan verilen bir Allah tasavvuru nasıl etkin olmuyorsa, algısı gelişmeden verilecek din eğitimi de etkili olmayacaktır. Onun için belirli aşama ve özelliklere göre verilecek din eğitiminde çocukların özellikleri baz alınarak kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru izlenecek yol hem aşamalılık ilkesine uygun olacak hem de din eğitimini verimli ve anlaşılır hale getirecektir.

Kıssadan¹²⁰ hisse ve menakıpname¹²¹ anlatımı: Gayesi ahlak adamları yetiştirmek olan tasavvufun zirve şahsiyetlerinin hayat hikâyelerinin anlatılması ve

¹¹⁸ Ersin Savaş, “Tasavvufî-Eğitim İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*, c.1, s.1, Aralık 2016, s.s. 20; Şevki Saka, İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi, AÜİFD, 2012, 62, s. 59-72.

¹¹⁹ Gözütok, *Sufi Pedagojisi*, s. 133-134.

¹²⁰ Arapça hikâye demektir. “Salihlerin kıssası, Allah (c)’ın ordularından bir ordudur.” Hadis-i şerif gereği büyük velilerin hayat hikâyelerine sohbetlerde sık sık yer verilir. Bundan gaye ibrettir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 373, Kıssa bölümü); Kur’ân-ı Kerim’de tarihî kişilerle olaylara dair yer alan haberler ve bunlardan bahseden ilim. Sözlükte “bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek; bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek” gibi mânalara gelen kıssa kelimesi bir kimse yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması / hikâye edilmesi ve bu niteliği taşıyan hikâyeyi ifade eder. Kelimenin bu etimolojik anlamı, kıssa türü hikâyede olayın adım adım izlenecek nitelikte önemli ve ilginç olmasıyla doğru ve gerçekçi olması niteliklerini ön plana çıkarır. Kıssanın hikâyeden farkı da bu nitelikleri dolayısıyladır. Çünkü asıl anlamı “nakil” olan hikâye gerçekçi-hayalî, önemli-önemsiz başkalarına aktarılıp anlatılabilecek her tür olayı kapsar. Kur’an’da yer alan kıssalar için hikâye kelimesinin kullanılmaması da bu ayırıma dayanır. Zira Kur’an kıssaları ibret alınacak olan, tarihî doğruluk ve gerçeklik niteliği taşıyan olaylardır. (<http://www.islamansiklopedisi.info/> sitesinden 18.02.2018 tarihinde alınmıştır.)

¹²¹ Arapça bir isim olup çoğulu “menakıb” dır. Evliyaların hayatlarının anlatıldığı eserlerdir. Bu eserler velilerin kerametlerini, hikmetli sözlerini, hallerini, yaşayışlarını anlatır. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 426, Menkabe bölümü); Velîlerin daha çok kerametlerinin anlatıldığı eserlerin genel adı. Sözlükte “övünülecek güzel iş, hareket” mânasına gelen

örneklendirilmesi eğitimsel bir metot olarak kullanıldığında verimli sonuçlar alınabilecektir.¹²² Bu doğrultuda çocuğun hikâyelere büyük ilgi duyduğu bu dönemde dini içerikli hikâyeler çocuğun dini hayal gücünü ve duygusunu uyandırdığı gibi eşyanın içinde ve ötesinde gizli kuvvetlerin olduğu düşüncesinin gelişmesini hızlandırır.¹²³

Kutub’a göre Kur’an, kullandığı bütün eğitim yöntemlerinde mutlaka kıssalara yer vermiştir. Ona göre Kur’an kıssaları her türlü eğitim, irşad ve yöntemle dolu bir hazinedir.¹²⁴ Bu kıssalar çocuğun bilişsel, duyuşsal ve davranışsal gelişimine katkı sağlayacak şekilde, günümüzün değişen değer algılamalarına alternatif bir yöntem olarak kullanılabilir.¹²⁵

Okul öncesi dönem daha sonra kazanılacak dini bilgi ve davranışların hazırlayıcısı mahiyetinde ön bilgilerin verildiği bir hazırlık veya başlangıç dönemidir. Bu açıdan kıssalar ve menakıpnameler dini hikâyeler hükmünce değerlendirilerek hem çocuğun gelecek hayata hazırlanmasında hem de gelecekte yaşayacağı dini hayatın genel bir resmini görmesi açısından önem kazanır. Çocuğun tarihsel süreç içerisinde yaşanmış ve tekrar yaşanması muhtemel olan olayları anlaması ve kendisine model alacağı ideal kişilerin hayatlarını öğrenmesinin en etkin yollarından biri konusu ve zamanı iyi seçilmiş hikâyelerdir.¹²⁶

Bu bağlamda dini hikâyelerin şiirsel olarak aktarımı yapılabilir, etkin ve kalıcı bir anlatımla kıssalar dikkat çekici hale gelebilir, oyunlaştırarak ve drama yöntemiyle canlandırmalar yapılarak kıssalar ya da menakıpnameler somutlaştırılabilir. Bu tarz çocukların anlayabilecekleri dil ve teknikler kullanılarak aynı zamanda Hz.

menkabe (menkıbe) kelimesinin çoğulu olan menâkıb olarak adlandırılır. <http://www.islamansiklopedisi.info/> adresinden 18.02.2018 tarihinde alınmıştır.

¹²² Göktaş, “Tasavvufî Terbiye’nin Günümüz Eğitim Sistemine Sunabileceği İmkânlar”, s. 140.

¹²³ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 40.

¹²⁴ Muhammed Kutub, *İslam Terbiye ve Ahlak Sistemi*, çev. Ali Özek, İstanbul: Hisar Yayınları, 1977, s. 274.

¹²⁵ Mehmet Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2001, s. 22.

¹²⁶ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2012, s. 176.

Peygamberin (sav), çocukların dikkatini çekebilecek sahabelerin ve diğer tarihi şahsiyetlerin hayatı, Bedir savaşı, İstanbul'un fethi gibi tarihi olaylar anlatılabilir.

Model olma, rehber olma: Kutub, model yoluyla öğrenmeyi ya da toplumda model insanların varlığını, eğitimin en etkili ve başarılı yöntemi olarak kabul eder. Ona göre eserler ortaya koymak, dev külliyatlar hazırlamak kolaydır fakat bunların uygulamalı bir duruma geçmediği; davranışları, duyguları ve düşünceleri ile temel prensip ve kavramları içselleştirmede süreci pek bir önemi olmaz. Fikirlerin realiteye geçmesi, hareket kazanması ve tarihte yer bulması için örneklik ve modellerin varlığı zorunludur. *“Şüphesiz, sizden Allah'a ve ahret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çokça analar için Allah'ın Peygamberinde güzel bir örnek vardır”*¹²⁷ ayeti, İslam eğitim anlayışının tarih boyunca daima canlı tutulduğu mükemmel bir örneğini gösterir.¹²⁸

İslam eğitiminin sunduğu bu örneklik, öncelikle yetişkinlere ardından da yetişkinlerin kendi sorumluluğundaki bireylere yöneliktir. Model alma ve model olma sürecinin başlangıcı insanın doğduğu andan itibaren hayatını, duygu ve düşüncelerini şekillendiren ilk yapı muhakkak ki “aile” dir.¹²⁹ Bunun için aileler yaşantılarıyla, aktarımlarıyla söz davranışlarıyla çocuklarına iyi örnek olmalıdır. Armaner'e göre: *“Dindar anne, dinin ilk öğretmenidir.”*¹³⁰ Bilhassa anne çocuklarının dini duygularının uyarılıp geliştirilmesinde birinci derecede etken olan kişidir. Anne babanın örnekliğini ilerleyen zamanlarda öğretmen, sonra arkadaş ve akranlar alacak ve bu etkilenim kişilerin hayatları boyunca devam edecektir. Bundan dolayı okul, çevre ve arkadaş seçimi dini eğitiminde de oldukça önemli bir yere sahiptir.

¹²⁷ Ahzab, 33/21.

¹²⁸ Kutub, *İslam Terbiye ve Ahlak Sistemi*, s. 253-255.

¹²⁹ Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, s. 171.

¹³⁰ Neda Armaner, A Zeki, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodik Bilgiler*, İstanbul, 1960, s. 15.

Sohbet¹³¹ ve Manevî Ortam: İki ya da daha fazla şahıs arasındaki beraberliği ve muhabbeti sağlayan sohbet ortamları, kişilerin aralarında ki ortak amaç doğrultusunda şekillenmektedir. Bunlar hem umumi hem de hususi olabilmektedir. Bunun için kişilerin içerisinde bulundukları ortamlar kişilerin vasıflarına göre belirlenip, ihtiyaçlarına cevap vermekte, manevî ortamın oluşması içinde zemin hazırlamaktadır.¹³²

Eğitimde ki anlatım metodunun tasavvufî eğitimde ki karşılığı “sohbet” tir. Sohbet bizzat Peygamber Efendimizin (s) sahabelerine uyguladığı direkt bir metottur.¹³³ Günümüz okul öncesi eğitiminde de kullanılan bu teknik çocukların yaşantılarını anlatmasını, paylaşımlarda bulunmasını sağlayarak verimli bir sohbet saati oluşmasını amaçlamaktadır. Eğitim sistemimizde anlatım ve soru-cevap teknikleri birbirine bağlantılı iki tekniktir. Tasavvufî eğitim de kişi soru sorma hakkına sahip olsa da sadece müridin izin verdiği yer ve zamanda bu hakkını kullanabilmektedir. Hâlbuki okul öncesi dönemde soru cevap tekniği eğitimde çok kullanılmakta, öğretimi daha aktif hale getirmektedir. Hatta Hz. Peygamber (s) soru cevap metodunu sıklıkla kullanmış kimi zaman kendisi soru sormuş kimi zamanda kendisine sorular sorulmasına müsaade etmiştir.¹³⁴ Bunun için din eğitiminde de dini sorular ve bu sorulara uygun cevaplar çocukların dini algısının ve bilincinin hatta farkındalığının artmasına olarak sağlayacaktır. Çocukların sorularına yalın ifadelerle ve açık net cevaplar verilmelidir.¹³⁵ Bu dönem çocuklarının sorularına cevap verirken Peygamber Efendimiz (sav)’in

¹³¹ Arapça, arkadaşlık yapmak, karşılıklı konuşmak vs gibi anlamları olan bir kelime. Allah’a ulaştıran tasavvufî okullarından her biri “hizmet” ve “sohbet” gibi iki temele dayanır. Bu ikisi kişiyi manevîyat yüceliklerine ulaştıran vasıttır. Sohbette mürid-i kamilin ruhundaki kabiliyetlerin müride yansması yani sohbette kabiliyet aktarımı söz konusudur. Bu yüzden Allah dostları sohbet çok önem verirler. Hz. Rasullullah (s) ın sahabe-i kiramı (r) sohbet yoluyla yetiştirmesi sufîye yolunda vazgeçilemez ve göz ardı edilemez bir metot olarak kabul edilmiştir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 577, Sohbet bölümü).

¹³² Şihabeddin Sühreverdi, *Avarifu'l Maarif: Gerçek Tasavvufî*, trc. Dilaver Selvi, İstanbul: Dergâh, 2016, s. 534.

¹³³ Göktaş, “Tasavvufî Terbiye’nin Günümüz Eğitim Sistemine Sunabileceği İmkânlar”, s. 139-140.

¹³⁴ Savaş, “Tasavvufî-Eğitim İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, s. 19.

¹³⁵ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s 37.

“insanlara akıllarının alacağı kadar konuşunuz” hadisi şerifi doğrultusunda davranmakta fayda olacaktır. Çocukların dini duygularının uyarılıp geliştirilmesinde ve dini bilgiler kazandırılmasında dikkat edilmesi gereken en önemli husus; onların gelişim dönemlerine uygun olarak davranılması ve konuşulmasıdır.¹³⁶ Okul öncesi dönem yaş aralığında bulunan çocuklara ibadetlerin akademik boyutundan ziyade uygulama boyutunun çocuklara yansıtılması gerekmektedir. Özellikle anne babaların samimi ve içten Allah’a yönelmeleri, bunun ibadetlerine yansması çocukta oldukça derin izler bırakacaktır. Huzur ve huşu içerisinde, Allah’a ibadet eden ebeveynlerini gören çocuk aynı davranışları duygu boyutuyla da taklit eder ve duygu dünyasında hisseder çünkü bu dönemde din çocuklarda duygu yönüyle oldukça kuvvetlidir.¹³⁷

Sefer¹³⁸, gezi: Tasavvufî da seferin önemi oldukça büyüktür. İlim öğrenmek amacıyla çıkılan seferlerde kâmil mürşit bulma, sadık dostlar edinme, nefsanî isteklerden uzak durma, keşiflerde bulunma, kâinatta olanlardan ibret alma, tarihi eserleri inceleme gibi yaşantılara haiz olma durumları söz konusudur.¹³⁹ Kuşeyri Risalesinde iki çeşit seferden bahsetmektedir. Birisi beden ile olan sefer, bir diğeri de kalp ile olan seferdir. Beden ile olan sefer bir bölgeden, yerden bir bölgeye, yere intikal etmektir. Kalp ile olan sefer ise bir sıfattan diğeri bir sığata yükselmek şeklindedir. Bu sebeple bedeni ile sefer yapan binlerce insana rastlandığı halde, kalbî ile sefer eden pek az kimseye rastlanır.¹⁴⁰

Bizim burada çalışmamızın kapsamında ele alacağımız sefer anlayışı gezi nitelikli olacaktır. Okul öncesi çocukların belirli bir amaç için bir yerden bir yere gitme faaliyetine alan gezisi denilmektedir. Nasıl ki sefer belirli amaç için yapıyorsa

¹³⁶ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, s. 80.

¹³⁷ Bilici, *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*, 2015, s.348.

¹³⁸ Arapça, yolculuk demektir. Cürcani ve Kaşani, zikir vasıtasıyla sufînin Allah’a doğru yolculuk yapmasına sefer derler. Sufiler, Allah’ın yer yüzünde ki ayetlerine nazar için ve diğeri şeyhlerle görüşüp feyz almak maksadıyla uzun yolculuklara çıkarlardı. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 549, Sefer bölümü)

¹³⁹ Sühreverdî, *Avarifu’l Maarif: Gerçek Tasavvufî*, s. 162-165.

¹⁴⁰ Kuşeyri, *Tasavvufî İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, s. 377.

çocuklarda ki gezi etkinliğinden hedeflenen kazanım da aynı şekilde olabilmektedir. Çünkü gidilen yerin özelliğinden istifade etmek, orada ki önemli şahısları tanımak, tarihi öneme sahip yerleri görmek, mekânın görselliğinden etkilenmek, dini açıdan manevî doyum tadabilmek hem tasavvufî mana da seferin hem de okul öncesi dönemde gezinin hedefleri arasındadır. Bunun için gezilerden tasavvufî açıdan din eğitiminde faydalanılabilir. Manevî yerler gezilerek (cami, türbe... vb.), çeşitli ziyaretler (hasta ziyareti, yaşlı ziyaret... vb.) de bulunarak çocukların manevî gelişimine katkı sağlanılabilir. Kalbî olarak yükselmek çocuklar için söz konusu olmasa da manevî ortamın hazzını hissetmek, feyzinden istifade de bulunmak son derece de önemlidir. Ve ayrıca gezi esnasında çocuklar için tefekkür etmesine fırsat verilecek yaşantılar oluşturulması, dini farkındalıklarının sağlanması, din eğitimini hem nitelikli hem de eğlenceli hale getirecektir.

Tüm bunlardan amaç çocuklarda bir dini hazırlık oluşturmaktır. Bu hazırlık eğitimle çok yakın alakalıdır. Bu doğrultuda çocuğun dini hazırlığı vaktinden önce eğitilmiş olmasıyla şekillenir. Dini oluşum faktörleri sırasıyla aile terbiyesi, şahsi düşünce ve okuldur. Din psikolojisiyle aile psikolojisi arasında bulunan yakınlıktan dolayı dini tavırların oluşumunda ailenin etkisinin çok baskın olduğu görülmektedir. Allah'a mahsus dini saygının anlamı, O'nun yüceliği karşısındaki duygu ve korku fikri yaşla beraber gelişir.¹⁴¹

Özetle, her seviyedeki din eğitiminin nihai hedefi insanı mükemmelleştirmek, olgun ve bütünleşmiş bir kişiliğe ulaştırmak olmalıdır. Tasavvufî manada İnsan-ı kâmil¹⁴² yetiştirmek, felsefî olarak da kendi gerçekleştiren¹⁴³ bireyler olmalarını

¹⁴¹ Vergote, "Çocukta Din", s. 321.

¹⁴² Arapça olgun insan demektir. Tasavvufî manada gerçek insan-ı kâmil Hakk ile halk arasında vasıtaadır. Hakk'ın feyzi, imdadı onun vasıtasıyla yayılır. İnsan-ı kâmil, Hakk'ın tam olarak belirdiği, ortaya çıktığı yerdir. İnsan-ı kâmile ulaşan Allah'a ulaşmış olur. İnsan-ı kâmilden murad, Peygamber Efendimiz (sav) ve O'nun manevî mirasına sahip olmaktır. İnsan-ı kâmil, Allah'a gerçek manada teslim olan kişidir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 314, İnsan-ı Kamil bölümü)

sağlamaktır. Bunun için din eğitimi günah/sevap ekseninde değil, yaparak, yaşayarak, anlaşılabilir ve paylaşılarak öğretilmelidir. Otoriter ve emredici bir dini söylem değil, vicdana, insan gönlünün derinliklerine nüfuz eden bir öğretici ve eğitici din dili ve üslubu geliştirmek okul öncesi dönem dini eğitimde tasavvufî bir yaklaşım olarak önem arz etmektedir.¹⁴⁴

1.2.2. Okul Öncesi Dönemde Ahlak Eğitimi

Okul öncesi dönemde ahlakî eğitime değinmeden önce ahlak kavramının tanımını, ahlakî gelişimi, ahlak ile eğitimin nasıl ilişkilendirildiğini ve ahlakî eğitim boyutunu ele almamız gerekmektedir.

Ahlak sadece bilginin yanı sıra aynı zamanda duygu ve harekete hitap eden unsurlar içeren bir kavramdır. Ahlakî davranışların şekillenmesini sağlayan, kişide ahlakî duygu gelişimini destekleyen ahlak kavramı tek başına bir olgu olmaktan ziyade eğitim ile birleştiğinde daha verimli olmaktadır.¹⁴⁵

Ahlak, kişilerin toplumsal davranışlarıyla ilgilenen bir olgu olmakla birlikte insanların arasında ki iletişim ve ilişkilerden meydana gelmiştir. Bundan dolayı insan ilişkileri olmasaydı ahlakın olma olasılığı da yok denilebilecek derece de az olabilirdi. Buradan sonuçla insan ilişkilerini düzenleyen kurallara ahlak denilir ve ahlakî kurallar sonradan öğrenilir. Ahlakî kurallar, insanın dünyaya gelmesiyle alakalı olmayıp, doğumdan önce olduğu gibi doğumdan sonra devam etmektedir. Çocukların gelişimleriyle beraber algılama ve toplumsal yaşantı becerileri gelişir. Böylece çocuklar ahlak kurallarını sezmeye sonra anlamaya ve daha sonra da yorumlamaya ve uygulamaya başlarlar. Bu gelişim ve değişim belirli bir eğitimden sonra oluşur. Bunun

¹⁴³ Mehmet Sardoğan, Tevfik Fikret Karahan, *Eğitim Psikolojisi: Kişilik Gelişimi*, ed. Âlim Kaya, Ankara: Pegem Akademi, 2014, s. 132.

¹⁴⁴ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitim*, s. 244.

¹⁴⁵ Mehmet Zeki Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım,, 2003, s. 4.

için, çocuğun ahlak kurallarına uymasını istiyorsak belirli bir eğitim alması gerektiğini söyleyebiliriz.¹⁴⁶

Eğitim ile ahlak ayrılmaz ikilidir. Eğitimde toplumsal açıdan değer taşıyan davranışları kişiye kazandırma, davranışları istenen ve beğenilen yöne doğru yöneltme hedeflenmektedir. Bunu yaparken de çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal ve ahlakî yönlerden gelişmesi amaçlanmaktadır. Eğitim yoluyla, anne, baba ve eğitimcilerin rehberliğinde, çocuklara uygun çalışma ve etkinliklerle çocuğa toplumsal davranışları ve ahlak kurallarını öğretmek son derece önemlidir. Ahlak kavramı eğitimle bu şekilde ilişkilendirilir.¹⁴⁷

Eğitimle ahlak iç içe olan iki kavramdır. Eğitim daha genel bir kavram olmakla birlikte ahlakî eğitimin altında yer almaktadır. Fakat ikisinin ortak noktası bulunmaktadır ki bunlar da insanın düşünce, duygu ve davranışlarıdır. Eğitim ile ahlakın bir araya geldiği noktalar ise iyi ve kötü olarak adlandırılan konulardır. Ahlak kişiyi ve toplumu iyiye yönlendirir ve insanlara doğruyu ve yapılması gerekeni gösterir. Eğitimle de davranışların iyi ya da kötü olarak ifadelendirilmesi ve öğretilmesi sağlanır. Kısaca eğitim bir bina ise ahlak binanın harcı, ahlakın öğeleri olan değerler de onun tuğlalarıdır.¹⁴⁸

Ahlak ve eğitimin tanımlarını yaptıktan, aralarında ki bağı gördükten, insanların ahlaklaşmasını amaç edindikten sonra ahlakın eğitimle verilmesi gerektiği kaçınılmaz bir durumdur. Bundan yola çıkarak ahlak eğitimi; bireyde ahlakî olarak davranışlarında değişiklik yapma eylemidir. Dolayısıyla verilecek olan eğitimle çocuğun davranışları önce aile de, sonra okul da sonrada diğer kurumlar ve toplum da değişmeye başlar.¹⁴⁹ Ahlak eğitimi, toplumsal uyum ve düzen için ön şarttır. Çocuğun kendini mutlu

¹⁴⁶ Cavit Binbaşoğlu, *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları*, İstanbul: MEB, 2000, s. 221.

¹⁴⁷ Aydın, *Age*, s. 53.

¹⁴⁸ Bayraktar Bayraklı, *İslam da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*, İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 1989, s 33-39.

¹⁴⁹ Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, s. 16.

hissetmesi için yaşadığı hayatın düzenine uyum sağlaması önemlidir. Bunun için ahlakî eğitimle amaçlanan toplumsal uyum, toplumun düşünce yapısı, davranış ve tutumlarının istikrarlığı, gelenek ve görenekler, kültürel değerler, inançlar, hayat felsefesi çocukların bu uyum sürecini hem hızlandıracak hem de kazanımlarını ahlakî yönden destekleyecektir. Böylece kendi toplumuna uyum sağlamış, iç ve dış ahengine ulaşmış bireyler olacaklardır.¹⁵⁰

Ayrıca insanların ahlakî kurallar ve ilkeler bakımından eğitilmeleri, üst düzeyde ki ahlakî değerleri tanıyıp kazanmalarına olanak sağlayacaktır. Bu doğrultuda ahlak eğitiminin beklentilerini şu şekilde maddelendirmek mümkündür.

Ahlakî eğitimin bireyden ve toplumdan beklentileri:

- Bireyin hem kendisinin mutluluğu hem de başkasının mutluluğu için farkındalık düzeyinin oluşması ve bu konuda yardım edecek şekilde hareket etmek,
- Mizaç farklılıklarının doğru ve düzgün bir şekilde idare edilip, uygun bir şekilde yönetilmesi ile kişilerde güzel huyların kazanımı için çalışmak,¹⁵¹
- Vicdan sahibi bireyler yetiştirerek, özgür düşünebilen, dış etmenlerden çok fazla etkilenmeyen, doğru davranan ve karar veren bireyler yetiştirmek,¹⁵²
- Ahlaklı insanlar yetiştirerek üstün ahlakı gerçekleştirmek,¹⁵³
- Bireyin ahlakî bir kişilik geliştirmesini sağlayarak, insanlarda ahlakî olgunluğu temin etmek,

¹⁵⁰ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 145.

¹⁵¹ Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, s. 51.

¹⁵² Refia Şemin, *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979, s. 95.

¹⁵³ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergen Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1999, s. 99.

- Bireyin ahlak kazanımını sağlayarak ailenin, toplumun, devletin iş alanlarında ahlakın hâkim olmasını sağlamaktır.

Ulaşılmak istenen bu yargılara göre ahlakî eğitimin kazanımı ve uygulamasının etkin ve kolay olması için ahlak eğitiminin küçük yaşta verilmesinin ve geleceğe dönük olmasının gerekliliğini ahlakçılar belirtmişlerdir.¹⁵⁴

Ahlak Eğitiminin Amacı: İnsanın özünü bozmadan, iç dünyasının dengesini sarsmadan kişinin yaratılışında ki yüceliği korumak, düşünce ve davranışları olgunlaştırmak ahlak eğitiminin en temel amacıdır. Ahlak eğitimi, çocuğun sadece zekâsına değil, kalbîne hitap etmeli ve onu heyecanlandırmalıdır.¹⁵⁵ Çocukların gelişimlerine yardımcı olmak, ihtiyaçlarına cevap verebilmek için ahlak eğitimine ihtiyaç vardır. Verilen eğitim onu olgunlaştırmalı, kişilik ve kimlik kazandırmalıdır.¹⁵⁶ Bu doğrultuda verilen ahlakî eğitimle hem çocuk kendi iç dünyasından ahlakî bir seviyeye ulaşacak hem de dış dünyasında kabul edilen ahlakî olgunluğa erişmiş olacaktır.

Ahlak eğitiminin amaçlarından biri de çocukların yaşadıkları toplumun ahlakını anlayıp, hayatlarına aktararak kazandırılmasını sağlamaktır. Plato'ya göre ahlak eğitiminin temeli adaletli olunmasıdır. Daha iyi bir nesil daha iyi bir toplum ve daha iyi bir dünya için akıl (beyin), bilgi, dil eğitiminin yanı sıra karakter ve ahlak eğitimine ihtiyaç vardır.¹⁵⁷

Ahlak Eğitiminin Önemi: Sağlıklı bir toplumun oluşumu, bireylerin sağlıklı olmasına ve sağlıklı düşünebilmesine bağlıdır. Geleceğini düşünen ve geleceğe yatırım yapmak isteyen toplumlar, ahlaklı bir nesil yetiştirmek için gayret göstermişler, ahlakî eğitime önem vermişlerdir. Sağlıklı düşünen, hisseden ve davranan bireylerin

¹⁵⁴ Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Konya: Hü-Er Yayınları, 2002, s.110.

¹⁵⁵ Ahmet Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi İstanbul, 2005, s. 58.

¹⁵⁶ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s.54.

¹⁵⁷ John West Burnham and Vanessa Huws Jones, *Age*, 2007, s. 33.

yetiştirilmesi için gerekli olan ahlak eğitimi böyle toplumlar için vazgeçilmez bir eğitimidir.¹⁵⁸

Çocuk, okul öncesi dönemde aldığı din ve ahlak eğitimi ile kendine özgüveni olan, Allah ile barışık, toplum ile uyumlu ve otonomisi gelişmiş bir birey haline gelir.¹⁵⁹

Verilen ahlak eğitimiyle duygular gelişip, şekillenir, kişi kendi dışındaki insanları tanır ve onlara değer verir. Kazanılan ahlak eğitimi ile bilgisizlik, çatışmalar, kırgınlıklar, güçlükler, huzursuzluklar, disiplinsizlikler ortadan kalkar. Karakterli, sosyal, sorumlu bireyler ile toplum huzurlu ortama kavuşur.¹⁶⁰

Ahlak eğitimi ile güven ile korku, sevgi ve merhamet ile merhametsizlik, ümit ile de ümitsizlik kaybolup gidecektir. Bundan dolayı verilen eğitim, sevgi dilli ve hoşgörüle olmalı, ne çok şımartıp ne de çok sıkmadan duygu, akla ve davranışlara hitap eden etkin bir ahlakî eğitim ortamı sağlanmalıdır.¹⁶¹

Ahlak Eğitiminin Şartı: Ahlakî eğitimin de verimli ve uygulanabilir düzeyde olması için çocukların belirli bir olgunluk seviyesine gelmeleri ve her yaşın özelliği neyi gerektiriyorsa o şekilde eğitim sağlanması gerekmektedir. Ahlakî eğitimde yaş, statü, aile yapısı ve çocuğun seviyesi gibi dört temel olgu önemlilik arz etmektedir. Çocukların bu dört kavram olgusu onların ahlakî yargılamasını etkilemekte, ahlakî sonuçların farklı olmasına yol açmaktadır. Mesela sosyoekonomik statüsü düşük olan bir ailede yetişen çocuğun ahlakî yargısı daha yüksek çıkmıştır. Yapılan araştırmalara göre fakir çocuklar zengin olanlara göre daha cömert çıkmışlardır. Ayrıca yaş ilerledikçe de bencillik azalmakta ahlakî yargı pozitif olarak gelişmektedir.¹⁶² Bu özelliklere dikkat edilerek verilen eğitimle, ahlakî donanım çok daha güçlü olacaktır.

¹⁵⁸ Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, s. 51.

¹⁵⁹ Talha Söylemez, *Okul Öncesi Çocukları İçin Din Eğitimi ve Allah Tasavvuru*, 2008 www.talhasoylomez.blogspot.com.tr adresinden 23.11.2016 tarihinde alınmıştır.

¹⁶⁰ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 60.

¹⁶¹ Çağlayan, *Age*, s. 56.

¹⁶² Şemin, *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*, s.27- 28.

Ahlakî eğitim bazında ahlakî gelişim için bilişsel gelişim oldukça önemli bir role sahiptir. Zekâ ve düşünme yeteneği gelişen çocukta ahlakî kavrama ve anlayış geliştirmekte, hayata geçirme de bir o kadar kolay olmaktadır.¹⁶³

Ahlak eğitiminde bedensel, zihinsel büyümenin önemi olmakla birlikte duygusal büyümede oldukça önemli bir yere sahiptir. Duygular davranışlara yön verdiğinden ahlak eğitiminde duyguların yeri büyüktür. İnançlar, emir ve yasaklar kişilerin duygularını etkiler.¹⁶⁴ Ahlak eğitimini daha net anlayabilmek ve inceleyebilmek için ahlakî gelişim kavramını ele almamız gerekmektedir.

Ahlakî eğitimin daha etkin ve verimli olması için nasıl ahlak ve eğitim kavramlarının etkin ve uyumlu kullanılması gerekiyorsa aynı zamanda da gelişimsel bir sıra izlemesi gerekmektedir. Ahlakî eğitim ahlakî gelişimi temel alarak verilecek olursa hem ahlakî kazanım yüksek olmaya başlayacak hem de çocuklardan geri dönüt daha verimli sağlanacaktır. Bundan dolayı çalışmamızın bu kısmında ahlakî gelişimi kısaca açıklamaya çalışacağız.

Ahlakî Gelişim: Araştırmacılar Kessen ve Mandler’a göre; çocuklarda ki ahlak gelişimin ön basamağı olan ahlak duygusunun ilk işareti on üç aylıkken gözlemlenmektedir.¹⁶⁵ Bu duygunun meydana çıkmasından sonra çocukların ahlak gelişiminde önemli bir sıralama mevcuttur. Çocuklar, “egosantrizm (benmerkezcilik)” döneminden başlayarak çevre edinimi tecrübesiyle “sosyosantrizm (çevre merkezcilik)” dönemine geçmekte ve bilişsel düzeyi gelişip okul çağına geldiğinde ise “özgürlük ahlakı” dediğimiz döneme girmektedir.

Çocuklar ilk dönemlerde ahlak kurallarına anlamını kavramadan uymaktadırlar. Çocukların düşüncesi olgunlaşmadığından ahlak kurallarının gerçek anlamı onlara sınırlı gelmektedir. Çocuk her şeyi kendi görüşüne göre değerlendirmektedir. Kendi

¹⁶³ Şemin. *Age*, s. 30.

¹⁶⁴ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 61.

¹⁶⁵ Ali Bacanlı, *Age*, 2015, s. 42.

isteklerini başkalarınınkinden ayıramamaktadır. Bu dönemdeki çocuğun ahlak oluşumunda egosantrizm(benmerkezcilik) etkilidir. Çocuk başlangıçta neyin iyi veya kötü olduğunu ancak kendi bakımından görebilir.¹⁶⁶

Sosyosantrizm (çevre merkezilik) döneminde çocuk önce arkadaşlarından sonra yetişkinlerden ve büyüdükçe de toplumdan etkilenmektedir. Ailede, okulda kişiliğe saygı duyularak işlem görmesi çocuğun sosyosantrismden sıyrılmasına yardım edecektir. Eğitimin temelini korku değil, sevgi oluşturduğu zaman çocuk kişiler arasındaki ilişkileri çok erkenden anlamaya başlar. Çocuğa kişiliğine saygı göstererek işlem yapmak, onda ki iyi niteliklerin gelişmesine yardım edecektir.¹⁶⁷

Çocuk sosyosantrizm döneminde yetişkinin düşüncesine salt bir değer vermektedir. Bu tek yanlı saygıya dayanan kural anlamı, toplumumuzda büyük bir zenginlikle kendini göstermektedir. Çocuğun özgür bir ahlakı bulunması ancak sosyosantrismden kurtularak sosyal etkilere bağlı bir değer vermesiyle başlar.¹⁶⁸

Yaşı biraz daha büyüdükçe ve okul gibi sosyal ortamlara girdikçe, okulun ahlakî eğitimde ne kadar önemli olduğu görülecektir. Hem bilincin hem dilin gelişmesiyle yaş ilerledikçe çocukta özgürlük ahlakı dediğimiz (avtanomuel) ahlak oluşacaktır.¹⁶⁹

Bu gelişim evrelerine göre verilecek olan ahlakî eğitimin çeşitliliği ailede, okulda ve çevrede verilecek ahlak eğitimiyle desteklenmekte, olumlu yöntem ve uygulamalarla çocuklarda manevî donanımı sağlayacak ahlakî eğitimin temeli atılmış olacaktır.

1.2.2.1. Ahlak Eğitimi ve Aile

Çocuk, anne babasının yanında bir emanettir. Tertemiz kalbî, her çeşit nakış ve şekilden uzak, saf, kıymetli bir cevherdir. Her türlü şeye kabiliyetli olduğu gibi, kendisine verilen her şeyi almaya da yatkındır. Eğer çocuk iyiliğe alıştırılır, güzel şeyler

¹⁶⁶ Şemin, *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*, s.20.

¹⁶⁷ Şemin, *Age*, s.96-97.

¹⁶⁸ Şemin, *Age*, s.96.

¹⁶⁹ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 57.

öğretilirse iyilik üzere büyür, dünya ve ahirette mesut olur.¹⁷⁰ Bu yatkınlıkların ve gelişiminin farkında olan aile çocuğun ahlakî yönde gelişmesinin temelini atacak ilk ve en önemli mercidir. Bunun doğrultusunda aile ahlak eğitiminin en önemli yapı taşlarındandır. Ahlakî duyguların canlanmasını, uygulanmasını ve ahlakî bilgilerin kazanımını çocuk ilk önce kendi ailesinde deneyimler ve bu deneyimleme süreci informal yolla olur. Böylece geleceğin provasını ailesinde yaşama fırsatı yakalamış olan çocuk, büyüklerle kurduğu iletişimle geleceğine ahlakî bir yön çizmeye başlamış olacaktır, bu da yaşantısını etkileyecektir.

İnsan; ahlakının, karakterinin özünü aile ocağından alır. Her aile bir ahlak okuludur. İnanç ve ibadet ile beslenen ve süslenen evler, evren olur ve çocukların yaşantılarına önemli, kalıcı, ahlakî izler bırakır. Ahlakî eğitimin temeli de aile de atılır. Toplumdaki ahlak ruhunun anlam kazandığı en etkili olan yer ailedir.¹⁷¹

Ailenin ahlak eğitiminde önemi oldukça büyüktür. Bunun için ailede bulunan kişilerin özellikle anne ve babaların çocukların ahlakî eğitimine bilhassa dikkat etmeleri gerekmektedir. Ahlakî eğitimin verimini arttırmak için anne babaların yapması gereken kritik noktalar bulunmaktadır. Bunlar eğitimci yazar Hüseyin Peker'e ve Mustafa Çağrı'ya göre şu şekilde sıralanmaktadır:

- Ailesi çocuğuna iyi ahlak özellikleri gösteren davranışlarda bulunmalıdır.
- Çocuğun vicdani gelişimi iyi yönde olmalıdır.
- Yetişkinler çocuktaki talep ve eğilimleri iyi yöne doğru kanalize etmelidirler.
- Çocuğun kişiliği, karakteri ve iradesi güçlendirilmelidir.¹⁷²

¹⁷⁰ Ayşenur Cemal, *Ailede Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Nev Yayınları,, 2014, s. 24.

¹⁷¹ Çağlayan, Age, s. 558.

¹⁷² Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları –Ailede, Okulda, Camide*, Samsun: Eser Matbaası, 1991, s. 165-170.

- Çocukların seviyesine inilmelidir.
- Uygun bir dil kullanılarak çocuklara doğru, tutarlı ve faydalı bilgiler verilmelidir.
- Aileler çocuklarına iyi bir rol modellik yaparak ahlakî davranış kazanmaları için özen göstermelidir.
- Aileler eğitimde dengeyi etkin bir şekilde sağlamalıdır. Ne aşırı otoriter bir tutum sergileyerek çok katı olmalı ne de aşırı müsamahakâr davranarak çocukları şımartmalıdır. Doğru ve dengeli bir eğitimle kişilik gelişimi çocukların desteklenmelidir.¹⁷³
- Çocuklar da ki taklit etme özelliği ahlak standartlarını da etkiler. Sürekli anne-babasının birbiriyle ve diğer insanlarla olan ahlakî ilişkileri, çocuk için yetişkinlerin bütün ahlakî ilişkilerine örnek teşkil eder.¹⁷⁴

1.2.2.2. Ahlak Eğitimi ve Okul

Çocuğun ahlak gelişimini etkileyen en önemli unsurlardan birisi de kendi ailesinin ve içinde yaşadığı toplumun beklenti ve davranışlarıdır. Bunlar kişinin ahlakî düzey ve gelişimini hem belirler hem de o doğrultuda kazanımlar elde etmesini amaçlar. Konulan kural ve normların en etkin uygulandığı yer olan okullar, ahlakî güvenin inşa edilmesinde hayati bir role sahiptir. Okullar çocuklar için ahlakî bir toplumun küçük figürü olmakla birlikte ahlakî öğelerin kazandırılması gereken bir eğitim ve öğretim yuvasıdır.¹⁷⁵ Okul, çocuğun hayatında yeni bir dönüm noktasıdır. Okulda, çocukların sosyal ufukları alabildiğine genişler ve ahlakî gelişmeleri için yeni tecrübeler kazanma imkânı belirir.¹⁷⁶ Karakter olgunluğu, self(öz) disiplin, değerlerin kazanımı, problemli

¹⁷³ Mustafa Çağrı, *Anahatlarıyla İslam Ahlakı*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016, s. 216.

¹⁷⁴ Şemin, *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*, s. 24.

¹⁷⁵ John West Burnham and Vanessa Huws Jones, *Spiritual and Moral Development in Schools*, New York, 2007, s. 43.

¹⁷⁶ Şemin, *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*, s. 25.

durumlara ahlakî sonuç bulma gibi durumlar okuldan desteklenerek kazanım elde edilmelidir. Ailede verilen nitelikli ahlakî eğitim, temel teşkil ederek okulda desteklenmeli ve çocuklarda ahlakî kazanımlar sağlanmalıdır.¹⁷⁷

Okulda çocuğa kendini yönetmesini sağlayacak ortamlar sunmak, büyüdüğünde demokratik bir toplumda yaşamasını sağlayacak, kendini yönetme yetisini kazanmasına olanak sağlayacaktır.¹⁷⁸

Manevî ve ahlakî eğitim için okullar da olması gerekenler;

- Okul eşitliğe ve adalete dikkat etmeli,
- Ahlakî yaşantının sağladığı ve sunulduğu bir ortam olmalı,
- Ahlakî deneyimler ve diyaloglar oluşturmalıdır.¹⁷⁹
- Çocukların ahlak ve manevî gelişimlerine uygun, açık ve anlaşılır olmalı,
- Okulların kurallara, prosedürlere ve toplumsal rollere adapte edecek bir eğitim anlayışı olmalıdır.¹⁸⁰

Eğitim ve okul birleştiğinde akla ilk gelen nitelikli öğretmen olmaktadır. Şemin öğretmenin görevleri açık ve yalın bir dille şu şekilde kısa ve öz olarak ifade etmektedir: *“Çocuğun ahlakî eğitiminde, okulda dikkat edilmesi gereken konuların başında eşit ve adaletli davranmasıyla örnek olan bir öğretmen bulunmaktadır. Öğretmenlerin, tüm çocuklarına karşı sevgi ve hoş görü besleyerek saygı duyan bir eğitici, iyi niteliklere vurgu yaparak toplumu iyiliklerin ve iyi davranış ve düşüncelerin düzeltereğini aktaran bilgi yumağı, özgür ahlak seviyesine yükseltmek için çocukların ahlak aşamalarına dikkat eden örnek şahsiyet ve en önemlisi de vicdanlı bireylerden oluşan vicdani bir toplum yetiştirmek için verilen vicdani eğitimi sunan donanımlı bir usta öğretici olması*

¹⁷⁷ W A Gatherer, *Pioneering Moral Education*; Victor Cook and His Foundation, Edinburg, 2004, s.60

¹⁷⁸ Şemin, *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*, s.97.

¹⁷⁹ Burnham and Jones, *Spiritual and Moral Development in Schools*, s.44.

¹⁸⁰ Burnham and Jones, *Age*, s.44..

gerekmektedir. Öğretmenin kendisi bu imkânlardan birçoğunun kaynağı olur. Öğretmen, ana-babayla başlayan ahlakî gelişmeyi ileriye götüren önemli bir kişidir.”¹⁸¹

Öğretmen okul sürecinde çocuklara örnek olmalı, ceza yerine ödül kullanmalıdır. Kötü davranışlarda kötü olan fiili cezalandırmak yerine iyiye teşvik etmeli, nezaket sözcükleri kullanımında da saygı davranışlarını överek pekiştirme sağlamalıdır. Öğretmen doğru bir model olduğunda çocuklarda ki ahlakî davranış oluşumu hızlanmaktadır.

Bu model olma süreci sevgi ile verildiği takdirde daha kalıcı olmaktadır. Çünkü sevgiyi hisseden çocuk bencillikten sıyrılır, sevimli, sadık, uyumlu ve saygılı olur. Ahlakî değerlerin çoğunu çocuklar sevdikleri hayran kaldıkları model aldıkları kişilerden öğrenirler. Çocuk kendisini seveni sever ve ona benzemeye çalışır. Onun için sevgi hem çocuklar hem de öğretmenler açısından çok önemli bir noktadır. Sevgi aynı zamanda kişide güven ve rahatlık duygusu oluşturduğundan ahlakî kazanımların oluşumunda önemli etkenlerden biridir.¹⁸²

Ayrıca çocuklara bağdaşım kuracağı eğitim ortamları sunmak gerekmektedir. Ödül ve cezalar, kurallar ve sınırlamalar çocuk için birer rehberdir. Bunlar birbirleri arasında uygunluk göstermezse sadece çocuğun zihnini karıştırdığı ve başka hiçbir işe yaramadığı gibi¹⁸³ ahlakî eğitimi de olumsuz yönde etkilemektedir. Bağdaşım; yetişkinin öğüt verdiği ile yaptığı arasında görülecek uygunluktur. Çocuğa kabalık ve nezaket öğütleyen fakat onun yanında arkadaşlarını çekiştiren yetişkin böyle davranmakla çocuğun ahlakî gelişimini ciddi şekilde zedeler.¹⁸⁴ Onun için yetişkinler, öğretmenler davranışları ve söyledikleri ile uyum içerisinde olan rol modeller olmalıdırlar.

¹⁸¹ Şemin, *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*, s. 25.

¹⁸² Şemin, *Age*, s.37.

¹⁸³ Şemin, *Age*, s. 45.

¹⁸⁴ Şemin, *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*, s.47.

Okul hayatında sevgi gösteren, davranışlarıyla örnek olan, davranış ve anlatım uyumu olan, sosyal adapte ve toplumsal düzene uymayı hedefleyen eğitimciyle, ahlakî eğitim ve davranış kazanım süreci çok daha etkin ve kalıcı adaletli olmaktadır.¹⁸⁵

Öğretmenin ahlakî eğitim için yapması gerekenler;

- Düzenli ve tutarlı olarak ahlakî öğeleri vurgulamalı,
- Doğru davranışlarla model olmalı,
- Güvenli ve anlaşılır bir diyalog oluşturmalı,
- Doğru davranışı ödüllendirip tebrik etmeli,
- Yanlış davranışının yanlışlıklarını gösterip, men etmeli,
- Öğretmen konulan kurallara uyma, anlama, bilme, paylaşma gibi durumlarda anlaşılır ve anlamlı bir dil kullanmalı,
- Düzenli olarak verilen ya da kazandırılmak istenen davranış, değer, yargı ve bilgilerin kontrol ve denetimini yapmalıdır.¹⁸⁶
- Ahlakî öğeleri sürekli olarak derslere entegre ederek bu doğrultuda ahlakî eğitim ortamı oluşturmaktadır.¹⁸⁷

Öğretmenler iyi bir model olarak neyi öğretmek istiyorsa davranışlarıyla onu vermeli, öğrencilerinin bireysel ilgi ve yeteneklerine göre eğitim ortamını zenginleştirmeli, eğitim konularını güncel konularla birleştirerek ahlakî değerleri verebilmelidir. Böyle yaptığı takdirde öğretmenler, ahlakî eğitimi düzgün almış, ahlakî kazanımı yüksek ve değerleri benimseme gayretinde nesil yetiştirmiş olacaktır.

Ailenin ve okulun etkisiyle ahlakî eğitimi şekillenen çocukların özellikle okul öncesi dönemde ahlak anlayışı da çevresinde bulunan kişilerin davranışlarıyla yönlendirilir. Çocuk hareketlerinde çoğunlukla etrafındakilerin etkisindedir. Eğitimciye

¹⁸⁵ Ashley Montagu, *Çocuklarınıza Ahlakî Değerleri Nasıl Kazandırabilirsiniz?*, çev. Remzi Öncül, İstanbul: MEB Yayınları, 2005, s. 53-57.

¹⁸⁶ Burnham and Jones, *Spiritual and Moral Development in Schools*, s.35.

¹⁸⁷ Burnham and Jones, *Age*, s. 35.

örnek olma, ahlakî değerleri taşıma, iletme ve uygulama alanında ciddi sorumluluklar düşmektedir. Çocukların kalplerine ve zihinlerine dokunarak davranış değişikliği ya da ahlakî bir sorumluluk sunmalıdır. Bu ahlakî sorumluluğu kazandırırken öğretmen içten ve samimi olmalı, sevecen bir dil tercih etmeli, en önemlisi de kırııcı, incitici, küçük düşürücü söz, davranış ve fiillerden kaçınmalıdır.

Sosyal bir varlık olan çocuk sosyalleşmesi sırasında artık arkadaşlarını taklit etmeye başlar. Sosyal bir gruptan(arkadaşlarından) takdir görmek ya da dışlanmamak için kendisine yanlış gelen davranışları yapabilir. Burada öğretmen ya da anne baba yanlış davranışı açıklayarak iyiye yönlendirmeli, liderlik- önderlik vasfı olan çocukları ahlakî davranışların kazanımında önder yapmalıdır.

Çevre, çocukların ahlakî eğitimi yönünde etkisi oldukça yüksek bir yere sahiptir. Aile de şekillenen çocuk çevrenin etkisiyle pozitif ya da negatif yönde değişim gösterebilmektedir. Bundan dolayı ailelerin ve okulda öğretmenin başlıca görevi çocukların çevre edinimi sırasında çok iyi bir rehberlik yapmak, doğru olana yönlendirmektir.

1.2.2.3. Okul Öncesi Çocuklara Ahlak Eğitimi Uygulamaları

Ahlakî eğitimde genelde taklit ve ödüllendirme yoluyla değerler öğretilmekte, çocukların içselleştirip muhakeme etme yetisine izin verilmemektedir. Hâlbuki ahlakî gelişim kuramcılardan Kohlberg'e göre; çocukta muhakeme yeteneğiyle düşünce yapısında değişiklik oluşturarak bir üst ahlak düzeyine çıkmayı hedeflemek gerekmektedir. Bu anlayışa göre ahlakî ikilem oluşturulan ortamlarda çocuğun kendisi doğruyu bulmaya yönlendirilerek ahlakî değerler kazandırılabilir. Ahlakî eğitimin hem zihinsel hem de sosyal yönüne değinen Kohlberg; çocukların çatışmalar ve zıtlıklar yaşayarak, deneyimleme yoluyla ahlakî değerleri kendi süzgeçlerinden geçirerek elde ettikleri takdirde daha etkin ve kalıcı bir ahlakî değer kazanımı elde edeceklerini düşünmektedir. Kohlberg'in adil toplum okullarında öğretmen öğrenciyi bir üst ahlakî

gelişim düzeyine hazırlamak için onu çok iyi dinler ve onun ahlakî muhakeme düzeyini anlar. Sonra öğrencilerinin muhakeme ve karar arasında denge kurmasına yardımcı olur. Böylece çocukların hem muhakemeleri gelişir hem de kurallar çerçevesince davranışları ahlaken şekillenir.¹⁸⁸

Bu yaklaşımdan hareketle; okul öncesi dönemde ki çocuklara hem okul hem aile çevresinde neden sonuç ilişkisini kurabileceği, ahlakî kazanımların farkına varıp değerlendirme olanağı sunulacağı, bir üst düşünme ve ahlakî perspektifle hareket etmesine neden olarak sosyal ve ahlakî sorumluluk kazanacağı, muhakeme yeteneğiyle kendisinin ulaşacağı fırsatlar verilmelidir. Bu fırsatlarla ahlakî kazanım ve değerlerini ezber yoluyla olmaktan çok düşünüp değerlendirerek ulaşılması gereken olgular olması lazımdır.

Okul öncesi dönemde okullarda çocuklara sözel olarak birebir ahlak dersi vermek yerine çeşitli etkinliklerle dolaylı bir ahlak eğitimi yapılmalıdır. Birlikte çalışma alışkanlığı çocuklara kazandırılmalıdır. Karşılaşılan problemlere çözüm yolları üretilerek birlikte karar alma ve alınan kararı uygulama alışkanlığı kazandırılmalıdır.

Kalbe, zekâyâ ve iradeye hitap eden ahlak eğitimi çocuklar üzerinde daha etkin olmaktadır. Burada ki ahlak eğitiminden amaç iyiliği keşfetmelerine ve iyilik kavramlarını öğrenmelerine fırsat vermektir. Böylece çocuk iyiliği tanıyacak ve sevmeye eğimli bir hal alacak, kötünden kötü ahlaktan koruyarak çocukların ve toplumun iyi ahlakla donanmalarını sağlayacaktır. Onun için ahlakla ilgi doğru bilgiler vermek doğru bir ahlakî eğitim için ön koşuldur ki sağlam kanaatler oluşabilsin. Böylece çocuklar iyi bir karakter inşası için iyi yönlerini geliştirebilmeyi ve kötü yönlerine yenik düşmemeyi öğrenirler. Doğruların nitelikli bir şekilde öğrenilebilmesi için çocuklara yüksek düşünceler ve duygular verilmelidir ki doğru kanaatler ve algılar oluşabilsin.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Sırrı Akbaba, *Eğitim Psikolojisi: Ahlak ve Gelişimi*, s. 181.

¹⁸⁹ Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi* s. 59.

Çocukların ahlakî eğitiminde ahlakî değerleri kendisinin bulacağı ortamlar sunmanın yanı sıra bu süreci kolaylaştırmak için doğru-yanlış, iyi-kötü davranışlar hakkında bilgi vermek ve bu bilgiler doğrultusunda davranışların nedenini sorgulamasına fırsat tanımak ve onların yaş ve bilgi seviyesine göre açıklamak faydalı olacaktır. Açıklanan ve öğretilen bu kurallar sevgi ve şefkat ortamında öz güven kazanımı sağlanarak verilmeli, drama ve oyun yöntemleriyle örnek yaşantılar oluşturularak ve tekrarlamalar yapılarak eğitim ortamı sağlanmalıdır. Ahlakî düşünce yapısının temelini okul öncesi dönemde atabilmek için çocukların yaşantısına ahlakî öğeleri katmak, örneklendirmeler sunmak, düşünüp değerlendirmelerine olanaklar sunmak gerekmektedir.

Erken çocukluk döneminde çocuklar taklit çağında olduğundan ve her öğrendiğini modelleme yoluyla öğrenirken daha kalıcı bir eğitim ve öğrenme sağladığından, öğretmen hal, tavır ve diliyle iyi bir rol model olarak çocuklara doğru bir ahlakî eğitim ortamı oluşturmalıdır. Bu doğrultuda eğitimcilerin ve ebeveynlerin dikkat etmesi gereken bazı hususlar söz konusudur. Bunlar;

- Çocuğun dış taklitten iç taklide geçtiği aşamada uygun rol modellikle ebeveynler doğru ve düzgün rehber olmalıdır ki bu geçişi sağlıklı bir şekilde çocuklar atatabilsin, dengeyi bozmadan nitelikli ve tutarlı bir özdeşim kurabilsin.¹⁹⁰
- Çocuk örnek aldığı kişinin hal, davranış, söz, fiil, düşünce her bir durumunu taklit eder. Kendi davranışlarını da bunlara göre şekillendirdiği için ebeveynlerin bilinçli hareket etmeleri gerekmektedir ki çocuklarda sağlam bir dil, din, ahlak, hukuk, sanat ve hayat anlayışı oluşabilsin.¹⁹¹

¹⁹⁰ Aydın, *Age*, s. 64.

¹⁹¹ Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*, s. 64.

- Çocuk özdeşleştirme sürecinde büyüklerini örnek almaya ve onlarla sosyalleşmeye gereksinim duyar. Bu süreçte etrafında ki davranış kurallarını; kültürel ve sosyal değerleri öğrenir ve bunları davranışa dönüştürür. Bütün bunlar çocukta benlik gelişimine, nitelikli kişilik oluşumuna katkı sağlayarak çocuğun düşünme biçimini ve inancını etkileyecektir. Bunun için aileler bu ciddiyetin farkında olarak çocuklarının hayatlarına dokunmalı, iyi ve doğru davranış ve düşünceler sergilemelidir.¹⁹²
- Öğrenciler (çocuklar) öğretmenin hal, tavır ve kullandığı dile karşı şekil alırlar. Kibar, nazik ve hoşgörülü olan öğretmenin çocukları bu davranışları örnek alır; dürüst ve adaletli öğretmenin sınıfındaki öğrenciler yalan söylemez, arkadaşlarına saygılı davranırken, zorla otorite kurmaya çalışan bir öğretmenin sınıfındaki çocuklar ise yalan söyleyerek sınıf düzenini bozucu hareketler yapmaktan çekinmezler. Bundan dolayı gerçek otorite öğretmenin kişiliğidir ve o çocuklar için manevî bir otoritedir.¹⁹³

Okul öncesi dönemde ahlakî eğitimi örneklendirecek olursak; çocuğun doğru davranışında çevresi tarafından fark edilip, takdir edilmesi gerekmektedir. Çocuk, öğrendiği ve gözlemlediği doğru ve iyi davranışı kendi çıkar ve faydası için yapmasından ziyade kendi ilgi ve isteğiyle yapmalıdır. Bunun için öğrenilmiş tüm davranış ve bilgilerin iyi yönleri sık sık vurgulanarak tekrar edilmeli, çocukların unutmaması sağlanmalıdır. Eğitimci iyiliğe hizmet eden duygu ve eğilimleri güçlendirmeli, kötülüğe sebep olanları zayıflatıp etkisini azaltmalıdır. Böylece çocukların duygu ve düşüncelerini istenilen yöne yönlendirmelidir.¹⁹⁴

¹⁹² Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 148-150.

¹⁹³ Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 1994, s. 171-172.

¹⁹⁴ Beyza Bilgin ve Mualla Selçuk, *Din Öğretimi*, Ankara: Akid Yayıncılık, 1991, s. 96-98

Ayrıca eğitimciler ve ebeveynler ahlaken uygun olmayan davranışın tekrar edilmesine, çevre tarafından onay görmesine, çocuklar tarafından dikkat çekici hale getirilmesine hiçbir zaman izin vermemelidir. Bunun için yanlış olan davranışı önlemek için davranışın nedenini bulup, nedeni yok etmesi gerekir.¹⁹⁵ Bu süreçte çocuğa daima olumlu telkinler yaparak güzel davranışlara yönlendirmeli, olumsuz söz ve telkinlerden olabildiğince kaçınılmalıdır.¹⁹⁶

Öğretmen drama yöntemiyle öğrenilen kavram ve davranışları çocuklara aktif katılımlarıyla kazandırmalıdır. Ahlakî değer ve davranışlar içeren hikâyeleri okuyup birlikte değerlendirme ortamı sunmalıdır. Eğitimde heyecan ve canlılık uyandıran öyküler önemlidir. Anlatılan öyküler canlandırılabilir, fırsat eğitiminde olaylar bizzat yaşanabilir.

Seviyeye uygun, yumuşak ve açıklayıcı net bir dil kullanarak, hikâyeler anlatılmalı, örnek olaylarla ahlakî eğitim verilebilmeli, yanlış olay üzerinde beyin fırtınası ve yanlışlıklar tespit edilerek, doğru yönlendirmeler yapılmalıdır. Çocukların seviyesine uygun etkinlikler yapılmalı, ahlakî değerleri abartmadan objektif ve somut bir şekilde davranışa nasıl dönüştürüleceğini göstererek verilmelidir.¹⁹⁷

Yaşayarak öğrenme ortamları oluşturularak gezilerle ahlakî kültür göstermeli, doğal ortamında faydalı çalışmalara (ziyaretlere) yer verilmelidir. Cami, türbe, dini mekânlar gezilerek dini ve ahlakî yaşantılar pekiştirilmelidir. Bunlara ek olarak küçüklerin büyüklerini saymasına, büyüklerin küçüklerini koruyup gözetmesine ve yardımcı olmalarına fırsat verilmelidir. Yaşlıları Koruma haftasında huzurevlerine gezi düzenlenmeli, hasta olan arkadaşlarına hasta ziyareti yapılmalıdır.

Özetle diyecek olursak ahlakî eğitim toplumda manevî algının gelişiminde en güçlü araçlardan birisidir. Çoğu değerler, doğrular, felsefî akımlar, ahlakî öğeler

¹⁹⁵ Abdurrahman Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 1999, s.150-151.

¹⁹⁶ Binbaşoğlu, *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları*, s.236 – 237.

¹⁹⁷ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 75.

eğitimin niteliğine göre belirlenip, şekillenmektedir. Toplumda ahlakîyet anlayışının oluşması, sağlam bir temel atılarak topluma mal edilmesi için okul öncesi dönemde verilecek olan ahlakî eğitim son derece önemlidir. Bu ahlakî eğitimi tasavvufî yaklaşımla çocukların ve kişilerin özüne kalbîne indirgemeyi amaçlamak verimliliği daha da arttıracak ve toplumun ahlakî düzeyini yükseltecektir. Çalışmamızın bu kısmında çocukların ahlakî eğitimine tasavvufî bir yaklaşım oluşturmaya çalışacağız.

1.2.2.4. Okul Öncesi Dönem Ahlak Eğitimi Uygulamalarına Tasavvufî

Yaklaşım

Ahlakî eğitim dini eğitimden ayrı düşünülemez. Çocukların ahlakî yargıları ve dini terimleri etkin bir şekilde öğrenmesi iki eğitiminde kaynaşmasıyla mümkündür. Böylelikle ahlakî gelişim daha etkin hale gelecektir. Okulda öğretmenin yapması gereken; çocuklara, ahlakî kararlara ulaşmalarında analiz etme fırsatı sunmak, beyin fırtınalarıyla zihinsel süreçlerini hızlandırmak olmalıdır. Ahlak kurallarını ve önemli değer yargılarını kazandırmak, öğretmenin başlangıç hedefi olmalıdır. Bu süreçte çocuğun ahlak gelişiminden ve ahlakî eğitiminden okul sorumludur.¹⁹⁸ Okul ahlakî eğitim bazında eksik kalıyorsa tüm sorumluluk ve güç evdeki eğitime bağlı kalmaktadır ve de bu tek başına yetersiz durumlar oluşturabilir.¹⁹⁹

Din eğitimi ile ahlak eğitimini birlikte ele aldığımızda manevîyat kavramı da karşımıza çıkmaktadır. Manevîyat ve ahlak kavramlarını inceleyecek olduğumuzda ikisi arasında ki fark şu şekildedir: Ahlak bize neyin doğru neyin yanlış ya da neyin iyi ya da kötü olduğu hakkında bilgi verirken manevîyat bize kendi tercihlerimizi alıp onunla yaşama fırsat ve kaynaklarını sunar, baş edebilme yetisi kazandırır.²⁰⁰

Eğitimin manevî yönden gelişimi mevcut olan iyilik ve güzellik kavramlarını da genişletir ve geliştirir. Hayatta bu eğitimin etkisiyle kötü olan davranışları azaltır, ahlak

¹⁹⁸ Gatherer, *Pioneering Moral Education; Victor Cook and His Foundation*, s.37.

¹⁹⁹ Gatherer, *Age*, s.38.

²⁰⁰ Burnham and Jones, *Spiritual and Moral Development in Schools*, s. 33.

düşüklüğünü önler ve insanı da yüceltir. Böyle bir eğitimden geçen kimse de öz güven ve öz saygı gelişir.²⁰¹ Manevîyatı tasavvufî bakış açısıyla ele alıp, okul öncesi çocukların ahlakî eğitimine dâhil ettiğimizde de şu şekilde faydalarını göreceğiz:

Edeb²⁰² ve Adab²⁰³: Edeb, insanın içini ve dışını güzelleştirmesidir. Kulun zahirini ve batınını terbiye ederek edepli olmasıdır.²⁰⁴ Allah-u Teâlâ insanı, iyilik ve kötülükleri kabule hazır, edep ve güzel ahlakı kazanmaya müsait olarak yaratmıştır.²⁰⁵ Her manevî yolun uyulmasını istediği ve gözetilmesini beklediği bir adab ve erkânı vardır. Bu kaidelere ve kabullere uyulması o yolun olmazsa olmazlarından. Bu kaideler, manevî hayatta istikamet ve müntesiplerin istikrar ve samimiyetle kaidelere riayetinin temini içindir.²⁰⁶

Her eğitim sisteminin belirli bir kuralları olduğu gibi tasavvufî eğitimin de kuralları bulunmaktadır ve biz bu kurallar bütününe “adab” diyebilmekteyiz. Tasavvufî eğitim bir terbiye çeşidi olduğu için temelleri edeb üzerine inşa edilmiştir. Tasavvufî eğitimde edebe riayet eden kişi muhakkak ki yolu daha hızlı alacak anlayışı hâkimdir. Biz çalışmamızda edebî görgü kuralları kısmını ele alarak okul öncesi çocukların öz bakım eğitiminde ve toplumsal yaşamda nasıl kullanılır, gelişimlerine ne türlü katkıları olur ve de toplumun eğitilmesine nasıl yol gösterici bir etkisi olur onlara değineceğiz.

Okul öncesi dönemde öz bakım ve toplumsal kuralları öğrenebilmek müfredat içinde bulunan bir kazanımdır. Bu doğrultuda edebî görgü kuralları öğretimi şeklinde ele aldığımız takdirde nezaket sözcüklerinin kullanımı, sofrada adabı, giyinme adabı, konuşma adabı, yatma adabı, tuvalet adabı, büyüklere saygılı olma gibi konular edeb

²⁰¹ Halis Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, İstanbul: Şule Yayınları, 1997, s.60

²⁰² İyi ahlak, güzel terbiye, utanma, zarafet, usluluk, insanlara güzel davranışlarda bulunmak manalarını taşır. Edebler sünnetleri güçlendirmek içindir. Sünnetler vacibleri, vacibler farzları. Farzlar ise imanı korumak içindir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 180 Edeb maddesi)

²⁰³ Edeb kelimesinin çoğulu olan bu kelime, izlenmesi gereken esaslar, görgü kuralları gibi manaları ihtiva eder. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 31 Adab maddesi)

²⁰⁴ Sühreverdi, *Avarifü'l Maarif: Gerçek Tasavvufî*, s. 350.

²⁰⁵ Sühreverdi, *Age*, s. 351.

²⁰⁶ Safi Arpaguş, *Mevlevilikte Manevî Eğitim*, İstanbul: İFAV, 2015, s. 309.

kazanımı şeklinde değerlendirilebilir. Bu doğrultuda bu kuralları öğretirken çocukların seviyelerine göre anlatmak, örneklendirerek açıklamak, kuralların kazanımı konusunda hem eğitimcilerin hem de ebeveynlerin titizlikle üzerinde durması son derece önemlidir. Ayrıca öz bakım ve günlük hayatta ki bazı pratik bilgileri öğretmek de ahlak eğitiminin içine girebilmektedir. Çünkü yemek adabı, uyku adabı ve tuvalet adabı gibi konular çocukların ahlakî kavramları yerleştirebileceği belirli konulardandır. Bunun için yemekten önce ve sonra hadis-i şerif uyarınca ellerin yıkanmasını öğretmek, her işe besmele ile başlanması gerektiğinin bilincini yerleştirmek, özlü ifadeler içeren dualar yaparak örneklendirmelerde bulunmak, konuşurken kibar ve sakin olmak, toplumsal yaşamda saygılı olunması gerektiğini bilmek çocukların edeb konusunda kazanımlarını arttıracaktır.²⁰⁷

Hayâ²⁰⁸: Resullullah (sav) “*hayâ, imanın kemalindendir*” buyurmuşlardır.²⁰⁹ Mutasavvıfların görüşlerine göre hayâyı tanımlayacak olduğumuzda ise hayâ; Allah-u Teâlâ’nın azameti karşısında kalbîn sıkılmasıdır.²¹⁰ Tasavvufî literatürünün ana temalarından olan hayâ kavramı hem tasavvufî eğitimin içerisinde bulunmakta hem de tasavvufî hayatı şekillendirmektedir. Bunun için tasavvufîta çok önemli bir yere sahiptir. Ahlakı şekillendiren temel kavramlardan birisidir. Edeb ve hayâ insanın davranışlarını şekillendiren ana kavramlardandır ve tasavvufî eğitim kişinin eğitilmesinde eğitim boyunca kazanımın artmasını öngörmektedir.

Tasavvufî literatüründe önemli bir yere sahip olan Gazâlî’nin üzerinde önemle durduğu en önemli duygulardan biri utanmadır. Ona göre, çocukta utanma duygusu belirdiği andan itibaren, bu hayâ hissinin körleştirilmemesi için dikkat edilmelidir.²¹¹ Bu

²⁰⁷ İsmail Sağlam, “Okul Öncesi Dönem ve Din Eğitimi”, s. 558.

²⁰⁸ Lügatta: Diri ve canlı olmak, hicap, utanma, sıkılma, ar manalarına gelir. İstilahta: İnsanı zarardan men eden duygu, rahat ve rehavetten alıkoyan saygı hissi, utanılan bir şey veya kişi, görüldüğü zaman sıkıntı ve değişiklik gerektiren hal ve sıfat anlamları taşır.

²⁰⁹ Buhari, *İman*, s. 16; Müslim, *İman*, s. 12.

²¹⁰ Kuşeyri, *Tasavvufî İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, s. 298.

²¹¹ Çelebi, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*, s. 296.

nedenle insanın küçük yaşta, başka bir deyişle henüz çocukken eğitilmesi gereklidir. Bu doğrultuda okul öncesi eğitimi ele aldığımızda; hayâ kavramını çocukların bu kavramı anlama yaşı geldiğinde (yaklaşık dört beş yaş civarı) ünlü mutasavvıflardan İmam Gazalî muhakkak kazanılması ve desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. Bu kritik dönem atlandığında hayâyı çocuklara kazandırmak oldukça zor olmakta, davranışlarını hayâ kavramı doğrultusunda şekillendirebilmekte imkânsız hale gelebilmektedir. Bunun için erken çocukluk döneminde eğitime haya kavramını entegre etmemiz gerekmektedir ki ahlakî diğer olgular da tam olarak çocukların yaşantısına dahil edilebilsin.

Hayâ kavramını eğitime dâhil ettiğimizde karşımıza çocukların aslında utanma duygusunun varlığını fark ederek başlarız. Önemli olan bu utanmanın yok olmamasını sağlamak, titizlikle hayâ eğitiminin üzerinde (ama sıkmadan) durmak gerekmektedir. Özellikle yabancılarla iletişimde, büyük ve küçüklerle olan yaşantılarda, mahremiyet eğitiminde ve en önemlisi de kendi hayâ duygusunun oluşumunda kullanılacak dil ve üslup sert olmaktan ziyade yumuşak, anlaşılır ve net olmalı, yapılmaması gereken durumlar sonuçlarının olumsuzluğu anlatılarak açıklanmalı ve çocukların davranışları sürekli gözetim altında tutulmalıdır. Gözetimden kast edilen çocuklar sürekli kendini mercek altında hissedip tedirgin olması değil normal doğal yaşantı halinde kazanım gerçekleşmiş mi gerçekleşmemiş mi onun takibinin hissettirmeden ve rahatsızlık vermeden yapılmasıdır. Olumsuz bir durum görüldüğünde de sakin ve yumuşak olarak müdahale edilmesi gereklidir. Hayâ duygusunun desteklenmesinde tutarlılık, devamlılık ve şeffaflık oldukça önemlidir.

Havf²¹² ve Reca²¹³: Tasavvufî açısından incelediğimizde mutasavvıflara göre havf; Allah'tan uzak kalmaktan ve marifet berraklığının kaybolmasından korkmaktır.

²¹² Arapça korku manasınadır. Allah'ın kahrından korkarak dinde sabit olmaktır. Bunun zıddı da recadır. Diğer bir tarife göre ise havf; yasaklanan her türlü durumda utanarak üzüntü duymak anlamına gelir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 257, Havf bölümü)

²¹³ Arapça ummayı, ümit etmeyi ifade eden bir kelimedir. Allah'tan ümit kesmeme "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz" (Zümer/53) ayetine göre, Allah'dan ümit kesmek büyük günahlardandır. Reca'nın

Nitekim Şibli'den *"hayfin ne olduğu" sorulduğunda "Allah'ın seni sana teslim etmesinden korkmandır"* diye cevap vermiştir.²¹⁴ Reca ise yüce bir haldir ve Allah-u Teâlâ Kur'an'da recaya şu şekillerde vurgu yapmaktadır: *"Allah'ın Rasulü'nde sizin için Allah'ı ve ahiret gününü umanlar(reca) için güzel bir örnek vardır."*²¹⁵ *"O'nun rahmetini umarlar (reca), azabından korkarlar."*²¹⁶ Tasavvufi eğitimde önemli kavramlardan olan havf ve reca, müridin ilerlemesi açısından son derece önemlidir. Biz çocuk eğitiminde havf ve recayı ele aldığımızda havf yani korkudan ziyade reca ümit etmek, sevmek üzerinde duracağız. Çünkü okul öncesi dönem çocukları korktukları şeylerden uzak durur, bağ kurdukları, sevdikleri şeylere karşı da oldukça yakındırlar. Mesela hata yaptığında korkan bir çocuk annesinin onu affetmesini ümit eder eğer ümidi gerçekleşmez öfke anına denk gelirse kendisinde suçluluk duygusu oluşacak bu şekilde davranmak da çocuğun kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Hâlbuki annesini affetmesini ümit ettiğinde annesi sakince konuşarak teskinde bulunsa ve hatasının neden yanlış olduğunu açıklasa hem ümidi kırılmayacak hem de annesiyle bağı kuvvetlenecektir. Okul öncesi eğitim kurumlarında da durum böyledir. Çocuk öğretmeninden sadece korkarsa ne kreşe gelmek isteyecek ne de yapılanlardan zevk alıp öğrenebilecektir. Hâlbuki eğitimci korku ve ümit dengesini sağladığı bir eğitim felsefesiyle hem çocukların gözünde otorite hem de sevgi kaynağı olmalıdır. Çocuklar bu eğitim felsefesiyle eğitildiğinde hem okula mutlu gelecekler hem de çocukların aldıkları eğitim daha verimli hale gelecektir. Bunun için havf ve recanın dengesi okul öncesi eğitimin niteliği, çocuklar üzerinde ki etkinliği açısından da oldukça önemlidir.

geleceklerle ilgili olması, temenni ile aynı anlama gelmesini çağrıştıırıyorsa da ikisi arasında fark vardır: Temenni, oyalayıcıdır, sahibini çalışmaktan alıkoyar; reca ise bunun aksinedir. Bu yüzden temenni makbul değildir. "Şeytan, insanı ümniyye yani temennilerle oylar" şeklindeki ayet (Hacc/2) bu hususu teyid eder. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 513, Reca bölümü)

²¹⁴ Ebu Nasr Serrac Tusi, *el Luma İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016, s. 60.

²¹⁵ El ahzab, 33/21.

²¹⁶ El İsra, 17/57.

Şahsi görüşüm ise havf ve recanın dengesi öğretmende disiplin anlayışını oluşturmaktadır.

Taat²¹⁷, itaat ve ibadet: Ayet-i kerime de Allah-u Teâlâ: “*Ey iman edenler! Allah-u Teâlâ’ya itaat edin. Peygamber’e ve sizden olan Ulu’l emre (idare ve işinizi yürüten imamlara) da itaat edin*”²¹⁸ buyurmuştur.

Elmalılı Hamdi Yazar bu ayetin tefsirinde tüm iman edenler Allah-u Teâlâ’ya itaat ediniz, onun emirlerine, yasaklarına hakkıyla riayet ediniz ve son Peygamber Hazretlerine de itaat edini. O’nun emirleri doğrultusunda harekette bulununuz ve sizden ehli imandan olup adalet ve doğruluğa riayetskâr bulunan İslam yöneticilerine de ve dininizin hükümlerini size tebliğ eden şariat âlimlerine de itaatte bulununuz, onlara karşı itaatsizlik etmeyiniz şeklinde açıklamada bulunarak taat ve itaatin ayet ışığında ne kadar da önemli olduğunu göstermektedir.²¹⁹

Ayet ve tefsirin açıklaması doğrultusunda fitrat ve yaratılışın amacı, Allah’ı tanımak ve O’na kulluk etmektir. Fıtratta var olan bu ilahi şuura ulaşmak ve bunun gerektirdiği bir düzen ve davranışı koruyup geliştirmek değişmez bir ilahi kanundur. Cin ve insanın yaratılış amacı da aynıdır. Ancak diğer varlıklar için zorunlu olan bu kulluk ilişkisi cin ve insan için isteğe bağlıdır. İrade ve şuur taşımayan varlıkların ibadeti, onların tabiatıta yürürlükte olan İlâhî kanunlara göre hareket etmesidir. Kur’ân’da ifade edildiği üzere kâinatta her şey kendini Allah’ın iradesine teslim etmiştir. Fakat insan Allah’a hem itaat hem de isyan etme imkânıyla donatılmış olduğundan sadece Allah’a ibadet etmeye, kendi bencil arzuları dâhil bütün yalancı tanrıları terk etmeye çağrılır. İnsanın, kendisi için mümkün bir yol olan isyana yönelmeyip istek ve iradesiyle Allah’a itaat ve duâ etmesi, son derece anlamlı ve değerli

²¹⁷ Arapça, itaat, muvafakat, emre boyun eğme gibi anlamları ihtiva eder. Seyyid Şerif taatı, bir emre isteyerek muvafakat etmek şeklinde tanımlar. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 618, Taat bölümü)

²¹⁸ Nisa, 4/ 59.

²¹⁹ Daha detaylı bilgi için bkz: Elmalılı Hamdi Yazar, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad. Sadık Kılıç, Lütfullah Cebeci, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.

bir davranıştır. Esasen böyle bir davranış hem kâinat düzenine, hem de insanın kendi fitratına uygunluk arz eder. Bu bakımdan insanın Allah’a ibadet etmesi dinî bir görev olduğu kadar, insanlık güçlerini geliştirip olgunlaştırmasının da en etkili aracıdır. Öte yandan varlıklar arasındaki değer sıralamasının en üstünde yer alan insan, Allah ile kurduğu ibadet ilişkisi sayesinde tabiat ötesi âleme açılmakta, Allah’a yakınlaşmakta, böylece ruhânî yüceliş ve olgunlaşmanın en üst sınırına ulaşarak varlıkla Allah arasındaki bağı tamamlamaktadır.²²⁰

Çocuğun eğitimindeki temel amaç, onun Allah’a taatını artırmaktır.²²¹ İmam Gazâlî’nin düşüncesini ele aldığımızda ise şu önemli noktayı görebilmekteyiz: Gazâlî, önce bir çocukta bulunması gereken nitelikleri sıralar. Çocuk, her şeyden önce nefsinin tüm kötü eğilimlerden arıtılmalıdır. Kalbîn ilimle ibadeti, ancak onun kötü vasıflardan arınmasıyla mümkündür.²²²

İtaat ve ibadet boyutunu okul öncesi dönemde ele aldığımızda ise itaat ve ibadet edilecek varlığı sevmek, gönül bağı kurma gibi öğeler karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem çocukları güven duyduğu ya da korktuğu kişiyi dinlemekte, sevgi ve otorite dengesiyle hayatın dengesini oluşturmaktadırlar. Bunun için okul öncesi eğitimcilerin sevgi temelli bir güven bağı kurarak çocukların manevî gelişimini desteklemeleri son derece önemlidir. Çünkü itaat ve ibadet alışkanlığının kazandırılabilmesi için bu dönem sevgi tohumlarının ekilmesi ve de davranışların bununla şekillenmesi gerekmektedir. İbadet boyutunda ise rol model olmak zahirî olarak ne kadar önemliyse yapılan ibadetin görünen değil de hissedilen yani batini kısmı da oldukça önemlidir. Okul öncesi dönem çocukları ibadetlerde ki manevî boyutu hissedebildiklerinden, sohbetlerde ki manevî

²²⁰ Mehmet İzzet Aslın, Tasavvufîta İbadet ve Ubudiyet, <http://www.mehmetizzetaslin.com/?pnun=314&pt=N.%20T.%2027.%20Tasavvufîta%20%C4%B0badet%20ve%20Ubudiyet> 02.03.2018 tarihinde alınmıştır.

²²¹ Durakoğlu, “Gazâlî’de Ahlakî Eğitim”, s. 216.

²²² Dağ ve Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, s. 47-48.

hazzı alabildiklerinden deruni bir iman oluşumu bu yaşlarda sağlanabilmekte gelecek yaşantılarına da temel oluşturabilmektedir.

İtaat ve ibadet bilincinin oluşabilmesi için zorlamak, korkutmak, inatlaşmak, aşırı tepkiler göstermek erken çocukluk dönemi için çok tehlikeli davranışlardır. Hem ebeveynler hem de eğitimciler bu davranışlardan sakınarak yaş seviyesine uygun, algılayabilecekleri düzeyde, ibadetleri yaşayarak, örnek olarak, eğlenceli ve eğitici ortamlar sunarak çocukları bu manevî ve ahlakî yaşantıya dâhil etmelidirler.

Musiki ve Şiir²²³: Tasavvufî ekollerinden olan Mevlevilik, öncelikle musiki ile ayırt edilir. Musikiyi icra edişi, tasavvufî prensiplerle kaynaştırması, bir gelenek oluşturacak ve farklı melodik unsurlara temel oluşturacak seviyede musikiye yer vermesi, musiki eğitimini deruhte edip yüzyılları kapsayan bir üslup oluşturması ve pek çok bestekâra bünyesinde yer vermesi Mevlevî kültürünü musiki alanında müstesna bir mevkiye getirmektedir.²²⁴ Mevlevilerde manevî eğitimde yaygın olarak kullanılan musiki, diğer eğitim sistemlerinde de etkin olarak kullanılabilir.

Müzik kişinin gönlüne ve kulağına hitap ettiği için tesiri daha etkin olmaktadır. Önemli olan nokta kullanılan müzik çeşididir. Gönle hitap eden müzik olduğu gibi nefse hitap edenlerde mevcuttur. Bunun için manen gelişmesini istediğimiz çocuklarımızın eğitiminde olumlu örneklemelerde bulunacak müziklerin kullanımı, dini kavramların çocuk tarzı söylenmiş müziklerle verilmesi çok etkili yöntemlerden birisidir. Çocukların manevî eğitiminde kullanılan Gülberenk şarkıları²²⁵ hem güzel ahlak kazandırma da hem de ibadet bilinci oluşumunda eğitimi hem eğlenceli hem etkin hale getirebilmektedir.

²²³ Hacı Bayram, insanın seziş yüceliklerinden kaynaklanan şiir hakkında şunları söyler: “Nazm, evliyanın kerametindendir.” Tasavvufî erbabı şiiri zorlama ile değil, hal ile söyler. Sufiler, rumuz ve istiareli anlatımlarla, içlerinde bulunduğu halleri şiirle anlatırlar. Sufilerin önemli bir kısmı, güzel sanatın bu yönünden uzak durmamışlardır. Divan sahiplerinin çoğu sufilerdir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 612, Şiir bölümü)

²²⁴ Arpağuş, *Mevlevilikte Manevî Eğitim*, s. 303.

²²⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz Neslihan Nur Türk, *Gülberenk Manevî Eğitim Çocuk Şarkıları Ahlak – İbadet*.

Ayrıca eğitimde kullanılan sözsüz müzikler, hayvan ve doğa sesi içerikli müzikler çocukların ruhuna hitap ettiği için hem algıyı açacak hem de eğitimcinin ya da anne babanın yönlendirmeleriyle de manevî bir bağlantı kurmaya vesile olacaktır.

Musiki gibi şiirde çocukların ahlakî eğitiminde kullanılabilecek manevî boyut aşılayabilecek tekniklerden birisidir. Önemli olan nokta öğretilecek olan şiirlerin içeriği ve neyi amaçladığıdır. Çocukların ezberlemesinin kolay olması, akıcı bir üslupla yazılması, şairin dini ve manevî duygulara sahip olması ve bunu şiirlerinde hissettirmesi oldukça önemli konulardandır. Bundan dolayı şiir tekniği kullanıldığında bu hususlara dikkat edilmesi gerekmekte, ezberlenen şiirlerin anlaşılması sağlanmalıdır.

Güzel Sanatlar: Dini; insan benliğini saran ulvi heyecanlar olarak kabul edersek, aşk, iman ve edep gibi deruni hayatın güzelliklerine, sırlarına varmanın bir yolu da sanat olmaktadır. Bu bakımdan sanat mükemmel bir mürebbidir. Sanatın nefis ve irade terbiyesindeki bu kudretini bilen sufiler, tekkeler ve özellikle Mevlevihanelerde dervişin manevî eğitimi beraberinde bir güzel sanat dalında da eğitilmesine son derece önem vermişlerdir. Bu manevî eğitim merkezlerinde insanlar, nefsin tacizinden, hataya sevk eden duygu ve düşüncelerden arındıktan sonra yeniden insanların arasına katılır, her biri muhitine huzur ve sükûn veren mana erleri olarak hizmette bulunurdu.²²⁶

Güzel sanatlar, ortak inanç ve kültüre bağlı insanlar arasında duygu ve düşünce birliği sağlayarak ruhlara sükûnet, mutluluk ve huzur hissi verir. Dini hayatın canlı kalmasını ve ruhun madde üzerinde hâkimiyet kurmasını temin eder. Ferdi duyguların ferd ve cemiyete zararlı kısımlarını tasfiye ederek nefis ve irade terbiyesinde son derece önemli bir rol oynar. Buradaki güzel sanatlar eğitimi ile hedeflenen şey, varlığın eşsiz yaratıcısı Cenab-ı Hakk'ın cemal tecellilerini bir sanat öğrenimiyle paralel olarak

²²⁶ Arpaguş, *Mevlevilikte Manevî Eğitim*, s. 301.

nefsine ve kişiliğine uygulayıp güzelleştirmek, bunları yaparken de asla adab ve erkânın dışına çıkmamaktır.²²⁷

Okul öncesi dönem de güzel sanatlardan kast edilen çocukların sanatsal becerileri kazanması, görsel, bilişsel, dokunsal ve işitsel sanat dallarında kabiliyetine yatkın olana yönlendirilerek eğitilebilmesidir. Okul öncesi dönemde keşfedilen çocuğun yeteneği aldığı eğitimlerle desteklendiğinde son derece etkin ve önemli derece de yol alınacaktır. Fakat bu beceri eğitim yıllarının ileriki yıllarına bırakılırsa ya geç kalınmış ya da daha ciddi üzerine düşülerek eğitilmesi gerekmektedir. Eğitimin kritik çağı olan okul öncesi dönem bu açıdan atlanmaması gereken bir dönemdir. Bundan dolayı anne babalara ve eğitimcilere düşen görev güzel sanatlar alanında zengin eğitim ortamları sunarak çocuğun kabiliyeti doğrultusunda eğitimine ya da uğraşlarına yön vermektir. Güzel sanatlar konusunda aktif desteklenen çocuklarda estetik bakış açısının gelişmesinin yanı sıra el, göz, kulak, beden koordinasyonu da gelişecek hangisinin baskın olduğu kanısına varılarak nitelikli eğitim yolunda kapı açılabilecektir. Zanaat sahibi olan bireyler nasıl ki çocukluklarından itibaren o işin ocağında yetişiyorsa eğitim alanında da görsel sanatlar dalında okul öncesi dönemden itibaren gelişmesi ve yetişmesi sağlanmalıdır ki çocukların fitrat ve yetenek farklılıkları keşfedilerek daha verimli bir eğitim ortamı oluşturulabilsin.

Nefs²²⁸ ve İrade Terbiyesi: Peygamber (sav): *“En küçük cihaddan en büyük cihada dönmüş bulunmaktayız” deyince: “Ya Resûlullah en büyük cihad nedir?” diye soruldu. Buyurdular ki “Dikkat edin, o nefs mücadelesidir.”* Resulullah (sav) nefs mücadelesini gazadan üstün tutmuştur. Zira onun meşakkati, savaşın ve gazanın meşakkatından daha fazladır. Bu hadis-i şeriften yola çıkarak tasavvufî ehilleri nefs

²²⁷ Arpaguş, *Mevlevilikte Manevî Eğitim*, s. 327.

²²⁸ Nefs, bir kimsenin kendi öz varlığı, öz benliği, kişiliği manasına gelmektedir. Tasavvufî bir terim olarak ise nefis, kulun kötü huylarını, çirkin özelliklerini ifade eder. Ayrıca kötü his ve huyların yeri olan latife manasına da gelmektedir. Bu yönüyle nefis, ruh ile beden arasında bir araçtır. (Mehmed Zahid Kotku, *Nefsin Terbiyesi*, İstanbul: Server Yayınları, 2017, s. 13-14

mücadelesinin, onu sevk ve idare etmenin yolu açık seçiktir ve hakdır görüşüne sahiplerdir. Bütün din ve mezhepler arasında da makul bir anlayıştır. Bu hususa riayet etmek, tasavvufî yolunu tutanların hususiyeti olmuştur.²²⁹

Zünnün Mısri (ra): “ *Kul için en zor hicap, nefsi görmek ve onun idaresine tabi olmaktır*” demiştir. Zira nefse uymak, Hakk’ın rızasına muhalefet etmektir. Hakk’a muhalefet ise, bütün hicapların sırrı ve başıdır.²³⁰

Tasavvufun bir ahlakî eğitim metodu olarak görüldüğü ve bu metodun da insanın kötü huylardan arındırılması şeklinde olması gerektiği düşüncesi genel olarak tasavvufî camiasında hâkimdir. Nitekim Hücvi; tasavvufun esası olarak kulun nefsanî sıfatlardan arındırılması olduğunu söylemiştir.²³¹

Nefs esas itibariyle kötü olmayıp, kendisiyle mücadele edilmesi gereken, insana kötülüğü emreden kötü tabiatlı nefstir. Tabiatı terbiye edilmediğinde hep dünyalık istekler peşinde koşan, edildiği takdirde ise kâmil bir nefs olarak gereksiz isteklerde bulunmamaktadır.²³² Bunun için eğitime ihtiyaç duyulduğu ve de kişilerin gelişimi için eğitime gereksinim olduğu için nefis terbiyesi tasavvufî eğitimin en temel konularındandır.

Okul öncesi dönem çocukları için düşündüğümüzde ise nefis terbiyesini direkt olarak ele almaktan ziyade haz eğitimi, sabretme, razı olma, her istediğini elde edememe gibi kavramlar karşımıza çıkabilmektedir. Özellikle bu dönem çocuklarının eğitiminde önemle üzerinde durulması gereken konulardan bir tanesi de “haz öteleme” dir. Çünkü dönemimizin çocukları, istediği her an karşılanan bireyler olduğu için tatminsiz, haz sınırı oldukça yüksek, kâfi gelme durumunu bilmeyen yetişkinler olabilmektedirler. Burada ki her canının istediğinin olması durumu aslında nefis

²²⁹ Hücvi; Ali b. Osman Cüllabi, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l Mahcub*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016, s. 263-264.

²³⁰ Hücvi; *Age*, s. 263.

²³¹ Ali Bolat, “Değerler Eğitiminde Tasavvufî”, *OMUİFD*, 2016, sayı: 40, s. 40.

²³² Bolat, *Agm*, s. 42.

terbiyesi eğitiminin olması gereken bir durum olduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak tamamıyla çocuğu men etme yerine istediklerini belirli bir zaman diliminden sonra karşılama yöntemi oldukça etkin olabilecek uygulamadır. Buna ek olarak çocukların talep ettiklerine, olmasını istediklerine kendisinin emek vermesi de bir başka etkin yöntemlerden birisidir. Emek verilen her şey daha kıymetli olduğu için muhakkak ki çocukların kendince çabaları da son derece önemlidir. Burada önemli olan konu yetişkin desteğidir. Ne tüm işi yetişkinler yapacak ne de çocuğu başıboş bırakacaktır. Dengeli bir yardım sağlandığında çocuk hem çabaladığı hem de elde ettiği için çok daha fazla sevinecek, amacına ulaştığı için de takdir ve beğeni duyacaktır. Bunun sonucunda da eğitim gerçekleşmiş olacaktır. Bundan dolayı nefis terbiyesini sırf yetişkin eğitimi ile ele almadan çocukların anlayacağı ve terbiyesini sağlayabilecek şekilde indirmek, eğitim sistemine de uygulamalı olarak dâhil etmek ahlakî eğitimde önemli bir noktadır.

Güzel huy, güzel ahlak²³³: Ebu Muhammed Ceriri; *“tasavvufî, bütün güzel huylarla süslenmek, bütün çirkin şeylerden de sakınmaktır”* demiştir.²³⁴ Güzel ahlak da Resulullah’ın (sav) ahlakı ile ahlaklanmak; O’na güzelce uymak ve sünnetini ihya etmektir.²³⁵

Hz. Peygamber(s)’in *“Ben, güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”* hadisindeki vurgu ve Kur’an’ın, O’nu prototip olgun bir Müslüman örneği şeklinde öne çıkarması, sufîlerin dikkatlerinden kaçmayan önemli bir husustur. Bu nedenledir ki sufîler olgunluk yolunda Hz. Rasulullah(s)’in şemalini, ruhi özelliklerini, ahlakî yapısını

²³³ Arapça, hulkun çoğuludur. Huylar demektir. Ahlak, insanın manevî seciyesini temyiz eden hususiyetlere denir. İslam mutasavvıflarında, şeyhi ruhlarda ki hastalıkları tedavi eden hekim olarak görme eğilimi kuvvetle savunulur. Bunun gayesi de saadete, huzura itminana kavuşmaktır. İnsan şahsiyetinin “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak” esprisi doğrultusunda reziletten fazilete doğru yeni bir yapılanmaya maruz kalması, tasavvufun ana temasıdır. Ancak Allah’ın ahlakında fani olup, o ahlaka sahip olmadan önce sufînin bağlı olduğu şeyhinin ahlakında daha sonra da İslam’ın en güzel örnek olarak gördüğü Hz. Peygamberin ahlakında fani olması büyük önem arz eder. İslam’ı anlama ve yaşama biçimi açısından kendine göre, bir metot belirleyen tasavvufî ekollerinin gayesi insanda mükemmele doğru tedricen değişiklikler yaparak, ruh olgunluğunu, ihsan bilincini sağlamaktır. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 39, Ahlak bölümü)

²³⁴ Sühreverdi, *Avarifü'l Maarif: Gerçek Tasavvufî*, s. 86.

²³⁵ Sühreverdi, *Age*, s. 293.

anlatan eserleri hayatlarına tatbik etmek üzere dikkatle okurlar. Bu kitaplarda, Allah'ın örnek diye büyüleyici özellik yüklediği Hz. Peygamber (s)'ı anlamaya çalışmak, aynı zamanda Kur'an'ı yani Allah'ın kulları için arzu ettiği kulluğu anlamak demektir. Kendisini Resullullah'a benzetip O'nun manevî mirasına konanlar, Allah'ın Kur'an'da çizdiği Müslüman adam tipine ulaşmış olurlar.²³⁶

Güzel ahlak, insanın güzel ve örnek davranışlarının en iyisi ve en faziletlisidir. İnsanların cevherleri bu sayede açığa çıkar, insan bedeni ve yaratılışı itibariyle gizli, ruhu ve ahlakı itibariyle meşhurdur.²³⁷

Kettani demiştir ki: *“Ahlaken senden fazla olan, tasavvufî yönünden de senden fazladır.”* Tasavvufî ahlaktan ibarettir. Kim senin ahlakını güzelleştirirse, seni tasavvufî bakımından da geliştirmiş olur.²³⁸

Sühreverdi'ye göre insan hem iyiliği hem de kötülüğü kabule hazır, edeb ve güzel ahlaka meyilli yaratılmıştır. Burada önemli olan kişinin manevî kirlerden uzak durup, kabiliyetinde olan güzel ahlakı fiiliyata dökmesidir. Bu da ancak ehil insanların denetiminde ki manevî eğitimle mümkün olabilmektedir.²³⁹ Güzel ahlakı Haris Muhasibi'nin bir sözüyle özetleyecek olursak: *“Kaybettiğimiz üç şey var. Koruma ile birlikte güzel yüz, emanet ile birlikte tatlı söz, vefa ile birlikte iyi dostluk. Yüz güzel olmalı fakat iffetli ve mahsun olmalı, söz güzel olmalı fakat doğru ve tatlı olmalı, iyi bir dostluk bulunmalı fakat aradaki bağ vefa olmalı.”*²⁴⁰

Güzel ahlaklı olmak ve güzel huylara sahip olmak ahlakî eğitimin ana gayesidir. Okul öncesi dönem çocuklarını düşündüğümüzde de bu geçerlilik aynı şekilde devam etmektedir. Güzel ahlakla ahlaklanan çocuklar yetiştirmek eğitimcilerin ve de anne babaların başlıca vazife ve isteklerindendir. Bunun için okul öncesi dönem ahlakî

²³⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, s. 39.

²³⁷ Kuşeyri, *Tasavvufî İlmîne Dair Kuşeyri Risalesi*, 330.

²³⁸ Kuşeyri, *Age*, s. 331.

²³⁹ Sühreverdi, *Avarifü'l Maarif: Gerçek Tasavvufî*, s. 296.

²⁴⁰ Daha detaylı bilgi için bkz: Haris Muhasibi, *Kalb Hayatı Er Riaye li Hukukillah*, haz. Abdülhakim Yüce, İstanbul: Işık Yayınları, 2012.

eğitiminde tasavvufî mana da çok büyük önem arz eden güzel ahlak, kısa ve öz olarak Peygamber Efendimiz'in (sav) ahlakıyla ahlaklanmak, onun davranış biçimlerini, huy ve seciyesini küçük yaşlardan çocuklara aşılmasıdır. Hatta Hz. Peygamberin çocuklara karşı davranışları, neleri öğütlediği de ahlakî eğitimde göz ardı edilmemesi gereken durumlardır. Okul öncesinde ahlakî öğeleri kazandırmak, sadece sözlü olarak vermekten ziyade yaşantıya yönelik uygulamalarla, hayatın içerisine geçirmek, canlandırma ve gerçek hayatta rol edinimi teknikleriyle ahlakî kazanımlar daha da somutlaştırılarak çocuklarda ahlakî davranışların oluşumu sağlanabilmektedir. Mesela ahlakî bir öge olan şükür kavramı çocuklara kazandırılırken somutlaştırılarak verilebilme Allah'ın verdiği nimetler düşünülüp, gözlemlenerek çocuklarda şükür kavramı oluşabilmektedir. Teşekkür etmek çocuklarda bir şükür bilincinin oluşumu açısından önemli bir basamaktır. Kendi hayatında ve çevresinde gördüklerinin farkında olan çocuk yüce yaratıcıyı tanıyarak hayata başlayacak ve bu nimetlerin hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu kavrayacaktır. Bundan dolayı çocukların yaşantısına uygun olarak işlenecek ahlakî donanım her çerçevede etkisini hissettirecektir.

Bütün bu uygulama örneklerine paralel olarak önemli olan bir nokta da çocuklar bu dönemde, din bilgisinden çok dinin istediği iyi huy ve ahlaka sahip olacak davranışlara yöneltilmelidir. Buna dikkat ederken hem dini eğitim hem de ahlakî eğitim kaynaştırarak vermiş, kişilik ve benlik gelişimde optimum seviyeye ulaşılmış olacaktır.²⁴¹

1.2.3. Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi

Eğitimsel ve sosyal açıdan ele aldığımızda günümüzde insanlara sadece akademik başarının yeterli olmadığını, çocukları sadece bilgi deposu olarak yetiştirmenin onların eğitimine tek başına olumlu katkılar sağlamadığını göstermiştir. Hem ebeveynleri hem de eğitimcileri sosyal hayatta başarılı olabileceği özelliklerini

²⁴¹ Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 157.

hayata aktarabilecek, tercihlerinde sağlıklı kararlar verebilecek, bilinçli, kendini rahat ifade edecek, özgüvenli, ne pahasına olursa olsun haktan ve doğrudan ayrılmayacak, dürüst ve en önemlisi bunların hepsinin ona verilecek en önemli değer olduğunu kavrayacak ve bu güzel hasletlerin değerinin hiç bir şeyle ölçülmesinin mümkün olmadığını düşünmeye başlayacak bir nesil yetiştirme çabasında çalışmalar yapmaya itmiştir.²⁴² Bu çalışmaların temelinde çocukları hem ahlakî hem de akademik başarıya götürecek değerler yatmaktadır. Daha detaylı ele alacak olursak değer tanımı, ne olduğu, eğitimsel boyutta neler kazandırdığı, yaşantıya ne şekilde yansıdığı, amacı, önemi ve uygulanması yönünde okul öncesi dönem ve değerler eğitimi kavramı üzerinde durulacaktır.

Değer, insanın inanç ve kabullerine göre şekil alan davranışların iyi, güzel ve kutsal olduğunu belirleyen kabullerdir. Değer manevî bir olgu olarak insanın kendine has yetenek ve özelliklerini geliştiren, olgunlaşma ve iyi insan olma sürecinde destek olan ve en önemlisi kişiyi geliştirip yücelten ve kişiliğini şekillendiren çok önemli bir kavramdır.²⁴³

Değerler davranışlarımızı biçimlendiren ve geliştiren inanç ve kurallar bütünüdür. Bu inanç ve kurallar eylemlerimizin uygunluğunu belirlerken kişilere yol göstermekte, davranışların etkinliğini, güzelliğini ve ahlakî yapısını oluşturmaktadır.²⁴⁴ Ayrıca diyebiliriz ki değerler bir kimsenin değişik durumlarda gösterdiği davranışlara yön veren köklü inançlardır.²⁴⁵

Kısacası değerlerimiz içimizdeki “biz”in aynası olup öğrendiklerimizin temelidir ve insan hayatında kalıcı bir etkiye sahiptir. Olmasını arzu ettiğimiz,

²⁴² Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Bilimi*, AÜ İlahiyat Fakültesi Yayını, no:185, Ankara, 1988, s. 47

²⁴³ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s.265.

²⁴⁴ Hökelekli, *Age*, s.285.

²⁴⁵ Mehmet Zeki Aydın ve Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013, s. 16.

yaşantımızda ki var oluşların temel taşı olan değerlerimiz, hayatımızda ki yeri hiç bir olgu ve kavramla ölçülemeyecek kadar önemlidir.²⁴⁶

Değerler, eğitimin bir parçasıdır. Kültürümüzü yansıtır, insanlarla olan ilişkilerimizi düzene koyar, aldığımız eğitimimizi çeşitlendirir ve eğitim değerler eğitimiyle zenginlik kazanır.²⁴⁷ Değerler kişiliğimizle bu kadar iç içeyken eğitime dâhil ettiğimiz ölçüde potansiyelimizi arttıracak güce ulaşmış oluruz. Değerler eğitimi formal eğitim sistemimize entegre ettiğimiz zaman daha bilinçli ve ahlakî donanımlı bir nesil yetişecektir. Bu amaçla eğitim sistemimizi incelememiz ve verimini arttıracak gelişimler sunmamız gerekmektedir.

Eğitim hem öğretimi hem de eğitimi kapsayan çok çeşitli ve geniş bir alana hitap eden bir kavramdır. Eğitim öğrenilen her türlü bilgiyi davranışa dönüştürmeyi amaçlar. Fakat ülkemizde ki eğitim daha çok öğretime odaklı olup, öğrencilerin kazandıkları davranışlardan daha çok öğrendikleri bilgiyle ilgilenmektedir.²⁴⁸ Eğitim anlayışının öğretim ile yer değiştirmesi sonucunda toplumumuz kendi öz benliğini, öz kimliğini ve kültürünü kaybetmekle karşı karşıya kalmıştır.²⁴⁹ Çünkü bir toplumda eğitimle verilecek olan değerlerin sarsılması ya da yıpranması, o toplumun bireylerini sağlıklı bir gelişmeden yoksun bırakmakta ve bu sarsıntı ve yıpranma çocuk ve gençlerin karakter ve kişilik gelişiminde zararlı etkilere yol açmaktadır.²⁵⁰

Bundan hareketle insana değer katma ve kazandırma, eğitimin en başta gelen konularından birisi olmalıdır. Değerler davranışlarımızı, fiillerimizi, yargılarımızı ve hedeflerimizi olgunlaştırır, daha üst konuma ulaşmasını sağlar. Bu doğrultuda bireylere nasıl olmaları ve nasıl davranmalarını konusunda rehberlik eder.²⁵¹ Bundan dolayı

²⁴⁶ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 91.

²⁴⁷ Gatherer, *Pioneering Moral Education*; Victor Cook and His Foundation, s.108.

²⁴⁸ Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2014, s.36.

²⁴⁹ Ertuğrul Yaman, *Age*, s.33.

²⁵⁰ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 266, 270.

²⁵¹ Hökelekli, *Age*, s 265.

değerler ve eğitim birleştirilerek verilmesi gereken bir değerler eğitimi programı oluşturularak değer kazanımı ve etkin bir eğitim sistemi oluşturulmalıdır.

Değer eğitimi; ilk olarak çocuğun çevresinde başlamaktadır. Değerler odaklı davranış kazanımıyla belirlenmektedir. Çocuğun çevresinde görmediği ve gözlemlemediği hiçbir davranışı özümseme ve kazanma gibi bir durumu söz konusu değildir. Bunun için ailenin, okulun, toplumun değer yargıları değerler eğitimi belirlemektedir. Toplumun değer bulup yansıttığı tüm davranışlar çocuklarda kazanıma dönüşecektir. Bu durumun farklı bir versiyonu kitle iletişim araçları, telefon ve televizyondur. Kişilerde gördüğü tüm davranışları çocuklar aynı şekilde televizyona da aktarmakta orada gördükleri karakterlerin davranışlarını kopyalamaktadırlar. Değer eğitimi bu yüzden yaşayan ve yaşanılan bir eğitimidir.²⁵² Ayrıca eğitimin gayelerinden biri de toplumun değer yargılarını gelecek nesile aktarmak ve öğretmektir. Değerler süreç içerisinde değişebilmektedir burada önemli unsurlardan biri de bu değişen değerleri yeni değerlerle değişimini yapmaktır. Böylece etkinlik ve verimlilik sağlanarak değer eğitimi gerçekleşecektir.²⁵³

Değerler Eğitiminin Amacı: Değerler eğitimi iyi kişilikler, sağlam karakterli insanlar yetiştirmeyi hedef almaktadır. Bu doğrultuda verilen eğitimlerle mutlak ahlak değerlerine ve evrensel ahlak ilkelerine sahip olan toplumlar oluşarak kendi öz kültür ve kimliğine sahip olan bireyler yetişecektir.²⁵⁴

Bireyin mükemmelliğe ulaşmasını sağlamak için çocukluğundan getirdiği özellikleri bulmak, kişiliğini en güzel şekilde geliştirmek, kişinin en iyi tarafını ortaya çıkarmak değerler eğitiminin amaçlarındandır. Buna ek olarak hem bireysel hem de toplumsal olarak kişileri kötü ahlaktan koruyup kurtararak iyiye yönelimi artırmak ve

²⁵² Hasan Bacanlı, *Değer, Değer midir?* Eğitime Bakış Dergisi, Yıl: 7, Sayı:19, s. 20 – 21.

²⁵³ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 288

²⁵⁴ Hökelekli, *Age*, s. 279.

insanları iyi ahlaklı bireyler olması doğrultusunda eğitip donatmak da değerler eğitiminin gayelerindendir.²⁵⁵

Ahlaken düzgün, karakterli, sözüne güvenilir, kişilik sahibi bireyler yetiştirmek değerler eğitiminin amaçları arasındadır. Bireyde sağlanacak öz güven duygusu, akli melekeleri kullanma, ortama ve duruma uyum sağlama, örnek olaylarla doğru çözümler üretebilme hedeflenmelidir ki değerler eğitimi başarılı olabilsin. Davranışların şekillenmesinin, sözlerden anlamlı olmasından daha ciddiye alınması gerekmektedir.²⁵⁶

Çocukların sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri, çevresine ve kendisine karşı olana sorumluluklarını bilmeleri, evde, okulda ve buna bağlı olarak da uyumlu bir geleceğinin oluşturulmasında kendisine düşen görevi üstlenmeleri değerler eğitiminin hedeflerindendir.²⁵⁷

Değerler eğitiminin amaçlarından biri de; bireyin kendi değerlerinin farkına varması için ona fırsatlar tanımak; bireyin değerler eğitimi vasıtasıyla kendisine ve topluma faydalı olarak yetişmesini sağlamaktır. Bireyin sadece aklına değil aynı zaman da kalbîne yönelik, gelişim basamaklarına uygun, değerler içeren, kendiyle ve çevresiyle barışık bir eğitim alabilme imkânını sağlamaktır.²⁵⁸

Özetle diyebiliriz ki; değerler konusu eğitim hayatında insanların kişilik ve karakterini şekillendiren yapıcı unsurlardandır. Basit bir bilgi konusu olmaktan ziyade bireyin kişiliğinin ve değer yargılarının şekillenmesini sağlayan derin bir olgudur. Bunu yaparken değer öğretiminin özellikle hedeflediği insanı sadece bu konuda bilgilendirmek değil, hayatı anlamlı kılarak kişide ruhsal dengeyi korumaktır. Ruhsal dengeyi sağlamış olan bireyin kişiliği güçlenmiş, ahlakî ve karakteri yönden sağlam temeller atılmış olacaktır. Bu da öğretimden ziyade eğitimin çok daha önemli olduğunu

²⁵⁵ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 16.

²⁵⁶ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 93.

²⁵⁷ Macid Yılmaz, *Ergenlerde Şiddetin Önlenmesinde Din Eğitiminin Rolü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2010, s. 67.

²⁵⁸ Yılmaz, *Age*, s. 67.

göstermektedir. Bunun için kendi kültürel değerleri doğrultusunda planlanmayan eğitim sisteminin ve kendine dahi güvenmeyen bireylerin başarılı olması mümkün değildir.²⁵⁹

Değerler Eğitiminin Önemi: İlke ve standartlarımızın temelini oluşturan değerler, davranışlarımıza yön verir. Kişiye kendini tanıma, geliştirme, durum ve olaylar üzerinde kalıcı ve tutarlı bir inanç ve tutum sahibi olma olanağı sağlar. Zayıf ve eksik öğretilen değerler yeterince içselleştirilemez bu durumda da bireyin kişilik gelişimi olumsuz etkilenir, üreticilik ve yaratıcılık gibi durumlar zayıflar, olumsuz davranış ve duygular oluşarak kişi kendisine ve çevresine zarar verme eğilimde olur.²⁶⁰ Bundan dolayı eğitim sistemimizin ve insan yetiştirme politikamızın temelini değerler eğitiminin oluşturması gerekmektedir.²⁶¹ Değerler eğitimi örgün eğitimin bir parçası olmalı, planlı ve sistemli bir program dâhilinde verilmeli, etkili ve verimli olması içinde hayatın içine katılmalıdır.²⁶²

İz bırakacak davranışlarla iyi bir kişilik sergileyebilen, iyi insan olabilme çabasında olabilen, çevreye güven vererek etkileyebilen ve abartılı rollerden kaçınan rol modellerin değerler eğitiminde önemi çok büyüktür.²⁶³ Çünkü bir toplumun kalitesi ve geleceği, sağlam ve iyi karakterli insanların sayısında ki artışa bağlıdır. Sadece ahlakî duyarlılık ve ahlakî cesaret aşılamaayan dini gelenek ve eğitim anlayışının karşısında toplumsal değişime olumlu yönde bir katkı sağlamayacaktır.²⁶⁴

Değerler eğitimi, eğitimin vazgeçilmez bir ögesidir. İnsanın önemli olduğuna vurgu yapan, bireysel ve toplumsal kazanımlara önem veren, kurumsal kimlik oluşumunu destekleyen değerler eğitimi; gelişmiş güzel uygulamalardan ziyade kalıcı, sistemli ve uzun soluklu araştırmalar sonucunda oluşacak nitelikli bir şekilde uygulanmalıdır. Değerler eğitimin uygulama aşamasında öncelikle aileler sonrasında

²⁵⁹ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 17.

²⁶⁰ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s.270.

²⁶¹ Yaman, *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*, s.39.

²⁶² Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 292.

²⁶³ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s.91.

²⁶⁴ Hökelekli, *Age* 2011, s. 243.

eğitimciler örnek tavır ve davranışlarıyla çocuklara model olmalıdırlar. Bu süreçte kazandırılacak davranışlar gerçekte ilgili olmalı, değerler özümsemeli, davranış değer ilişkisi sağlanmalı ve en önemlisi de kişi de çocukların değerleri ve davranışları anlamlandırarak yaşantısal hale getirmelerine rehberlik edilmelidir.²⁶⁵

Eğitim sistemi eğitim ve öğretimin bir arada olduğu, etkin bir sistemdir. Öğretim olduğu kadar eğitim de olduğu takdirde bireyler sadece bilgi yığını olmaktan kurtulup, kişilikli, sorgulayan ve üretken bireyler olacaklardır. Bunun için çocuklarda ortak bilinç oluşturmak adına zihinsel gelişime önem verildiği kadar kişilik ve karakter eğitimine de önem verilmelidir. İnsan kendini tanıyarak ve kişilerle güçlü, değer odaklı bir iletişim kurarak bunu sağlayabilir. Eğitim sisteminin geçmişten günümüze kadar olan süreci incelendiğinde daha çok bilişsel gelişime önem verildiği görülmekte, duygusal ve davranış kazanımlarının yeterince önemsenmediği fark edilmektedir.²⁶⁶ Son birkaç yıldır bu eksikliğin farkına varan MEB eğitim sistemimize değerler eğitimi dahil edecek programlar hazırlamakta ve uygulamaktadır. Bireylerin biyolojik ihtiyaçlarının sağlanması ne kadar gerekli ise duygusal ve sosyal açılardan tatmin edilmeleri de o derece önemli ve gereklidir. Bunun için değerler eğitimin esas amacı olan insana değer vermek, ona değer katmak ve en önemlisi onu önemsemek; ruhsal gelişim açısından son derece önemli ve eğitim sistemimizde olması gereken bir durumdur.²⁶⁷

Kendi değerlerinin ve amaçlarının farkında olan, net ve tutarlı bireyler, hem ahlakî açıdan hem de günlük olaylarda daha çabuk ve doğru kararlar verirler. Sağlam ve güçlü bir değerler bütününe sahip olan bireyler daha mutlu ve çevrelerine, kendilerine karşı daha olumludurlar.²⁶⁸ Yüksek fikirler verilen çocuklarda yüksek ve güçlü duygular

²⁶⁵ Çağlayan, *Age*, s. 91.

²⁶⁶ Hökelekli, *Age*, s. 278.

²⁶⁷ Yaman, *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*, s. 37.

²⁶⁸ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 287, 288.

oluşmaktadır. Bunun için değerler eğitimin fikirler ve duygular yönünden zengin ve çeşitli olması lazımdır.²⁶⁹

Bilgi ve değer arasında önemli bir denge vardır. Değerler eğitiminde bu dengeyi göz ardı etmemek gerekir. Bilgiyle donanımlı hale gelen kişi, ahlakî, sosyal ve kültürel değerlerle olgunluğa erişir. İnsanlığın mutluluğu için bilgi ve değer birbirini tamamlamalıdır. Eğitimin birinci gayesi de kendisi, toplumu, halkı, milleti için değer yaratacak bireyler yetiştirmektir.²⁷⁰ Bu gayenin gerçekleşme durumu, ülkenin kalkınmışlık seviyesinin temelidir.

Eğitimsizlik ve iletişimsizlik sorunuyla baş başa kaldığımız toplumumuzda hem değerlerimizden hem de kişilik ve karakter eğitiminden yoksun bireyler yetişmektedir. Bundan dolayı verilecek olan değerler eğitiminden daha etkin ve hayata dönük sonuçlar almamız gerekmektedir. Bunun için eğitim ortamında ve toplumda model insanlar doğru belirlenerek, çocuklar ve gençlere örnek teşkil edecek rol modeller oluşturulmalıdır. Bu doğru insanlar ve onların doğru davranışları üzerinde toplumca uzlaşma sağlanarak çocuklarımıza kişilik ve karakter eğitiminde ortak duygu, ortak bilinç oluşturmak amaçlanmalıdır. Bunu yaparken çocuk ve gençlere milli bakış kazandıracak eğitim programı oluşturulmalıdır. Bu da okul öncesi eğitim programlarında eğitimin çok önemli bir bölümünde toplumsal değer yargılarımız çerçevesinde ele alınarak yapılmalıdır. Oyun, eğlence, sanat ve spor etkinliklerinden faydalanarak eğitimin en temelinden “evrensel, insani etik ve ahlakî değerlere” vurgu yapan konu ve temalar belirlenmeli, bunu da sosyal hayata entegre edeceğimiz eğitim ortamları oluşturulmalıdır.²⁷¹

Sadece bireysel ya da öğretmen tercihine kalmış bir eğitim sistemi olmasından ziyade değerler eğitimi şu an MEB tarafından eğitime dâhil edilecek bir sistemle hayata

²⁶⁹ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 16.

²⁷⁰ Oktay Sinanoğlu, *Hedef Türkiye*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2002, s. 101.

²⁷¹ Yaman, *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*, s. 182-186.

geçirilmesi hedeflenmiştir. Değerler eğitimi dâhil edilmiş bu eğitim sisteminin verimini arttırabilmek için; MEB “öğretim” işinden uzaklaşıp “eğitim” e ağırlık vermeli, değerlerine ve kültürüne sahip bir nesil yetiştirmek için nitelikli insan yetiştirme politikası oluşturmmalıdır. Böylece geçmişte atalarımızın sahip olduğu dünya bakışı çocuk ve gençlerimize aşılmalıdır. Eğitim sisteminde verimli olabilmek, güzel ve nitelikli sonuçlar alabilmek için kaliteli bir eğitim kadrosu, bu işi gönülden ve seyerek yapan eğitimciler olması gerekmektedir. Bunun için ilk aşamada değerler eğitimine vakıf, bu alanında uzman eğitimciler yetiştirilmeli ve değerler eğitimi konusunda eğitim kurumlarında bilhassa okul öncesi eğitim kurumlarında hem idari hem de mesleki kadrolarca öğrenci ve ailelerinin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır. Tüm bunları yaparken eğitimimiz de ölçüt sadece mantıksal zekâ (IQ) olmamalı aynı zamanda duygusal (EQ) ve ruhsal zekâ (SQ) da kullanılmalıdır ki çocuklar hem akademik hem de manevî açıdan bir bütün olarak doğru ve düzgün yetişebilsin ve de eğitilebilsin.²⁷²

Bunların yanı sıra değerler eğitiminin okul kısmında da sağlanması gereken önemli noktalar bulunmaktadır. Okullar; iyi karakterin vücut bulduğu yerlerden olmalıdır. Değerler tüm okul personeli tarafından içselleştirilmeli ve de derslerde yaşatılarak verilmelidir. Böylece öğrenilen bu değerler tüm yaşam alanlarında uygulanabilmelidir. Ayrıca okul aile iş birliği çerçevesinde okul, değerler eğitimi çabalarında anne baba ve çevresel imkânlarla tam bir uyum içerisinde olmalıdır. Değerler eğitimi, “yaşam boyu eğitim” ilkesine uygun olarak anaokulundan başlayıp üniversiteye kadar olan okul hayatının her kademesinde temel değerleri teşvik etmelidir. Bu değerler bazında etkili bir değer eğitimi, olumlu değerleri kazandırmanın yanında, çocuk ve gençleri kuşatan olumsuz alışkanlık ve davranış eğilimlerini tedavi edici ve etkisiz kılıcı bir yol izlemelidir. Bunu yaparken de yaparak ve yaşayarak öğrenme

²⁷² Yaman, Age, s. 182-186.

metodu kullanılmalıdır çünkü bu eğitimsel yöntem bilişsel alanda olduğu gibi, ahlak ve değerler alanında da en etkili yöntemdir. Onun için yaparak yaşayarak öğrenme modeli benimsenmelidir.²⁷³ Y yaparak yaşayarak öğrenme modeline geleneksel ve aynı zamanda evrensel bir yöntem olan “ kıssadan hisse” yöntemi de ilave edilebilir. Böylece olumlu davranışlar pekiştirilebilir. Kıssa seçerken değerler eğitimine vurgu yapan hikâyeler seçmek ve bunları çocukların dramatize etmesine fırsat vermek değerlerin kazanımı açısından oldukça faydalı olacaktır.²⁷⁴

Değerlerden herhangi birinin gelişimini sağlarken diğerlerinin de gelişeceği bilinmeli ve değerler eğitiminde toplu ve entegratif yaklaşım benimsenerek ahlakî standartları yükseltmek hedeflenmelidir. Ahlakî donanım elbette akademik başarıyı sağlayacağı gibi kişilerde ki donanımı da arttıracaktır.²⁷⁵

Kısaca Albert Einstein’ın “başarılar adamı değil, değerler adamı olmaya çalış” söylemine paralel bir eğitim anlayışı oluşturulmalıdır.

Özetle, değerler eğitiminde olması gereken unsurlar, dikkat edilmesi gereken önemli noktalar vardır. Bu aşamalar sırayla ve dikkatli bir şekilde uygulandığında daha verimli, geleceğe dönük, değerlerini içselleştirmiş, ahlakî olgunluğa erişme çabasında olan bireyler yetişecektir. Bunların uygulanması hem eğitimi etkinleştirecek hem de değerlerin kazanımını ve uygulanabilirliğini sağlayacaktır. Bunlar Yılmaz (2010) a göre aşağıda ki şekilde sıralandırılmıştır: ²⁷⁶

- Değerleri öğretirken açıklama yapmak gerekmektedir çünkü çocuklara bilgi vererek neden öyle davranmak durumunda olduğumuzu anlatmak çocukların değerlere farkındalıklarını sağlayacaktır.
- Ahlakî davranışların kazanımında sevgi ve şefkat çok önemlidir çünkü çocuklar sevdikleri kişiyi örnek alırlar ve yaptıklarını yaparlar. Sevgi,

²⁷³ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 282.

²⁷⁴ Yaman, *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*, s. 182-186.

²⁷⁵ Akbaba, *Eğitim Psikolojisi: Ahlak ve Gelişimi*, s.201.

²⁷⁶ Aydın ve Gürlü, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 32-40.

güven duygusu doğurduğundan davranışlara pekiştireç görevi yapar. Aşırı sevgi zarar verdiği gibi sevgisizlikte eğitimi verimsiz hale getirir. Onun için ölçülü miktarda sevgi-şefkat ve güven duygusu çocuklara verilmelidir.

- Değerler eğitiminde sorumluluk duygusunun kazandırılması sosyal değer ve davranışların oluşumunda oldukça etkilidir. Çünkü verilen sorumluluklar ve görevler, çocukların irade eğitimi için çok faydalıdır.
- Değerler eğitiminde kazanılan erdemlerin sürekli bir davranış olması için, alışkanlıklar oluşturulması gerekmektedir ve bu da davranışların sürekli tekrarı ile mümkündür.
- Değerler eğitiminde çocuklarda oluşan eğilim ve duyguları etkin ve faydalı olarak yönlendirmek gerekmektedir. Bunun için iyiliğe yönelten duygu ve eğilimleri güçlendirmek, kötülüğe neden olanları da zayıflatmak gerekir. Böylece iyi ve kötü arasında ki etkileşimin yönü istenilen tarafa doğru kayabilecek, iyiye meyil daha baskın olacaktır.
- Değerler eğitiminde eğitimciler öğrencilere hem kendi davranışlarıyla örnek olmalı, yani merhametlerini ve şefkatlerini yeri geldikçe onlara göstermeli hem de başkalarının davranışlarından örnekler aktararak öğrencilerin bunları fark etmesini sağlamalıdır.
- Değerler eğitiminde karşılıklı sevgi ve saygının zedelenmeyeceği ortamlar oluşturulmalı, iyi ilişkiler ve sosyal bağlar kurulmasına olanak verilmelidir.
- Her zaman güzele eğilim olacak şekilde eğitim sürdürülmelidir. Çocukların sevip ruhlarına dokunacakları olay, yaşantı, film, oyuncak seçilmeli; onları doğruya iyiye ve güzele yönlendirmelidir.

1.2.3.1. Değerler Eğitimi ve Aile

Değerlere ilişkin eğitim, doğumdan itibaren içerisinde yetiştiği ortam olan ailede başlar. Değerler eğitiminin başlangıç noktası her bireyin kendi ailesidir. Çocuklar ilk değerler eğitimini aileden alır ve bu eğitim; kişilik gelişiminin, değerler oluşumunun ve toplumsallaşmanın temelini atıldığı okul öncesi dönem dediğimiz kritik döneme denk gelir. Bu kritik dönemde çocuklar, değerleri sosyalleşme dediğimiz kavramın içinde sosyalleşerek öğrenir ve içselleştirir. Değerlere ilişkin bu bilgiler tüm hayatları boyunca devam eder. Bu süreçte anne-babalar çocuklarına olumlu model olmanın bilinciyle ahlakî davranışlarıyla örnek olmalıdır. Çünkü çocuk dünyaya geldiği zaman getirdiği hiçbir şey yoktur. Çevresinde gördüğü ve gözlemlediği dini, ahlakî, hukuki, estetik, lisanî, iktisadi, mantiki olayları ve davranışları kazanarak bir vicdan geliştirir. Bu vicdanların güçlenip yerleşmesinde de çocuğun içinde bulunduğu ve yetiştiği toplumun milleti ve o milletini kültürü kazandırır.²⁷⁷ Bunu sağlayacak olan en temel kurumda çocuğun içinde bulunduğu aile ortamıdır.

İyi bir değer eğitiminde ailenin izleyeceği hususları Hüseyin Peker şu şekilde sıralamıştır: “çocuk, çevresinde iyi ahlak özellikleri görmelidir; çocukta iyi bir vicdan gelişimi sağlamalıdır; çocuğun istek, arzu ve eğilimleri iyi yöne kanalize edilmeli, iradesi güçlendirilmelidir; kişiliği kuvvetlendirilmelidir.”²⁷⁸

Çocukların seviyelerine inerek eğitim sağlanmalıdır. Bunu uygun bir dille, çocukların seviyelerine ve gelişimlerine uygun olarak, tutarlı ve yararlı bilgiler vererek yetişkinler eğitimi gerçekleştirmelidir. Anne, baba ve eğitimciler çocuklar için ahlakî rol modelliği doğru yaparak çocuklara düzgün ve güzel model olmalıdırlar. Çocuklar söylemlerden ziyade fiiliyata baktıkları için gördüklerini taklit etme eğilimindedirler.

²⁷⁷ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 22, 27.

²⁷⁸ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları: Ailede, Okulda, Camide*, s. 165-170.

Yetişkinler hal, davranış ve fiilleriyle muhakkak ki çocuklarını eğitebilir, söz ve davranışlarında ki tutarlılıklarla dengeri sağlayabilmelidirler.

Çocuklarda olumlu bir kişilik gelişimi için taklit çok önemlidir. Okul öncesi dönemde bu taklit bilinçsizce olduğundan bilinçsiz taklit adını almaktadır. Bilinçsiz taklitte öğrenen ve davranışları tekrarlayan çocuklar öğrenmeyi bu şekilde gerçekleştirir. Çocuklar bilinçsiz taklit yoluyla aile ve çevrelerinden çok şey öğrenirler. Taklit, değer eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Çocukların yapısı gereği bilinçsizce taklit etme özellikleri vardır. Düşünmeden ve bilmeden yapılan taklitlerle çocuk kabul ettiği otoriteye benzemeye çalışır. Çocuğu taklit yapmaya iten kuvvet yapılan davranışın iyi olup olmadığı değil, etrafından onay görmüş olması ve takdirle karşılanmasıdır. Çocuk, taklitten özdeşleşmeye doğru bir kimlik arama süreci içerisinde. Çocuk, büyürken ve gelişirken muhakkak özdeşim kurma eğilimindedir. Kişilik gelişimi ve sosyalleşme için de her çocuğun bir özdeşim modeline ihtiyacı vardır. Bu süreçte çocuğun temel özdeşim modeli ise anne-babadır. Çocuğun kendi anne babası gibi düşünmesi, onlar gibi davranmaya çalışması, sevdiği ve hayran duyduğu kişiye benzemesi özdeşleşme olarak ifade edilebilir. Çocuk okul öncesi dönemde sadece davranışlarıyla değil, tüm değerleri, tutumları ve standartları ile yetişkinlere benzemeye çalışır.²⁷⁹

Çocuğun ailesinde sahip olduğu yakın ve sıcak iletişim onların manevî ihtiyaçlarını karşılamak için önemlidir çünkü manevî ihtiyaçların sağlanması en az maddi ihtiyaçların giderilmesi kadar gereklidir. Çocuğun ilk rol modeli olan aile bireyleridir. Bu aile bireylerinin hal, davranış, düşünce, tutum, duygu ve değerleri ile çocuğun vicdanı ve ahlakî yapısı şekillenmeye başlar. Bu yüzden aile; iyinin, doğrunun, güzelin, kutsalın fark edilmesi ve ortak bir yaşam süreci içerisinde öğrenilip

²⁷⁹ Aydın ve Gürlü, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s.23-24.

içselleştirilmesinde en etkili kaynaktır. Çocuğun ailede öğrendiği birçok davranış kuralı ve örneği hayatının sonuna kadar ona rehberlik eder.²⁸⁰

Değerler eğitimi çocukta bulunan güzel duyguların açığa çıkmasıyla, güzel ve iyi huyların kazandırılmasıyla ilk olarak ailede gerçekleşir. Aile ortamının elverişli olması çocukların kişilik gelişimi için önemlidir. Okul öncesi çocukları gördüklerini taklit eden, duyduklarını unutmayan, duygularını kendilerine göre yorumlayan bir öğrenme şekline sahiptir. Aile içerisinde sevgi dolu bir ortamda yetişmek, güven verici davranışlar görmek, tutarlı ve dürüst ilişkiler içerisinde bulunmak çocuklar adına çok büyük fırsatlardır. Dürüst ve doğru yaşantılarıyla anne babalar güzel örnek olmalıdırlar. Çocukların hatalarına karşı merhamet göstermek, olumsuz bazı davranışlarına hoşgörülü davranmak taklit aşamasında ki bir çocuk tarafından taklit edilir ve zaman içerisinde davranışa dönüşmeye başlar. Davranışa dönüşen bu değerler çocukların yaşam kalıpları haline gelerek, onların yaşam, düşünce ve duygu sistemini oluşturur.²⁸¹ Bunun için anne babalar sevgi ortamı içerisinde sevgi temelini atarak tutarlı, istikrarlı ve doğru davranışlarıyla her daim çocuklarına örnek olmalıdır çocuk anne ve babasından sevgi ve eğitim olmak üzere iki şey alır. Sevgi; kabullenme, koruma, kollama ve sevecenlik gibi bütün olumlu duyguları içerir. Eğitim ise, öğretilen her şeyi, verilen bilgileri, becerileri, yasakları, kuralları, inançları, değer yargılarını, görgü kurallarını ve insanın sosyalleşmesi için gerekli olan tüm toplumsal değerleri kapsar.²⁸² Çocuğun kişilik ve karakter yapısının şekillenmesi için nasıl kalıtım önemli ise içinde yaşadığı çevre de bi o kadar önemlidir. Yaşadığı çevre de çocuğa gösterilen sevgi, değer ve tutumlar çocuğun yetiştirilmesini etkilerken, aynı zamanda karakterini de şekillendirmektedir.²⁸³

²⁸⁰ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 289.

²⁸¹ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s. 103.

²⁸² Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 27 – 28.

²⁸³ Nezahat Özeri, *Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlak ve Adalet Gelişimine Etkisi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998, s. 222.

Ayrıca çocukların küçük yaştan itibaren farklı düşünce kalıplarını görmesi, yabancı kültürle tanışması farklılıkları anlaması ve anlamlandırması açısından önemlidir. Bu anlamlandırmayı etkin yapan çocukta hoşgörü fazla olacaktır çünkü farklılıklar ona ne kadar tanıdık gelirse hoşgörüsü de o derece de yüksek hale gelecektir. Çocukların ilk farklılıklarla karşılaştıkları ortam aile ortamıdır. Kardeşlerden birinin istek ve ilgisi, diğerinin ilgisine ters düşebilmektedir ve bu durum çocuklarda başka fikir, duygu ve düşünceye saygılı ve hoşgörülü olma duygusunu geliştirecektir.²⁸⁴

Alt yapısının ailede hazırlandığı değer eğitimi okulda pekiştirilir ve geliştirilir. Okullardaki eğitimle, aile desteği olmadan değer kazanımı sağlanamaz. Okulda değerler eğitimi incelemeye gayret göstereceğiz.

1.2.3.2. Değerler Eğitimi ve Okul

Manevî algı ve anlayışın gelişiminde okul en güçlü araçlardan birisidir. Çoğu tutum ve değerler okulda kendini gösterir ve kazanılır. Paylaşım, birliktelik, çalışma, toplum değerleri, tutumlar kişiliğin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Sosyal iletişim ve gelişimle ahlakî değer ve yargılar oluşurken aynı zamanda sosyal iletişimin temelini de bu değer ve tutumlar oluşturmaktadır.²⁸⁵

Öğrencilerde tutarlı, dengeli ve sağlıklı bir kişilik oluşturmak okulda gerçekleştirilen değerler eğitiminin amaçlarındandır. Her bir öğrenciyi tanıyıp, keşfederek onların yetenek ve ilgilerine göre bir eğitim sunmak, ahlak yapısını güçlendirmek, iyi insan, iyi vatandaş bilincini yerleştirmek ve değerler konusunda ahlaken donanımlı bireyler yetiştirmek ise değerler eğitiminin diğer önemli gayelerindendir.²⁸⁶

Bu amaçlar doğrultusunda değerler eğitiminin etkin olarak verilebilmesi için okullarda çocuklara başkalarına karşı duyarlı olmayı, önyargısız yaklaşmayı,

²⁸⁴ Akbaba, *Eğitim Psikolojisi: Ahlak ve Gelişimi*, s. 195.

²⁸⁵ Burnham and Jones, *Spiritual and Moral Development in Schools*, s. 57.

²⁸⁶ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 47.

hoşgörüyü, yardım etmeyi, sevgiyi ve saygıyı öğretmek ve karşılaşılan sorunları iletişim yoluyla çözebilecek ortamlar hazırlamak gerekmektedir.²⁸⁷

Bu bağlamda eğitim, hem toplumun mevcut değerini ve hukuk düzenini yetiştirmekte olan nesle tanıtip benimsetmeye, hem de onları bu disiplinle birlikte değerler oluşturmaya, benliklerini geliştirmeye ve topluma yeni seviyeler kazandırmaya yönelik önemli rollere sahiptir.²⁸⁸ Bunlarla birlikte eğer bilginin, eğitim seviyesinin artması nitelikli ve istenen tutum ve davranışları beraberinde getirmiyorsa değerler eğitimi ihmal ediliyor demektir.²⁸⁹

İyi yetişmiş, sağlam ve üstün karakterli insanlar bir toplumun geleceğini belirler. Karakter sahibi olmak ahlakî bir kavram olmakla birlikte ahlakî değerleri içine alan onları içselleştiren ve onlar doğrultusunda davranışlara yön vermeyi kapsayan bir tanımdır. Bunun için de çocuk ve gençlerin öğrenmeye, rehberliğe, yönlendirmeye ve uygun rol modelleri ile karşı karşıya kalmaya ihtiyaçları vardır. Bireyin uygun ahlakî ve insani kararlar almasına, öğrendiği değerleri davranış haline dönüştürmesine yardımcı olmak okulun görevlerindendir. Okulun, öğrencilerde iyi ve sağlam bir karakter yapılanmasına yol açan ahlakî ve insani değerlerin pekiştirildiği, modellendiği ve uygulandığı bir mekân olması gerekir.²⁹⁰

Değerler eğitiminin etkin bir şekilde öğretilmesi ve amacına ulaşabilmesi için okulun çocukların öğrenmelerini teşvik edici, güzel örneklemeler ve modellemeler sunulduğu ortamlar olmasında fayda vardır. Ancak eğitimin içerisinde bulunan örtük (gizil) öğrenme ile çocuklarda uygulanan eğitim sisteminin arkasında ki amaçlara ulaşabilmektedir. Bunun için toplumsal kurum olan okullarda hem sosyal öğrenme yoluyla model olarak hem de örtük program ile değerler eğitimine yönelik etkinlikler olması değerlerin öğretilmesi ve benimsetilmesi açısından son derece önemlidir. Çünkü

²⁸⁷ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 42.

²⁸⁸ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s. 30.

²⁸⁹ Aydın ve Gürler, *Age*, s. 47.

²⁹⁰ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 288, 289.

değer öğretimine katkı sağlayan ve öğrencilerin değer gelişime destek olan unsurlar okulun atmosferi, öğretmenlerin eğitim felsefesi ve disiplin anlayışlarıdır.²⁹¹

Değerler eğitiminin örtük veya doğrudan yapılmasından çok ne kadar etkili yapıldığı da öğrencilerin ahlak, ruh ve duygu bakımından ne kadar olumlu tutumlar geliştirmesine bağlıdır.²⁹² Çocuklarda ki gelişim ve öğrenmeyi takip edebilmek için iyi bir gözlemci ve eğitimci olmak gerekmektedir ki etkin bir değerler kazanımı sağlanabilsin. Bu doğrultuda değerler eğitiminin etkin ve verimli olması için erken çocukluk döneminden başlanılarak hem ailede hem de okullarda değerlerin benimsenmesi gerekmektedir. Bunu yaparken de aile okul işbirliği etkin bir şekilde sağlanmalıdır. Eğitim kurumlarında ve eğitimin her kademesinde bütün ders programlarını ve okul içi etkinlikleri içine alan bir müfredat oluşturularak, değerler eğitimi uygulaması yapılmalıdır. Bunu sivil toplum kuruluşları, medya yayınları, sosyal ve görsel medyalar destekleyerek, kamuoyu oluşturucu etkinliklerde bulunmak da verimliliği artırması açısından önemli bir konudur.²⁹³

Ayrıca değerler ve karakter eğitimi için okullar çocukların bireysel tercih ve sorumluluklarını arttırmak için fırsatlar vermeli, olgun ve insancıl bireyler yetiştirmelidir. Duygusal ve ahlakî olgunluk onların değerini, tutumlarını, karakterini ve davranışlarını şekillendirdiği için okul bu konulara özen göstermelidir.²⁹⁴

Öğretmenlerin görevi: Değerler eğitiminde değerlerin kazanımı; bilgi, yaşantı, gözlem ve model alma süreçlerini kapsar. Değerlerin öğrenilmesinde rol modellik ve özdeşim kurma son derece önemlidir. Bu süreç bilişsel alan öğrenmelerine göre daha karmaşık ve zor bir süreçtir. Çünkü kişiyle bağdaşım kurarak davranışları benimsemeye çalışan çocuklarda öğrenme oranı daha yüksek olmakla birlikte, süreci uzatan ve

²⁹¹ Oktay Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, edt. R. Kaymakcan ve diğerleri, İstanbul: Dem Yayınları, 2007, s. 679.

²⁹² Oktay Akbaş, *Age*, s. 679.

²⁹³ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s.244..

²⁹⁴ Gatherer, *Pioneering Moral Education*; Victor Cook and His Foundation, s.45.

zorlaştıran bir zaman dilimini kapsar. Bundan dolayı değerler eğitiminde sosyal öğrenme metotları kullanılan en etkin yöntemdir. Model alma ile davranışları kazanırken, gözlemlleme ile de kişi odaklı öğrenme sağlanır. Değerler eğitiminde ki bu etkin yaklaşıma göre öğretmenlerin “eğitim dilini” kullanarak daha bilinçli hareket etmesi ve değerler kazanımını özendirme gerekmektedir. Bunu yaparken de öğretmenin, ahlak eğitiminde ve değerler eğitiminde etkin olması gerekir. Bunu eğitim sürecine ahlakî ve değer boyutunu katarak, bunları içselleştirerek ve etkin bir şekilde öğrencilerine aktararak sağlayabilir. Değerleri tanımak ve anlamak için de bütün derslerin üstünde özel bir “eğitim dili” geliştirmesine ihtiyaç vardır.²⁹⁵

Değerler eğitim sistemi bizim tüm karar ve davranışlarımızı etkileyen önemli bir süreçtir. Davranışlarımızı şekillendiren, tutum ve yargılarımızı etkileyen önemli bir eğitimidir. Değerler eğitiminde ahlakî kazanımların oluşumunda öğretmenlerin rolü oldukça büyük ve önemlidir. Öğretmenler öğrencilere kendi kişisel değerlerini, toplum kültürünü öğretmek için etkin bir role sahiptir. Çocukların ve insanların yaşantıları onların değer yargılarını belirlemekte, bireysel yaşantıları kişilerin tutum ve davranışlarını oluşturmaktadır. Ahlakî değerler bireye göre subjektiftir ve öğretmenler öğrencilerin bağımsız ve özgün kararlar almasında (onların bireysel tercih ve alışkanlıklarına bağlı olarak) rehberlik etmelidir.²⁹⁶

Öğretmenlerin değerler eğitiminde okul ortamında ve dışında aktif rol almaları gerekmektedir. Örnek model olarak, değişik eğitim yöntem ve teknikleri kullanarak değerleri yansıtmak ve öğrenmeyi aktif ve etkin hale getirmek son derece önemlidir. Böylece çocuklarda değer temelli istendik davranış kazanımını sağlanmış, öğrencilere uygulamalarla destek verilmiş olacaktır.²⁹⁷ Değerler sosyal karaktere sahip olduğu için sosyal öğrenmelerin birçoğu gözleme ve yaşantıya dayalıdır. Davranış sonucunda alınan

²⁹⁵ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 293.

²⁹⁶ Hunt and Mullins, *Moral Education in America's Schools: The Continuing Challenge*, s. 184.

²⁹⁷ Hökelekli, *Age*, s. 293.

tepkiler ve oluşan içsel pekiştireçler o değerin benimsenmesine, davranışa dönüşmesine güçlü bir etki eder. Bundan dolayı gözlemleyerek ve model alarak öğrenen çocukta okulda ki rol modeli olan öğretmenin bu bilinçle hareket etmesi, değerlerin etkin kazanımı ve uygulanabilmesi için eğitim sürecinde etkin bir role bürünmesi gerekmektedir.

Modern ahlak eğitim sisteminde öğretmenin; tarafsız bir pozisyonda çocukların düşüncelerini dinlemekte, oluşan sohbet ortamında tepkileri ve görüşleri belirlemekte ve çocukların sunduğu ve vardığı sonuçları değerlendirirken temel değerleri baz alarak çocuklarla birlikte bir edinin sağlayan eğitici konumunda olması gerekmektedir.²⁹⁸

Çocuklar zamanla dış taklitten iç taklide doğru bir geçiş yaşarlar. Bu geçiş yaş ilerledikçe gerçekleşir. İlk zamanlarda bilinçsizce, düşünmeden yapılan özdeşimler, zamanla çocukta sorgulama yetisinin gelişmesiyle iradeli bir hal almaya başlar. Bu özdeşimlerin değişimi taklit etme özelliklerini de etkilemektedir.²⁹⁹ Bundan dolayı ailede ve okulda değer öğretiminde anne babalar ve öğretmenler çocuklarına olumlu bir atmosfer sağlayarak, iyi davranışlarla rol model olmalıdırlar. Çocuklar sevdiği kişinin iyi ve kötü huylarını örnekleyeceklerinden okulda öğretmenin evde ailenin davranışlarına dikkat etmesi gerekmektedir.

Unutulmamalıdır ki; bilgi bir değerle kazanıldığı zaman kişisel, toplumsal ve evrensel açıdan mutluluk getirir. Bilgi - değer dengesi sağlanmadığında doğruyu bilen ama doğruyu uygulama noktasında bir değer çerçevesinde hareket etmeyen nesiller yetiştirme tehlikesi baş göstermektedir. Bunun için örgün eğitimimizin içerisinde değerler eğitimimize önem vermeli, aktif bir kazanım sağlanmalıdır.³⁰⁰

²⁹⁸ Gatherer, *Pioneering Moral Education*; Victor Cook and His Foundation, s.41.

²⁹⁹ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 24.

³⁰⁰ Aydın ve Gürler, *Age*, s.50.

1.2.3.3. Değerler Eğitimi ve Çevre

Çocuk kabul edilmiş, onaylanmış ya da onaylanmamış erken deneyimlerinden kendi kişisel değer ve ahlakî kodlarını oluşturur ve bu oluşumun temeli okul öncesi dönemde atılır.³⁰¹ Çocuklar ilk gelişim yıllarında kendisine çizilen sınırlar ve konulan kurallar ile yüzleşerek, değerler hakkında birçok şey öğrenirler. Bunun için de çocuğun doğru büyüdüğü çevrenin ve onların tutumlarının oldukça önemli bir rolü vardır.³⁰²

Çocukların özelliklerinden biri de dikkat çekmek için kötü sözler söylemek ya da başkalarının canını acıtmak olabilir. Bu tür durumlarda yetişkinlere düşen görev olayın üzerine fazla gitmeden, aşırı tepki vermeden yön değiştirme taktiği uygulamaktır. Yaş ilerledikçe yaklaşık dört yaş civarında ve sonrasında davranışlar hakkında açıklayıcı bir şekilde konuşmak, neden sonuç bağlantısı oluşturmak, yapılan davranışın kesin bir dille yanlış olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Çünkü çocukta doğru ve yanlış duygusu, günlük hayatta kendisine izin verilen ve yasaklananlar sayesinde oluşur.

Çocukların büyüdülerinde neyin iyi ya da yanlış olduğunu öğrenmelerini sağlayıcı ahlakî sınırlamaları evde aileler, okulda eğitimciler koymalıdır. Fakat bu sınırlamalar doğru ve çocukların zihinsel gelişimine uygun olmalıdır. Yani çocukların anlayabilecekleri ve uygulayabilecekleri sınırlar konulmalıdır. Sınırlar konulmayan çocuklar, kendisinin veya arkadaşının yaptıkları davranışların yanlışlıklarını göremeyecek, verilen tepkilere veya karşılıklara bir anlam yükleyemeyeceklerdir. Oysaki her toplumun belirli sınırları ve belli başlı kuralları vardır. Toplumda bir birey olan çocuklar eğer kuralsız ve sınırsız yetiştirilirse, bu kuralları ve sınırları öğrenememiş olarak yetişecek, gerek okulda gerekse toplumda oldukça zorluklar yaşayacaklardır.³⁰³

³⁰¹ Gatherer, *Age*, 2004, s.37.

³⁰² Akbaba, *Eğitim Psikolojisi: Ahlak ve Gelişimi*, s.199.

³⁰³ Akbaba, *Age*, s.190.

Toplum içerisinde bulunmanın ve hayat sürdürmenin bazı kural ve sorumlulukları vardır. Bu kural ve sorumluluklar düzgün ve doğru bir eğitimle öğrenilebilmektedir. Toplum halinde yaşamının ve de eğitimle öğrenilen kural ve sorumlulukların uygulama noktasında veriminin çok olması için ön şartların sağlanması oldukça önemlidir. Bu ön şartların en önemlisi ortak değerlere yani sevgi ve saygı değerlerine sahip olmaktır. Sevgi ve saygı insan yaşamında tüm değerlerin temelidir. Çocuklar ciddiye alındığında saygı gösterildiğinde saygınlıkları artmış olur. Onlar da kendilerini ciddiye alanlara karşı saygı duymaya başlarlar. Onun davranışlarını çocuksu diye niteleyerek ciddiye almama, gelecekte saygın olmayan davranışlara yönelmesinin önemli bir gerekçesidir.³⁰⁴

İyi eğitim almış ve iyi karakter sahibi insanlar toplumun kalitesini ve geleceğini belirler. Bu donanımlar kendiliğinden olmadığı gibi evde aile okulda da eğitimciler tarafından desteklenmelidir. Değerler, ahlakî karaktere sahip bireyler aile, okul ve çevre kanalıyla bireylere aktarılır. Çocukların değerlerle donanımını arttırmak, karakter sahibi iyi bireyler haline gelmeleri temelde ailenin sorumluluğu olmakla birlikte, aynı zamanda okulların, gönüllü kuruluşların, dini kurumların ve gençliğe hizmet veren kişi, grup ve kurumların da paylaşılmış sorumluluğundandır. Böylece toplumda model alma, öğrenme, özdeşleşme ve uygulama içeren süreçler sonucunda iyi karakterli bireyler yetişir.³⁰⁵

Evrensel değerler insanların çoğunluğu tarafından kabul görülüp desteklenir. Toplumsal değerler ise kendi toplum sınırları içerisinde bulunan insanların çoğunluğu tarafından kabul görülür. Bu değerlerin aktarılma sürecindeki farklılıklar ve ikisi arasında bulunan değer yargıları arasında ki değişimler nedeniyle, yetişen nesil değerleri tam olarak öğrenemeyip, özümseyememektedir³⁰⁶ Bu özümsemenin etkin olabilmesi

³⁰⁴ Gerda Pıghın, *Çocuklara Değer Aktarımı* çev. Ali Yaşar Gök, İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi, 2005, s. 59.

³⁰⁵ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 280.

³⁰⁶ Akbaba, *Eğitim Psikolojisi: Ahlak ve Gelişimi*, s.191.

için bireylerde toplumsal değer bilinci olması gerekmekte, evrensel değerlerle örtüşen bir değer anlayışının olması gerekmektedir.

Aileye ve eğitimcilere düşen en önemli görev ise şudur; aile, okul ve çevre ortak eğitim ve değer bilinciyle hareket etmelidirler. Çünkü aile, okul ya da çevre tek başlarına çocuklar üzerinde etkinliğe sahip değildir, hepsi bir bütün olarak bireyi etkilemekte ve eğitmektedir. Hızla gelişen ve değişen dünyada ki farklılıkları çocuklar çok çabuk fark edip, uyum sağlamaktadır. Bunun için bu kurumların kendilerini geliştirip, bu doğrultuda çocuklara yönelmeleri lazımdır.. Unutmayalım hepimizi tek tek yöneten hayatın temel değerleridir. Bu değerlerin çocuklarımızda gelişimini tesadüflere ya da sosyal çevreye bırakmayıp, bizzat anne baba ve eğitimci olarak etkin olmak gerekmektedir.³⁰⁷

1.2.3.4. Okul Öncesi Çocuklara Değerler Eğitimi Uygulamaları

Okul öncesi eğitim değerler kazanımında önemli bir role sahiptir. Ev içerisinde ya da dışarısında değerler eğitimi için uygulanabilecek çeşitli yöntemler ve etkinlikler vardır. Ev içinde değerlerin aile bireyleri tarafından oyunların içinde aktarılması çocukların değerleri dolaylı yoldan edinmesinde oldukça önemlidir. Çocuklarla birlikte tarihi mekânların ve büyük zatların yaşadığı yerlerin ziyareti geleneksel değerlerin öğretiminde oldukça etkilidir. Küçük yaşta öğrenilen değerlerin alışkanlık haline gelmesi ve pekişmesi okulda aldığı eğitimle devam etmelidir.³⁰⁸

Değerler eğitimi çocukların düzey ve ilgilerine göre planlanmalı, aklın süzgecinden geçirilerek uygulamaya konulmalıdır. Akılcı bir yaklaşımla, çocukların gelişim düzeylerine göre karakter ve ahlaklarını olumlu yönde etkileyen, onlara kimliğini, sorumluluklarını hatırlatacak rehberlik önemsenmelidir.³⁰⁹ Gelişimine uygun olarak değer aktarımı yapılmalıdır. Değer aktarımında örnek şahsiyetlerden

³⁰⁷ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 31.

³⁰⁸ Aydın ve Gürler, *Age*, s.30.

³⁰⁹ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 91.

yararlanılabilir. Onların başarı ve statüleri, ahlakî ve kültürel değerleri nasıl kazanıp uyguladıkları anlatılabilir. Çocuklar, kişiliğine göre değil davranışlarına göre takdir edilmeli, olumsuz cezadan ziyade olumlu ödül yöntemiyle olumlu örnekler ve değerler pekiştirilerek verilmelidir. Değerler eğitiminde öğrencinin olumlu tutumlarında ve davranışlarında geri dönüş anında verilmelidir. Çocuklara eğitsel değeri olan iyi modellerin olduğu çizgi film, tiyatro, tv programları izletilmelidir. Örnek verilen modelin kendisinden ziyade olumlu davranışları üzerinde durulmalıdır. Olumsuz model olabilecek tipler sunmama konusunda duyarlı olunmalıdır. Öğretmen çocuğun içinden geldiği toplumu ve kültürü bilerek, çelişki yaratacak durumlardan kaçınarak değer eğitimi vermeli, değerler eğitimini verirken tutarlı, istikrarlı ve inanarak eğitim sağlanmalıdır zira kalpten gelmeyen, kendi yaşantısında olmayan bir değeri çocuklara aktarmamak gerekir. Evde ise anne-baba çocuğuna öğütlediği davranışa ve tutuma kendisi de ters düşmemelidir, anne babalar olumlu ve doğru model olmalıdır çünkü kişiliği oluşturan temel inanç ve değerler, günlük hareketler yoluyla çocuklara kolayca iletilebilir.³¹⁰

Ayrıca ahlak ve değerler eğitiminde teknolojinin, modern donanımların kullanımı da sen derece etkili olabilmektedir. Resim ve şekillerin, projeksiyon, radyo, televizyon, internet vb araçların yardımıyla değerler eğitiminin işleyişinden olumlu sonuçlar alınması sağlanabilir.³¹¹ Teknolojinin etkisiyle öğrenilen değerleri hayata geçirebilmek için çocuklara yaşama çevirici ortamlar hazırlamak gerekmektedir. Bunu sağlayacak en faydalı eğitim tekniği de “dramatizasyon” dur. Drama yoluyla çocuklar değerleri özümseyebilir, hayatına yerleştirmesi daha kolay ve etkin olabilir.

Okulları ele aldığımızda her ay için bir değer belirlenerek ve o ay içinde bu değer işlenebilir. Ayın değeri ile ilgili sanat çalışmaları, öykü okumaları, hikâye

³¹⁰ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s. 26.

³¹¹ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 93.

canlandırmaları ve resim yapmaları sağlanabilir. Ayın değerini yaşama biçimi ya da mesleği ile temsil edebilecek ünlü konuklar davet edilerek sınıf seviyelerine göre sohbet ortamları oluşturulabilir. Sabah sohbet saatinde o ayın değeri ile ilgili sorular sorarak öğrencilerin düşünüp tartışmalarına ortam hazırlanabilir.³¹²

Bugünün güzelliklerini fark etmek için gözlem tekniği kullanılabilir, gözlem tekniğiyle çocukların düşüncelerine fırsat verilerek öğrendikleri değerlerle bağdaşım kurmalarına fırsat tanınabilir. Böylece öğrendikleri bilgileri ilk önce akıl süzgecinden geçirerek kavranması sağlanabilir sonra da çevreyle etkileşimiyle içsel öğrenme olanağı oluşturulabilir. Bunu yaparken önce aklın sonra ruhun ve yaşamın değerler sistemini oluşturmak sonra da daha kaynaşık (maddi + manevî eğitim) bir eğitim ortamı hazırlamak değerler eğitimi için yararlı olabilir. Kısacası öğrencilerin kendileri ve çevreleriyle daha uyumlu ve başarılı bireyler olabilmeleri için bütünsel gelişimin (fiziksel, ruhsal, bilişsel gelişim alanlarını kapsamaktadır) pozitif olarak desteklenmesi ve böyle ortamların çocuklara sunulmaları gerekmektedir.³¹³

Özetle; mutlu bir toplum; kültür ve değerlerini koruyacak, yaşatacak, geliştirecek bireyler ister. Sağlıklı ve verimli bir toplum için çocuklarımıza değerlerimizin okullarda öğretilmesi son derece önemlidir. Öğretimin sadece zihinsel öğrenmelerle sınırlı kalmayıp, öğrencilerin duygu, tutum ve davranışların hepsinin geliştirilmesi yani eğitimin bütünselliğinin sağlanması lazımdır. Bu unsurların birleşimi nitelikli bir değerler eğitimi sağlayacaktır.³¹⁴

1.2.3.5. Okul Öncesi Dönem Değerler Eğitimi Uygulamalarına Tasavvufî Yaklaşım

Öğrencilerin ahlakî ve insani olarak olgunlaşmış, bütünleşmiş bir karakter ve kişiliğe sahip bireyler, iyi insanlar, iyi vatandaşlar olarak yetişmeleri değerler eğitiminin

³¹² Aydın ve Gürler, *Age*, s. 49.

³¹³ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 92-93.

³¹⁴ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, s.52.

hedeflerindendir.³¹⁵ Ebeveynlerin ve öğretmenlerin değerlerin eğitimi ve öğretiminde çocuklar üzerinde kalıcı etkileri bulunmaktadır. Babanın, annenin veya öğretmenin değerlerle ilgili davranışları, doğru, tutarlı ve sürekli olduğu takdirde çocuklar davranışlarını bu yönde daha kolay geliştireceklerdir.³¹⁶ Bu değerler evrensel, kültürel ve insani olduğu kadar hem dini içerikli hem de manevî boyutu geliştirici nitelikli olmalıdır ki çocukların okul öncesi dönemden itibaren manevî alanda kazanımını olumlu yönde desteklesin. Bundan dolayı çocukların manevî değer kazanımını desteklemek için tasavvufî bir yaklaşım oluşturduğumuzda karşımıza ahlakî ve etik karar ve davranışların kazanımının sağlandığı bir eğitim sistemi çıkmalıdır. Bu eğitim sistemi hem akademik açıdan hem de manevî açıdan kişi de düşünmeyi, keşfetmeyi, başkasının bakış açısıyla bakmayı, empati kurmayı sağlayarak, neyin doğru ya da neyin yanlış olduğunu bulmalarına yardımcı olacaktır.³¹⁷ İşte bu nedenle değer eğitimi tek taraflı incelemekten ziyade tasavvufî bir bakış açısıyla değerlendirdiğimizde, tasavvufî değerleri erken çocukluk döneminde somutlaştırarak verme gayreti gösterdiğimizde hem akli hem de kalbî donanımı güçlendirerek, potansiyeli yüksek bireyler yetiştirmek amaçlanacaktır.

Bu doğrultuda okul öncesi dönemde verilecek değerler eğitimine tasavvufî yaklaşım konusuna çalışmamızın bu kısmında değinmeye çalışacağız.

Değerleri tek tek ele almadan önce Haris el Muhasibi³¹⁸'nin değerlerle bireylere kazandırmasını hedeflediği davranışlar ve yapılması gereken fiiliyatlar üzerinde bir müddet durmamızda fayda olacaktır. Haris el Muhasibi'ye göre;

- Kişiler ne şekilde olursa olsun yemin etmekten uzak durmalıdır.

³¹⁵ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 294.

³¹⁶ Aydın ve Gürler, *Age*, s.18.

³¹⁷ Gatherer, *Pioneering Moral Education; Victor Cook and His Foundation*, s.113.

³¹⁸ Ali Bolat, *Değerler Eğitiminde Tasavvufî*, 2016, sayı:40, s. 43 içinde Haris el Muhasibi, *Şerhu'l Ma'rife ve Bezlü'n Nasiha*, 1993, Mısır: Daru's Sahabe li't Tülas.

- Her türlü yalandan sakınarak insanlar hep doğru söz ve davranışlarda bulunmalıdır.
- Hiçbir şekilde kişi yerine getiremeyeceği söz vermemelidir.
- Her hangi bir kişiye veya canlıya beddua etmekten, eziyet etmekten ve de canını acıtmaktan sakınmalıdır.
- Kişi tüm azalarını korumalı, haramdan uzak tutmalı ve Allah'ın buyruklarına aykırı hal, davranış, söz ve tutumlardan sakınmalıdır.
- Hiçbir insanın elindekine göz dikmemeli, az ile yetinmeyi bilmeli ve de halini hiçbir kula şikâyet mahiyetinde arz etmemelidir.
- Tüm bu hallerin özü olarak da kişiler kendisinden başka her insanı kendinden daha faziletli görmeli, aşağılama ya da hor görme eğilimin de kesinlikle olmamalıdır.

Genel çerçevede yukarıda ele aldığımız konuları tek tek ele aldığımızda hem eğitimsel hem de tasavvufî açıdan çocuklara kazandırma yönünde ele almamız gerekmektedir. Bu doğrultuda manevî eğitimin bu bölümde ele alacağımız değerler eğitim kısmında önemli belli başlı değerleri hem teorik hem de pratik mahiyetiyle ele almaya çalışacağız.

Tevazu³¹⁹: Süfîlerin en güzel ahlakı tevazudur. Kul, tevazu elbisesinden daha güzel bir elbise giymemiştir. Tevazu sahibi kimse kendisini başkalarının gördüğü şekilde görür, başkalarını da tevazuyla değerlendirir.³²⁰ Cüneyd-i Bağdadi şöyle buyurmuştur: “*Tevazu, şefkat kanatlarını halkın üzerine germek ve onlara yumuşak davranmaktır.*”³²¹ Ve ayrıca Bağdadi Hazretleri Peygamber Efendimizin yaşantısından

³¹⁹ Tevazu, Arapça da alçakgönüllüğü ifade eder. Nefsi tanıyıp ciddi olarak alçaltma anlamı vardır. Azlıkla öğünmek, alçakgönüllüğe yönelmek, herkesin ağırlığını yüklenmek şeklinde çeşitli tarifleri de vardır. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 656 Tevazu maddesi)

³²⁰ Sühreverdi, *Avarifü'l Maarif: Gerçek Tasavvufi*, s. 305.

³²¹ Kelabazi, *Doğuş Devrinde Tasavvufi, Ta'arruf*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013, s. 149.

örnek vererek “Resulullah Efendimiz’de (sav) şu dört haslet bir arada bulunuyordu: cömertlik, insanlarla ülfet, nasihat ve şefkat”³²² demiştir.

Ünlü mutasavvıflardan Gazâlî’nin ahlak felsefesinde O’nun en çok önem verdiği ahlakî değerlerden birisi de tevazudur. Tevazunun zıttı olan kibir; gıybet etmek, yalan söylemek, alay etmek gibi birçok kötü davranışlar kişi de tevazu değerinin olmamasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Gazâlî, bu konudaki düşüncesini şöyle ifade eder: “Tevazu makamların en yükseğidir. Bazen kibir ve gurur, uzleti seçmeye bile sebep olabilir. Bazı insanlar, halkla beraberliğe tenezzül etmediklerinden başka bir deyişle kendilerini onlardan üstün gördüklerinden uzlete çekilmişlerdir. Aslında onlarınki kuru bir yalnızlıktan başka bir şey değildir.”³²³ Ayrıca Gazâlî’ye göre, çocuğa kazandırılması gereken en önemli değerlerden biri de alçakgönüllülüktür. Zira bazı çocuklar annesi ve babasının maddi durumu nedeniyle her istediğine sahip olamayabilirler. Bu durumda çocuk, gördüğünü elde etmek için ya kötü yollara başvurur ya da boynunu büküp içine kapanarak aşağılık duygusuna kapılabilir. Alçakgönüllü çocukta ise bu hallerden hiçbiri görülmez.³²⁴

Alçakgönüllülük manasıyla ele alacağımız okul öncesi dönemde en önemli değerlerden biri sayılabilecek tevazu, çocuklara hem aile hem de okul ortamında örnek ve yaşantılarla, oyunların içine dâhil edilerek verilmesi gereken değerlerdendir. Alçakgönüllü olan çocuk dünyalık hırsların peşinden gitmeyen, az ile yetinmeyi bilen, elindekinin şükrüyle teşekkür bilinci oluşan bir birey olacaktır. Bunun kazanımı için okul öncesi eğitimde rol kartlarıyla bu değer vurgulandığı canlandırmalar yapmak, aile katılımıyla anne ve babaların dikkati çekilerek yaşantısal sürece alçakgönüllü olma eylemi yerleştirmek, bu değer bilincine varan çocuklara dikkat çekilerek örnek çocuk vurgusu yapmak eğitimsel süreçte faydalı olacaktır. Tüketimden ve gereksiz isteklerden

³²² Sühreverdi, *Age*, s. 298.

³²³ Gazâlî, *Age*, 2012, c.3, s. 160.

³²⁴ Mehmet Bayrakdar, *İslam Felsefesine Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1988, s. 261.

uzaklaşarak çocuklara örnek olunacak ev ve okul hayatları hem çocuklara kanaatkârlığı hem de alçakgönüllü olmayı öğretecektir.

Alçakgönüllülük değerinin kazanımını sağlamak için çocukların hayatının içine katmak ve canlandırmalarla değeri somutlaştırmak oldukça faydalı olacaktır. Çocuklara oyunlarla yardımlaşma, adalet duygusu verilebilir, paylaşma ve başkasının hakkına saygı duyma gibi değerler kazandırılabilir, fen ve tabiata yönelme, kendini ve çevreyi keşfetme gibi kazanımlara ulaşmaları da sağlanabilir. Tüm bu değerlerle birlikte oyun etkinlikleri ile tevazu da çocuklara kazandırılabilir. Nasıl ki insanlar bayramlara, törenlere, kutlamalara sadece akıllarıyla değil duygu ve duyarlılıklarıyla da katıldıklarından dolayı duygular derinleşir, iman güçlenir. Aynı şey çocuklar için de mümkündür. Yaşayarak, duygu derinliği yaşayarak öğrenme ortamı sağlayabiliriz.³²⁵

Kanaatkârlık³²⁶: Tasavvufî anlayışında kanaatkârlığın Allah-u Teâlâ'ya rızadan kaynaklandığı düşüncesi vardır. Dünya malına temah etmeyen sufîler, az bir malla geçineceğini düşünmüşlerdir.³²⁷ Şükür³²⁸ de ise Allah: “*Eğer şükrederseniz nimetimi ziyadeleştiririm*”³²⁹ diye buyurmaktadır. Haris Muhasibi de bu ayet çerçevesinde: “*Şükür, şükreden için Allah'ın ziyade bir nimetidir*” demiştir.³³⁰ Bu; kul şükrederse Allah onun başarısını daha da artırır. Başarısı artanın ziyadesiyle şükürü de artar manasına gelmektedir manası taşımaktadır.³³¹

Okul öncesi çocuklarına şükür ve kanaatkârlık değerlerinin kazanımı için birkaç örnek verdiğimizde ise karşımıza şu uygulamalar çıkabilmektedir. Şükür kumbarası

³²⁵ Vergote, “Çocuklukta Din”, s. 315-329.

³²⁶ Kanaat kelimesi Arapça , ikna olmak, yetinmek vs gibi anlamları ihtiva eden bir kelimedir. Yaşamak için gerekli olan ihtiyaçlar dışında kalan, bütün dünyevi arzu ve hayvani isteklerden kişinin uzak durmasıdır. Yeme, içme ve çeşitli konularda aşırıya kaçmamaktır. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 347 Kanaat maddesi)

³²⁷ Sühreverdi, *Avarifü'l Maarif: Gerçek Tasavvufî*, s. 335.

³²⁸ Allah'a teşekkür etmek, nimet ve lütuflarını dile getirmek ve nimetin kaynağını tanımaktır. Esas şükür dil ile değil, kalp, hal ve fiille yapılır. Nimeti verenin büyüklüğünü idrak etmeyenler nimetin önemini anlayamazlar. (Kelabazi, Ta'arruf, s. 152)

³²⁹ İbrahim, 14/7.

³³⁰ Daha detaylı bilgi için bkz: Muhasibi, *Kalb Hayatı: Er Riaye li Hukukillah*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

³³¹ Kelabazi, *Doğuş Devrinde Tasavvufî, Ta'arruf*, s. 157.

uygulanması bu yaş dönemi çocukların hem algılarına hem de hevesle yapmalarına olanak tanıyacak güzel bir etkinliktir.³³² İyilik yolu olarak adlandırdığımız bir diğer etkinlikte çocuklarda kanaatkârlığa ve de şükre sebep olacak açılımlar şeklinde uygulanarak, çocuklarda bu değerlerin kazanımını sağlanama fırsat sunmaktadır.³³³

Ülfet³³⁴ ve muhabbet³³⁵: Tasavvufî ehli insanların aralarında ki sevgi, ülfet, muhabbet ve muhalefeti terk güzel ahlaktandır.³³⁶ Cüneyd-i Bağdadi muhabbeti; kalbîn meyli şeklinde ifade etmiştir. Kulun kalbînin olağan bir halde Allah'a ve O'nun yarattıklarına meyletmesi ve yönelmesi şeklinde ifade etmiştir.³³⁷ Bu açıklamadan yola çıkarak muhabbet kavramını tasavvufî ehillerince iki kısma ayrıldığını görmekteyiz. Birincisi Allah'ın kulunu sevmesi; ona bol bol nimet ihsan etmesi, dünya ve ahirete sevap vermesi, Cehennem'den onu emin kılması, gûnahtan onu koruması, yüce haller ve yüksek makamlar ikram etmesi, her şeyden tecerrüt edene kadar sadece rızasını talep eder hale gelinceye dek ona ezeli inayeti ulaştırmasına sufîler muhabbet adını vermişlerdir. İkinci kısım ise kulun Allah'ı sevmesidir. Bu açıdan muhabbet; itaatkâr müminin kalbînde peyda olan bir sıfat olup, sevgilinin rızasını talep etmek, onu görmek için sabırsızlanmak, ona yakın olma arzusu içinde kararsız olmak, heva ve hevesten yüz çevirmek, sevgi sultanına yönelmek, Allah'ı ululamak ve yüceltmek manalarına gelmektedir.³³⁸

Muhabbet; kulun gözüyle Allah'ın kendisine verdiği nimetlere; kalbîyle kendisine olan yakınlık, inayet, hıfz ve yardımına; iman ve yakın ile hidayet ve inayet

³³² Hatice Kübra Tongar, *Yarışı Yavaşlar Kazanır*, İstanbul: Hayy Kitap, 2018, s. 115.

³³³ Tongar, *Yarışı Yavaşlar Kazanır*, s. 107.

³³⁴ Arapça, kaynaşma, yakınlık, ısınma gibi anlamları olan bir kelime. Cürcani, iyi geçinmeyi sağlamaya yardım konusunda fikirlerin birleşimi şeklinde tanımlar. İyi geçinmek; anlaşmazlığa düşmeden, herkesle güzel geçinmektir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009, s. 675 Ülfet maddesi)

³³⁵ Meyil, heva, arzu, kalbîn temennisi, ünsiyeti ve nefsin sükunu olmaksızın, mahbubu ve sevgiliyi irade etmek manasına gelmektedir. (Hücviri, *Keşfu'l Mahcub*, s. 369)

³³⁶ Sühreverdi, *Avarifü'l Maarif: Gerçek Tasavvufî*, s. 342.

³³⁷ Kelabazi, *Doğuş Devrinde Tasavvufî, Ta'arruf*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013, s. 163.

³³⁸ Hücviri, *Keşfu'l Mahcub: Hakikat Bilgisi*, s. 370.

nasib etmesine bakarak Allah'ın kendisini sevdiğini görüp kendisinin de O'nu sevmesidir.³³⁹

Okul öncesi dönemde tasavvufî olarak ele aldığımız ülfet ve muhabbet kavramlarını sevgi ve saygı değerleri altında incelemek, kazanım ve uygulama açısından daha etkin olacaktır. Sevgi³⁴⁰ değerinin birincil öğrenme kaynağı aile ve ebeveynlerdir. Sevgi içeren bir aile ortamında büyüyen çocuklar diğer insanlarla ve canlılarla olan ilişki ve iletişimini bu duygu temelinde inşa edecektir.³⁴¹

Saygı³⁴²; toplumsal yaşamda ve uyumda oldukça önemlidir. Saygı ekseninde kurulan ilişki ve iletişim daha sağlıklı ve kalıcıdır. Anne, babalar ve eğitimciler henüz ilk çocukluk yıllarından itibaren, çocukların fiziksel ve duygusal özelliklerine, tercihlerine ve düşüncelerine saygı göstererek, çocuklar için koydukları kurallara kendileri de uyarak saygı değerinin oluşumunu sağlamalıdır. Saygı bilincinin yerleşmesi için çocuğa yazılı ve görsel kaynaklar sunarak, bu değer hakkında çocukla sohbet ederek ve hepsinin de ötesinde iyi bir model olarak yarının toplumu için birer yetişkin olacak çocuklara bu değerın kazanmasını desteklemelidirler.³⁴³

Güler Yüzlülük ve Yumuşak huyluluk: Güler yüzlü ve tatlı dilli olma tasavvufî birer haslettir. Bu özelliklere sahip olma gayretinde olanlar Allah'ın rızasını kazanma peşindedirler.³⁴⁴ Yumuşak huyluluk ise herkese tabiat ve ahlakına göre muamele etmek, yumuşak davranmak tasavvufî bir anlayıştır. Bu anlayışa sahip olan müridler Peygamberi (sav) davranış metodunu model almaktadır.³⁴⁵

³³⁹ Ebu Nasr Serrac Tusi, *el Luma İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016, s. 57.

³⁴⁰ İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu, Hoşa giden bir şeye eğilim; tutkuya dek varabilen bir ruh durumu, Bir şeye veya bir kimseye karşı duyulan sevmeye duygu. www.tdk.gov.tr

³⁴¹ Özkan Sapsağlam, *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi: Teoriden Uygulamaya*, ed. Esra Ömeroğlu, Ankara: Pegem Akademi, 2016, s. 51.

³⁴² Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram www.tdk.gov.tr

³⁴³ p Sapsağlam, *Age*, s. 52.

³⁴⁴ Sühreverdi, *Avarifü'l Maarif: Gerçek Tasavvufi*, s. 323.

³⁴⁵ Sühreverdi, *Age*, s. 326.

Tasavvufî olarak ele aldığımız güler yüzlü ve yumuşak huylu olma durumunu okul öncesi eğitim değerlerinden hoşgörü ile ele alabilmekteyiz. Bu doğrultuda hoşgörü³⁴⁶ değerinin iki boyutu vardır; çocuğun kendine karşı hoşgörülü olması ve çevresine karşı hoşgörülü davranması. Hoşgörü değeri sevgi değeri ile ilişkilidir. Çünkü insan sevdiği birisine karşı daha hoşgörülü ve toleranslıdır. Değerlerin ilk kazanıldığı yer olan aile de hoşgörü değerini çocuklara kazandırmak adına, anne ve babalar çocuklarına karşı hoşgörülü davranmalı ve sonrasında çocuklardan kendilerine ve çevrelerine karşı hoşgörülü davranmalarını beklemelidir.³⁴⁷

Cömertlik: Hz. Peygamber (sav) buyurur ki: “*Cömert kişi, Allah’a yakındır, Cennete yakındır, Cehennemden uzaktır. Cimri kişi Allah’tan uzaktır, Cennetten uzaktır, Cehenneme yakındır.*”³⁴⁸ Tasavvufî ve dini bir kazanım olan cömertlik cimri olmama, az vermeme halidir ki bu kavramı değer olarak çocuklara yerleştirmek kolay bir gelişim olacaktır. Çünkü çocuklar doğru ve etkin yönlendirildiğinde ve ego sentrism dönemini (benmerkezcilik) geçtiklerinde üç yaş sonrası paylaşmaya, paylaşarak övgü almaya, teşekkür ederim cümlesini duymaya ve arkadaşları arasında seçilmeye çok isteklidirler. Çocukların bu özelliklerinden faydalanarak cömert olma değeri verilebilir, gönüllü aile ve çocuklarla yaşantısal örneklerle çocuklara cömertlik değeri kazandırılabilir.

Dürüstlük³⁴⁹: Dini ve tasavvufî kavramların en başında olan ve bireyde muhakkak bulunması gereken dürüstlük değerinin tasavvufî eğitimde kazandırılmasından ziyade tasavvufî eğitime başlamadan önce kişide bulunması gerekmektedir ki eğitim müşit ve mürit arasından güven bağı oluştursun. Buradan yola çıkarak bir çıkarımda bulunmamız gerekirse kişide başkalarına karşı olması gereken dürüst olma durumunun tasavvufî eğitimde bireyin özüne yönelik kazanılması da

³⁴⁶ Her şeyi hoş görerek olabildiğince anlayışla karşılama durumudur. Müsamaha, tolerans şeklinde de ifade edilir. www.tdk.gov.tr

³⁴⁷ Sapsağlam, *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi: Teoriden Uygulamaya*, s. 54.

³⁴⁸ Tirmizi, *Birr*, 40.

³⁴⁹ Dürüst, sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan, doğru kimse. www.tdk.gov.tr

beklenebilmektedir. Bu durumdan kast ettiğimiz şudur ki tasavvufî eğitimde kişi yaşantı, duygu ve düşüncelerine karşı objektif olarak ve net bir çıkarımda bulunarak kendine açık ve net olarak dürüst olma durumudur. Kişi bu kazanımı elde etmeli ki tasavvufî eğitimde hakiki bir yol alabilsin. Dürüstlük kavramının tüm kişilerde olması gerektiği gibi okul öncesi dönem çocuklarının da kazanması gereken bir değerdir. Bunun için dürüstlük değerinin öğrenilmesinde yetişkinlerin verdiği sözleri yerine getirmesi ve çocukta güven duygusunun oluşması son derece önemlidir. Yetişkinlerin sözleri ve davranışları arasında ki uyum ve tutarlılığı gören çocuk, dürüst olmayı da öğrenecektir. Bunun için yalan söylemekten kaçınmak, hatalara karşı aşırı tepkiler vermemek, gereksiz ve anlamsız cezalar vermemek dürüst çocuk yetiştirme konusunda kilit adımlardır.³⁵⁰

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (sav)’ın “Muhammed-ül Emin” olmasının temelinde yatan bu dürüstlük ve güven değeri kişileri hem maddi hem de manevî yönden geliştirecek, temeli okul öncesi dönemde atılarak oluşan karakterinin özünde bulunmasını sağlayacaktır.

Arkadaşlık³⁵¹: Arkadaşlık tasavvufî yaşantı da oldukça önemli değerlerden bir tanesidir. Manevî yolda ki yoldaşlık, kişinin hakiki dost kazanımını sağlamakta ve hatta dini tabirlerden “ahretlik” kavramını oluşturmaktadır. Bunun temeli de Peygamber Efendimizin(sav) zamanına dayanmakta ve O’nun yönlendirmesine göre arkadaş seçimleri şekillenmektedir. Buradan anlaşılan da insanlar arasında ki karakter transferi gayet doğal bir durum olmakla birlikte, kişinin etrafında bulunan insanlar ister istemez menfi ya da müsbet olarak bireyi etkilenmektedir. Bu durumu da Peygamber Efendimiz (sav) şu şekilde açıklamaktadır: *“İyi arkadaşla kötü arkadaş misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan misk*

³⁵⁰ Sapsağlam, *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi: Teoriden Uygulamaya*, s. 57.

³⁵¹ Birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri, yaren. Bir ortamda birlikte bulunanlardan her biri. www.tdk.gov.tr

satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın.”³⁵² Bu hadis doğrultusunda kişinin seçtiği ya da seçeceği arkadaş onun hayatına yön verme açısından oldukça önemlidir.

Çocuk için ilk arkadaşları annesi, babası ve kardeşleridir. Anne, baba ve kardeşleri ile kurduğu bu ilk arkadaşlık deneyimi çocuğun sonraki arkadaşlık deneyimlerinin de temelini atacak ve yol gösterici olacaktır. Çoğunlukla oyun yoluyla kurulan bu ilk arkadaşlık deneyimi çocuk için hayata dair pek çok kural, beceri ve rutini öğrenme fırsatı sağlayacaktır.³⁵³

İş birliği³⁵⁴: Tasavvufî mana da bir olma, birlikte hareket etme ifadelerine gelebilecek olan iş birliği değeri oldukça önemli ve iletişimsel açıdan kilit bir kavramdır. Aynı dini düşünce ve yaşantıya sahip kişilerin iş birliği içerisinde, birlikte hareket ederek hem biz kavramı oluşturması hem de doğruyu doğru kişilerce doğru olarak çoğunlukla aktarabilmesi açısından da elzem bir değerdir. İş birliği değerinin kaybedilmesinden güven, sevgi ve saygı değerlerinin de etkilenimi fazla olacaktır. Bunun için tasavvufî alanda önemsenecek ve yaşantısal ögeyi sunacak bir değer olan iş birliği, okul öncesi dönemde de kazanılması ve öğretilmesi gereken temel değerlerdendir. Çocuk için ilk iş birliği değerinin kazanılması genellikle oyun yoluyla gerçekleşmektedir. Çevresindekilerle işbirliği yaparak bir amaca veya başarıya ulaşan çocuk bu değer öneminin ve gerekliliğini anlamaktadır.³⁵⁵ Aile ve okul ortamında desteklenecek ve yaşantısal olarak sunulacak fırsatlar değer kazanılması açısından önemlidir.

³⁵² Müslim, *Birr*, 146.

³⁵³ Sapsağlam, *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi: Teoriden Uygulamaya*, s. 55.

³⁵⁴ Amaç ve çıkarları bir olanların oluşturdukları çalışma ortaklığı. Belli bir hedef için diğer kişilerle enerjisini birleştirmek. (Daha detaylı bilgi için bkz: G Balat ve A Dağal, *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi Etkinlikleri*, Ankara: Kök Yayıncılık, 2009)

³⁵⁵ Sapsağlam, *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi: Teoriden Uygulamaya*, s. 56.

Sorumluluk³⁵⁶: Tasavvufî manada, tasavvufî eğitimde her bir bireyin sorumluluğu ayrı olmakla birlikte ona verilen görevi de tam olarak yerine getirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Çünkü tasavvufî eğitimde bireyin ilerleyebilmesi için kendisine verilen görev ve sorumlulukları vaktinde ve yerli yerince yapması beklenmekte; gönüllü olarak yapıldığı takdirde de eğitimde hızlı bir yol alacağı düşünülmektedir. Yani tasavvufî eğitimin hiçbir aşamasında zorlama olmadığı gibi sorumluluk bilincinde de bu durum bireye bırakılmış, yol alma açısından da ilerleyiş kişide ki sorumluluk duygusuyla özdeşleşmiştir. Okul öncesi duruma indirgediğimizde ise sorumluluk değeri ya da sorumluluk bilinci, doğuştan gelen bir özellik değildir, eğitim ve yaşantılar sonucunda, çeşitli deneyimlerle kazanılmakta ve biçimlenmektedir. Çocuklar öncelikle ev ortamındaki sorumluluklarını sonrasında çevre ve okul gibi diğer ortamlardaki sorumluluklarını öğrenmektedirler. Okul öncesi dönem çocuklarının sorumluluk değerini kazanmalarına yönelik ev ve okul merkezli etkinlikler düzenlenebilir. Bu etkinlikler yoluyla çocukların kendilerine ve çevrelerine karşı sorumluluklarının farkında olması sağlanabilir.³⁵⁷ Sorumluluk bilincini çocuklara dini olarak kazandırmanın temelinde özverili ve yumuşak bir yaklaşımla değerlendirerek kazandırmak ve bu sorumluluğu dinin ibadet boyutunda ele almak oldukça önemli olabilmekte, kendisine verilen sorumluluğu yerine getirme edasıyla da kişide özgüven kazanımının oluşumu desteklenmektedir.

Okul öncesi eğitiminde çocuklara sorumluluk duygusu kazandırmak ve sorumluluğun önemini fark etmesini sağlayacak bir etkinlik önerdiğimizde “hiçbir şey yapmama günü” dediğimiz bir uygulama yapabiliriz.³⁵⁸ Bu uygulamada amaç çocukların aile bireylerine ait sorumluluğu fark etmelerini sağlamak, kendi

³⁵⁶ Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenerek sorum ve mesuliyet almasıdır. Ayrıca uyulması gereken bir yargıya, bir kural ya da yetkili üstün verdiği emre uyulmaması üzerine suçlu düşme durumu şeklinde ifade edilir. www.tdk.gov.tr

³⁵⁷ Sapsağlam, *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi: Teoriden Uygulamaya*, s. 51.

³⁵⁸ Tongar, *Yarışı Yavaşlar Kazanır*, s. 114.

sorumluluğunun farkında olarak kâinata ki düzene dikkati çekmelerine fırsat vermektir. Allah'ın bir günlüğüne yarattıklarını yaratmamasının sonuçları üzerinde düşünerek ve konuşarak sorumlulukların önemi hakkında konuşmak bu değerın kazanımı için oldukça önemlidir.

Tasavvufî, insana değer eğitimi vermeyi gaye edinen bir ilim, tarikatlar da bu ilmin eğitiminin verildiği müesseselerdir. Değerler eğitiminin ne şekilde ve nasıl verileceği ve kazanımın sağlanması eğitimde kritik noktalardır. Bunun için düşünce geleneğimize dönerek kendi kültür kodlarımızdan yararlanmak ve değer eğitiminde hem teorik hem de pratik açıdan büyük birikime sahip olan tasavvufî kültüründen hareketle insanımıza yeni yaklaşım biçimleri sunabilmekteyiz. İnsanı varlığın merkezine yerleştiren ve âlemde Allah'ın tecellilerinin en mükemmel mazharı olarak gören tasavvufî kültürünün her bireyi tek tek ele alarak eğitmeyi öngören bir yaklaşım ortaya koyması, esasen bugün modern eğitim anlayışının son zamanlarda gördüğü fakat bizim geleneğimizde zaten var olan bir durumdur. Bu bakımdan tasavvufî kültürünün bugünün değerler eğitimine yol gösterebilecek mahiyette olduğunun üzerinde bilhassa durmamız gerekmektedir.³⁵⁹

1.2.4. Okul Öncesi Dönemde Karakter Eğitimi

Okul öncesi dönemde karakter eğitimi incelemek için karakter kavramını öğrenmek, tanımlamalarını yapmak ve eğitime dâhil etmek gerekmektedir. Bunun için karakter kavramının terimsel ve sözlük tanımlamalarını yapmaya çalışacağız ve ardından da karakter eğitimi detaylı bir şekilde açıklayacağız.

Karakter kelimesinin terimsel manasını açıklayacak olduğumuzda bireyin kendine has yapısı, onu başkalarından ayıran temel özellikleri ve davranışlarını biçimlendirip şekillendiren baş özellik, öz yapı, ıra, seciye³⁶⁰ gibi anlamlar karşımıza

³⁵⁹ Ali Bolat, "Değerler Eğitiminde Tasavvufî", s. 46.

³⁶⁰ www.tdk.gov.tr adresinden 24.11.2016 tarihinde alınmıştır.

çıkılmaktadır. Ayrıca karakter kelimesi, kişinin sahip olduğu ahlakî kuralları içselleştirerek tutarlı bir yaşam tarzı haline getirmesi anlamına da gelir.³⁶¹

Başka bir ifadeyle karakter; şekle girmiş şahsiyet, terbiye edilmiş irade, açık bilinç, fikir ve hareketlerine sahip olmayı ifade eder.³⁶² Bireyin ahlakî davranışlarının yönünü ve tutarlılığını ifade eden karakter kelimesi, insanın içinde yaşadığı sosyal çevrenin kültürel değerlere yaptığı baskı sonucunda meydana gelir.³⁶³

Karakter: Doğuştan insanda var olmayan, sosyal bir kavram olup insanların çok yönlü özelliklerini tanımaya yarayan davranışlar bütünlüğüdür. Düşünce, hissetme ve davranış olarak tanımlanan karakterin hedefinde iyi vardır. Kişi iyiyi bilme, iyiyi sevmeye ve iyiyi ulaşma konusunda karakter aracılığıyla hedefine ulaşır.³⁶⁴

Kişilik ve karakter kavramları çokça karıştırılan iki terimdir. İki kavram arasında ki ince çizgiye dikkat edecek olursak; kişilik bir bireye özgü olan ve bireyi eşsiz kılan, doğuştan getirilmiş ve sonradan kazanılmış ruhsal niteliklerin tümüdür. Karakter ise kişiliğin ahlakî yönünü ifade etmektedir ve karakter ayrıca ruhta yerleşmiş olan prensipler ve değerler vasıtasıyla iradeyle yapılan fiillerde ruhun istikrar kazanmış hali diye de ifade edilebilir.³⁶⁵ Dolayısıyla karakter doğuştan gelen bir özellik olmayıp kazanılan bir özelliktir. Seçilen ve bireyin özgür iradesiyle yapılandırılan bir durum olan karakter Eric Fromm'un da tabiriyle doğuştan olmayıp, bir insanın ilk çocukluk yıllarındaki yaşantıları ile oluşmaktadır.³⁶⁶

Aynı zamanda karakter, ferdin kendine ve çevresine has ve yegâne telakki edilebilecek psiko-fizik sistemlerin dinamik organizasyonudur. İnsanın gelişiminde bu bütünlüğe ve dinamizme dikkat etmek gereklidir. Kişilik ise, bir bütünlük yaratacak

³⁶¹ Osman Mutluel, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, AÜBÜ İlahiyat Fakültesi, Bolu, 2014, s.81.

³⁶² Ali Fuat Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 2010 s. 47.

³⁶³ Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazalî*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014, s. 30.

³⁶⁴ Ahmet Çağlayan, *Age*, 2005, s. 95.

³⁶⁵ Esmâ Sayın, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21, 22.

³⁶⁶ Erich Fromm, *Sevme Sanatı*, çev. Nermin Tunç, İstanbul: Kıbele Yayınları, 1996, s. 33.

şekilde birleşen karşılıklı olarak sürekli değıştirici etkiler yapan yaratılış ve yaşayış özellikleridir.³⁶⁷

Karakter kavramının çeşitli tanımlarından sonra bu tanımlar doğrultusunda karakter kavramını eğitim sistemine dâhil ettiğimizde karşımıza karakter eğitimi kavramı çıkmaktadır. Tezimizin bu bölümünde karakter eğitiminin ne anlama geldiğini, nasıl bir karakter eğitimi olması gerektiğini, okul öncesi dönemde ki önemini ve de uygulama şeklini detaylı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

Karakter Eğitimi: Yeni yetişen nesle temel ve gerekli insani değerler kazandırma, bu değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranış haline getirme faaliyetidir.³⁶⁸ Karakter eğitimi; duygu, davranış ve bilgi aşamaları olan bir eğitim sürecidir. Bu aşamalar birbirinden ayrılmadan beraberce yürütülmelidir. Bu süreç aile, okul ve çevre ile birlikte koordineli hareket edilerek, çocuğun karakter yapısını zedelemeyen aktif bir şekilde geçirilmelidir.³⁶⁹

Kişiyi dışarıdan gelen olumsuz duygu, düşünce, söz, tutum ve davranışlardan korumak ve olumlu, doğru, iyi, güzel duygu, düşünce, söz, tutum ve davranışlara yönlendirerek bunları birer meleke haline getirip içselleştirmesini sağlayan eğitim karakter eğitimidir.³⁷⁰

Karakter eğitimi nitelikli insan yetiştirme eğitimidir. Uzun soluklu bir yol olan karakter eğitiminde her bireye kendine has paylaşım ve sorumluluklar düşer. Paylaşımlar, davranışlar, alışkanlıklar uygulama ve ahlakî yönden değerlendirilir. Bilgi ile bütünleştirilerek doğru-yanlış, güzel-çirkin, iyi –kötü gibi potansiyellerin sistematik bir biçimde oluşması sağlanır. Karakter eğitiminin gayesi çocukta veya fertte istenilen

³⁶⁷ Mahmut Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012, s. 11; Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2012, s. 78.

³⁶⁸ Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Karakter Eğitimi El Kitabı*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2004, s. 40-41.

³⁶⁹ Osman Mutluel, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, s.82.

³⁷⁰ Hamdi Kızılar, *Tasavvufî Karakter Eğitimi*, Ankara: İlahiyat, 2017, s. 69.

ahlakî davranışların yerleşik hale getirilmesidir.³⁷¹ Yani karakter eğitimi ahlakî değerlerle bütünleşerek verimli bir hal alır ve ortak bir bilinç oluşur.³⁷² İnsanın insanca gelişimi ve insan ilişkilerindeki başarısı, karakterinin bütünlükle gelişmesine, ahlakî, dini, manevî duygularındaki gelişimine bağlıdır. Bu da nitelikli karakter eğitimi ile kazandırılabilir.³⁷³

Karakter eğitiminde ön planda olması gereken, insanın önce kendi sorumluluklarını kavraması ve daha sonra da çevresinde ki diğer insan ve canlılara karşı sorumluluklarının farkına varmaları ve bu sorumluluklarını hiçbir tesir altında kalmadan davranış haline getirmeleri amaçlanmalıdır.³⁷⁴

Çocuklarda ki erdemlerin geliştirilmesini, onların sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmesini ve olgun yetişkinler olmasını gaye edinen karakter eğitimi, iyi alışkanlık ve eğilimleri ifade etmektedir. Karakter eğitiminin asıl amacı ise kişi de erdemlerin kazanımıdır.³⁷⁵

Karakter eğitimi kişiye özel bir eğitim sürecidir, genel manada ortak bir eğitimden geçilse de özelde her bireyin özelliğine, anlayışına, akli seviyesine ve de davranışlarına göre şekillenmesi gerekmekte, başarılı bir karakter inşası içinde aktif rol alınması sağlanarak süreç oluşturulmalıdır. Karakter eğitimi için ilk şart kendini tanımak, düşüncelerini düzene sokmak, nefse gem vurmak ve çelikten bir irade ile kişinin kendine hâkim olabilmesidir. İnsan kendisine ancak sağlam bir kişilik ve güçlü bir iradeyle hâkim olabilmektedir.³⁷⁶

Karakter insanı şekillendiren, insanı insan yapan en önemli özelliklerdendir. Asil bir karakter; ancak doğru düşüncenin, büyük bir çabanın ve esaslı bir mücadelenin sonucunda biçimlenebilir. Çocuklarımıza kazandıracığımız sağlam kişilik ve güçlü

³⁷¹ Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011, s. 47.

³⁷² Osman Mutluel, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, s. 97.

³⁷³ Mahmut Çamdibi, *Age*, 2012, s. 13.

³⁷⁴ Osman Mutluel, *Age*, s.83.

³⁷⁵ Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Age*, 2004, s.50.

³⁷⁶ Yaman, *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*, s.126-128.

karakter hem kendimize hem çocuklarımıza hem de gelecek nesillerimize emanet edeceğimiz en büyük servetimiz olacaktır.³⁷⁷ Bu da en etkin bir şekilde doğru karakter ve değerler eğitimi ile kazandırılacaktır.

Buradan hareketle yurt içinde ve özellikle yurt dışında bazı okullar karakter eğitimini ahlakî değer ve tutumları oluşturmak için kullanmaktadırlar.³⁷⁸ Bu okulların amaçları; öğrencilerin okul yaşantılarını temel alarak karakter gelişimini destekleyici müfredat uygulamaktır. Okul müfredatı sosyal medya ve televizyon aracılığıyla kazandırılan kötü tutum, alışkanlık ve değerleri azaltacak, faydalı alternatifler geliştirecek ve karakter eğitimini destekleyici ve bilinçli bir karakter inşası oluşturacak programlar yapmaktadır. Özellikle Amerika da okul müfredatları bu şekilde uygulanmaktadır.³⁷⁹

Karakter eğitimi bir model ya da örnek bir şahsiyet olmadan kesinlikle gerçekleşmez. Bu özellik karakter eğitimini diğer eğitim ve öğretim faaliyetlerinden ayıran en önemli fitrî bir özelliktir. Çünkü karakter eğitimi hayatı tüm yönleriyle kuşatan bir süreçtir ve kültürel normları içerisinde barındırır. Yaşanmış ahlakî davranış örnekleriyle ve yaşayan bir modelle karakterin tam manasıyla eğitilmesi mümkün olabilir.³⁸⁰

Eğitimin sistemine dâhil edilecek bir karakter eğitimiyle müfredatların belirlenmesi, okul öncesi dönemden başlayarak diğer eğitim kademelerinde çocukların daha doğru davranışlar edinimine, ahlakî kazanımlara, karakter oluşumuna ve böylece ilerleyen süreçte ahlakî seçimler yapan genç nesiller yetiştirmeye yardımcı olacaktır.³⁸¹ Bunun için etkili bir karakter eğitimi; temel değerlerin anlaşılmasında ve

³⁷⁷ Yaman, *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*, s.126-128.

³⁷⁸ Robert D Heslep, *Moral Education for Americans*, London: Praeger, 1995, s 64.

³⁷⁹ Thomas C Hunt, Monalisa Mullins, *Moral Education in America's Schools: The Continuing Challenge*, Information Age, Greenwich, 2005, s. 191.

³⁸⁰ Faruk Kanger, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, İstanbul: Kampanya Kitapları, 2012, s. 44.

³⁸¹ Hunt and Mullins, *Age*, s. 190.

kazandırılmasında çocuklara yardım etmeli, bu değerleri hayatlarına geçirmelerine olarak sağlamalıdır.

Karakter eğitimi interaktif bir eğitim sürecidir. Öğretmen öğrenci sürekli etkileşim ve iletişim içerisinde olmalıdır. Modelleme, taklit, özümseme bu süreçte temel yapı taşlarıdır. Bunlar göz ardı edilmeden nitelikli bir karakter inşası için çocukların içerisinde bulundukları ortam, eğitimi aldıkları kişilerin yanı sıra içerisinde bulundukları yaş dönemleri de oldukça önemli bir noktadır. Bunun için karakter eğitiminin küçük yaşlardan yani erken çocukluk döneminden temeli sağlam atılarak verilmesi hem farkındalık düzeyinin artmasını sağlayacak hem de eğitimin ve bireyin niteliğini güçlendirecektir. Nasıl ki temeli sağlam ve güçlü olan bir yapı ufak sarsıntılardan etkilenmez; karakter eğitimi ahlakî değerlerle bezenerek almış bir çocuk da ileride yaşayacağı ve karşılaşacağı durumlarda sağlam karakteri ve ahlakî donanımıyla güçlü bir duruş gösterecektir. Bunun için okul öncesi dönem kritik bir zaman dilimidir. Onun için karakter eğitiminin bu dönemde nasıl verilmesi gerektiğini anlatmaya çalışacağız.

İlk çocukluk yılları karakterin yapılanmasında çok önemlidir çünkü bu yıllardaki tesirlerin izleri çocuklar üzerinde daha kalıcı ve kuvvetlidir. Şahsiyetin çekirdeğini oluşturan bu dönemde ki yaşantılar, karakter eğitiminin yönünü belirler. Eğitimin bütüncül yapısını bozmadan, özgürlük ilkelerine bağlı olarak verilecek karakter eğitiminden anne babalar ve eğitimciler sorumludur ve bu eğitimi çocuğun kendisinde ki özellikleri bozmadan yapmaları gerekmektedir.³⁸²

Tüm eğitim çeşitlerinde olduğu gibi karakter eğitiminde de gelişim düzeyi, gelişimsel olgunluk önemlidir. Eğitimin amacına ulaşması için çocukların gelişimlerine uygun olması, anlayacağı zaman ve şekilde olması erken çocukluk dönemi karakter eğitimi için de kritik bir noktadır. Buna paralel olarak çocuklar bilişsel olgunluğa

³⁸² Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, s. 180.

erişmeye ve öğrendiklerini kendilerine göre ifade etmeye iki yaş civarında başlarlar ve bu dönemde bebeklikten sıyrılıp çocukluğa adım atmaktadırlar. Çocuklar konuşmaya başladıklarında nezaket sözcüklerini de öğrenmeye eğilimli hale gelirler. Sosyal uyum sorunu yaşamayan, dış ortamlarda uygun şekilde davranan çocuk, toplum tarafından onay görür. Onay gören çocuğun da özgüveni gelişir. Bu süreçte kuralları belirlerken ve uygularken çocuğun yaşını ve gelişimini dikkate almak gerekmektedir. Beklentiler çocuğun yaşı ile paralellik göstermeli, yetişkin kategorisine girinceye kadar bu konuda eğitilmelidir.³⁸³

Karakter eğitiminde bütüncül yaklaşım oldukça önemlidir. Sadece akademik başarı baz alınarak verilecek eğitim yeterli olmamakla birlikte öğrendikleri eğitime kişilik ve karakter katacak, bilgiyi anlamlı kılacak değerler verilmesi de gerekmektedir. Böylece öğrenilen bilgiler hem anlamlı olacak hem de hayata olumlu dönütler sağlanması için zemin hazırlanmış olacaktır. Bundan dolayı okul öncesi dönemde çocukların tek taraflı ve özellikle zihni, akademik yönü temel alınarak verilecek eğitimle bütünlük ilkesi dikkate alınmamış olacak ve gelecekte karakteri sağlam olmayan, tek yönlü yetişen, bencil ve insani değerlere saygısı olmayan bireyler yetişecektir. Bütünlük ilkesi paralelinde kişinin manevî ve ahlakî bakımdan kendini tanıması ve bu doğrultuda okul öncesi dönemde verilecek karakter eğitimiyle ileride bireyler daha güçlü muhakeme yetisine, daha ince duygulara sahip olacak, hassas, adil ve şahsiyetli bireyler olacaktır.³⁸⁴ Erken çocukluk döneminde ki eğitim ne sadece akla ne de sadece kalbe hitap etmelidir ikisi bir arada ele alınarak ve o doğrultuda nitelikli bir karakter eğitimiyle hem eğitim kalitesi arttırılmalı hem de çocukların kazanımları desteklenmelidir.

³⁸³ Çocuk ve Aile Eğitimi Komisyonu, *Çocukta Karakter ve Davranış Eğitimi*, 2012, s. 9.

³⁸⁴ Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, s. 12.

Alman pedagog Eduard Spranger (1963); eğitimin amacının her alanda tam donanımlı, gelişimi desteklenmiş yani tam ve mükemmel insanlar yetiştirmek olduğunu söylemiştir.³⁸⁵ Bu da sadece tek bir alanda eğitimle olmamakta tüm alanların birbiriyle iç içe girdiği hem bireyin dışsal hem de içsel eğitiminin etkin olarak sağlanmasıyla oluşacaktır. Bunu da sağlayacak olan nitelikli bir karakter eğitimi hareketidir.

Eğitim sisteminde olması gereken karakter eğitimi hareketi (özellikle Amerika’da) çeşitli derslerin içerisinde olması gereken temel değerlerin öğretimini teşvik etmektedir. Okullarda karakter eğitimi teşvik edilerek, temel değerler kazandırılmalıdır. Karakter eğitimi ile dini değerler ayrı düşünülebilir fakat genel de kazandırılmak ve öğretilmek istenen değerler dini, ahlakî olabilmektedir.³⁸⁶

Karakter eğitimi etkileyen çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Okul öncesi dönemde de bu unsurların etkisi büyüktür. Çocukların yaşadığı ortam, eğitim aldıkları mekân ve kişiler, sosyal hayat içerisinde bulundukları arkadaşlar, kişiler, kitle iletişim araçları, sosyal medya bunların bazılarıdır. Bu dönemde etkilenim oranı oldukça yüksektir çünkü çocuklar erken çocukluk döneminde öğrendiklerini, görüp duyduklarını ve yaşantılarında maruz kaldıklarını sorgulamadan kabul etmektedir. Bunun için okul öncesi dönem karakter eğitiminde kişiliğin ve karakterin inşasının sağlam atılması adına çok daha dikkatli ve öz verili olunması gerekmektedir.

Karakter eğitimi kuşatıcı ve kapsayıcı bir eğitimidir. Çocukların içten gelen fitri dinamiklerini bozmadan, yetiştirdiği aile ortamı içerisinde, okul ve diğer sosyal çevresini de bunlara dâhil ederek verilen bir eğitimidir. Bu üç unsur olmadan nitelikli ve birbirini tamamlayan bir karakter inşası söz konusu değildir.³⁸⁷ Kuşatıcı etkisiyle karakter eğitimi bu üç faktör bazında aşağıda detaylarıyla anlatılmaya çalışılacaktır.

³⁸⁵ Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, s. 13.

³⁸⁶ Hunt and Mullins, *Moral Education in America's Schools: The Continuing Challenge*, s.195-196.

³⁸⁷ Kanger, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, s. 45.

1.2.4.1. Karakter Eğitimi ve Aile

Çocuklarda karakter eğitimi diğer manevî eğitim alanlarında olduğu gibi ailede başlar. Çocuğun yaşantısında ki tüm ilkler aile ortamında oluşur; ilk düşünceleri, ilk duyguları, ilk alışkanlıkları, ilk idealleri, ruhi hayatına ait ilk imajları aile ortamında meydana gelir. Bunun için dengesi bozulmamış bir aile yuvası çocuk eğitimi için en elverişli bir ortamdır. Çocuk ilk tasavvurlarını, alışkanlıklarını, ideallerini, ruhi hayatının ana imajlarını burada oluşturur.³⁸⁸ Neyin iyi ve neyin kötü olduğunu belirleyen temel ölçüt aile ile belirlenir ve yine aile ile kalıcı olur. İlk önce çocuk ailede değer yargıları ile karşılaşır, büyüdükçe toplum içine girdikçe sosyallik kazanarak çevrenin de değer yargıları ile karşı karşıya gelir. Bundan dolayı değer yargılarını ailesinde sağlam olarak kazanan çocuk, çevresine de aktarabilmekte, doğru olan karakterine zarar vermeyecek değer kazanımı tahlilini de düzgün yapacaktır.

Çocukların içinde büyüyüp, geliştiği evleri ve aileleri karşılaştıkları ilk sosyal kurumlardır. Ailede hâkim olan inanç ve ahlak eğitimi ile evler cennete dönüştürülür. Anne ve babalar, evlerinde aile kültürünü oluştururken özür dilemeyi, affetmeyi, sözünde durmayı ve ödüllendirmeyi önemsemelidirler. Bu amaçla çocukların karakterinin oluşumunda temel belirleyici ailedir. Ailenin tutum ve davranışları, çocuğun karakter ve kişiliğini etkiler ve hatta aile terbiyesi çocuğun geleceğini belirler.³⁸⁹ Aile ortamında yapılan rehberlikler, okunan kitaplar, izlenen diziler, yapılan işler çocukları ve aile fertlerini kötülüğe değil iyiliğe götürmelidir. Yanlış değil doğruyu göstermelidir. Başarısızlık, ümitsizlik ve isyankârlık değil yükseliş ve başarıya yönlendirilmelidir.³⁹⁰

Karakter eğitimi için ailelerin yapması gerekenlere örnek verecek olursak; aileler çocuklarının küfürlü konuşmasına izin vermemelidir. Anne ve baba çocuklarına

³⁸⁸ Çocuk ve Aile Eğitimi Komisyonu, *Çocukta Karakter ve Davranış Eğitimi*, s. 9.

³⁸⁹ Çocuk ve Aile Eğitimi Komisyonu, *Age*, s.26.

³⁹⁰ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s.105.

güzel örnek olmalı, hata yaptıklarında hatalarını kabul etmek suretiyle yol gösterici bir tutum izlemelidir. Anne baba, çocuklarının güzel davranışlarını takdir etmeli, gerektiğinde ödüllendirmelidir. Çocuğun hoşuna giden masallar anlatılmalı, masaldan sonuç çıkarmasına fırsat verilmelidir. Çocukların empati kurmalarına fırsat vererek karşıda ki kişinin nasıl düşündüğüne, hissettiğine duyarlı olması sağlanmalıdır. Yaşlı insanlardan örnek verilerek yaşlılara duyarlı olunması vurgulanmalıdır.³⁹¹ Bu örnekler aile ortamında uygulanmaya başladığında çocuklarda karakter eğitime karşı bir farkındalık oluşacak, hal ve davranışlarını bunlara göre şekillendirmeye başlayacaklardır. Anne babalar doğru rol model olarak sözleri ve davranışlarıyla doğru ve tutarlı rehberlik ettiklerinde ise bu bilinç eğitimsel nitelik kazanarak hayata yansıyacaktır.

1.2.4.2. Karakter Eğitimi ve Okul

Çocukların hayatında ibadethanelerin ve dini kurumların az yer alması, ailelerin karakter eğitime yeteri kadar önem vermemesi okulun karakter eğitiminde öne çıkmasının önemli bir gerekçesi olmuştur.³⁹² Modernleşme aşamasında olan toplumların yaşadığı değer bunalımı bireyleri yalnız bırakmış, kendi başlarına yaşama ve kararlar almak zorunda bırakmıştır. Bu durum kişileri oldukça zor durumda bırakmış, okulun karakter eğitiminde ki fonksiyonunu bir kat daha arttırmıştır. Çocukların ve gençlerin karakter eğitiminde ki rolü oldukça fazla olan eğitim kurumlarının her düzey çocuğa hitap etmesi ve onları iyi tercihler yapabilecekleri konumda yetiştirmeleri gerekmektedir. Bir toplumun geleceği “iyi yetişmiş ve sağlam karakterli” insanlara bağlıdır³⁹³ ve bunun temeli de okul öncesi dönemde atılmalıdır.

³⁹¹ Mutluel, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, s.86.

³⁹² Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 290.

³⁹³ Hökelekli, *Age*, s.292.

Okul dönemi karakter eğitiminin sistemli bir şekilde gerçekleştirildiği dönemdir.³⁹⁴ Aileden sonra en etkin ve önemli eğitim yuvası okuldur ve çocuklar okul sayesinde sosyalleşir, toplumda bir birey olarak yer almaya başlarlar. Çocukların kişiliğini biçimlendiren sosyal bir kurum olan okullar; işbirliğini, toplumsal kuralları, bu kuralları uymayı, paylaşmayı, üretmeyi, hem bir birey olmayı hem de bir birey olarak topluma ait olmayı öğretirler. Tüm bu öğrenilenleri kişiliğinde harmanlama becerisi geliştirecek olan çocuklar kendi gibi olmaya çalışacaklardır.³⁹⁵

Bu doğrultuda karakter eğitiminin ikinci basamağını okul oluşturur çünkü okulda ki öğretmen faktörü çocuğun hayatında çok kilit bir yere sahiptir. Ahlakî liderlik ise ailede başlayan ve okulda devam eden bir süreçtir. İşte bu açıdan öğretmen çocuk için sadece bir öğretmen değil, aynı zamanda ahlakî bir lider konumundadır. Okul dönemi ile birlikte çocuk için model kişi, onun öğretmenidir. Öğretmenin davranışlarını taklit eder ve kendine rehber olarak öğretmenini alır. Çocuk büyüdükçe modeller değişmesine karşın, ailenin ve öğretmenin ahlakî modelliği kalıcı olur.³⁹⁶

Bunun için kişiliğin önemli bir bölümünü oluşturan karakter eğitiminde bilinçli bir yetişkin desteği büyük önem taşır. Okulda öğretmenler karakter eğitimi anlamında öğrencilerin ahlakî anlamda doğru bir karar geliştirmelerinin gerekliliği konusunda aynı fikri paylaşırlar.³⁹⁷ Bu doğrultuda çalışmalar ve etkinlikler yapacak olan eğitimciler çocuklara etkin bir karakter eğitimi ortamı hazırlayarak kişilik oluşumuna önemli katkılar sağlayacaklardır.

Çocukta iyi bir karakter oluşturabilmek için, aile ve okul arasında iyi bir iletişim kurulmalıdır. Özellikle çocuğun aileden aldığı ahlakî değerlerin okulda çatışmaya

³⁹⁴ Larry P. Nucci, Darcia Narvaezs, *Handbook of Moral and Character Education*, Routledge, New York, s.90.

³⁹⁵ Çocuk ve Aile Eğitimi Komisyonu, *Çocukta Karakter ve Davranış Eğitimi*, s.27.

³⁹⁶ Mutluel, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, s. 87.

³⁹⁷ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s.103-104.

girmeden, kafasında soru işareti oluşmadan devam etmesi sağlanmalıdır.³⁹⁸ Çatışma olmadan iyi bir öğretmen veli iletişimi ile ahlakî yönden karakter eğitiminde olumlu sonuçlar alınacak ve bu iş birliği ile çocuk hem eğitim hayatında hem de gelecekte pozitif olarak geri dönütler alarak, karakter eğitimi konusunda da kazanımları yüksek bir birey olacaktır.

Her okul kültür üreten kurumlardır. Kendi kültürlerini oluştururken tarihi mirasını önemsemeli, gereğini uygulamada çaba sarf etmelidir. Okulun fiziki yapısı okul kültürünü yansıtan öğelerle donatılmalı ve öğrencilerin güvence sınırları içinde eğitim görmeleri için dizayn edilmelidir. Bu şekilde okul kültürü okul dizaynına yansır, eğitim de bu kültüre paralel olarak karakter eğitimi de içine alacak şekilde oluşturulursa, yetişen nesilden hem ahlakî hem de akademik açıdan verim alınarak eğitimde ki amaca ulaşılmış olacaktır.

Eğitim ortamları temel etik değerleri teşvik edici şekilde hazırlanarak iyi bir karakter temeli oluşturmalıdır. Kazandırılacak olan bu karakter net bir şekilde düşünmeyi, hissetmeyi ve davranışı ifade etmelidir. Karakterin gelişimi için ise öğrencilere ahlakî davranışlarını geliştirmeleri için fırsatlar verilmelidir. Bu ahlakî davranışların oluşumunda öğretmenler çocukları kişisel tercihlerine göre ahlakî kararlar konusunda teşvik etmeli, ahlakî ikilem yaşanan durumlara rehberlik ederek sorunu çözmeye yardımcı olmalıdırlar.³⁹⁹ Bundan dolayı okul her konuda ilgi yuvası olmalı, okul-aile birlikte hareket etmelidir. Etkin ve faydalı bir okulun en önemli özelliklerinden birisi de aile-okul-öğrenci üçlüsünde ortak payda da buluşmak, öğrenciye empoze etmeden ve zorla öğretmekten kaçınarak interaktif bir şekilde değer ve kazanımları aşılmasıdır.⁴⁰⁰ Bunun için de okulda verilecek etkili bir karakter eğitimi temel değerleri arttıracak şekilde olmalıdır.

³⁹⁸ Mutluel, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, s.88.

³⁹⁹ Hunt and Mullins, *Moral Education in America's Schools: The Continuing Challenge*, s. 181.

⁴⁰⁰ Burnham and Jones, *Spiritual and Moral Development in Schools*, s. 60.

Karakter eğitimi çocukları içsel motiveye teşvik ederken aynı zamanda da dışsal denetim ve kontrolü sağlamalıdır. Okul sadece öğretmen ve öğrenciden oluşan bir kurum olmaktan ziyade tüm personeliyle değerlendirilecek bir eğitim ortamıdır. Eğitim sürecine hal, davranış, düşünce ve yaşayışlarıyla örnek olacak okul personelinin dâhil edilmesi gerekmektedir. Okul personeli karakter eğitiminde üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmekle birlikte, temel değerlerin kazanımında örnek olarak eğitime destek olmalıdır. Etkin bir şekilde bunu uygularken ahlakî donanımına sahip örnek liderler seçmek öğrenci ve personelleri karakter eğitimine dâhil edecek aynı zamanda da verimliliği artıracaktır. Karakter eğitiminin değerlendirilmesinde okulun karakteri okul personelinin fonksiyonu ve çocukları iyi karakterli bireyler yetiştirme konusunda ki emekler değerlendirilmelidir.⁴⁰¹

Karakter eğitiminde ahlakî kurallar, düzenler, roller, değerler, evrensel ve insani değerler anlaşılır bir dille eğitime entegre edilmelidir. Bunlar anlamlı konuşmalar ve sohbetlerle, beyin fırtınası teknikleriyle, neden sonuç ilişkisi kurarak, örnek olay inceleme metotlarıyla, tefekkür, gözlem, inceleme ve araştırma yöntemleriyle sağlanabilir. Bunları uygularken öğrencilere fırsat verilmeli, keşfederek ve içselleştirerek öğrenmelerine olanak sağlanmalıdır. Aynı zamanda düzenli olarak yukarıda sayılan tüm yöntemler eğitim sürecine proje çalışmaları olarak da dâhil edilmelidir.⁴⁰²

Bu doğrultuda çıkan sonuçlara göre karakter eğitimi ne sadece nasihat ne de belirli konularda sadece bilgi vermektir. Çocuklarda arzu edilen karakter inşası ve şahsiyet vasıflarının gelişmesi için bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bunun için öğretmenler karakteri ve şahsiyetleriyle örnek olmalıdır. Öğretmen veli iş birliği ile çocukların şahsiyetlerini yakinen tanımalı, okul içindeki bütün davranışlar genel ahlak

⁴⁰¹ Hunt and Mullins, *Moral Education in America's Schools: The Continuing Challenge*, s.193.

⁴⁰² Burnham and Jones, *Spiritual and Moral Development in Schools*, s.61.

kaidelerine uygun olmalı, okul topluma ve sosyal muhite yabancı olmamalıdır. Birlikte çalışma alışkanlıklarının geliştirilerek, kırıcı ve kötü karakterlerin gelişmesine yol açan ferdi rekabet kaldırılmalı, olumsuz kıyaslamalar yapılmamalıdır.⁴⁰³

1.2.4.3. Karakter Eğitimi ve Çevre

Günlük yayın organlarının, akademik yayınların karakter eğitime pozitif ya da negatif önemli bir katkısı vardır. Sözlü kültür dediğimiz masallar, hikâyeler, şiirler ve de şarkılar çocukların karakter oluşumuna olumlu katkılarda bulunmaktadır. Ayrıca görsel materyaller olan fotoğraf, resim, sinema, tiyatro gibi sanatsal faaliyetlerin de çocukların karakter eğitimi ve değer bilincinde olumlu etkisi olmaktadır.⁴⁰⁴

Medya günümüz hayatında, modern yaşama koşullarında çocuklar üzerinde önemli bir tesir gücüne sahiptir. Bilgisayar, televizyon ve telefonun içine girdiği kitle iletişim araçları çocukların yaşamlarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ahlakî yargılar, kurallar, değerler model alma yoluyla bu araçlardan öğrenilmektedir. Halbuki çocuk ve gençlerin ahlakî modellemelerini, temel gayesi ahlakî gelişimi desteklemek olmayan kitle iletişim araçlarından almaması gerekmektedir.⁴⁰⁵ Bundan dolayı ailelerin, okulların, toplumun ve hatta politikacıların bu önemli noktaya dikkat ederek kitle iletişim araçlarını eğitime pozitif yönde destek verecek şekilde düzenlenmesini sağlayarak, daim kontrol altında tutularak ve gerekli denetimlerden geçirilerek çocuklarda ki negatif etkisini minimuma indirmek ve etkileri pozitive çevirmek kaydıyla onlardan faydalanılması amaçlanmalıdır.

Karakterlerimiz genlerimiz vasıtasıyla belirlenmiştir fakat okul öncesi dönemde şekillenmekte ve kişiyi özgü hal almaktadır. En geç altı yedi yaşına büyük oranda biçimlenen davranış, değer ve tutumlarımız sonrasında ailemiz ve çevremizden gördüklerimizle, öğrendiklerimizle oluşmaya devam etmektedir. Okul öncesi döneme

⁴⁰³ Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, s. 56.

⁴⁰⁴ Mutluel, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, s. 90.

⁴⁰⁵ Hayati Hökekleli, *Age*, 2011, s.290.

denk gelen bu yaş aralında en etkili faktör başta aile sonra okuldur. Taklit etme döneminde olan çocuklar, davranışlarını, tutum ve değerlerini taklit ederek geliştirir. Çocuk kendi davranışlarını ve bu davranışlara gösterilen tepkilere göre kendi kişiliğini oluşturur. Toplum içinde kim olduğunu, ondan kim olmasını beklediğini, hangi davranışlarının kabul görüp hangilerinin reddedildiğini belirlemeye çalışır. Böylece kendi toplumsal değerleri ve beğenileri oluşur. Bundan dolayı aile, okul, toplum ve çevre çocuğun karakter ve kişiliğinde doğrudan çok önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla sağlam karakterli bir çocuk istiyorsak sağlam temelleri olan aileler ve toplumlar olmamız gerekmektedir.⁴⁰⁶

Çocuklar, davranışlarıyla toplumsal onay almaya çalışırlar. Okulda ve sosyal çevresinde kabul gören her türlü davranış, çocuğun kişilik özelliği ve davranışları olarak netleşecek ve hayatına yansıyacaktır.⁴⁰⁷ Bunun için çocuk ilk önce evinde sonra okulunda sonrasın da da içinde bulunduğu toplumsal çevrede onay gördüğü ya da göreceği davranışı yapmaktadır. Bundan dolayı karakter eğitiminde bireyin toplum ile uyumu amaçlanmaktadır. Zira bireyin iyi, ahlakî bir karaktere sahip olması hem bireysel mutluluk ve başarıyı hem de toplumsal huzuru birlikte getirmektedir. Bu süreç karakter eğitiminin kişisel olduğu kadar aynı zamanda da toplumsal olduğunu göstermektedir. Toplumun sahip olduğu değerlerin gelecek nesillere aktarılması, karakter eğitiminin sağlıklı oluşu ile mümkündür.⁴⁰⁸ Karakter eğitimi de erken çocukluk döneminden başlanılarak verildiğinde sağlıklı olma olasılığı çok daha yüksek olmaktadır.

Ailede, okulda, çevrede verilen karakter eğitiminin verimli olması için yapılması gerekenler ayrıntılı bir şekilde yukarıda incelenmiştir. Karakter eğitiminin etkin ve

⁴⁰⁶ Çocuk ve Aile Eğitimi Komisyonu, *Çocukta Karakter ve Davranış Eğitimi*, s.13, 14.

⁴⁰⁷ Çocuk ve Aile Eğitimi Komisyonu, *Çocukta Karakter ve Davranış Eğitimi*, s.28.

⁴⁰⁸ Mutluel, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, s. 85.

verimli olması için bazı ilkeler mevcuttur. Tom Lickona, Eric Schops, Catherine Lewis⁴⁰⁹ göre Karakter Eğitiminin İlkeleri:

- Karakter eğitimi temel etnik değerleri (şefkat, dürüstlük, adalet, sorumluluk, saygı) iyi karakterin temeli olarak ele almalıdır.
- Karakter bir bütün olarak düşünceyi, duyguyu ve davranışı tanımlamalıdır.
- Karakter eğitiminin okulda etkin olabilmesi için tüm değerleri kapsamı ve her düzeye hitap etmesi gereklidir.
- Okul ve aile şefkatli bir topluluk olmalıdır. Karakter eğitiminde yetişkinlerin, öğrencilere olumlu modeller sunmaları son derece önemlidir.
- Çocukların karakter gelişimini desteklemek için okullarda etik ortamların hazırlanması ve etik kavramına önem verilmesine ihtiyaç duyulur.
- Gerçek yaşamla ilişkilendirilerek hazırlanan öğrenme deneyimleri, karakter eğitiminin gelişimine olumlu bir katkı sağlar.
- Etkin karakter eğitimi tüm öğrencilere saygı duyan ve tümünün başarılı olmasına yardımcı olan bir akademik müfredatı içerir. Karakter eğitimi ve akademik programlar birbirini tamamlamalıdır.
- Karakter eğitimi çocuğun iç değerlerinin gelişmesini sağlamalıdır. Değerleri içselleştirmesine imkân vermelidir.
- Tüm aile bireyleri ve okuldaki tüm öğretmenler karakter eğitiminin sorumluluğunu taşımalıdır. Etik bir toplum oluşturarak temel değerleri benimseyen, sürekli öğrenen bireyler yetiştirmelidir.

⁴⁰⁹ Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s. 98 – 100.

- Karakter eğitimi, öğretmen ve öğrenciler arasında ahlakî lidere gereksinim duyar. Buda etkili takım çalışması ile mümkün olur.
- Karakter eğitimi konusunda okul, aile ve toplum el ele çalışmalıdır. Etkili bir karakter eğitim sürecinin ilk adımını aile, ikinci adımını okul oluşturur.

Yukarıda açıkladığımız unsurlar tek tek göz önünde bulundurulduğunda ne çocuğun fitri özellikleri, ne de çevrenin etkileri tek başına etken olmaktadır. Çocuğun anne, babasının ve aile büyüklerinin etkisi, öğretmen ve arkadaşlarının tesirleri kişilik gelişiminde bir bütün halinde etkili olmaktadır. Karakter eğitiminde göze çarpan en büyük unsur insan eğitiminin ne denli çok yönlü, karışık ve zor olduğudur. Çünkü çocuğun hayatının bir alanında meydana gelen iyi veya kötü tesirler, tabii olarak diğer alanları da etkilemektedir. Bundan dolayı çocukların hayatını her yönüyle kuşatacak, ahlakî değerleri kazandıracak bir karakter eğitimi şarttır.⁴¹⁰

Okul öncesi dönemde çocukta iç denetim oluşturacak tarzda eğitim vermek önemlidir. İç denetim; sağlam ahlakî temeller üzerine inşa edilmeli, kişilik ve karakter gelişimi için destek olunmalıdır. İnanç ve yaşama biçimi sevgi, güven, adalet, yardımlaşma gibi temeller üzerine oturmalıdır. Bunun için karakter eğitimi iç denetim sahibi çocuk yetiştirmek için vazgeçilmez şartlardan birisidir.⁴¹¹

Özetle karakter eğitimi yasaklara, cezalara ve suçlara göre değil cesaret, hoşgörü, edep ve nezaketle; sağlam bir iradeye, temel özgürlüklere, öğrenme ve kişiliklere saygı ile birlikte sürdürülmelidir. Manevî değerlerin sevgi ile bütünleşerek kazandırılması ile karakter terbiye edilir. Manevîyatla güçlenen bu yapı ile kişilerin vicdanlarındaki en küçük ses bile anlam kazanır.⁴¹²

⁴¹⁰ Kanger, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, s. 46.

⁴¹¹ İsmail Sağlam, *Okul Öncesi Dönem ve Din Eğitimi*, Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu II, Ankara: DİB Yayınları, 2012, s. 558.

⁴¹² Çağlayan, *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*, s.96..

1.2.4.4. Okul Öncesi Dönem Karakter Eğitimi Uygulamalarına Tasavvufî Yaklaşım

Öğrenciler fazileti ve temel ahlakî değerleri tanıma, anlama ve akademik donanımlarla birlikte diğer gelişimlerini ailede, okullarda ve yaşadıkları çevrelerde yaşları büyüdükçe sürdürürler. İnce, derin anlayış, sağlam iman, güçlü sevgi ve fazilet ile beslenen ahlak eğitiminin, karakter oluşumunda rolü büyüktür.⁴¹³ İnsanın karakterinin gelişmesinde, karakter bütünlüğünün sağlanmasında yüksek duyguların ve manevîyatın önemli bir yeri vardır.⁴¹⁴

Ünlü eğitimci ve pedagoglardan Fredrich Froebel (1852), Gerhard Budde ve Eduard Spranger (1963) karakter eğitiminin önemi üzerinde titizlikle durmuşlar, olmadığı takdirde hem eğitimi hem kişiliği olumsuz yönde etkileyebileceğini savunmuşlardır. Froebel(okul öncesi eğitim kuramcılarından Pestalozzi'nin öğrencisi), kendisi okul öncesi eğitimiyle bizzat ilgilenmiş ve o dönem çocuklarına verilecek eğitimin, bireyin özündeki ebedi, değişmez ve bu nedenle de kutsal olan şeyi geliştirmelidir düşüncesine hâkim olduğunu göstermektedir.⁴¹⁵ Karakter eğitimiyle bu özü kuvvetlendirmek ve manevî, vicdani ve dini gelişimi sağlamak gerekmektedir.

Gerhard Budde; insanın kişilik yoluyla manevî bir karakter kazanacağını belirterek, manevî karakter kazanmak ve kendine hâkim olmak kişilik eğitiminin konusu olmakla birlikte; manevî hayatın önemi üzerinde durarak manevî karakter geliştirecek bir karakter eğitimi verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴¹⁶

Yaşadığımız yüzyılın filozof ve pedagoglarından bazıları eğitimin amacının karakter ve kişilik gelişimi olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre insan, eğitim vasıtasıyla manevî bir karakter kazanır ve bu sayede kendine hâkim olmayı öğrenir. Bu

⁴¹³ Çağlayan, Age, s.96.

⁴¹⁴ Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, s. 11.

⁴¹⁵ Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara: AÜİF Basımevi, 1972, s. 273.

⁴¹⁶ Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, s. 12.

da eğitimin amacının bireye manevî ve ahlakî karakter kazandırmak olduğunu vurgulamaktadır.⁴¹⁷

Tasavvufî da, Yüce Allah'ın insanda bulunmasını istediği ve Hz. Peygamber'in yaşayarak örnekliliğini ortaya koyduğu güzel, iyi ve olumlu tutum ve davranışların kazanılmasını sağlamak ve bunun için insanların ruh, zihin ve duygu durumuna göre eğitimi gerçekleştirmektir. İşte bu doğrultuda tasavvufî ve tasavvufî eğitimi ile karakter ve karakter eğitimi amaç ve yöntem olarak birbirine benzemektedir.⁴¹⁸

Tasavvufî, insanın maddi yönünden ziyade onun manevî, ruhsal ve iç âlemi ile ilgili bir eğitim anlayışını öne çıkaran bir düşüncenin uygulanmasıdır. Tasavvufî eğitimi de modern ve gelişmiş eğitim kurumlarında verilen bilgi ve meslek edinmeyi esas alan örgün eğitimden ziyade, insanın iç eğitimi ve ahlak eğitimi de kapsayan karakter eğitimine benzemektedir.⁴¹⁹

Tasavvufî eğitiminde yetiştirilmek istenen insan tipi vasat değil, ideal bir karaktere sahip, ahlakî değerlerle donatılmış, dindar bir kişidir. Bu yüzden tasavvufî eğitiminden geçmiş ve bu eğitimi başarıyla tamamlamış olana “insan-ı kâmil” denilmektedir. İnsan-ı kâmil; din, edep, ahlak, karakter, huy gibi pek çok özelliği ile Kur'an-ı Kerim'de anlatılan ve Hz. Peygamber'in yaşadığı örnekliliği ideal seviyesinde üzerinde taşıyan demektir.⁴²⁰

Çalışmamızın gayesi yaratılış amacına uygun bireyler yetiştirmek için karakter eğitimi baz alarak okul öncesi dönem çocuklarından başlayarak insanlarda tasavvufî bir yaklaşımla bireylerin karakterini tasavvufî ahlakına uygun olarak biçimlendirmektir. Bunun için de karakter eğitiminde bazı önemli noktalar bulunmakta, çocuklara indirgediğimizde ise aşağıda ki sonuçlamalara varabilmekteyiz:

⁴¹⁷ Halil Fikret Kanad, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1948, c. II, s. 349.

⁴¹⁸ Hamdi Kızıler, *Tasavvufî Karakter Eğitimi*, Ankara: İlahiyat, 2017, s. 61.

⁴¹⁹ Kızıler, *Age*, s. 71.

⁴²⁰ Kızıler, *Tasavvufî Karakter Eğitimi*, s. 71.

Ahlakî Muhakeme: Yeni durumlara ahlakî prensipleri uygulamak, onların ahlakla ilişkisini kurabilmek için açık bir ahlak zekâsına sahip olmak demektir. Bu da kişinin ahlakî değerleri bilerek, kendi içerisinde muhakeme oluşturup bağlantı kurmasıyla sağlanabilmektedir. Bunun için eğitim ortamları karakter inşası için muhakeme yeteneğinin gelişmesine olanak sağlamalıdır. Bunu yaparken eğitim kurumları manevî değerlere karşı farkındalık ve ilgi uyandıracak, düşünme becerisini destekleyecek ve bu ikisi arasında yorum yapabilme becerisi kazandıracak ortamlar sunmalıdır ki ahlakî muhakeme yeteneği bireylerde desteklenebilsin.⁴²¹

Günümüz karakter eğitimi savunucularından Carrel, eğitim kurumlarının manevî ve karakter eğitimine ağırlık vermesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre insan manevî olarak sadece bilgi ile yükselmez. Ruhsal ve ahlakî anlamda yüksek derecelere gelen insanlar, irade ve ahlakî muhakeme açısından güçlü, iyi yetiştirilmiş bireylerdir.⁴²² Bunun için manen donanımlı ve karakteri sağlam bireyler yetiştirebilmek, öğrendiklerini algısal olarak ahlakî öğretilerle birleştirebilen bireyler olmasını sağlamak için okul öncesi dönemde hem muhakeme yeteneğini hem de ahlakî öğretileri onların seviyesine indirgeyerek vermek gerekmektedir. Bunun için çalışmamızın önceki bölümlerinde bahsettiğimiz gözlem, araştırma, inceleme, doğayı kullanma gibi eğitimsel teknikler çocuklarda tefekkürel bir oluşumun sağlanabilmesi için kullanılabilir. Tefekkür ile ahlakî ve dini öğeleri karakterlerinin temelini atacak şekilde eğitimciler şekillendirebilmekte, kıssadan hisse metoduyla da ilgi ve dikkat çekici unsurlarla çocuklar için kazanımın elde edilmesi sağlanabilmektedir. Ahlakî değerlendirme de bulunabilmesi için çocukların ahlakî donanımla yetiştirilen ortamlarda bulunmaları ve hem aile içerisinde hem de okul ortamında ahlakî bilinç oluşturulması sağlanmalıdır. Bu temel ahlakî değerleri çocuğun karakter inşası için kullanmak ve çalışmaları bu

⁴²¹ Kızıler, *Tasavvufîta Karakter Eğitimi*, s. 103 içinde George Kerschensteiner *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, çev. H. Fikret Kanad, Ankara, 1977, s. 60-66.

⁴²² Alexis Carrel, *İnsanlar Uyanın*, çev. Leyla Yazıcıoğlu, İstanbul, 1959, s. 77.

doğrultuda seçmek son derece önemlidir. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'in çizdiği karakter profilini, düşünce profili zenginleşmeye başlayan okul öncesi dönem çocuklarında inşa etmeye başlamak en önemli noktalardan bir tanesidir.

İnce Duygululuk, İnsanlarla iyi geçinmek ve Empati⁴²³: Duyguların farkına varma ve onların dengelenmesi manasını taşıyan duygululuk bu konuda hassasiyet gösterilmesi durumu da ince duygululuktur. İnsana manevî ve ahlakî yücelik kazandıran etkenlerin başında, zekâ ve bilginin yanında aynı zamanda dengeli bir şekilde kazanılmış olan ince duygular gelmektedir. Bu duygular eylemleri şekillendirmekte, iyi, güzel ve olumlu olmasını sağlamaktadır. Bu da karakter eğitiminin önemsedığı konulardan bir tanesidir.⁴²⁴

Bu kavramı okul öncesi çocuklara indirgeyecek olduğumuzda karşımıza empati, iyiyi ve güzeli sevmek, estetik bakış açısı gibi kavramlar gelebilmekte her duyguya da ince bir bakış kazanımı sağlanması hedeflenmektedir. Milli Eğitimde okul öncesi eğitim kazanımlarından olan bu duygu ve kavramlar, eğitim sisteminde tam olarak verilmeye çalışıldığında duyguları desteklenmiş, empati yeteneği gelişmiş, toplumsal yaşantıda daha duyarlı bireyler olması sağlanabilmektedir. Bunun için karakter eğitiminde tasavvufîta da yer alan her bireyin duygu dünyasını destekleyen eğitim erken çocukluk döneminde de verilebilecek ve desteklenecek bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Temeli okul öncesi dönemde atılmaya çalışılan empati ve ince duygulu olma durumu kişinin kendinden başkasını düşünme, değer verme duygularını da geliştireceği için hadis-i şerif doğrultusunda *“Hiçbiriniz kendisi için istediğini (mü'min) kardeşi için istemedikçe (gerçek) iman etmiş olamaz”*⁴²⁵ yetiştirilme gayreti göstermektedir. Bu

⁴²³ Duygudaşlık, Kişinin kendisini başka bir bilincin yerine koyarak söz konusu bilincin duygularını, isteklerini ve düşüncelerini, denemeksizin anlayabilmesi becerisi anlamlarına gelir. (www.tdk.gov.tr adresinden 16.02.2018 tarihinde alınmıştır)

⁴²⁴ Kızıler, *Tasavvufîta Karakter Eğitimi*, s. 106.

⁴²⁵ Buhari, İman, 7; Müslim, İman, 71.

şekilde karakteri inşa edilen çocuk ileriki yaşlarda etrafına ve yaşantısında ki insanlara karşı merhametli, anlayışlı ve ince duygulu olacak, tasavvufî bir ahlak sergileyecektir.

İrade Kuvveti: İnsanlar doğruyu bildikleri halde ve doğruya duygusal bir yakınlık hissederken onu gerçekleştirecek bir iradeyi bazı zamanlarda kendilerinde bulamazlar. Bunu sağlayan ahlak duygusu herkeste olurken bu iradeyi sağlayacak kuvvet ise herkeste bulunmamaktadır. Bunun için irade kuvvetini destekleyecek alışkanlık, kararlılık, azim, sabır ve vicdan gibi duyguların güçlendirilmesi ve kazandırılması gerekmektedir.⁴²⁶ Bu duygularla desteklenen irade kuvvetinin irade eğitimiyle kazanılması ön koşuldur. İrade eğitiminden kast edilen ise kişilerde sabır ve dayanma gücünü arttırmak ve bu doğrultuda bireyin sağlam bir iradeye sahip olunmasını sağlamaktır. Bu kavramı okul öncesi çocuklara kazandırmak oldukça zor olabilmekte sadece sabır konusunda destekleyici çalışmalar yapılarak irade konusunda bilinçlendirilmesi sağlanabilmektedir. Doğru ve yanlış net olarak anlatıldığında, olası olumsuz sonuçlar vurgulanarak verildiğinde, pekiştiricilerle çocukların olumlu davranışları desteklendiğinde de irade kuvvetinin oluşması sağlanabilir fakat bunlar çocuklar için geçici kazanımlar olabilmektedir. Bunun için otoriterlikten sakınarak, ceza uygulaması ve korkutma tekniklerinden uzak durarak, iyiye ve güzele teşvikle oluşturulacak bir irade eğitimi zaten var olan ahlak duygusunu perçinleyecek, çocukların irade kazanmasını da teşvik edecektir.

Meleke Kazanma: Bir iş ve eylemin tekrarlanarak yapılması sonucu tecrübe, bilgi, maharet, yetenek, kabiliyet ve alışkanlığın kazanılmasına meleke kazanma denilmektedir.⁴²⁷ Karakter eğitiminde de kişinin manen ve içsel olarak işi özümsemesi durumudur. Melekelerin kazanılması için değerler, inançlar ve tutumlar arasında bir bütünlük oluşturulması ve böylece duyuşsal alanda bir öğrenmenin sağlanması

⁴²⁶ Kızıler, *Tasavvufîta Karakter Eğitimi*, s. 109.

⁴²⁷ Kızıler, *Tasavvufîta Karakter Eğitimi*, s. 113.

gerekmektedir. Bu kavramı üç altı yaş çocuklarına vermek istediğimizde aslında okul öncesi eğitimin hedefinin çocuğa meleke kazandırmak olduğunu görmekteyiz. Sadece önemli olan nokta bu iş, yetenek kazanımını okul öncesi çocuğun yaş, seviye, duyu durumu ve ahlak seviyesine göre vermektir. Bundan dolayı da gerek ebeveynlere gerekse eğitimcilere çok iş düşmektedir. Çünkü görevi sadece maddesel olarak meleke kazanmak olmamalı kazanılan bu işin ya da yeteneğin içsel dünyasına girerek çocuklarda kalıcı eğitim ve öğretim sağlanması amaçlanmalıdır. Bundan dolayı kazanımlarda belirlenen melekelerin ahlakî olarak desteklenerek verilmesi çocukların karakter eğitiminde oldukça önemli bir noktadır. Tasavvufî ehilleri nasıl ki zanaatkâr olmakta ve bu zanaatlerine ahlakî ve manevî değerleri yükleyerek melekelerine bir kimlik kazandırabiliyorlarsa çocuklarda da bu temel okul öncesi dönemden atılarak öğrenilen her bir duruma ahlakî ve manevî yaklaşım geliştirilerek bir karakter inşası oluşturulabilsin.

Okul öncesi dönemde çocukların meleke kazanabilmesi için ilgi alanları, yetenekleri, istekleri ve gelişimleri göz önünde tutulmalıdır. Ebeveynlerin ve eğitimcilerin çocuğu iyi tanıyarak doğru alana doğru zamanda yönlendirmesi, heveslerini kırmadan desteklemeleri ve ilgilerini çekecek çalışmalarla kabiliyetleri doğrultusunda sabırla eğitebilmek gerekmektedir. Meleke kazanma işinin en önemli aracı çocuğu ya da bireyi en iyi şekilde tanımak ve o doğrultuda hayatına yön vermektir.

Özetle, karakter eğitiminin sağlıklı, iyi ve güzel olması ve bireyin ahlak prensiplerine bağlı bir karakterle yetişmesi için karakter eğitiminin bileşenleri olarak ortaya konulan bu ahlakî kavramların geliştirilmesi gerekmektedir. Hem tasavvufî hem de eğitimsel yönleri olan bu kavramlar bireyin içinde yaşadığı aile, okul ve çevre gibi

etkin faktörler tarafından desteklenmeli, geliştirilmesi için de çaba sarf edilmelidir ki eğitim ortamlarından ve kurumlarından fayda sağlanılabilsin.⁴²⁸

⁴²⁸ Kızıler, *Tasavvufîta Karakter Eğitimi*, s. 115 içinde George Kerschensteiner *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, çev. H. Fikret Kanad, Ankara, 1977, s. 79.

SONUÇ

Bu çalışmamızda okul öncesi dönem çocuklarının manevî eğitimi tasavvufî bir bakış açısı oluşturularak incelenmiştir. Manevî eğitimin içeriğinde yer alan din eğitimi, ahlak eğitimi, değerler eğitimi ve karakter eğitime kalbî ve ruhi bir boyut kazandırabileceği düşüncesiyle tasavvufî eğitimin birleşenleri ve kavramları erken çocukluk dönemine uyarlanmaya çalışılmış, eğitimsel bir yaklaşım oluşturulma gayretinde olunmuştur.

Eğitim, insan davranışlarında değişime neden olan ve belirli bir süreci kapsayan derinlemesine bir olgudur. Sadece okulları kapsamından ziyade daha geniş kapsamlı bakıldığında içerisinde gelişme ve değişmeyi barındıran bir süreç olduğu görülmektedir. Bu nedenle eğitim içerisinde pek çok unsuru barındıran bir eylemdir. Bu unsurlar insan, tecrübe, bilgi, ahlak, karakter, kişilik, mizaç, mekân, tutum ve davranış gibi olgulardır ve eğitimin içerisinde her zaman var olmuştur. Bu unsurlar eksik olduğu takdirde eğitimden söz etmek mümkün olmamaktadır.

Eğitimin başlangıç noktası okul öncesi döneme baktığımızda genel manada içeriğinden, eğitimi etkin hale getiren, çocuklara kazanımların kolaylaştırılmasını sağlayan yöntem ve tekniklerden, gelişimsel açıdan değerlendirebilmek için her alanı tek tek içine alan ve çocukların gelişimini daha iyi anlayabilmemizi sağlayan kuramlardan yol haritası çizmek fayda analizi bakımından oldukça etkin olmuştur. Okul öncesi dönemde verilen her türlü bilgi, değer, yaşantı, deneyim, inanç kişinin gizli bir kutusu varmış gibi kaydedilmekte, ihtiyacı olduğunda da kişi o kutudan alıp kullanabilmektedir. Onun için erken çocukluk döneminde verdiğimiz hiç bir bilgi, kazanım, yaşantı, uygulama boşuna gitmemekte, çocuğun hem normal hayatını hem okul hayatını hem de manevî hayatını etkilemekte ve şekillendirmektedir.

Okul öncesi eğitimin Türkiye’de ki gelişimini ve de yurt dışında ki uygulanma biçimini görmek hem eğitimin gelişimsel ve niteliksel seyrini görmemizi sağlamakta

hem de yurt dışında uygulanan eğitimi anlamamıza olanak vermektedir. Türkiye’de pozitif bir gelişimle ilerleyen okul öncesi eğitim hem yaygınlaşmakta hem de niteliksel ve niceliksel olarak artış göstermektedir. Hem yaygınlaşan hem de ailelerin farkındalığının oluşmasını sağlayan okul öncesi eğitim konusu geçmişten günümüze değerlendirilerek gelinmiş, önceki yıllarda bu yaş aralığına nasıl bir şekilde eğitim verildiği üzerinde durulmuştur. Geçmişte ki okul öncesi eğitimi ele aldığımızda kurumsallaşmadan ziyade bireysel ya da bölgesel ilerleyen, belirli dini amaçlar doğrultusunda eğitilen ve de daha çok bakım ve güvenlik ağırlıklı olan bir uygulama görülmektedir. Bunun seyri Osmanlı döneminde ki okul öncesi eğitimle biraz daha değişmeye başlamış, çocukların kritik dönem dediğimiz yaş aralığında eğitim hayatına başlayarak hem dini hem akademik eğitimin hafiften temelleri atılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise yeni kurulan bir Türkiye’de niceliksel ve niteliksel olarak yetersiz olan okul öncesi eğitim yıllar içerisinde daha sistemli ve kurumsal olarak ilerlemeye ve gelişmeye başlamıştır. Günümüz de ise daha verimli olabilmek adına güncel eğitim sistemleri takip edilmeye, eğitim müfredatına manevî eğitim entegre edilmeye, değerler kazanımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Buna paralel olarak yurt dışında ki okul öncesi eğitim sistemine baktığımızda; geçmişten günümüze daha planlı ve gelişimsel seyreden bir çizgi görmekle birlikte, yeni eğitim sistemlerinin oluşturulduğu ve uygulandığı farklı eğitim programlarına rastlamaktayız.

Eğitimsel sistemlerin ve de bu dönemin daha etkin olabilmesi ve daha iyi anlaşılabilmesi açısından gelişimsel kuramlar oldukça önümüzü açmakta, eğitimde ve gelişimde çocukların algıları ve anladıkları ölçüde olmamızı vurgulamaktadır. Bireye ve topluma kazandırdıklarına baktığımızda önemi yadsınamayacak kadar büyük olan okul öncesi eğitim, üzerinde önemle durulması ve geliştirilmesi gereken eğitimsel bir dönemdir.

Bu dönemden ayrı düşünülerek açıklanmaya çalışılan tasavvufî ve tasavvufî eğitim konusu din eğitimi bağlamında değerlendirilerek ve de ayrı bir ilim ve eğitim dalı olarak ele alınmaya çalışılmış, eğitimsel metotlarla desteklenmiştir. Tasavvufu din eğitiminden sıyrarak ele almak verilen dini bilgilerin aslında mana âleminin de olduğunu göstermekte sadece akla değil kalbe hitap ederek yaşantısal bir eğitim anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda din eğitiminin temel gayelerinden biri bireyin sahip olduğu manevî potansiyeli dini gelişim aşamalarına göre ele alıp ona uygun bir eğitim ortamı hazırlamaktır. Din eğitimi sadece dindar birey yetiştirme eğitimden sıyrarak manevî donanımlı, dini tecrübe, bilgi, inanç ve ibadet boyutlarında bir bütün olarak ele almak manevî bağlılık oluşturma ve dini işlevsellik açısından oldukça önemlidir. Dini inanç ve ibadetlerin ardındaki manevî derinliğin bilincinde olarak içsel dindarlık aşamasına geçmek tasavvufun ve tasavvufî eğitiminin başlıca konularındandır. Tasavvufî ve tasavvufî eğitimin doğuşuna, eğitimin köküne indiğimizde karşımıza Kur'ani ve Peygamberi bir İslam eğitimi metodu çıkmaktadır. Bu açıdan İslam eğitime baktığımızda; dinin insanın manevî potansiyelini geliştirmeye yönelik olduğunu görürüz. Peygamber Efendimizin (sav) Kur'an referanslı eğitim modeli eğitim ve terbiye konusunda eşsiz bir örnek olmakla birlikte eğitim sistemimize uyarlanabilecek teknik, yöntem ve uygulamaları etkin ve aktif bir şekilde içermektedir. Peygamberi eğitimsel yaklaşıma baktığımızda tasavvufî eğitim de kullanılan bir metot olarak görülmekte, küçüğünden büyüğüne, gencinden yaşlısına kadar her yaş ve düzeyde insana hitap etmektedir. Bunun için İslam düşüncesinde tasavvufî; Peygamberi bir yaşayış ve dolayısıyla eğitim metodu olduğu için insanların psikolojik varlığı, manevî gelişimi ve eğitimi adına günümüz insanının manevî ihtiyaçlarına cevap veren önemli bir kaynak görevi görmektedir.

Tasavvufî; iman ve ibadetlerin manevî boyutlarını inananlara hatırlatarak ve dinin manevî derinliğini yaşayabilmek için onlara olanak sağlayan bir yaşayış biçimidir. Tasavvufî eğitim de bu yaşayış biçiminin daha sistemli ve programlı olarak insanlara aktarılması, talep eden bireylerin eğitilmesi ve geliştirilmesi, dini yaşantılara manevî derinlik ve anlam yüklenmesi şeklinde ifade edilebilen bir eğitim sistemidir. Tasavvufî ve tasavvufî eğitimi detaylı bir şekilde literatür taraması yapılarak açıklanması, eğitim sisteminin içeriğinden bahsedilerek çocukları kapsayacak konu üzerinde durulması temel noktalardandır. Çocuk terbiyesi kavramı ise günümüz eğitim sistemlerinin kullandığı bir ifade olmamakla birlikte tasavvufî eğitimde karşımıza çıkan bir tabir olmuştur. Özellikle bazı mutasavvıfların eserleri incelendiğinde bu konu üzerinde önemle durdukları görülmektedir. Çocuk terbiyesi, tasavvufî bir yaklaşımla değerlendirilerek ünlü tasavvufî düşünürlerden faydalanılarak örneklemelere gidilmiştir. Ayrıca temelinde ahlak kazanımını ve gönül eğitimini hedef alan tasavvufî eğitimin önde gelenlerinden Hz. Mevlana, İmam-ı Gazalî, Yunus Emre gibi mutasavvıfların eserlerinden, görüş ve önerilerinden faydalanılarak tasavvufî bir nitelik kazandıracak çocuk eğitimi yaklaşımı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım da amaç; mutasavvıfın vurgu yaptığı konu üzerinde odaklaşarak kategorize etme yöntemi kullanmaktır. Hz. Mevlana'nın felsefesi hoşgörü temelli olduğu için eğitim sistemi hoşgörü temelli eğitim olarak ele alınmış, diğer açıklanan ve uygulanan durumlar bu doğrultuda netliğe kavuşturulmuştur. İmam-ı Gazalî ise aklı ve kalbî bir arada ele aldığı için akla ve kalbe dayalı eğitimin tasavvufî öncüsü olarak ele alınmış, bilgi ve paylaşımları bu çerçevede değerlendirilmiştir. Her bir beyit ve mısrasında sevgi duyguları hissedilen, nakkaş gibi sevgi temasını eserlerinde gördüğümüz Yunus Emre'de sevgiye dayalı eğitimin öncülerinden olmuştur. Günümüz eğitim sistemiyle bağdaşım kurarak açıkladığımız bu başlıkların entegrasyonunda her hangi bir sıkıntı olmamakla birlikte, çocuk eğitimine uyarlandığında da etkin bir model olduğu apaçıktır. Bu modeli ayrı başlıklar altında

inceleyerek ele aldığımızda daha net ve anlaşılır ifade ve örnekler oluşmuş; yöntem ve uygulama açısından da anne babalara ve eğitimcilere örneklik teşkil edecek yol göstermeler ve ipuçları doğmuştur.

Tasavvufî eğitimi incelediğimizde karşımıza sadece bireyin dini bilgi öğreniminin girmediği, uygulama ve kalbî hassasiyetin ve doyumun oluştuğu kişiyi hem bilgi hem de manevî açıdan yetiştiren bir eğitim olduğunu görmekteyiz. Genel eğitimde dinde var olan bu manevî boyutu insanlara kazandırabilecek bir eğitim ve yaşantı yollarından bir tanesi de tasavvufîdir. Çünkü birey elbette bir manevî arayışa girecek ve bu isteğini kendini tatmin ve mutlu hissettiren bir durumla kapatmaya çalışacaktır. Bunun için kişilerin eğitiminde manevî doyumunu sağlamak, farklı yönlere eğilimi engelleyebilmek dinin manevî boyutuyla mümkündür. Bu manevî boyutu da bireye çocukluğundan itibaren tasavvufî yaşam ve düşünce tarzıyla kazandırmamız oldukça yararlı bir yöntem olacaktır.

Manevî eğitim tek başına kişide değişime neden olan ruhsal bir eğitim olmaktan ziyade hem kişide dini bilgi birikimini sağlayan hem kişiyi ahlaken donatan, hem değerlerin kazanım ve öğrenimini destekleyen hem de sağlam karakterli bireylerin yetişmesini amaç edinen bir eğitim sistemidir. Bu dört bileşenin tam manasıyla verildiği ve eğitim sistemine etkin ve doğru bir şekilde dâhil edildiği zaman, faydası olmayacak her hangi bir pozisyon ve olumsuz bir yaşantı olmayacaktır. Hatta okul öncesi dönem dediğimiz gelişimin, öğrenmenin ve de örnek almanın en yoğun dönemde başladığı manevî eğitimde uzun periyotta çok daha etkili ve faydalı bir değişim ve kazanım sağlanacaktır. Bu doğrultuda da tasavvufî düşüncesi içerdiği pek çok eğitimsel ilke ve yöntemle günümüz din eğitimcisine manevî gelişime destek olma adına ışık tutmaktadır.

Kısaca çerçevesini çizdiğimiz bu bilgiler etrafında edindiğimiz kanaate göre okul öncesi eğitimde manevî eğitime tasavvufî bir yaklaşım oluşturmak çocuklarda dine

karşı kalbî bir bağlantı kurulmasını sağlamış olmakla birlikte çocukların ahlakî donanımını, değer kazanımını, karakter oluşumunu da olumlu yönde etkileyerek her açıdan çocuğun eğitilmesine zemin oluşturmuştur. Elbette kısıtlı doktora süresince elde ettiğimiz bilgiler, alanı tüm yönleriyle derinlemesine incelemeye ve tanıtmaya yetmemiş olabilir. Ancak yine de bu çabanın, ileride yapılacak araştırmalara katkı sağlayacak bir basamak olarak değerlendirilmesi en büyük temennimizdir.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred. *Yaşamanın Anlam ve Amacı*. Çeviren K Şipal. İstanbul: Say Yayınları, 1993.

Akbaba, Sırrı. *Eğitim Psikolojisi: Ahlak ve Gelişimi*. Düzenleyen Yaşar Özbay ve Serdar Erkan. Ankara: Pegem Akademi, 2008.

Akbaş, Oktay. «Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi.» Düzenleyen R Kaymakcan ve vd. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul: Dem Yayınları, 2007.

Akseki, Ahmet Hamdi. *Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı*. İstanbul: Nur Yayınları, 1968.

Aksoy, P, ve G Baran. *Okul Öncesi Eğitime Giriş: Okul Öncesi Öğretmenliği*. Düzenleyen N Aral ve A Kan. Ankara: Alan Bilgisi, 2013.

Akyüz, Yahya. «Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi.» *Milli Eğitim Dergisi*, 1996.

Allport, G. *Birey ve Dini*. Çeviren Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları, 2004.

Altıntaş, Hayrani. «Tasavvufî.» *AÜİFD* 24 (1981).

Aral, Neriman, Adalet Kandır, ve M Can Yaşar. *Okul Öncesi Eğitim I*. İstanbul: Ya Pa Yayınları, 2000.

Armaner, Neda. *Din Psikolojisine Giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980.

Armaner, Neda, ve A Zeki Ökmen. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodik Bilgiler*. İstanbul: MEB, 1960.

Arpaguş, Safi. *Mevlevilikte Manevî Eğitim*. İstanbul: İFAV, 2015.

Arslan, Hasan. *Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Tarihsel Temelleri*. Düzenleyen Cevat Celep. Ankara: Anı, 2014.

Arslan, Mehmet. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2007.

- Aslın, Mehmet İzzet. *Tasavvufîta İbadet ve Ubudiyet*.
<http://www.mehmetizzetaslin.com> (03 02, 2018 tarihinde erişilmiştir).
- Aşkar, Mustafa. *Tasavvufî Tarihi Literatürü*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001.
- Ateş, Süleyman. *İslam Tasavvufu*. Ankara: Elif Matbaacılık, 1972.
- Atik, Aslıhan. «Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış.» *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4, no. 3 (2015).
- Avcı, Ülkü Pınar. «Tasavvufî ve İnsan Eğitimi.» *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2003.
- Ay, Mehmet Emin. *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*. İstanbul: Bilge Yayınları, 2001.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.
- Aydın, Mehmet Zeki, ve Şebnem Akyol Gürler. *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013.
- Ayhan, Halis. *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Şule Yayınları, 1337.
- . *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1982.
- Aykaç, Necdet. *Öğretme ve Öğrenme Sürecinde Aktif Öğrenme Yöntemleri*. Ankara: Naturel Yayıncılık, 2005.
- Ayni, Mehmet Ali. *Tasavvufî Tarihi*. Çeviren Hüseyin Rahmi Yananlı. İstanbul: Kitabevi, 2000.
- Aytaç, Kemal. *Avrupa Eğitim Tarihi*. Ankara: AÜİF Basımevi, 1972.
- Bacanlı, Hasan. «Değer, Değer midir?» *Eğitime Bakış Dergisi*, no. 19 (2011): 18-21.
- . *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

Bakır, Kemal. *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Başar, Erdoğan. *Türkiye'deki Eğitimin Tarihsel Gelişimi: Eğitim Bilimine Giriş*. Düzenleyen Özcan Demirel. Ankara: Pegem, 2006.

Başgil, Ali Fuat. *Gençlerle Başbaşa*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2010.

Bayır, Erkan. *Davranışçı Yaklaşım (Pavlov, Watson, Thorndike, Guthrie)*. 2012. <http://www.psikolik.com/threads/davranisci-yaklasim-pavlov-watson-thorndike-guthrie.397> (11 24, 2013 tarihinde erişilmiştir).

Bayrakdar, Mehmet. *İslam Felsefesine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1988.

—. *Tasavvufî ve Modern Bilim*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

Bayraklı, Bayraktar. *İslam'da Eğitim: Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*. İstanbul: MÜ İFAV, 1989.

—. *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*. İstanbul: İFAV, 1999.

Benna, Hasan el. *Tasavvufî ve Ahlak Eğitimi*. Çeviren Ayetullah Güneş ve Cuma Karan. İstanbul: Nida Yayınları, 2013.

Berk, Laura. *Çocuk Gelişimi*. Düzenleyen Bekir Onur. Çeviren Ali Dönmez. Ankara: İmge Kitabevi, 2013.

Berk, Laura, ve Winsler. *Scaffolding Children's Learning: Vygotsky and Early Childhood Education*. Washington DC: National Association for the Education of Young Children, 1995.

Beyhaki, İmam. *Şuabi'l İman*. Çeviren Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız ve Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015.

Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2001.

—. *İslam ve Çocuk*. Ankara: DİB, 1991.

Bilgin, Beyza. «Okul Öncesi Çocuğunda Din Duygusu.» *Okul Öncesi Eğitimi Dergisi* (İş Basımevi), no. 30 (1985).

Bilgin, Beyza, ve Mualla Selçuk. *Din Öğretmi*. Ankara: Akid Yayıncılık, 1991.

Bilici, Ali Baz. *Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din*. İzmir: Akademik Gelişim, 2015.

Binbaşlıoğlu, Cavit. *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları*. İstanbul: MEB, 2000.

—. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Yagıcı Matbaa, 1995.

Bolat, Ali. «Değerler Eğitiminde Tasavvufî.» *OMÜİFD*, no. 40 (2016).

Buhari, İmam. *Sahih-i Buhari Muhtasarı*. Çeviren Abdullah Fevzi Kocaer. Konya: Hüner Yayınları, 2004.

Burnham, John West, ve Vanessa Huws Jones. *Spiritual and Moral Development in Schools*. New York, 2007.

Canan, İbrahim. *H. Peygamber'in (sav) Sünnetinde Terbiye*. İstanbul: Işık Yayınları, 2013.

Carrel, Alexis. *İnsanlar Uyanın*. Çeviren Leyla Yazıcıoğlu. İstanbul: Arif Bolat Kitabevi, 1959.

Cebecioğlu, Ethem. «Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvufî Tarifleri.» *AÜİFD* 29 (1987).

—. *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009.

Cebecioğlu, Ethem, Mustafa Aşkar, ve vd. *Tasavvufî Tarihi*. Düzenleyen Ethem Cebecioğlu. Ankara: AÜ Uzaktan Eğitim Yayınları, 2013.

Cemal, Ayşenur. *Ailede Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Nev Yayınları, 2014.

Cihandide, Zeynep. *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.

Clark, H. «Çocukluk Dönemi Dini.» Düzenleyen Neda Armaner. *AÜİFD* 24 (1983).

Crain, W C. *Theories of Development, Concepts and Applications*. New Jersey: Englewood Cliffs, 1980.

Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranış*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

Çağlayan, Ahmet. *Ahlak Pusulası: Ahlak ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: DEM, 2005.

Çağrııcı, Mustafa. *Anahatlarıyla İslam Ahlakı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.

—. *İslam Düşüncesinde Ahlak*. İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 1989.

Çamdibi, H Mahmut. *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*. İstanbul: MÜ İFAV, 1994.

—. *Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.

—. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazalî*. İstanbul: Çamlıca Yayınlar, 2014.

Çamdibi, Mahmut. *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.

Çankırlılı, ALi. *Çocuğun Manevî Eğitimi*. İstanbul: Zafer Yayınları, 2012.

Çelebi, Ahmed. *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*. Çeviren Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.

Çelik, M, ve K Gündoğdu. «Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Tarihsel Gelişimi.» *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 16 (2007).

Çelik, Meryem, ve Kerim Gündoğdu. «Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Tarihsel Gelişimi.» *KKEFD*, no. 16 (2007).

Çubukçu, İbrahim Agah. «İslamda Tasavvufi.» *AÜİFD* 8 (1960): 100.

—. *Tasavvufî ve Sevgi*. İstanbul: Cogito, 1995.

Dağ, M, ve Öymen H. *İslam Eğitim Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974.

Davranışçılık. *Wikipedia*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Davraniscilik> (11 24, 2016 tarihinde erişilmiştir).

Demirel, Özcan. *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Dinçer, Ç. *Anaokuluna Devam Eden Beş Yaş Grubu Çocuklarına Kişiler Arası Problem Çözme Becerilerinin Kazandırılmasında Eğitimin Etkisinin İncelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995.

Dodson, F. *Çocuk Yaşken Eğilir*. Çeviren Seçkin Selvi. İstanbul: Özgür Yayınları, 1997.

Dodurgalı, Abdurrahman. *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*. İstanbul: MÜ İFAV, 1999.

Dodurgalı, Ali. *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1996.

Doğan, Özcan. *Erken Çocukluk Eğitimi: Okul Öncesi Eğitime Temel Olan Görüşler*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Doğan, Süleyman. «Mesnevi'de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar.» *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. Eskişehir, 2014. 345-369.

Dönmez, Fatma. «Okul Öncesi Dönem Çocukların Dini Tasavvurlarına Din Eğitimi Açısından Bir Yaklaşım.» *Yaygın Din Eğitimi*. Ankara: DİB, 2012.

Durakoğlu, Abdullah. «Gazalî'de Ahlakî Eğitim.» *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 34, no. 2 (2014).

Ekşi, Halil, ve Ahmet Katılmış. *Karakter Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2004.

Eraydın, Selçuk. *Tasavvufî ve Tarikatlar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.

Erdem, Hüsameddin. *Ahlak Felsefesi*. Konya: Hü-Er Yayınları, 2002.

Erden, Halil İbrahim. *Çocuklarda Ahlakî ve Manevî Eğitim*. İstanbul: Beyaz Yayınları, 2014.

Erden, Münire. *Öğretmenlik MEsleğine Giriş*. Ankara: Alkım Yayınları, 1998.

Erdiller, Zeynep. *Erken Çocukluk Eğitimi: Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Kuram ve Yaklaşımlar*. Düzenleyen İbrahim H Diken. Ankara: Pegem, 2014.

Ergün, Mustafa. *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

—. «Tasavvufî Eğitimi ve Yunus Emre.» Düzenleyen Erdoğan Boz. X. *Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni 6-8 Mayıs 2010*. Eskişehir, 2011.

Ersanlı, Kurtman. *Benliğin Gelişimi ve Görevleri*. Samsun: Eser Ofset, 1997.

Etöz, A. *Çocuklarda ve Gençlerde İnanç ve İbadet Anlayışı*. Düzenleyen Şeyma Arslan. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

Fersahoğlu, Yaşar. «Din Eğitim ve Öğretiminde Duyguların Transferi.» *MÜİFD* 19 (2000).

Fontaine, N S, D L Torre, ve R Grafwallner. «Effects of Quality Early Care on School Readiness Skills of Children at Risk.» *Early Child Development and Care*, no. 176/1 (2004): 99-109.

Fowler, J W. «İman Bilincinin Evreleri.» Düzenleyen Ali Ulvi Mehmedoğlu. *MÜİFD*, no. 19 (2000): 85-104.

Fowler, J W. «Stages in Faith Consequences.» Düzenleyen Fritz K Oser ve George W Scarlet. *Religious Development in Childhood and Adolescence*, 1991: 27-45.

Fromm, Erich. *Sevme Sanatı*. Çeviren Nermin Tunç. İstanbul: Kıbele Yayınları, 1996.

Garzotto, F, P Paolini, ve A Sabiescu. «Interactive Storytelling for Children.» 20 Temmuz 2010.

http://hoc.elet.polimi.it.idc/2010/assets/doc/storytelling_extended_abstract.pdf (Mayıs 20, 2017 tarihinde erişilmiştir).

Gatherer, W A. *Pioneering Moral Education: Victor Cook and His Foundation*. Edinburg, 2004.

Gazalî, Ebu Hamid b Muhammed. *Hakikat Bilgisine Yükseliş*. Çeviren Serkan Özburun. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.

—. *İhya-i Ulumiddin*. Çeviren Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2012.

Gazalî, Ebu Hamid b. Muhammed. *İlahi Saadet Mizanü'l Amel*. Çeviren Ömer Dönmez. İstanbul: Hisar Yayınları, 2012.

—. *İmam-ı Gazalî'de Ahlak Düşüncesi*. Çeviren Süleyman Yıldırım. Bursa: Seriiye Yayınları, 1998.

—. *Kimya-yı Saadet*. Çeviren Ali Arslan. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2010.

Gessel, Arnold, ve Frances L Lig. *The Child From Five to Ten*. New York: Harpercollins, 1977.

Goldman, Ronald. *Religious Thinking From Childhood to Adolescence*. London: Routledge & Kegan Paul, 1968.

Göktaş, Vahit. «Tasavvufî Terbiye'nin Günümüz Eğitim Sistemine Sunabileceği İmkanlar.» *AÜİFD* 52, no. 2 (2011): 137-155.

Gözütok, Şakir. *Sufî Pedagojisi: Tasavvufîta Şahsiyet Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.

Gözütok, Şakir. «Tasavvufî Eğitimde Bilginin Elde Edilmesi.» *Tasavvufî İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2001: Ankara.

Gürer, Dilaver. *Tasavvufî: Tasavvufun Konusu ve Gayesi*. Düzenleyen Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Güven, Gülçin, ve Kadriye Efe Keskin. *Erken Çocukluk Eğitimi: Erken Çocukluk Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitim*. Düzenleyen İbrahim H. Diken. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Hacib, Yusuf Has. *Kutadgu Bilig*. Çeviren Reşit Rahmeti Arat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

Harmandar, İ H. *Beden Eğitimi ve Sporda Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Nobel, 2004.

Harms, Ernest. «The Development of Religious Experience in Children.» *The Journal of Sociology* 20, no. 2 (September 1994): 115-117.

Hazretleri, Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Marifetname*. Çeviren Cafer Durmuş ve Kerim Kara. İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.

Heller, David. *Talking to Your Child About God*. Toronto, New York: Bantam Books, 1988.

—. *The Children's God*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1988.

Heslep, Robert D. *Moral Education for Americans*. London: Praeger, 1995.

Hong, Y. «Meaning of Group Discussions on Problematic Moral Situations in Korean Kindergarten Classrooms.» *Journal of Research in Childhood Education*, no. 18/3 (2004): 179-193.

Hood, Ralph W, ve Others. «Dini Gelişim Kuramları.» Düzenleyen M. Doğan Karaçoşkun. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4, no. 4 (2004).

Hökelekli, Hayati. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

—. *Din Psikolojisi*. Ankara: DİB, 2003.

Hunts, Thomas, ve Monalisa Mullins. *Moral Education in America's Schools: The Continuing Challenge*. Greenwich: Information Age, 2005.

Hücviri, Ali b. Osman Cüllabi. *Keşfu'l Mahcub: Hakikat Bilgisi*. Çeviren Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

Hyde, Brendan. «The Identification of Four Characteristics of Children's Spirituality in Australian Catholic Primary Schools.» *International Journal of Children's Spirituality* 13, no. 2 (2008): 117-127.

İkbal, Muhammed. *Cavidname*. Çeviren Halil Toker. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.

İnel, H, A Çağdaş, ve G Temiz. «Preschool Education's Effect on First Class Elementary School Student Maturity.» *International Conference on Management, Applied and Social Sciences*, 2012.

İnsanbiçimcilik. <http://www.tdk.gov.tr> (01 05, 2018 tarihinde erişilmiştir).

İşman, A, ve A ESKİCUMALI. *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*. Adapazarı: Değişim, 2000.

İz, Mahir. *Tasavvufî, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*. Düzenleyen Ertuğrul Düздаğ. İstanbul: Kitabevi, 1991.

Kager, Faruk. *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*. İstanbul: Kampanya Kitapları, 2012.

Kanad, Halil Fikret. *Pedagoji Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1948.

Kanger, Faruk. *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*. İstanbul: Kampanya Kitapları, 2012.

Kara, Mustafa. *Tasavvufî ve Tarikatlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

—. *Tasavvufî ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1995.

Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: Dem Yayıncılık, 2007.

Karip, Emin. *Öğretmenlik Mesleğine Giriş: Eğitimin Ekonomik Temelleri*. Düzenleyen Yüksel Özden. Ankara: Pegem Akademi, 2002.

Katrancı, Mehmet. *Okul Öncesi Eğitime Giriş: Okul Öncesi Eğitim ve Önemi*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.

Katz, I, ve S C Chard. *Engaging Children Minds, The Project Approach*. New Jersey: Ablex, 1988.

Kaya, Yunus. *Tasavvufî Nefsi Arıtma ve Donatma*. İstanbul : Uzak Ülke Yayınları, 2009.

Kaya, Zeki. *Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Psikolojik Temelleri*. Düzenleyen Özcan Demirel ve Zeki Kaya. Ankara: Pegem Akademi, 2015.

Kayadibi, Fahri. «İslam Dini'nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem.» *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 4 (2001).

Kelabazi. *Doğuş Devrinde Tasavvufî : Ta'arruf*. Çeviren Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.

Kepçeoğlu, Muharrem. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara: Toroman, 1986.

Kerchensteiner, George. *Karakter Kavram ve Terbiyesi*. Çeviren Halil Fikret Kanad. Ankara: MEB, 1977.

Keyifli, Şükrü. «Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri.» *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, no. 2 (2013).

Kılıççı, Yadigar. *Okulda Ruh Sağlığı*. Ankara: Anı, 2000.

Kızıler, Hamdi. *Tasavvufîta Karakter Eğitimi*. Ankara: İlahiyat, 2017.

Koç, Emel. «Yunus Emre Düşüncesinde Aşk ve Eğitim.» *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 9, no. 26 (2003).

Koçyiğit, Sezai. *İlköğretim Birinci Sınıf Öğretmenlerinin ve Ebeveynlerin Görüşleri Işığında Okula Hazır Bulunuşluk Olgusu ve Okul Öncesi Eğitime İlişkin Sonuçları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009.

Komisyonu, Çocuk ve ille Eğitim. *Çocukta Karakter ve Davranış Eğitimi*. 2012.

Kotku, Mehmet Zahid. *Tasavvufî Ahlak*. Ankara: Seha Yayıncılık, 1981.

Köylü, Mustafa. «Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi.» *AÜİFD*, no. 11 (2004): 137-154.

Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergen Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

Kuşeyri, Abdulkerim. *Tasavvufî İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*. Çeviren Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

Kutub, Muhammed. *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*. Çeviren Bekir Karlığa. İstanbul: İşaret Yayınları, 1987.

—. *İslam Terbiye ve Ahlak Sistemi*. Çeviren Ali Özek. İstanbul: Hisar Yayınları, 1977.

Küçük, Hülya. *Tasavvufî Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.

Küçük, Sabahattin. «Yunus Emre'ye Göre Bilgi.» *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu 7-10 Ekim 1991*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995.

—. «Yunus Emre'ye Göre Bilgi.» *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri 7-10 Ekim 1991*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995.

Küçükahmet, Leyla. *Eğitim Psikolojisi: Etkili Öğretim ve Öğrenme*. Düzenleyen Yaşar Özbey ve Serdar Erkan. Ankara: Pegem Akademi, 2008.

Lings, Martin. *Tasavvufî Nedir?* Çeviren Harun Şencan. İstanbul: Akabe Yayınları, 1986.

Mace, İbn. *Sünen-i İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi*. Çeviren Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.

Maslow, Abraham. *Motivation and Personality*. New York: Harper& Row, 1970.

Maviş, Hakkı. *Almanya, Avusturya ve Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1970.

- Meissner, W. *Life and Faith*. Washington: George Town University Press, 1987.
- Mertoğlu, Ercen. *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri: Müzikle Öğretim*. Düzenleyen Rengin Zembat. Ankara: Anı, 2010.
- Meydan, Hasan. *Din Eğitiminde Manevî Boyut*. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.
- Mialaret, Gaston. *Dünyada Okul Öncesi Eğitim*. Ankara: UNESCO Türk Milli Komisyonu, 1977.
- Mihr, İskender Ali. *Tasavvufun Kur'an-ı Kerim'de ki Kökleri*. İstanbul: Tasavvufî Nurları Serisi, 1998.
- Mohammed, Yasien. *Fitrah: The Islamic Concept of Human Nature*. London: Ta-Ha Publishers, 1996.
- Montagu, Ashley. *Çocuklarınıza Ahlakî Değerleri Nasıl Kazandırabilirsiniz?* Çeviren Remzi Öncül. İstanbul: MEB Yayınları, 2005.
- Morgan, Harry. *Early Childhood Education: History, Theory and Practice*. United Kingdom: Rowman and Littlefield Education, 2011.
- Muhasibi, Haris. *Kalb Hayatı: Er Riaye li Hukukillah*. Çeviren Abdülhakim Yüce. İstanbul: Işık Yayınları, 2012.
- Mussen, P, ve J Conger. *Child Development and Personality*. New York: Longman, 1956.
- Mustard, J F. *Early Childhood Development from Measurement to Action: Experience based brain development: The Scientific Underpinnings of the Importance of Early Childhood Development in a Globalized World*. Düzenleyen M E Young ve L M Richardson. Washington DC: World Bank, 2007.
- Mutluel, Osman. *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*. Bolu: AİBÜ İlahiyat Fakültesi, 2014.
- Müslim, İmam. *Sahih-i Müslim Muhtasarı*. Çeviren Hanefi Akın. İstanbul: Polen Yayınları, 2005.

Myers, Reginald. *Hayatta Kalan On İki*. Çeviren R Ağış Bakay ve E Ünlü. Ankara: AÇEV, 1996.

Nucci, Larry P, ve D Narvaez. *Handbook of Moral and Character Education*. New York: Routledge, 2008.

Okman Fişek, Güler, ve Serap Maktav Yıldırım. *Çocuk Gelişimi*. İstanbul: MEB, 1993.

Oktay, Ayla. *Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular: Okul Öncesi Eğitimin Önemi ve Yaygınlaştırılması*. Düzenleyen Ayla Oktay ve Özgül Polat Unutkan. İstanbul: Morpa, 2005.

—. *Okul Öncesi Eğitimin Önemi ve Yaygınlaştırılması*. Düzenleyen Ayla Oktay ve Özgül Polat. İstanbul: Ya Pa Yayınları, 2007.

—. *Türkiye Cumhuriyetinin 75. yılında Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim, Türkiye Cumhuriyetinin 75. yılında Bilim "Bilanço 1923-1998"*. Cilt 1. Ankara: TÜBA, 1999.

Okumuşlar, Muhittin. *Fitrattan Dine Din Fitrat Eğitim İlişkisi*. Konya: Yediveren Yayınları, 2002.

Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*. Ankara: İmge, 2000.

Oruç, Cemil. «Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi.» *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8, no. 8 (2013).

—. *Gazalî'de Ahlakî Değerler Eğitimi*. Ankara: Özet Matbaa, 2011.

—. *İmam Gazalî'nin Eğitim Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009.

—. *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2011.

Oruç, Cemil. «Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökenleri ve Gelişimi.» *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10, no. 3 (2010).

Osborne, R. *Talking to Your Children About God*. New York: Harper San Francisco, 1998.

Ozan, Mukadder Boydak. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Edge Akademi Yayınları, 2017.

Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: TDV, 1990.

Ömeroğlu, E, Ö Ersoy, F Şahin, A Kandır, ve A Turla. *Okul Öncesi Eğitimde Drama: Teoriden Uygulamaya*. Ankara: Kök, 2003.

Önder, Alev. *Okul Öncesinde Eğitici Drama Uygulamalarının Önemi ve Uygulama İlkeleri: Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri*. Düzenleyen Rengin Zembat. Ankara: Anı Yayıncılık, 2010.

Öylek, Nevzat. *Öğrenci Başarısızlıklarının Nedenleri ve Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı*. Nisan 2014. <http://nevzatoylek.blogspot.com.tr/2014/04/ogrenci-basarisizliklarinin-nedenleri.html> (11 24, 2016 tarihinde erişilmiştir).

Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra Yayınları, 1991.

Özdemir, Şuayip. «Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği.» *Fırat İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, no. 1 (2011): 1-13.

Özden, Yüksel. *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Akademi, 2005.

Özeri, Nezahat. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlak ve Adalet Gelişimine Etkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998.

Öztürk, Mualla. «Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı.» *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri 23-25 Nisan*. Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvufi*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1998.

—. *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvufi*. İstanbul: MÜİF Yayınları, 1989.

—. *Tarih Boyunca Tasavvufi Düşünce*. İstanbul: Sümer Matbaası, 1974.

- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Samsun: Aksiseda Matbaası, 2000.
- . *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları: Ailede, Okulda, Camide*. Samsun: Eser Matbaası, 1991.
- Pıghın, G. *Çocuklara Değer Aktarımı*. Çeviren Ali Yaşar Gök. İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2005.
- Rabbani, İmam Ahmed. *Mektubat-ı Rabbani*. Çeviren Abdulkadir Akçiçek. Cilt 1. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2011.
- Ratcliff, D, ve B Ratcliff. *Child Faith: Experiencing God and Spiritual Growth with Your Children*. Oregon: Cascade Books, 2010.
- Rumi, Mevlana Celaleddin. *Divan-ı Kebir*. Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı. Eskişehir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- . *Fihi Ma Fih*. Çeviren Meliha Ülker Anbarcıoğlu. İstanbul: Ataç Yayınları, 2007.
- . *Mesnevi*. Çeviren Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Sağlam, İsmail. *Çocuk ve İbadet, 7-14 Yaş Dönemi İbadet Eğitimi Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Düşünce Kitabevi, 2003.
- Sağlam, İsmail. «Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar.» *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11, no. 2 (2002).
- . «Okul Öncesi Dönem ve Din Eğitimi.» *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu II*. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Saka, Şevki. «İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi.» *AÜİFD*, 2012: 59-72.
- Sakallı, Nuray. *Sosyal Etkiler, Kim Kimi Nasıl Etkiler?* Ankara: İmge, 2001.
- Sapsağlam, Özkan. *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi: Teoriden Uygulamaya*. Düzenleyen Esra Ömeroğlu. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Savaş, Ersin. «Tasavvufî Eğitim İlişkisi Üzerine Bir İnceleme.» *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi* 1, no. 1 (2016): 18-24.

Sayın, Esmâ. *Namaz ve Karakter Gelişimi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.

Schimmel, Annemarie. *Tasavvufun Boyutları*. Çeviren Ender Gürol. İstanbul: Adam Yayıncılık, 1982.

Selçuk, Mualla. *Okul Öncesi ve Okul Çağından Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989.

Selvi, Dilaver. *Kur'an ve Tasavvufî Tefsirlerinin Tasavvufa Bakışı*. İstanbul: Şule Yayınları, 1997.

Senemoğlu, Nuray. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2004.

Seyyar, Ali. *Manevî Sosyal Hizmetlerin İslami Çerçevesi*. Düzenleyen N Altaş ve M Köylü. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.

—. *Sosyal Hizmetlerde Manevî Bakım*. Ankara: Şefkatli Eller Yayınları, 2007.

Sinanoglu, Oktay. *Hedef Türkiye*. İstanbul: Otopsi Yayınları, 2002.

Slavin, Robert E. *Eğitim Psikolojisi Kuram ve Uygulama*. Çeviren Galip Yüksel. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2013.

Sönmez, V. *Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Tarihsel Temelleri*. Düzenleyen V Sönmez. Ankara: Anı, 2009.

Söylemez, Talha. *Okul Öncesi Çocukları İçin Din Eğitimi ve Allah Tasavvuru*. 2008. www.talhasoylemmez.blogspot.com.tr (11 23, 2016 tarihinde erişilmiştir).

Spinks, George Stephan. *Psychology and Religion: An Introduction to Centemporary Views*. London: Methuen, 1963.

Stanway, Andrew, ve Penny Stanway. *The Baby and Child Book: The Complete Guide to Your Child's First Five Years*. London: Pan Books, 1983.

Starbuck, Edwin D. *The Psychology of Religion*. New York: Walter Scott Pub, 1908.

Sunar, Cavit. *Tasavvufî Tarihi*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1990.

Suyuti, İmam Celaleddin es. *El Camiu's Sağır ve Tercemesi*. Çeviren Seyit Avcı. İstanbul: Serhat Kitapevi, 2014.

—. *Fethü'l Kebir*. Cilt 1.

Sühreverdi, Ebu Hafs Şehabeddin Ömer. *Avarifü'l Maarif: Gerçek Tasavvufi*. Çeviren Dilaver Selvi. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

Şemin, Refia. *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979.

—. *Karakter Formasyonu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973.

Şen, Servet, Canan Yıldız Çiçekler, ve Redan Yılmaz. «Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devem Eden ve Etmeyen 5-6 yaş Çocukların Üstdil Becerilerinin İncelenmesi.» *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 29/2 (2010): 37-54.

Şişman, Mehmet. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 2015.

Taşçı, Dursun Ali. «Mevlana'nın Eğitim Anlayışı.» <http://www.pazar53.com/mevlananin-egitim-anlayisi-3195yy.htm> (12 15, 2016 tarihinde erişilmiştir).

Temel, Fulya, ve Ayşe Aksoy. *Ergen ve Gelişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.

Tirmizi, İmam-ı. *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. Çeviren Abdullah Parlıyan. Konya: Konya Kitapçılık, 2007.

Tongar, Hatice Kübra. *Fıtrat Pedagojisi*. İstanbul: Hayy Kitap, 2016.

- . *Fıtrat Pedagojisi 2: Peygamberlerin Çocuk Eğitim Metotları*. İstanbul: Hayy Kitap, 2016.
- . *Korkutarak Değil Sevdirek Din Eğitimi*. İstanbul: Hayy Kitap, 2017.
- . *Yarıştı Yavaşlar Kazanır*. İstanbul: Hayy Kitap, 2018.
- Topbaş, Osman Nuri. *İmandan İhsana Tasavvufi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- Tuğrul, Belma. *Çocukta Yaratıcılık ve Drama: Drama Öğrenme Öğretme*. Düzenleyen A Öztürk. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın, 2003.
- Turan, Mustafa. *Değerler Eğitimi*. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları, 2014.
- Tusi, Ebu Nasr Serrac el. *el Luma: İslam Tasavvufu*. Çeviren Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Uludağ, Süleyman. *İslam Düşüncesinin Yapısı: Selef/Kelam/Tasavvufi/Felsefe*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.
- Ulvan, Abdullah Nasıh. *İslam'da Aile Eğitimi*. Cilt 1. Konya: Uysal Kitabevi, 1981.
- Unesco. *The world conference on early childhood care and education. building the wealth of nations*. UNESCO-WCECCE, 2010.
- Usta, Mustafa. *Divan-ı Kebir'de Mevlana'nın Eğitim Görüşü*. İstanbul: MÜİFV, 1995.
- . «Mevlana'nın Eğitiminde Metot, Program ve Gayeler.» 4. *Milli Mevlana Kongresi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, 1989.
- Ünüvar, Perihan, ve Sevinç Pişgin Çevik. *Okul Öncesi Eğitime Giriş: Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Gelişimi*. Düzenleyen Serdal Seven. Ankara: Pegem, 2014.
- Variş, Fatma. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2012.
- Vergote, Antonie. «Çocukta Din.» Düzenleyen Erdoğan Fırat. *AÜİFD* 22 (1978).

Wardle, Francis. *Introduction to ECE: A Multidimensional Approach to Child Centered Care and Learning*. New York: Pearson, 2002.

Whitebread, David, ve Penny Coltman. *Teaching and Learning in the Early Years*. New York: Routledge, 2015.

Yakıt, İsmail. «Türk İslam Düşünürü Mevlana'ya Göre İdeal İnsan Tasavvuru.» *Selçuk Üniversitesi I. Milli Mevlana Kongresi*. Konya, 1985.

Yaman, Ertuğrul. *Değerler Eğitimi: Eğitimde Yeni Ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.

Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.

—. *Günümüzde Din Eğitimi*. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.

Yazar, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Düzenleyen Sadık Kılıç ve Lütfullah Cebeci. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.

Yılmaz, Hasan Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvufî ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Yılmaz, Macid. *Ergenlerde Şiddetin Önlenmesinde Din Eğitiminin Rolü, Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Yılmaz, N. *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim: Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa, 2003.

Zembat, Rengin. «Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Yönetici Özellikleri.» *MÜAEF Eğitim Bilimleri Dergisi*, no. 6 (1994): 313-323.

—. *Okul Öncesi Eğitimde Nitelik, Güncel Konular*. İstanbul: Morpa, 2001.

Zengin, Ahmet Yaşar. «Tasavvufî Eğitim Anlayışı ile Günümüzdeki Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüştüğüne Dair Bir Çalışma.» *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu*. Kastamonu, 2014.

TEZ ÖZETİ

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM BAĞLAMINDA TASAVVUFÎ EĞİTİM

EMİNE ELİF ÇAKMAK İĞALÇI, TASAVVUFÎ

Bu çalışmamız; okul öncesi dönem çocukların manevî eğitimine tasavvufî bir boyut kazandırma düşüncesinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Tezimiz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın amacı, önemi, metodu, kapsamı ve sınırlılıklarından bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, eğitim sistemimizin en alt kademesi olan okul öncesi eğitim, kullanılan yöntem ve teknikler, gelişimsel kuramlar, okul öncesi eğitimin faydaları incelenirken bu alan hakkında detaylı bilgilendirmeye gidilmiştir.

İkinci bölümde, tasavvufî ve tasavvufî eğitimi, tasavvufî ve çocuk eğitimi, Hz. Mevlana, İmam Gazalî, Yunus Emre gibi önemli mutasavvıfların eğitim görüşü, çocuklara yaklaşımı derinlemesine araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde ise ilk iki bölüm birleştirilmiş, eğitimsel bir yaklaşım oluşturulmaya çalışılarak okul öncesi dönem çocuklarına verilecek eğitimde tasavvufî temelli manevî eğitim konusu incelenmiştir. Bu inceleme dört başlıkla açıklanarak; (din eğitimi, ahlak eğitimi, değerler eğitimi ve karakter eğitimi) çalışmamızın ana gövdesini oluşturmuştur.

Tasavvufî kavramlar kullanılarak eğitimde tasavvufî bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmış, okul öncesi dönem çocuklara verilecek manevî eğitimle birleştirilerek kalbî bir metot uyarlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Okul öncesi eğitim, tasavvufî eğitimi, çocuk, manevî eğitim, tasavvufî manevî eğitim

ABSTRACT

EARLY CHILDHOOD EDUCATION IN THE CONTEXT OF SUFÎ TRAINING

EMİNE ELİF ÇAKMAK İĞALÇI, SUFİSM

This study is based on the idea of having a mystical flavor to the spiritual education of preschool children has been prepared. Our thesis consists of introduction and three chapters. In the introduction, purpose, significance, methodology, scope and limitations of the study has been mentioned.

In the first section, which is the lowest level of our educational system preschool education, methods and techniques, developmental theories, while examining this area in detail about the benefits of preschool education.

In the second section, education, sufîsm and the sufî, sufîsm, and children's education, Hz. Rumi, Imam al-Ghazali, major Sufî Yunus Emre, such as the educational vision of the children's approach to in-depth researched

Merged the first two sections the third section, educational approach in preschool education by working to create a Sufîsm-based examined the topic of spiritual education. This review explaining the four components; (religious education, moral education, values education and character education) constituted the main body of our study.

Using a mystical approach aimed to develop concepts in education, pre-school children to be given a heart combined with spiritual training method is adapted.

Keywords: Preschool education, religious education, sufî training, children, spiritual education, Sufî spiritual training

